

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**AKTİF YAŞLANMA ve YAŞLILARA YÖNELİK POLİTİKALAR:
ALMANYA ve TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MERTCAN GÖK

İstanbul, 2020

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**AKTİF YAŞLANMA ve YAŞLILARA YÖNELİK POLİTİKALAR:
ALMANYA ve TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

MERTCAN GÖK

Danışman: DOÇ.DR ASLAN TOLGA ÖCAL

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MERTCAN GÖK'nın AKTİF YAŞLANMA VE YAŞLILARA YÖNELİK POLİTİKALAR: ALMANYA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 9.01.2020 tarih ve 2020-1/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 22 / 01 / 2020

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Doç. Dr. ASLAN TOLGA ÖCAL	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. ŞULE DALDAL	
3.	Jüri Üyesi Prof. Dr. UMUT OMAV	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Mertcan Gök
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	: Çalışma Ekonomisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Aslan Tolga Öcal
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ocak 2020
Anahtar Kelimeler	: Aktif Yaşlanma, Sosyal Politika

ÖZET

Bu tez çalışmasının temel amacı; toplumsal yaşlanma sorununa karşın son dönemlerde uluslararası kuruluşlar tarafından bir çözüm olarak geliştirilen aktif yaşlanma anlayışını ele almaktır. Bu kapsamda ilk olarak toplumsal yaşlanma sürecinin tarihsel arka planına bakılmış ve bu çerçevede aktif yaşlanma anlayışının teorik bağlantıları üzerinde durulmuştur. Aktif yaşlanma anlayışının, huzurevi ve bakım ekseninde şekillenen yetersiz geleneksel yaşlılık politikalarından ayrıştığı ve bireylere yaşlılık evrelerinde sağlıklı, bağımsız, güvenli ve kaliteli bir yaşam sunmayı hedeflediği görülmüştür.

Gelişmiş ülkelerle özdeşleşen toplumsal yaşlanma sorununun önümüzdeki süreçte gelişmekte olan ülkelerde de ortaya çıkması beklenmektedir. Bu noktada aktif yaşlanma anlayışının uygulamadaki sonuçlarını incelemek adına refah seviyesi ve toplumsal yaşlanma tecrübeleri açısından birbirlerinden ayrılan iki farklı ülke incelenmiştir. Toplumsal yaşlanma konusunda tecrübe sahibi olan Almanya ile yakın bir gelecekte benzer bir sorunu ile karşılaşacak olan Türkiye; iki örnek ülke olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede her iki ülkenin de uygulamakta oldukları aktif yaşlanma politikaları araştırılmış ve sonuç olarak bu politikaların bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde Almanya'nın Türkiye'ye kıyasla daha etkin ve bütüncül politikalar uyguladığı düşüncesi doğrulanmıştır. Türkiye'de yaşanması beklenen toplumsal yaşlanma sorununa karşın Türkiye'nin iç dinamiklerine uygun olarak alınabilecek önlemlerin önemine vurgu yapılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Mertcan Gök
Field	: Labour Economics and Industrial Relations
Programme	: Labour Economics
Supervisor	: Doç. Dr. Aslan Tolga Öcal
Degree Awarded and Date	: Master – January 2020
Keywords	: Active Ageing, Social Politics

ABSTRACT

The main purpose of this thesis is to address the concept of active aging which has recently been developed as a solution by international organizations despite the social aging problem. In this context, the historical background of the social aging process is firstly examined and in this context, the theoretical connections of active aging are emphasized. It is seen that active aging concept differs from inadequate traditional old age policies formed in the nursing home and care axis and aims to provide individuals with a healthy, independent, safe and quality life in their old age stages.

The problem of social aging, which is identified with developed countries, is expected to emerge in developing countries in the coming period. At this point, in order to examine the implications of active aging in practice, two different countries which are separated from each other in terms of welfare level and social aging experiences are examined. who have experience in social aging, which will face a similar problem in the near future with Germany, Turkey; two sample countries. In this context, the active aging policies of both countries have been investigated and as a result a comparison has been made. Germany's idea that Turkey compared to a more effective and integrated policies applied in these comparisons result was confirmed. Although Turkey is expected to occur in social aging problem it has been emphasized the importance of measures to be taken in accordance with Turkey's internal dynamics.

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşlanma sorununun kısa bir süre içerisinde gelişmekte olan ülkelerde de yaşanmaya başlayacak olması, mevcut sorunun önemini arttıran bir niteliktir. Neredeyse tüm dünyanın yaşlanacak olması; sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan çok farklı bir sürece işaret etmektedir. Öte yandan mevcut sorun ile yaşamaya alışmış olan gelişmiş ülkeler ile uluslararası kuruluşlar, bu soruna karşılık yeni çözüm arayışları geliştirmeye başlamışlardır. Bu çözüm arayışları karşısında ortaya çıkan aktif yaşlanma anlayışı, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yaşlılara yönelik politikaların temel gündem maddesi haline gelmiştir. Arka planında bireylerin yaşlılık evrelerinde sağlıklı, güvenli, bağımsız ve kaliteli yaşamasını amaçlayan bu anlayış; içerdiği politikalarla birçok farklı bilim dalı, kurum ve kuruluşun ortak paydada buluşmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı bütüncül bir sürece işaret aktif yaşlanma anlayışının önemini vurgulamaktır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde yeni politika arayışı ve bunun sonucunda aktif yaşlanmaya giden süreç anlatılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise örnek ülke olarak seçilen Almanya ve Türkiye'nin uygulamakta oldukları aktif yaşlanma politikalarının bir incelenmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümün son kısmında her iki ülkenin uyguladıkları politikalar karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösterici olan ve yaşamış olduğum zorlukları aşmamda yardımcı olan başta değerli hocam Doç. Dr. Aslan Tolga ÖCAL'a, çalışmama değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Şule DALDAL, Prof. Dr. Umut OMA'ya, Dr. Gökhan GÜLLÜ'ye ve isimlerini buraya sığdıramayacağım öğrenim hayatımdaki tüm değerli hocalarıma, beni destekleyen bütün arkadaşlarıma, hayatımın her anında yanımda olan ve destek olan başta annem Nalan GÖK ve babam Ahmet Güven GÖK olmak üzere bütün aileme teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2020

Mertcan GÖK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YAŞLILIK KAVRAMI VE AKTİF YAŞLANMA

1.1. Yaşlılık Kavramı ve Toplumların Yaşlılık Algıları.....	4
1.1.1. Yaşlılık Tanımı.....	4
1.1.2. Yaşlılık Türleri	6
1.1.2.1. Kronolojik Yaşlılık.....	6
1.1.2.2. Biyolojik Yaşlılık	7
1.1.2.3. Psikolojik Yaşlılık	8
1.1.2.4. Sosyolojik Yaşlılık	9
1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Yaşlılık	11
1.1.3.1. Göçebe Toplumlarda Yaşlılık.....	11
1.1.3.2. Yerleşik Toplumlarda Yaşlılık	13
1.1.3.3. Modern Toplumlarda Yaşlılık	16
1.2. Yaşlılık Politikaları ve Aktif Yaşlanma.....	18
1.2.1. Yaşlılık Politikalarının Ortaya Çıkışındaki Uluslararası Gelişmeler	18
1.2.2. Aktif Yaşlanma Kavramı	20
1.2.2.1. Aktif Yaşlanma Kavramı ve Kavramın Gelişimi	20
1.2.2.2. Aktif Yaşlanma Kavramının Ortaya Çıkış Nedenleri	23
1.2.2.2.1. Demografik Nedenler.....	23
1.2.2.2.2. Ekonomik Nedenler	25
1.2.2.2.3. Aile Yapısındaki Dönüşüm.....	28
1.2.2.2.4. İnsani Nedenler	30
1.2.2.2.5. Sosyal Devlet Olmanın Getirdiği Zorunluluk.....	31
1.2.2.3. Aktif Yaşlanma Kavramının Belirleyicileri	32
1.2.2.4. Aktif Yaşlanma Politika Araçları	34
1.2.2.4.1. Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	34
1.2.2.4.2. Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları	37
1.2.2.4.3. Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	39

1.2.2.4.4. Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	43
1.2.2.5. Aktif Yaşlanma Endeksi.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ YAŞLILIK OLGUSU VE AKTİF YAŞLANMA KAPSAMINDAKİ YAŞLILIK POLİTİKALARI

2.1. Almanya'nın Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları.....	47
2.2. Almanya'nın Genel Nüfus Özellikleri ve Yaşlanma Süreci.....	50
2.3. Almanya'da Uygulanan ve Aktif Yaşlanma Kapsamında Değerlendirilen Politikalar, Uygulamalar ve Programlar.....	55
2.3.1. Almanya'da Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	55
2.3.1.1. Alman Emeklilik Sisteminde (Gesetzliche Rentenversicherung) Gerçekleştirilen Düzenlemeler.....	59
2.3.1.2. Almanya'da Farklı Durumlarla Ortaya Çıkan Emeklilik Halleri İçin Gerçekleştirilen Düzenlemeler.....	66
2.3.1.3. Yarı Zamanlı Çalışma ve Yarı Zamanlı Emeklilik İmkanı.....	72
2.3.1.4. Almanya'da Yaşlı Bireyleri Hedef Alan Aktif İstihdam Politikaları.....	74
2.3.1.5. Almanya'da Yaşlı Girişimciliği.....	78
2.3.1.6. Almanya'da Yaş Yönetimi Uygulamaları.....	79
2.3.2. Almanya'da Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	81
2.3.2.1. Almanya'da Yaşlıların Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Katılımının Teşvik Edilmesi.....	82
2.3.2.2. Almanya'daki Yaşlıların Aktif Vatandaşlığı.....	84
2.3.2.3. Almanya'da Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	85
2.3.2.4. Almanya'da Emekliliğe Hazırlık Programları.....	87
2.3.3. Almanya'da Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	88
2.3.3.1. Almanya'da Yaş Farkındalığının Arttırılması.....	88
2.3.3.2. Almanya'da Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi.....	89
2.3.3.3. Almanya'da Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele.....	95
2.3.3.4. Almanya'da Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknolojinin Kullanımı.....	98
2.3.3.5. Almanya'daki Kent Ortamlarının Yaşlılar İçin Uygunluğu.....	101
2.3.3.6. Almanya'daki Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanları.....	103
2.3.3.7. Almanya'da Yaşlı Bireylere Yönelik Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvikler.....	106
2.3.3.8. Almanya'da Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri.....	108
2.3.4. Almanya'da Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DEKİ YAŞLILIK OLGUSU VE AKTİF YAŞLANMA
KAPSAMINDAKİ YAŞLILIK POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’nin Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları.....	116
3.2. Türkiye’nin Genel Nüfus Özellikleri ve Yaşlanma Süreci.....	118
3.3. Türkiye’de Uygulanan ve Aktif Yaşlanma Kapsamında Değerlendirilen Politikalar, Uygulamalar ve Programlar	123
3.3.1. Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	123
3.3.1.1. Türkiye’de Emeklilik Sisteminde Gerçekleştirilen Düzenlemeler.....	128
3.3.1.2. Türkiye’de Farklı Durumlarla Ortaya Çıkan Emeklilik Halleri İçin Gerçekleştirilen Düzenlemeler.....	134
3.3.1.3. Türkiye’de Emeklilikte Yeniden Çalışma	137
3.3.1.4. Türkiye’de Yaşlı Bireyleri Hedef Alan Aktif İstihdam Politikaları	141
3.3.1.5. Türkiye’de Yaşlı Girişimciliği	144
3.3.1.6. Türkiye’de Yaş Yönetimi Uygulamalarının Tartışılması.....	145
3.3.2. Türkiye’de Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları	146
3.3.2.1. Türkiye’de Yaşlıların Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Katılımının Teşvik Edilmesi.....	146
3.3.2.2. Türkiye’deki Yaşlıların Aktif Vatandaşlığı.....	149
3.3.2.3. Türkiye’de Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	151
3.3.2.4. Türkiye’de Emekliliğe Hazırlık Programları.....	152
3.3.3. Türkiye’de Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	153
3.3.3.1. Türkiye’de Yaş Farkındalığının Arttırılması.....	154
3.3.3.2. Türkiye’de Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi.....	155
3.3.3.3. Türkiye’de Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele.....	159
3.3.3.4. Türkiye’de Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknolojinin Kullanımı	161
3.3.3.5. Türkiye’deki Kent Ortamlarının Yaşlılar İçin Uygunluğu	163
3.3.3.6. Türkiye’deki Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanları	164
3.3.3.7. Türkiye’de Yaşlı Bireylere Yönelik Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvikler.....	165
3.3.3.8. Türkiye’de Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri	168
3.3.4. Türkiye’de Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları.....	173
3.3.5. Aktif Yaşlanma Kapsamında Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması	175
SONUÇ	184
KAYNAKÇA.....	193

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1	: Aktif Yaşlanma Endeksinin Ana Unsurları ve Göstergeleri	45
Tablo 2	: Seçili AB Ülkelerinin Aktif Yaşlanma Endeksi Puanları ve Sıralamaları (2014).....	46
Tablo 3	: Almanya'nın Aralıklı Yıllara Göre Toplam Nüfusu(1960-2018)	51
Tablo 4	: Almanya'da Cinsiyete Göre Aralıklı Yıllar İçerisinde Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (1960-2016).....	53
Tablo 5	: Almanya'nın Yüzdelik Dilimlere Göre Yaş Grupları Oranı (1960-2070).....	54
Tablo 6	: Almanya'da İşgücüne Katılım Oranları (%) (1990-2017)	56
Tablo 7	: Almanya'da İstihdama Katılım Oranları (%) (1990-2017)	57
Tablo 8	: Almanya'da İşsizlik Oranları (%) (1990-2017)	58
Tablo 9	: Almanya'da Yıllara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2007-2017)....	71
Tablo 10	: Türkiye'nin Aralıklı Yıllara Göre Toplam Nüfusu (1960-2018)	119
Tablo 11	: Türkiye'de Cinsiyete Göre Aralıklı Yıllar İçerisinde Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (1960-2016).....	121
Tablo 12	: Türkiye'nin Yüzdelik Dilimlere Göre Yaş Grupları Oranı (1960 – 2070).....	122
Tablo 13	: Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (%) (1990-2017)	124
Tablo 14	: Türkiye'de İstihdama Katılım Oranları (%) (1990-2017).....	125
Tablo 15	: Türkiye'de İşsizlik Oranları (%) (1990-2017)	126
Tablo 16	: Türkiye'de Yıllara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2007-2017)....	137
Tablo 17	: Almanya'nın ve Türkiye'nin Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları Açısından Karşılaştırılması	176
Tablo 18	: Almanya ve Türkiye'nin Genel Nüfus Özelliklerinin ve Yaşlanma Süreçlerinin Karşılaştırılması	176

Tablo 19	: Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması	178
Tablo 20	: Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması.....	179
Tablo 21	: Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması	180
Tablo 22	: Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması	183

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1 : Almanya'nın Kaba Doğum-Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Oranları (1960-2017).....	52
Grafik 2 : Almanya'da Yaşlı Bağımlılık Oranı (1990-2017).....	60
Grafik 3 : Türkiye'nin Kaba Doğum-Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Oranları(1960-2017).....	120
Grafik 4 : Türkiye'de Yaşlı Bağımlılık Oranı (1990-2017).....	128

KISALTMALAR

AARP	American Association of Retired Persons (Amerikan Emekliler Derneği)
AB	Avrupa Birliği (European Union-EU)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AdB	Arbeitskreis deutscher Bildungsstätten (Alman Eğitim Kurumları Birliği)
ADSM	Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi
AEP	Aile Eğitim Programı
AFBG	Aufstiegsfortbildungsförderungsgesetz (Kariyer Gelişimine Yönelik İleri Eğitimi Teşvik Yasası)
ATP	Das Alltags Trainings Programm (Her Gün Eğitim Programı)
AYNA	Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli
BaföG	Bundesausbildungsförderungsgesetz (Federal Eğitim ve Öğretim Desteği Yasası)
BAFza	Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben (Aile ve Sivil Topluma İlişkin Görevler Federal Dairesi)
BAGSO	Bundesarbeitsgemeinschaft der Senioren Organisationen e.V. (Alman Yaşlılar Kuruluşu Derneği)
BAĞ-KUR	Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BIBB	Bundesinstitut für Berufsbildung (Federal Mesleki Eğitim Enstitüsü)
Bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Millet (United Nations-UN)
BMG	Bundesbeamtengesetz (Devlet Memuru Kanunu)
Bzga	Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung (Federal Sağlık Eğitimi)
CCCB	Centre-de Cultura Contemporania de Barcelona (Barselona Çağdaş Kültür Merkezi)
CIAO	Dezavantajlı Gruplara Aktif Vatandaşlık Bilinci Kazandırma Projesi
Çev.	Çeviren
DEAE	Deutsche Evangelische Arbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung (Alman Evanjelik Yetişkin Eğitimi Derneği)
DIE	Deutsches Institut für Erwachsenenbildung (Alman Yetişkin Eğitimi Enstitüsü)
DIPF	Deutsches Institut für Internatinalpädagogische Forschung (Alman Uluslararası Eğitim Araştırmaları Enstitüsü)
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO)
DVV	Deutscher Volkshochschul-Verband e.V (Alman Yetişkin Eğitimi Derneği)
EC	European Commission (Avrupa Komisyonu)
Ed.	Editör

EUROFUND	Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşulları İyileştirme Vakfı (European Foundation For the Improvement of Living and Working Conditions)
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi (European Statistical Office)
FernUSG	Fernunterrichtsschutzgesetz (Uzaktan Eğitimi Koruma Yasası)
FIAPA	International Federation of Associations for Elderly People (Uluslararası Yaşlı Birey Dernekleri Federasyonu)
GeroAtlas	Türkiye Gerontoloji Atlası
GOAL	Growing Older and stAying mobiLe (Yaşlanırken Mobil Kal)
GSS	Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HRG	Hochschulrahmengesetz (Yüksek Öğrenim İçin Çerçeve Yasa)
IFA	International Federation on Aging (Uluslararası Yaşlılık Federasyonu)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İNQA	Initiative Neue Qualität der Arbeit (İşgücüne Yeni Kalite Girişimi)
İSMEK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Mesleki Eğitim Kursları
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KBE	Katholische Bundesarbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung (Katolik Federal Yetişkin Eğitimi Derneği)
KMK	Kultusministerkonferenz (Almanya Federal Cumhuriyeti Eyalet Eğitim Bakanları Daimi Konferansı)
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
KWB	Kuratorium der Deutschen Wirtschaft für Berufsbildung (Alman Meslek Eğitim Endüstri Yönetimi)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
SABEV	Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme, Eğitim Vakfı
SENIOR	Safety-ENhancing Innovations for Older Road userS (Yaşlı Yol Kullanıcıları için Güvenliği Geliştiren Yenilikler)
SGB	Sozialgesetzbuch (Sosyal Kanun Kitabı)
SSK	Sosyal Sigortalar Kanunu
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TIDE	Transport Innovation Deployment in Europe (Avrupa'da Ulaşım İnovasyonu Dağıtımı)
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TURYAK	Yaşlılık Konseyi Derneği
UNARRA	Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon Örgütü
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu)
UYSAF	Uluslararası Yaşlılara Saygı Federasyonu
VHS	Volkshochschulen (Yetişkin Öğrenim Merkezleri)

YADES
YASAD
YSK
YAŞAM

Yaşlı Destek Programı
Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği
Yüksek Seçim Kurulu
Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma
Merkezi

GİRİŞ

Yaşlanma kavramı hayatın her evresinde yer alan bir kavramdır. Yaşam ilerledikçe kaçınılmaz bir süreç olarak ortaya çıkan yaşlanma, tarihsel süreç içerisinde farklı algılamalara ve farklı yorumlamalara maruz kalmıştır. Geçmişten günümüze toplumsal yapıdaki dönüşümler, artan teknolojik imkanlar ve buna bağlı olarak tıptaki yaşam süresini uzatacak gelişmeler nedeniyle toplumların yaşlanma süreçleri hızlanmıştır. Avrupa ülkelerinde toplumsal yaşlanmaya, düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarıyla karakterize edilen nüfus artış hızının azalması da eklenmiştir. Bu durum toplumsal yaşlanma olgusu ve bu olguya yönelik politikaların oluşturulması konularını daha da önemli hale getirmiş ve ulusal ve uluslararası aktörlerin diyalogunun gelişmesini gerekli kılmıştır.

İşgücünün yaşlanması ve nüfus artış hızının azalmasına bağlı olarak genç emek arzı azalmakta ya da emeklilik yaşı uzayarak emek verimliliği düşmektedir. Bu durumda sosyal güvenlik gelirlerinin azalması, toplumsal yapının değişmesi ve nüfusun dinamik yapısını kaybetmesi vb. sorunlar ortaya çıkmaktadır. Günümüz koşulları içerisinde gerçekleştirilen nüfus beklentileri, toplumsal yaşlanma sorununun yakın bir gelecek içerisinde salt bir biçimde gelişmiş ülkeleri ilgilendiren bir sorun olmayacağını ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin nüfus yapısına benzer bir şekilde hızlı bir toplumsal yaşlanma içerisine girmektedirler. Bu da neredeyse tüm dünyanın toplumsal yaşlanma sorunu ile karşı karşıya kalacağını göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerin birçoğunda yaşanan güncel ve gelişmekte olan ülkelerin yakın bir gelecekte yaşaması beklenen yaşlanma sorunu, tarihsel süreç içerisinde çeşitli yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Demografik yönlü çözümler ve uzun dönemli bakım gibi geleneksel çözümler mevcut sorunu çözmeye konusunda yetersiz kalmışlardır. 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası alanda daha çok dile getirilmeye başlanan aktif yaşlanma politikaları ise toplumsal yaşlanma sorununu daha sürdürülebilir bir şekilde ele alan modern bir politika aracı olarak öne çıkmıştır. Bu anlayışa göre yaşlı bireylerin aktif bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri ve gençlik yıllarındaki gibi yaşamlarına devam etmelerinin sağlanması gerekmektedir.

Avrupa Birliği ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen ilkeler doğrultusunda ülkelerin özellikle 1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başı itibariyle uygulamaya başladıkları aktif yaşlanma anlayışı; bütüncül bir sürece işaret etmektedir. Ekonomik yaşam içerisinde aktif, sosyal açıdan belirgin, genel olarak güvenli, bağımsız ve sağlıklı bir yaşlanma sürecine işaret eden aktif yaşlanma kavramı, kuşaklararası dayanışmaya da önem veren bir kavramdır. Dolayısıyla oluşturulan plan ve stratejiler, bütüncül bir anlayış ile belirlenmektedir.

Bu çalışmada yaşlılık çalışmaları içerisinde yeni bir olgu olarak bilinen aktif yaşlanma kavramı üzerinde durularak, bu kavramın önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Temel amaç olarak aktif yaşlanma anlayışının hem teoride hem de pratikte yansımalarına bakılmıştır. Teorik açıdan aktif yaşlanma kavramının yaşlılık teorileri içerisinde nerede durduğu, kavramsal olarak hangi anlamlara geldiği, uygulama alanlarının neler olduğu incelenmiştir. Pratik açıdan ise uzun yıllardır toplumsal yaşlanma sorununu yaşayan ve refah seviyesi gelişmiş olan Almanya ile yaşlanma sorununu henüz yaşamayıp genç bir nüfusa sahip olan ancak yakın bir gelecekte yaşlanma sorununu yaşaması beklenen gelişmekte olan Türkiye incelenmiştir. Ülkelerin seçim noktasında benzer nüfus sayılarının ve yapılarının, tarihsel ilişkilerinin ve coğrafi yakınlıklarının etkili olduğu belirtilmelidir.

Çalışmanın birinci bölümünde, yaşlanmanın tarihsel ve kavramsal çerçevesi oluşturulmaktadır. Bu amaçla ilk olarak yaşlılık kavramının üzerinde durulmuş ve yaşlılığın farklı anlamlarından bahsedilmiştir. Yaşlanmanın toplumsal olarak nasıl bir sorun haline geldiğinin daha net bir şekilde anlaşılması adına tarihsel süreç içerisinde yaşlılığın zamana ve mekana göre değişen algı ve yorumlarına bakılmıştır. Modern toplumlarda ortaya çıkan yaşlılık problemleri karşısında oluşturulan yaşlılık politikalarının tarihine bakılmış ve tarihsel sürecin son durağında rastlanan aktif yaşlanma anlayışına geçilmiştir. Aktif yaşlanma kavramının tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkış süreçlerine ve nedenlerine değinilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün çizmiş olduğu belirleyiciler bağlamında aktif yaşlanma politika araçları 4 başlık altında sınıflandırılmıştır. Buna göre mevcut çalışmanın devamında pratik olarak incelenen ekonomik yaşama ve istihdama yönelik politikaların, sosyal hayata yönelik politikaların,

sağlıklı, güvenli ve bağımsız yaşamaya yönelik politikaların ve kuşaklararası dayanışmayı sağlayamaya yönelik politikaların neler olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır. Son olarak mevcut politikaların ülkeler açısından başarısını ölçen aktif yaşlanma endeksi tanıtılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, ilk bölümde anlatılan teorik unsurların Almanya'daki uygulamalarına yer verilmiştir. İncelemeye Almanya'nın sosyal devlet kökeni ile başlanmış ve nasıl bir anlayış içerisinde hareket ettiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Ardından Almanya'nın nüfus yapısı ve dinamikleri incelenerek mevcut olan sorunun derecesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında uygulanan aktif yaşlanma politikaları, ilk bölümde sınıflandırılan alt başlıklara ayrılarak detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu politikalar etkinlikleri açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, Almanya için yapılan inceleme aynı başlıklar altında Türkiye için de yapılmıştır. İlk olarak sosyal devlet kökenleri ve yapısı incelenmiş ve sonrasında nüfus yapısına bakılmıştır. Nüfus yapısı içerisinde beklenen sorunlardan söz edilerek aktif yaşlanma kavramının önemine değinilmiştir. Ardından ilk bölümde sınıflandırılan politikalar alt başlıklar ile detaylı bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bölümün son kısmında Almanya ve Türkiye'nin, yapılan sınıflandırmalar eşliğinde bir karşılaştırması yapılmıştır. Çalışma içerisinde her iki ülke için de incelenen politika, program ve uygulamaların öncülünü ulusal bazda politikalar oluşturmuştur. Bunun yanında değinilmesi gereken çeşitli uluslararası çabalara ve yerel yönetim aktivitelerine de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAŞLILIK KAVRAMI VE AKTİF YAŞLANMA

1.1. Yaşlılık Kavramı ve Toplumların Yaşlılık Algıları

1.1.1. Yaşlılık Tanımı

Yaşlılık ve yaşlanma, insan hayatı süresince kaçınılmaz bir olgudur. Her insan doğmakta, büyümekte ve nihayetinde ergenlik çağına gelmekte, orta yaşlara gelmekte ve neticesinde yaşlılık evresine gelmektedir. İnsanlar, takvimsel olarak yaşam ilerledikçe, doğru orantılı bir biçimde yaş almaktadırlar. Bununla birlikte yaşlılığın tanımı zamana göre çok fazla çeşitlilik gösterebilmektedir. Keza yaşlılığın günümüzdeki tanımları ve anlamları ile bundan yüzyıllar önce yaşlılık üzerine yapılan tanımlar ve anlamlandırmalar birbirine denk değildirler. Örneğin bundan 2000 yıl önce Roma’da bir insanın yaklaşık 33 yıllık bir ömrü olduğu bilinirken, 200 yıl önce 40 yaşındaki birisi yaşlı bir insan olarak kabul edilebiliyordu¹. Ancak günümüzde 30’lu ve 40’lı yaşlarına gelmiş bir insan için bu yaşlar; yaşlılık evresine geçiş süreci için önünde daha çok yılların var olması anlamına gelmektedir.

TDK (Türk Dil Kurumu), yaşlı için; “yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyarlamış kimse” tanımını kullanırken yaşlanma için ise “yaşlanmak durumu” olarak tanımlama yapmaktadır². Yaşlılığın TDK tarafından ifade edilen sözlük anlamı ise “yaşlı olma durumu” olarak bilinmektedir³. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise yaşlılığı, biyolojik olarak çeşitli hücrel ve moleküler hasarların ortaya çıkma dönemleriyle ilişkilendirmiştir⁴. Nitekim yaşlılık; insanın doğumundan ölümüne kadar yaşadığı süreçte fiziksel ve zihinsel yönden bağımsızlık durumundan bağımlılığa geçtiği, organizma içerisinde doku, hücre, organ ve sistemler düzeyinde zamanla ortaya çıkan, geri dönüşü olmayan yapısal ve

¹Taner Artan, *Yaşlılarla Sosyal Hizmet*, 1.Basım, Ankara: Sabev Yayınevi, 2017, s.3.

²TDK, Yaşlı, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020); TDK, Yaşlanma, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020).

³TDK, Yaşlılık, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020).

⁴WHO, World Report on Ageing and Health, 2015, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1 (29 Kasım 2018), s.25.

fonksiyonel değişimlerin tümüdür⁵. Ayrıca yaşıllığı; canlılar için biyolojik işlevler açısından erişkinlik döneminden ölüm dönemine kadar canlı üzerindeki değişim ve dönüşüm olarak da tanımlamak mümkündür⁶. Keza bu dönemde fizyolojik, reaksiyonel, algılama gibi özelliklerde çeşitli negatif değişimlerin ve gerilemelerin yaşanması muhtemeldir⁷. Ancak elbette ki bu durum kişisel yaşam stili ile de bağlantılı bir olaydır. Zira yaşıllık dönemi; gençlik ve olgunluk dönemlerinden farklı olarak; psikolojik, sosyolojik, biyolojik ve benzeri açılardan kendine has bir dönemdir⁸.

Yaşıllık bireysel değişimlerle ifade edilebilen bir kavram olmakla birlikte toplumsal ilişkiler açısından da yaşam gereksinimlerinin değiştığı bir dönem olarak tanımlanabilmektedir⁹. Nitekim toplum içerisinde var olan kültürel etkenler ve yaşıllık üzerinde var olan değerler, yaşlanmanın sosyal boyutunu da ortaya koymaktadır.

Yaşlanma ve yaşıllık ile alakalı farklı tanımların ve anlamlandırmaların varlığıyla birlikte toplumların “yaşlanma” olarak nitelendirdikleri yaş haddi de birbirlerinden farklılık göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün de değindiğı üzere birçok gelişmiş ülke yaşıllık sınırı olarak dolaylı yoldan (örneğin emeklilik yaşı olarak) 65’i yaşıllık çizgisi olarak belirlemiştir¹⁰. 65 yaş sınırının yaşıllık ölçütü olması için herhangi bir bilimsel kanıtın olmamasıyla, Almanya’da 20.yüzyıl başlarında şekillenen modern sosyal güvenlik sistemi içerisinde de yine 65 yaş, bir yaşıllık kriteri olarak belirlenmiştir¹¹. Bu nedenle 65 yaş kriterinin, geçmiş dönemlerden gelen bir genelleme ile günümüze kadar gelen bir ölçüt olduğu yorumunu yapmak mümkün olmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin 2013 yılında yapmış olduğu yaş sınıflandırmasına göre; 0-20 yaş arası kişiler çocuk ve genç, 20-39 yaş arasındaki kişiler genç yetişkin, 40-59 yaş

⁵Z.Lale Koldaş, “Yaşıllık ve Kardiyovasküler Yaşlanma Nedir?”, **Türkiye Kardiyoloji Derneği Dergisi**, Cilt.45, Ek 5 (Eylül 2017), s.1.

⁶Tanju Beğer ve Hakan Yavuzer, “Yaşıllık ve Yaşıllık Epidemiyolojisi”, **Klinik Gelişim Dergisi**, Cilt.25, Sayı.3 (2012), s.1.

⁷Emre Özgür Bulduk, “Yaşıllık ve Toplumsal Değişim”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.182, Sayı.182 (2014), s.54.

⁸Aylin Görgün Baran, “Kurum Bakımındaki Yaşlıların Sosyal Koşulları: Ankara Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.1-2 (Aralık 1996), s.19.

⁹Neşe Köse ve Nilgün Çolpan Erkan, “Kentsel Mekan Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği”, **METU JFA**, Cilt.31, Sayı.1 (2014), s.43.

¹⁰WHO Proposed Working Definition of an Older Person in Africa for the MDS Project, <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefolder/en/>, (30 Kasım 2018).

¹¹Charles Zastrow, **Introduction to Social Work and Social Welfare**, 5th Eds, California, Brooks-Cole, 1993, s.458.

arasındaki kişiler orta yaşlı ve 60 yaş ve üzerindeki kişiler yaşlı olarak nitelendirilmiştir¹². Bununla birlikte yaşlılık sınırı için, çizilen sınırdan itibaren çeşitli yaş grupları için de belirli sınıflandırmalar yapılmıştır. Genel olarak kabul görmüş bir biçimde yaşlılık sonrası dönem için üç tane kategori bulunmaktadır. Bunlar: genç yaşlılar (60-74), ileri yaşlılar (75-84) ve en yaşlı yaşlılar/ihtiyarlar (85 ve üzeri) şeklinde kategorize edilmiştir¹³.

1.1.2. Yaşlılık Türleri

Yaşlılık kavramının karmaşık yapısının en önemli nedenlerinden biri de farklı boyutlardan oluşmasıdır. Nitekim yaşlanma; psikolojik, biyolojik ve sosyolojik boyutlarıyla birlikte incelendiği zaman daha anlaşılabilir bir kavram haline gelmektedir¹⁴. Bu açıdan düşünüldüğünde, yaşlılığın tek bir şekilde gerçekleşmediği de açık bir şekilde görülebilmektedir. Zira farklı dönemlerde farklı tanımlar yapılabildiği gibi aynı dönemlerde farklı koşullara bağlı olarak farklı tanımlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle yaşlılığın ve yaşlanmanın bu çok yönlülüğü, konunun daha iyi anlaşılması için atlanmaması gereken bir olgudur.

1.1.2.1. Kronolojik Yaşlılık

Takvimsel yaş olarak da düşünülebilir bu kavram, kişinin doğduğu yaş ile bugün arasındaki süre olarak kabul edilmektedir¹⁵. Nitekim insan hayatının her bölümü takvimsel olarak kronolojik bir şekilde ilerlemektedir. Bu nedenle genellikle yaş sayısı arttığı zaman kişilerin yaşlılık evresine daha da yaklaştığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla kronolojik yaşlanma da yıllık zaman dilimleri esas alınarak yapılan bir tanımlamadır¹⁶.

Daha önce de değinildiği üzere yaşlılık için yaş haddi; farklı dönemlerde, farklı yerlerde ve farklı kurumlarca farklı şekillerle tanımlanmıştır. Günümüzde 60 veya 65 yaş

¹²Birleşmiş Milletler, World Population Ageing, 2013, <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2013.pdf> (30 Kasım 2018), s.17.

¹³Sarah Naja, Mohamed Mohei El Din Makhlof ve Mohamad Abdul Halim Chebab, "An Ageing World of the 21st Century: A Literature Review", *International Journal of Community Medicine and Public Health*, Cilt.4, Sayı.12 (Aralık 2017), s. 43.

¹⁴İsmail Tufan, *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, 2.Basım, Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s.4.

¹⁵İsmail Tufan, *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, 1.Basım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s.11.

¹⁶Çağatay Güler, "Yaşlılıkta Tanımlar ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler", *Turkish Journal of Geriatrics*, Cilt. 1, Sayı.2 (1998), s.105.

bu açıdan önemli birer yaş çizgileridir. Ancak kimi az gelişmiş toplumlarda yaşam beklentisi düşük olduğu için yaşlılık açısından kabul edilen yaş haddi de daha düşük olabilmektedir. Örneğin Afrika kıtası için DSÖ tarafından kabul edilen yaşlılık aralığı 50-65 yaş arasıyken, aynı yaş aralıkları gelişmiş ülkeler için orta yaşlı olarak kabul görmektedir¹⁷.

Günümüz toplumlarında kronolojik yaşa toplum tarafından çeşitli karşılıklarda bulunmaktadır. Örneğin kronolojik yaşına göre kişi okula başlar, oy kullanır, iş hayatına atılır ve emek olur. Ancak kronolojik yaş birçok toplumda ve kurumda ölçüt olarak kabul edilen yaşlanma türü olsa da bu duruma karşı çıkanların sayısı da az değildir. Kronolojik yaşın ölçüt olarak kabul edilmesini eleştirenlerin temel savı, bu kavramın yaşlılığı açıklamada son derece yetersiz ve zayıf bir kavram olduğu düşüncesidir¹⁸.

1.1.2.2. Biyolojik Yaşlılık

Biyolojik yaş, içinde bulunulan biyolojik basamağın zaman birimi olarak gösterilmesidir¹⁹. Bu tanımdan hareketle biyolojik yaşın kronolojik yaştan ziyade daha bireysel bir olgu olduğu söylenebilmektedir. Zira kronolojik yaş, takvim ilerledikçe herkes için ortak hareket ederken, biyolojik yaş kişiye bağlı birçok farklı değişkenle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, aynı yıl doğmuş iki insan belirli bir sene yaşadktan sonra birbirlerinden farklı şekillerde yaşlanabilir ve birbirlerinden bağımsız şekillerde yaşlanma belirtileri gösterebilirler²⁰. Bu nedenle bireyler açısından gerçek yaşlanmanın; ne zaman ve hangi yaşta ortaya çıktığını kesin bir şekilde belirlemek zor olmaktadır.

Yaşam stili, diyet, uyku düzeyi, yaşam tecrübesi ve bunun gibi birçok değişken biyolojik yaşlanmayı etkileyebilmektedir²¹. Dolayısıyla biyolojik yaşlanma, bireyin vücudunun işleyişiyle alakalı bir durumdur. Biyolojik yaşlanmanın tespit edilebilmesi

¹⁷WHO, Proposed Working Definition of an Older Person In Africa for the MDS Project, <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> (30 Kasım 2018).

¹⁸ Tufan, *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, s.12.

¹⁹Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Yaşlılığa Genel Bakış, https://www.huzurevleri.org.tr/docs/shcek_yasliliga_genel_bakis.pdf (30 Kasım 2018.)

²⁰ Canan Yertutan, “Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler”, *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt.1, Sayı.2 (Haziran 1991), s.63.

²¹Sharon Basaraba, Chronological Age vs Biological Age, <https://www.verywellhealth.com/what-is-chronological-age-2223384> (1 Aralık 2018).

için, takvim yaşını dikkate almak yerine; tıbbi tetkikler kullanıp, insan vücudunun yıpranma düzeyini tespit etmek daha doğru bir yöntem olabilmektedir²².

Kişinin yaşlanmasıyla birlikte fiziksel olarak vücudunda ve hareketlerinde gerilemeler yaşanması muhtemeldir. Deriler buruşabilir, şekil bozuklukları ortaya çıkabilir, boy kısaltmaları meydana gelebilir ve bunun gibi vücudun birçok işlevi eski görevini yerine getiremeyebilir²³. Bütün bunlar, kişinin biyolojik yaşlanması ile açıklanabilecek değişimlerdir.

1.1.2.3. Psikolojik Yaşlılık

Yaşlılık süreci içerisinde insan vücudunda çeşitli değişimler ve gerilemeler meydana gelse de kişinin psikososyal gelişimi bu süreçte de devam etmektedir²⁴. Dolayısıyla yaşlılığın kişiselliği psikolojik olarak da ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle aslında kişi kendini kaç yaşında hissediyorsa o yaşıdır²⁵. Avrupa Komisyon'un 2012 yılında yayımladığı "Aktif Yaşlanma" raporuna göre Avrupa Birliği içerisinde yer alan ülkelerde yaşayan bireyler, ortalama olarak kendilerini 63,9 yaşında yaşlı bir birey olarak hissetmektedirler²⁶. Rapora göre hissedilen yaş açısından Birlik içerisinde en yüksek yaş, ortalama olarak 70,4 ile Hollandalılar söylerken, en düşük yaş ise 57,7 ile Slovaklar söylemişlerdir. Yine aynı rapora göre Türk insanı için kendini yaşlı hissetme yaşı ortalama 58,4'tür. Bununla birlikte 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre; 65 yaş üstü kişilere yönelik yapılan bir saha araştırmasında, kişilerin çoğu kendini daha genç veya kendi yaşında hissettiğini söylerken (44 kişi %97,7) çok azı (1 kişi %2,3) kendisini daha yaşlı hissettiğini söylemiştir²⁷.

Yaşlılık sürecinde ortaya çıkan fiziksel değişimler ve de bu fiziksel değişimlerin yaşlı birey üzerinde yarattığı psikolojik tahribatlar da yadsınmaması gereken bir

²²Harun Ceylan, **Yaşlılık ve Refah Devleti: Bakım Hizmeti Alan Yaşlılar İçin Nitel Bir Araştırma –İsveç Örneği**, 1.Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s.33.

²³Yertutan, s.64.

²⁴Fatma Öz, "Yaşam Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açından Gözden Geçirme", **Kriz Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2 (2002), s.18.

²⁵Ceylan, s.34.

²⁶European Commission, Active Ageing Report, 2012, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf (2 Aralık 2012), s.14.

²⁷Habibe Gülsüm Müftüer, "Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği", **Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1 (2018), s.95.

durumdur. Zira yaşlılar, yaşlanmanın getirmiş olduğu fiziksel gerilemelerden ötürü özellikle emeklilik dönemlerinde kendilerini yetersiz ve işe yaramaz hissedebilmektedirler²⁸.

Fizyolojik etmenlerin yanı sıra kişinin yaşlılık dönemindeki sosyal yaşantısı ve bu yaşantının kalitesi de kişiyi psikolojik olarak etkileyebilmektedir²⁹. Kişinin sosyal çevresi olarak adlandırılan aile, akraba ve arkadaş çevresinden aldığı doyum, bireyin yaşam kalitesinin en önemli belirleyicilerinden biri olan psikolojik göstergenin en etkili unsurları arasında yer almaktadır³⁰. Zira sosyal bir varlık olan insan, yaşamının her döneminde sosyalleşebileceği kişilere ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte bazı insanlar yaşlanan bireyler için, onların yaşlandıklarını belli ederek onları psikolojik açıdan zorlamakta ve de kendi yaşlılıklarını da zihinsel ve psikolojik olarak ertelemeye çalışmaktadırlar³¹. Dolayısıyla kimi insanlar için yaşlılık olgusunun psikolojik anlamda çelişik etkileri de olabilmektedir.

1.1.2.4. Sosyolojik Yaşlılık

Yaşlanma, birey özelinde gerçekleşen bir olgudur. Bununla birlikte bireylerin bir araya gelip toplumu oluşturdukları göz önüne alındığında, bireysel olarak yaşlanan bireyin toplum içerisinde çeşitli etkileşimlere girmesi; yani hem toplumu etkilemesi hem de toplumdan etkilenmesi oldukça doğal bir durumdur. Nitekim sosyoloji bilim dalı, sosyal bir canlı olan insanın yaşlanmasıyla ilgilenmeye ve bu olguyu kendi bakış açısıyla incelemeye başlamıştır³². Tüm bunların sonucunda ise sosyolojinin en yeni alt dallarından biri olan yaşlılık sosyolojisi ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle sosyoloji, yaşlılığı toplum içerisinde anlamlandırmaya ve konumlamaya çalışmaya başlamıştır.

Yaşlılığın sosyolojik olarak incelenmesi birçok farklı konu üzerinden yapılabilmektedir. Bunlardan biri bireysel yaşlanmanın sosyal düzeydeki karşılıklarıdır.

²⁸Gülşen Terakye ve Perihan Güner, “Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık”, **Kriz Dergisi**, Cilt.5, Sayı.2 (1992), s.98.

²⁹Sibel Asi Karakaş ve Hatice Durmaz, “Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri ve Moral”, **Kocatepe Tıp Dergisi**, Cilt.18, Sayı.1 (Ocak 2017), s.33.

³⁰Aylin Görgün Baran, “Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2 (2008), s.92.

³¹Müftüler, s.97.

³²Aylin Nazlı, “Yaşlanma, Birey ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış”, **Ege Tıp Dergisi**, Cilt.55, Özel Sayı (2016), s.1.

Burada nitekim toplum tarafından bireylere, sosyal statü ve roller açısından verilen görevler ön plana çıkan unsurlardandır. Örneğin toplum, kronolojik olarak bir yaşa gelmiş ve “yaşlı” olarak nitelendirilebilecek bir bireyden ekonomik düzey, ailevi yaşam ve iş hayatı gibi alanlarda belirli bir yere gelmiş olmasını beklemektedir³³. Günümüz toplumlarında yaşla birlikte artan sorumlulukların ve de beklentilerin varlığı düşünüldüğünde, bireyin yaşlılık evresinde belirli bir aşamaya gelmiş olması toplum tarafından takdirle karşılanan bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yaşlanmayla birlikte kişinin vücudunda ortaya çıkan fiziki gerilemelerin de etkisiyle, kişinin sosyal hayatı da gerilemeye başlamakta ve beraberinde statü kaybı ve saygınlığın yitimi de ortaya çıkabilmektedir. Bunun ortaya çıktığı en temel yer ise “artık çalışmama hali” ve de çalışma rolünün kaybıdır³⁴. Bu noktada önemli olan unsurlardan biri de toplumların kendilerine has olan yaşlanmaya yönelik farklı tutumlarının ve değerlerinin varlığıdır. Zira her toplumda yaşlılara ve yaşlanmaya yönelik olumlu ve olumsuz tutumlar yer almaktadır. Yaşlılar sosyal hayata katılımlarını toplumdan gelen bu olumlu veya olumsuz tutumlara göre belirler ve bir kısmı sosyal etkinlik içine dahil olmayı seçerken, bir kısmı ise toplumdan uzaklaşmayı tercih etmektedir³⁵. Toplumların, bireylerin yaşlanmasına karşı sahip oldukları tutumlar ve gösterdikleri değerlere göre hareket eden kronolojik olarak yaşlanan bireyin “toplumsal yaş”a uygun olarak hareket ettiği söylenebilmektedir.

Yaşlılığın sosyolojik olarak incelenmesinde üzerinde durulan bir diğer konu da toplumsal yaşlanma ve toplumsal yaşlanmanın beraberinde getirdikleridir. Buradaki çıkış noktası ise bireylerin yaşlanmalarının toplum üzerinde gerçekleştirdiği etkilerdir. Bu bağlamda toplumsal yaşlanma, salt yaş gruplarındaki kaymalardan ibaret olmamakla birlikte; ekonomik, sosyal ve politik değişimlere de neden olabilmektedir³⁶. Toplumların yaşlanmalarıyla birlikte günümüzde, karar alıcılar da bu yönde kararlar almak zorunda kalarak yaşlı bireylerden oluşan toplumu idare etmeye çalışmaktadırlar. Örneğin birçok gelişmiş ülkede ve hatta gelişmekte olan ülkeler içerisinde buna benzer süreçler yaşanmaya devam etmektedir.

³³Tufan, *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, s.13.

³⁴Nazlı, s.2.

³⁵Aylin Görgün Baran, Yaşlılığın Sosyal Boyutu,

http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaşlılığın_sosyal_boyutu.pdf (3 Aralık 2018).

³⁶ Tufan, *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, s.6.

1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Yaşlılık

Daha önce de bahsedildiği gibi tarihsel süreçte var olan toplumların yaşlılara olan bakış açıları birbirlerinden farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar coğrafi açıdan oluşabileceği gibi zamana bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle mevcut yaşlılara olan bakış açısını anlamak için tarihsel süreci göz önünde bulundurmak gerekir.

1.1.3.1. Göçebe Toplumlarda Yaşlılık

Göçebe ilkel toplumlar içerisindeki yaşlılık algıları ve yaşlılık durumları birbirlerinden çok fazla farklılıklara sahiptir. Nitekim yerleşik hayattan önceki dönemlerde dünya üzerinde birçok farklı coğrafyada birçok farklı irili-ufaklı göçebe kabileler ve toplumlar yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca günümüzde hala nadir de olsa birçok yerde ilkel kabilelerin varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Bu nedenle ilkel toplumların yaşlılık ile alakalı algıları, davranışları ve de yaşlılık için vurguladıkları anlamlar birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir.

Göçebe ilkel toplumlar, farklı coğrafyalarda boy gösterebilirler de yine de bazı ortak özelliklere sahiptirler. Örneğin birçok ilkel toplum, avcılık-toplayıcılıkla birlikte göçebe bir hayat sürmekteydi. Zira toplumların yaşlılara olan bakış açısının şekillenmesinde, bu toplumların göçebe bir hayat sürüp adeta bir hayatta kalma mücadelesi vermelerinin payı oldukça yüksektir. Bu açıdan kronolojik yaştan ziyade kişilerin “hala işe yarayıp-yaramadıkları” ve diğer bir değişle yaşlıların fiziksel ve biyolojik özellikleri, ilkel toplumlar için ön plana çıkan en önemli unsurdu³⁷. Zira günümüzde kişinin fonksiyonelliğine bakılmadan belirli bir yaşa erişince emekli olma hali düşünüldüğünde, ilkel kabilelerden modern dönemlere yaşlılık algısının değişimi de daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar göçebe ilkel toplumlarda yaşlılar azınlık olarak hayatta kalabilseler de yine de topluluk içerisinde çeşitli görevleri üstlenebilirlerdi. Yakılan ateşi kontrol etme, basit el işleri yapma, çadır kurma, küçük çocuklara bakıcılık yapma, yiyecekleri - malzemeleri koruma ve geceleri gözcülük yapma gibi görevler bunun tipik örneklerini

³⁷Zastrow, s.455.

oluşturmaktadır³⁸. Ayrıca Inkalar'da yaşlılar, çalışmak için yeteri kadar güce sahip olamasalar dahi, en azından topluluğu kuşlardan korumak için korkuluk görevini üstlenmek zorundaydılar³⁹. Dolayısıyla bu tarz topluluklar yaşlılarından en azından kendi başlarına hareket edemeyene kadar bir şekilde yararlanmayı hedeflemişlerdir.

Tüm bunlarla birlikte tarih içerisinde ilkel toplumlarda yaşlılara iyi veya kötü davranan çeşitli toplumlar var olmuşlardır⁴⁰. Kimi toplumlar yaşlılara saygı göstermiş, onların birikimlerinden yararlanmış ve hatta liderleri olarak kabul etmişken; kimi toplumlar ise onları kendi aralarından farklı şekillerle dışlamışlardır.

Yağanlar, Moğol kökenli Aleut'lar ve Avustralya'da yaşayan Aranda'lar yaşlılarına iyi davranan ilkel topluluklara örnek teşkil etmektedirler. Bu topluluklarda genel olarak küçük çocuklar yaşlı kişilere bağlı olmaktadır, yaşlılar ailenin reisi olup hatta kimilerinde de tüm topluluğun lideri olabilmektedirler. Bununla birlikte kimi ilkel toplumlarda bilgeliğin büyüclük ile ilişkilendirilmesi ve büyüclüğün de yaşlılık ile ilişkilendirilmesi nedeniyle yaşlılara saygı gösterildiği düşüncesi hakimdir⁴¹. Bu sayede yaşlılar sahip oldukları "büyücü" sıfatıyla, toplum içerisindeki güçlerini arttırmışlardır.

Yaşlılarına iyi davranan ilkel topluluklar var olduğu gibi, kötü davranan ilkel toplulukların da sayısı az değildir. Zira ilkel topluluklarda yaşayan insanların hayatları, daha önce de değinildiği gibi kolay değildir. Teknolojik imkanların kısıtlı olması, belirli bir yerde sabit olarak yaşayamama, yetersiz beslenme gibi olgular bu topluluklarda yaşayan insanların hayatlarının uzun sürmesini engellemekteydi. Hızlı bir şekilde hareket etmek isteyen ve de yaşam savaşı veren bu toplumlar için yaşlılar, yavaşlatıcı bir unsurdur. Ayrıca toplum içerisinde sadece tüketici olma görevine sahip olduklarına inanıldığı için, tüm toplumu da olumsuz etkiledikleri düşünülürdü. Tüm bu nedenlerden ötürü bazı toplumlar, yaşlıları farklı yöntemlerle toplumlarından dışlamaktaydılar. Örneğin Japonya'da ilkel bir topluluk olan Aiunu'lar yaşlı kadınları değersiz canlılar olarak görmekte, Güney Amerika'da var olan Arawaks'lar da çok yaşlı kişilerini terk

³⁸Leo W.Simmons, Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships, <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2909&context=lcp> (4 Aralık 2018.)

³⁹Leo W.Simmons, Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships, <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2909&context=lcp> (4 Aralık 2018.)

⁴⁰Taner Artan, *Yaşlılarla Sosyal Hizmet*, s.59-61.

⁴¹Velittin Kalıncara, *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, 3.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.55.

etmekteydiler⁴². Hopi'ler, kişilerin gerçekten yaşlandıklarına inandıkları zaman, topluluktan uzak bir yerde yaşlılara özel bir kulübe inşa edip onları ölüme terk ederlerdi⁴³. Eskimolarda ulaşım esnasında yaşlılar, bir miktar yiyeceklerle birlikte yolda terk ediliyorlardı⁴⁴. Fiji adaları ve Sudan'ın güneyinde yaşayan Dinka'lar yaşlanma belirtileri gösteren kişileri diri diri gömme gibi bir adete sahiplerken, Asya bozkırlarında yaşayan Koryaklar ise yaşlıları bıçaklayarak öldürüp, bundan gurur duyarlardı⁴⁵.

Her ne kadar acımasız gözükse de ilkel toplumlar, yaşlı katlini meşru bir zemine koyarak yapmaktaydılar. Dolayısıyla yaşlı katlinin ana amacı keyfi değildir. İlkel topluluklar bunları, kendi yaşamlarını sürdürmek için yapmaktaydılar. Bununla birlikte öldürülme eylemi, kimi yerlerde yaşlıların kendileri için de bir şeref niteliğindedir. Örneğin Sibiry'a da yaşayan Çukşen topluluğunda yaşlı katlinin meşruiyeti, onlara verilen değer azlığından değil, yaşlının bunu bir "şeref" olarak kabul etmesinden ileri gelmektedir⁴⁶.

Göçebe toplumlarda var olan yaşlılara bakış açısını, modern çağlarda yaşlılara olan bakış açısıyla ilişkilendirenler de bulunmaktadır. Bu düşünceye göre yöntem olarak ilkel toplumlar gibi olmasa da günümüz modern toplumlarında yaşlılar hala bir şekilde toplumdan dışlanmaya çalışılmaktadır. Bu düşüncenin temel dayanak noktası yaşlılıkla birlikte kişilerin; statülerini ve gelirlerini büyük ölçüde kaybetmeleri ve iyice yaşlandıklarında kurumsal bakım hizmetleri ile toplumdan uzak bir şekilde yaşamalarıdır⁴⁷.

1.1.3.2. Yerleşik Topumlarda Yaşlılık

Toplumlar, göçebe hayatlardan sonra sabit bir yerde yaşamaya başlayarak, toprak ile geçinmeye başlamışlardır. Tüm bu yerleşik hayata yönelik toplumsal değişimler aile kurumunun da gündeme gelmesine vesile olmuştur. Dolayısıyla toplumların yaşlılara olan bakış açıları da buna göre şekillenmeye başlamıştır.

⁴²Mahmut Tezcan, "Toplumsal Değişme ve Yaşlılık", *Yaşlılık ve Sorunları*, Ankara: 29-30 Nisan 1982, s.170.

⁴³Zastrow, s.452.

⁴⁴Tezcan, s.170.

⁴⁵Taner Artan, *Yaşlılarla Sosyal Hizmet*, s.63.

⁴⁶Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, s.113.

⁴⁷Zastrow, s.453.

Yerleşik toplumların önemli örneklerinden Antik Çağ içerisindeki toplumlarda yaşayan insanların yaşam süreleriyle alakalı bilgi bulmak gerçekten zordur. Bununla birlikte modern çağ ile kıyaslandığında tıbbın yeteri kadar gelişmemesi, çocuk doğurmanın oldukça tehlikeli olması ve doğal olarak daha az teknolojik imkanlara sahip olunması nedenleriyle modern çağ toplumlarına kıyasla o dönemde yaşamış olan insanların daha az yaşadıkları düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre her ne kadar o dönemde yaşamış ünlü yazarlar ve filozoflar modern dönemde de yaşlı sayılabilecek bir yaşa kadar yaşamış olsalar da gerçekte, Antik Yunan'da insanların ortalama 35 yıllık bir ömre sahip oldukları düşünülmektedir⁴⁸. Bununla birlikte yapılan diğer çalışmalar, Antik dönemde yaşamış olan insanların yaşam stilleri ve de farklı tabakalarda yer almalarının yaşam sürelerini derinden etkilediğini göstermiştir. Örneğin son yıllarda yapılan bir çalışmada; Antik dönemde yaşamış 100 tane üst tabakaya ait erkeğin ölüm yaşı ortalaması 72 olarak belirlenirken, aynı dönemlerde alt tabakalarda yaşamış erkeklerin ölüm yaşı ortalaması ise sadece 30 olarak belirlenmiştir⁴⁹. Yine aynı çalışmaya göre, alt tabakalardaki insanların çok fazla çalışmalarından ötürü, modern çağlardaki yaşlılarla özdeşleştirilen travmaları yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca çalışma içerisinde o dönemde var olan çocuk doğurmadaki tehlikeler ve de bebek ölümleri nedeniyle yaşam beklentisinin düştüğü sonucuna varılmıştır. Buradan ise toplumların kendi içerisindeki sosyoekonomik farklılıklarının da yaşlılık ve yaşlanma üzerinde etkili olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Antik çağda yaşamış birçok filozof ve yazar yaşlılık ve de yaşlanmayla ilgili güzel düşüncelerde bulunmuşlardır. Bu dönemde birçok eserde, yaşlılara yönelik bir bilgelik ve saygı duyma gibi davranışların varlığından bahsedilmektedir⁵⁰. Ayrıca o dönemde ortaya çıkan eserlerin birçoğundaki hakim düşünce yaşlılığın saygın bir hadise olduğu ancak yine de beraberinde getirdiği sağlık sorunları nedeniyle istenmeyen bir olgu olduğudur⁵¹. O dönemlerde yaşamış olan ünlü düşünür Cicero, yaşlılık döneminden bahsederken genel olarak erdemlikle ve bilgelikle ilişkilendirme yapmakta ama yine de

⁴⁸Menelaos L. Batrinos, "The Length of Life and Eueria in Classical Greece", **Hormones**, Cilt.7, Say.1 (2008), s.82.

⁴⁹Amanda Ruggeri, Do We Live Longer Than Our Ancestor?, <http://www.bbc.com/future/story/20181002-how-long-did-ancient-people-live-life-span-versus-longevity> (4 Aralık 2018.)

⁵⁰Seda Karaöz Arıhan, Antik Dönem Sanatında Yaşlılık, https://www.academia.edu/9919216/antik_donemde_yaslilik (4 Aralık 2018).

⁵¹Seda Karaöz Arıhan, Antik Dönem Sanatında Yaşlılık, https://www.academia.edu/9919216/antik_donemde_yaslilik, (4 Aralık 2018).

yaşlılığın getirdiklerinin farkında olmaktadır⁵². Örneğin Cicero, bir klasik haline gelmiş olan Dostluk ve Yaşlılık adlı eserinde, yaşlılığın saygınlığı ile alakalı şunları söylemektedir:

Ne ak saçlar ne de yüzdeki kırışıklıklar insana hemen saygı sağlayamaz: ancak onurlu bir yaşamdan sonra bu olgu çağa erişen kimse, saygının en güzel meyvelerine erişir. Bir yaşlıya selam vermek, yanına yaklaşmak, onu görünce ayağa kalkmak, önüne geçmemek, onu geçirmek, ona akıl danışmak gibi önemsiz ve sıradan görünen şeyler bile ona gösterilen saygının belirtisidir; bu saygı gösterilene bizde de, ahlakları oranında başka uluslarda da uyulur⁵³.

Yerleşik hayata geçilmesinin ardından endüstri devrimine kadar toplumların birçoğunda yaşlıların genel olarak yüksek bir statüye sahip oldukları düşünülmektedir. Bu düşünceye göre yaşlılar, toprağa bağlı üretimi sağlayan mülkün öncelikli sahibiydiler⁵⁴. Bu sayede ekonomik güce sahip olan yaşlılar karar verme gibi politik güçleri de ellerinde bulunduruyorlardı. Ayrıca o dönemki toplumlarında birçoğunda güçlerinin yettikleri kadar üretime de katılan yaşlı bireyler, katılamasalar dahi sahip oldukları avcılık ve zanaatkarlık bilgileriyle bir nevi denetleyici rolünü üstleniyorlar ve kültürün korunması ve de sonraki kuşaklara aktarılması gibi rolleri de sahiplenerek toplum içerisinde saygın bir yerde konumlanıyorlardı⁵⁵. Bununla birlikte yaşlı bireyler dinsel görevlerde ve ayinlerde de bir önceliğe ve liderliğe sahip olmakla birlikte; dinsel konularda danışmanlık görevi de kendilerine ait olmaktadır⁵⁶. Yaşlılara olan bu pozitif bakış açısının varlığı, o dönemlerdeki nüfus artış hızının azlığı, teknolojik imkanların kısıtlılığı, üretim faaliyetlerinin çevre üzerindeki oluşturduğu daha az baskı ve tüm bunların getirmiş olduğu daha dengeli bir nüfus yapısıyla ilişkilendirilmektedir⁵⁷.

Yaşlılığın, insanlığın yerleşik hayata geçmesinden endüstri dönemine kadar geçen süre içerisinde saygın bir konumda olduğu düşüncesine katılmayanlar da

⁵²Oya Esra Bektaş, "Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak", **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2 (2017), s.13.

⁵³Cicero, **Dostluk ve Yaşlılık**, Hacı Berat (çev.), 2.Baskı, İstanbul: Arya Yayıncılık, 2013, s.122.

⁵⁴Taner Artan, *Yaşlılarla Sosyal Hizmet*, s.66.s

⁵⁵Velittin Kalıncara, Geleneksel Toplumdan Modern Yaşlı Topluma Yaşlı: Yaşlının Statüsü ve Geleceği, <https://docplayer.biz.tr/647507-Geleneksel-toplumdan-modern-topluma-yasli-yaslinin-statusu-ve-gelecegi-1.html> (6 Aralık 2018).

⁵⁶Tezcan, s.172.

⁵⁷Velittin Kalıncara, Geleneksel Toplumdan Modern Yaşlı Topluma Yaşlı: Yaşlının Statüsü ve Geleceği, <https://docplayer.biz.tr/647507-Geleneksel-toplumdan-modern-topluma-yasli-yaslinin-statusu-ve-gelecegi-1.html> (6 Aralık 2018).

bulunmaktadır. Özellikle Antik Çağ'da yaşlılığın bilgelik ve saygı içermediğini ve yaşlı ile genç arasında her daim bir çatışmanın olduğunu ileri süren düşünceler de bulunmaktadır. Zira bu düşünceye göre yaşlılara yönelik o dönemde atfedilen "bilgelik, saygınlık, herkesin yaşlıyı dinlemesi" gibi kalıplar, hayal olmakla birlikte gerçeklikten uzak bir yanıdır⁵⁸. Bu düşüncenin dayandığı en önemli şey; o dönemin var olan aile yapısıdır. Zira o dönem içerisinde ailenin erkeği, aile reisi olarak tanımlanmakla birlikte, bütün mülkün, kararların ve de şöhretin tekeli halindeydi⁵⁹. Baba; çocuklarını istediği kişilerle evlendirebilir, evli olanları boşatabilir ve hatta başkalarına evlatlık olarak da verebilirdi⁶⁰. Durum böyle olunca erkek çocuklar babaları ölene kadar onların boyunduruğu altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Tüm bunlar baba ile erkek çocuk arasında sevgiye dayalı bir ilişki yerine zoraki bir saygının oluşmasına sebep olmuş ve de erkek çocuklarının babalarının ölmelerini dilemelerine neden olmuştur. Doğal olarak, evin reisi olan yaşlı erkek ile oğlu arasındaki "saygılı ve erdemli" olan ilişki bu düşünceye göre Antik Çağ'da yaşanmamış bir hayal olarak kalmıştır. Aynı zamanda yine bu düşünceye göre, yaşlılar sadece dinlerin etkisiyle bir dönem diğer bireylerle eşit ve aynı haklara sahip olmuşlardır. Ancak dinlerin yaşlılara karşı var olan pozitif etkisi de fazla uzun sürmemiş ve 16.ve 17.yüzyıldan itibaren güçten düşen ve yaşlı olduğu hissedilen kişiler, "yaşlı" olarak atfedilmişlerdir⁶¹. Bir nevi yaşlılık olgusu bir olumlanmadan ziyade, ölümün ilk basamağı olarak görülmüştür.

1.1.3.3. Modern Toplumlarda Yaşlılık

Tarım toplumlarının endüstrileşmeyle tahrip olmasıyla birlikte, insan hayatı bambaşka bir çerçeve içerisinde oturmaya başlamıştır. Hızlı sanayileşmeyle birlikte insanlar, kırdan kente göç etmeye zorlanmış ve kent olgusu da bu şekilde doğmaya başlamıştır. İnsanlar kendileri için üretmek yerine, pazar için üretmeye başlamış ve de bu şekilde işçileşmeye evrilmişlerdir. Dolayısıyla kırdan bambaşka bir yaşam stili meydana

⁵⁸Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, s.96.

⁵⁹Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, s.103.

⁶⁰Deniz Güler ve Nazmi Ulutak, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile", **Kurgu Dergisi**, Sayı.11 (1992), s.56.

⁶¹Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, s.100.

gelmiştir. Tüm bu gelişmeler, aile yapısını ve doğal olarak yaşlıların statülerini ve üzerlerinde var olan algıları etkilemiştir.

Genel olarak sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte, çağdaş toplumlarda yaşlının statüsünün geleneksel toplumlara nazaran daha düşük olduğu inancı yaygındır. Nitekim geleneksel kırsal toplumlarda, üretilen ürünün paylaşılmasının kolay olması ve de yaşlıların üretimin birçok alanında etkin olmasını sağlayacak bir geniş aile yapılanması endüstrileşmeyle birlikte yok olmaya başlamıştır⁶². Zira artık aile yapısı küçülmüş ve de insanların içerisinde yaşadığı toplumlar heterojen hale gelmişlerdir. Ekonomik sistem tam anlamıyla değişerek, insanların çalıştığı yer ile yaşadıkları mekan köklü değişimlere uğramıştır. Artık toprak başat zenginlik ve güç belirtisi olmaktan çıkmış ve teknolojinin etkisiyle birlikte daha çeşitli ürünler piyasaya çıkmaya başlamıştır. Buradan günümüze doğru ise sanayi sektörü egemenliğini hizmet sektörüne bırakmış ve bu esnada tarım sektörü ise birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler içerisinde küçülmeye devam etmiştir. Dolayısıyla yaşlıların, geleneksel toplumlardaki toprağa dayalı olan mülk sahipliği; modernleşme ve endüstrileşme süreciyle birlikte önemsiz bir kavram haline gelmiştir.

Endüstrileşmeyle birlikte gelen bir diğer değişim ise toplumsal dayanışmanın azalması ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamasıdır. Nitekim kentlerde genellikle nüfus yoğunluğunun artmış olması, insanları mekan olarak birbirleriyle yakınlaştırmış ancak geleneksel ilişkilerin çözülmesiyle birlikte aralarındaki sosyal mesafeyi arttırmıştır⁶³. Resmileşen veya başka bir söylemle modernleşen/bürokratikleşen bu ilişkiler, güçten düşen yaşlıları olumsuz yönde etkilemiştir.

Modern dönemin beraberinde getirdiği teknolojik imkanlar ve tıp alanındaki ilerlemeler, insanların yaşam sürelerini de uzatmıştır. Artan nüfus beraberinde birçok problemi getirmiş ve toplumsal yaşamın hengamesinde koşturan insanlar için, uzun süre hayatta olan yaşlılar bir yük haline gelmeye başlamıştır. Tüm bunların sonucu olarak artık yaşlılık günümüzde birçok farklı disiplin tarafından incelenmesi zorunlu olan bir süreç

⁶²Kalınkara, *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, s.66.

⁶³Cemile Zehra Köroğlu ve Muhammet Ali Köroğlu, "Mekanın Dönüşümü ve Yaşlılık Üzerine: Kentleşme ve Yaşlılık Olgusu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.8, Sayı.41 (Aralık 2015) s.816.

haline gelmiştir. Sosyal politika da bu durumdan nasibini almıştır. Bu nedenle içerisinde var olunmaya devam edilen modern dönemlerde yaşlılara yönelik çeşitli kamusal politikalar, bakım hizmetler, yardımlar ve farklı yaklaşımlar gibi kurumsal hareketler ortaya çıkmıştır.

1.2. Yaşlılık Politikaları ve Aktif Yaşlanma

1.2.1. Yaşlılık Politikalarının Ortaya Çıkışındaki Uluslararası Gelişmeler

Yaşlanma ve sosyal politika ilişkisi sanayileşmeden sonra toplumsal hayat içerisinde ortaya çıkan değişimlerle yakından ilgilidir. Sanayileşmeyle beraber özellikle aile yapısındaki değişimlerin meydana gelmesiyle birlikte yaşlılar yalnızlaşmaya başlamışlardır. Bununla birlikte özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde yaşlıların nüfusunun, toplam nüfus içerisinde pay olarak artmaya başlamasıyla birlikte, sorun toplumsal bir soruna dönüşmüş ve artık kurumsal düzenlemeleri içeren kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu durumun tipik örneklerinden bir tanesini Bismarck döneminin Almanya'sında ortaya çıkan düzenlemeler oluşturmaktadır. Zira 19.yüzyılın sonlarına doğru yaşlılık sigortasının ilk örneği Almanya içerisinde görülmeye başlanmıştır.

Yaşlılık politikalarına dair uluslararası çalışmaların ortaya çıkışında ise II. Dünya Savaşı zamansal olarak önemli bir çizgiyi oluşturmaktadır. Evrensel anlamda toplumsal ve ekonomik hayata yön veren birçok kuruluşun II. Dünya Savaşı ve sonrası kurulmuş olması bunun en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası refah rejimlerinin ortaya çıkmasıyla sosyal hakların gelişimi de yaşlı politikaları açısından etkili olmuştur. Ancak toplumların her birinin farklı dinamiklere sahip olması ve/veya farklı şekillerde yaşlanma süreçlerinden geçmeleri, birebir uyulabilecek ve tüm dünyayı kapsayacak bütünsel politikaların oluşmasına engel oluşturmaktadır. Var olan bu genel görüşe rağmen 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'te ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, toplumlar içerisindeki diğer tüm dezavantajlı gruplar için öncü bir

belge olduğu kabul edildiği gibi yaşlılık ve yaşlı kişilerin hakları için de temel bir belge olduğu kabul edilmektedir⁶⁴.

1943 yılında Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon Örgütü (UNARRA) kurulmuş ancak sonrasında bu kuruluşun görevleri diğer örgütlere dağıtılınca kuruluşun varlığına da son verilmiřtir⁶⁵. DSÖ, Uluslararası alışma Örgütü (ILO) gibi örgütlerin ve Birleşmiş Milletlerin genel normlarıyla birlikte yaşlılara yönelik birçok eylem faaliyete geçirilmiştir. Birleşmiş Milletlerin 1963 yılında düzenlediği “Yaşlılık Sağlık Sorunları” adlı seminer ve 1965 yılında toplanan “Yaşlı İstatistikleri” alışmaları bunlara örnek gösterilebilir⁶⁶. Keza 1950’li ve 1960’lı yıllarda sosyal bakımın bir disiplin olarak ortaya çıkmasına yönelik bilimsel ve teorik çalışmalar da akademik olarak ortaya çıkmaya bařlamıřtır⁶⁷.

1982 yılında BM önderliğinde I.Dünya Yaşlanma Asamble’si toplanmış ve eylem planı kabul edilerek yaşlanmaya dair bir uluslar arası enstitünün kurulması fikri ön plana çıkmıştır. Bu fikir ışığında 15 Nisan 1988 tarihinde Malta’da Uluslararası Yaşlılık Enstitüsü kurulmuştur. Uluslararası Yaşlılık Enstitüsü yaşlanma olgusuna dair ülkeler arası dayanışma, fikir alışverişi, köprü kurma ve farkındalık yaratma gibi çeşitli amaçlara sahiptir.

1990 yılında BM, artan yaşlı nüfusa ve artan bu yaşlı nüfusun imkanlarının iyileştirilmesine dikkat çekmek amacıyla her 1 Ekim gününü Dünya Yaşlılar Günü olarak kabul etmiştir. Ayrıca yine 1990’lı yıllarda, “aktif yaşlanma” kavramı da gündeme gelmiştir.

16 Aralık 1991 tarihinde BM genel toplantısında, yaşlanma politikalarına dair en temel normları içeren “Yaşlılık İlkeleri” yayımlanmıştır. Bu ilkeler içerisinde temel

⁶⁴Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlılığa Genel Bakış, <https://eyh.aile.gov.tr/yaşlilikga-genel-bakis> (11 Aralık 2018).

⁶⁵Hüseyin Tekin Sevil, **Yaşlılığın Sosyal Anatomisi**, 1.Basım, Ankara: SABEV Yayını, 2005, s.50.

⁶⁶Sevil, s.50.

⁶⁷Ali Seyyar, **Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım**, 3.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, s.71.

olarak yaşlı bireylerin; bağımsız yaşamalarına, hayata katılımlarına, kendilerine yönelik bakım hizmetlerine, kendini gerçekleştirmelerine ve itibarlarına değinilmiştir⁶⁸.

Yaşlı nüfusa ve yaşlanma tecrübesine en çok sahip olan ülkeleri bünyesinde barındıran ve 1992 yılında “birlik” olma yolunda önemli adımlar atan Avrupa Birliği de yaşlılara dair çeşitli birliksel normlar yaratmaya çalışmıştır. Buna göre “konutların fiziksel özelliklerinin iyileştirilmesi”, “yaşam standartlarının arttırılması” ve “sosyal koruma”, yaşlılara yönelik politikaların AB içerisindeki öncülüğünü oluşturmaktadır⁶⁹. Ayrıca tüm dünya üzerinde bir farkındalık yaratmak amacıyla 1993 yılı Avrupa Yaşlı İnsanlar Yılı olarak kabul edilmiştir.

1999 yılı BM Yaşlı İnsanlar Yılı olarak seçilirken, 2002 yılının Nisan ayında Madrid’de, yine BM tarafından, yaşlı nüfusun imkanlarını geliştirmek ve yaşlılara yönelik toplum içerisindeki tüm yaş gruplarını da kapsayacak politikaları teşvik etmek amacıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantı sonrasında yayımlanan Uluslararası Eylem Planı’yla birlikte, yaşlılığa dair güncel sosyal politika anlayışını belirleyen temel bir çerçeve çizilmiştir. Buna göre “yaşlılık ve kalkınmaya yönelik politikalar”, “yaşlı insanların sağlığını iyileştirmeye dair politikalar” ve “güvenli ve destekleyici çevrenin oluşturulmasına yönelik politikalar” üzerinde durulmuştur⁷⁰.

1.2.2. Aktif Yaşlanma Kavramı

1.2.2.1. Aktif Yaşlanma Kavramı ve Kavramın Gelişimi

Yaşlanma sürecini geliştirmekte olan ülkelere göre oldukça uzun bir süredir yaşayan ve yaşamaya devam eden gelişmiş ülkeler içerisinde, yaşlı politikalarına farklı çerçeveler çizilmeye başlanmıştır. Yaşlanmanın sosyal politika olma sürecinde var olan etkenler, gelişmiş ülkeler üzerinde uzun dönemli olarak var olma eğilimi sürdürmekte ve hem ekonomik hem de toplumsal olarak problemlerin devam edeceğine işaret etmektedir. Bu sebeplerden ötürü son dönemlerde yaşlanmaya dair özellikle yaşlanma sürecini

⁶⁸Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri, <https://eyh.aile.gov.tr/birlesmis-milletler-yašli-ilkeleri> (11 Aralık 2018).

⁶⁹Murat Şentürk ve Hakan Ceylan, **İstanbul’da Yaşlanmak**, 1.Basım, İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2015, s.68.

⁷⁰Birleşmiş Milletler, Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002, <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (11 Aralık 2018).

derinden yaşayan Avrupa ülkeleri içerisinde farklı yaklaşımlar ve farklı politikalar gündeme gelmeye başlamıştır. Aktif yaşlanma terimi de uygulanmaya çalışılan farklı politikaların temeli haline gelmiştir.

Aktif yaşlanma kavramı, Avrupa içerisinde 1990'lı yılların başında gündeme gelse de kavramın köklerinin 1960'lı yıllarda ABD'de olduğu ileri sürülmektedir⁷¹. Buna göre aktif yaşlanma kavramının arka planında “aktivite kuramı” yer almaktadır. Aktivite kuramı, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan “geri çekilme” ya da “hayattan kopma” olarak adlandırılan kurama karşı geliştirildiği ifade edilmektedir⁷². Bununla birlikte aktivite kuramının 1960'lı yıllardan önce Burgess, Cavan, Havighurts ve Goldhammer'ın 1949'da yaptığı “yaşlılığa kişisel uyum” üzerindeki çalışmaları ile başladığını ve geri çekilme kuramının, aktivite kuramına karşı geliştirildiğini ileri süren düşünceler de vardır⁷³.

Nihayetinde aktivite kuramı, yaşamdan geri çekilme kuramının ortaya koyduğu düşüncelere zıt bir kuramdır. Yaşamdan geri çekilme kuramının temeli, yaşlıların yaşlanmayla birlikte gerek ihtiyari gerek gayri ihtiyari bir şekilde toplumsal yaşamdan çekildikleri düşüncesine dayanırken, aktivite kuramı ise yaşlıların orta yaşlardaki aktivitelerini ve alışkanlıklarını sürdürmeleri gerektiğini savunmaktadır. Aktivite kuramına göre yaşlı, aktif kalarak yaşlılığa uyum sağlayabilmektedir⁷⁴. Dolayısıyla burada bir “başarılı yaşlanma” durumu da söz konusudur. Öte yandan bu teoriye gerçekçi olmadığı, yaşlıları homojen bir şekilde gösterdiği ve yaşlılıkta çıkan herhangi bir olumsuzluğu yaşlı üzerine yıktığı düşünceleriyle çeşitli eleştiriler de gelmektedir⁷⁵.

1980'li yıllar içerisinde kavram, ABD'de bir kez daha tartışılmaya başlanmış ve aktivite kuramında bahsedilen argümanlar, “üretken yaşlılık” kavramıyla bütünleştirilmeye çalışılmıştır⁷⁶. Dolayısıyla kavram ekonomik faktörlerle birlikte lanse edilmeye başlanmış ve yaşlıların aktif kalarak çalışma hayatından uzaklaşmalarını

⁷¹Metin, s.13

⁷²Sibel Kalaycıoğlu ve diğerleri, **Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri**, 1.Basım, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2003, s.10

⁷³Kalınkara, *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, s.27 ve s.31.

⁷⁴Ceylan, s.46.

⁷⁵Metin, s.14 ve Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, s.148.

⁷⁶Alan Walker, “A Strategy for Active Ageing”, **International Social Security Review**, Cilt.55, Sayı.1 (2002), s.123.

konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda 1990'lı yıllara gelindiğinde kavramın çerçevesi daha net ve daha geniş bir şekilde çizilmeye başlanmıştır.

1990'lı yıllar içerisinde aktif yaşlanma kavramı DSÖ'nün katkılarıyla iyice tanınır hale gelmiş, birçok farklı uluslararası kurum tarafından kullanılmaya başlanmış ve mevcut şeklini alarak kapsamı genişletilmiştir. Tüm bu aşamalarla birlikte DSÖ aktif yaşlanmayı; yaşlılık sürecindeki insanların yaşam kalitelerini arttırmak amacıyla, sağlık, katılım ve güvenlik durumlarını ve fırsatlarını en uygun hale getirme süreci olarak tanımlamıştır⁷⁷. Dolayısıyla günümüzde aktif yaşlanma kavramı; sosyal, ekonomik, kültürel, ruhsal ve toplumsal meselelerde aktif olmayı işaret eden bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle DSÖ "aktif" kelimesini sadece işgücü piyasası için değil, genel olarak yaşam süreci için kullandığını belirtmektedir⁷⁸. Keza aktif yaşlanma anlayışına göre, emekli olan veya sağlık bakımından engeli olan kişiler için de aile ve arkadaş ortamlarında veya toplumsal meselelerde aktif kalabilme şansları olmalıdır. Bu bağlamda aktif yaşlanma kavramı, fiziksel durumları ne olursa olsun yaşlıların sosyal hayattan izole olmalarını ve toplumsal hayattan dışlanmalarını engellemek istemektedir. Tüm bu süreç içerisinde amaçlanan ise yaşlı insanların ve hatta tüm nüfus gruplarının bir şekilde aktif kalmalarını sağlayacak politikalar ve programlar oluşturmaktır.

Avrupa Birliği'nin gerçekleştirdiği toplantılarda ve zirvelerde de son derece önemle üzerinde durulan bir kavram olan aktif yaşlanma kavramına yönelik, 2001 yılında Stockholm'de gerçekleşen Avrupa Konseyi zirvesinde önemli politika çizgileri belirlenmiştir. Sistem içerisindeki borçların hızlı bir şekilde azaltılmasının, istihdam oranının ve verimliliğin artırılmasının ve son olarak emeklilik, hasta bakımı ve uzun dönemli bakım gibi sistemlerde reformlar yapılmasının üzerinde durulmuştur⁷⁹. 2006 yılının Ekim ayında Avrupa Komisyonu, demografik unsurların fırsata çevrilmesi gerektiğini söylemiş ve Stockholm toplantısında alınan kararlarla bağlantılı kararlar

⁷⁷WHO, Health and Ageing: A Discussion Paper, 2001, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66682/WHO_NMH_HPS_01.1.pdf?sequence=1 (20 Aralık 2018), s.17.

⁷⁸WHO, Active Ageing: A Policy Framework, 2002, <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO?sequence=1> (21 Aralık 2018), s. 12.

⁷⁹Stockholm European Council, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.%20ann-r1.en1.html (21 Aralık 2018).

olarak özellikle istihdam edilebilirliğin üzerinde durmuştur⁸⁰. Nihayetinde 3 Mart 2010’da yayımlanan 2020 Avrupa Stratejisi’nde sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme için aktif yaşlanmanın başlıca politika unsuru olacağı belirtilmiştir⁸¹. 2012 yılının Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller arası Dayanışma Yılı olarak kabul edilmesiyle birlikte kavram AB içerisinde daha net bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır.

1.2.2.2. Aktif Yaşlanma Kavramının Ortaya Çıkış Nedenleri

Yaşlılara yönelik aktif yaşlanma anlayışının ortaya çıkmasında çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bunlar genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilirler: Demografik nedenler, ekonomik nedenler, aile yapısındaki dönüşüm, insani nedenler ve de sosyal devlet olmanın gereklilikleri.

1.2.2.2.1. Demografik Nedenler

Toplumlar zaman içerisinde farklı özellikler gösteren, dinamik yapılu oluşumlardır. Zamana bağlı olarak toplum içerisinde birçok olgu değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim bu olgulardan en önemlisi demografik yapıdır. Dünya içerisinde genel olarak yaşlı nüfusun artış eğilimi göstermesi, toplumların düşük doğum oranları ile düşük ölüm oranlarıyla birlikte bir “demografik dönüşüm” süreci içerisinde olduğunun göstergesidir.

Demografik dönüşüm teorisinin ilk izleri 1929 yılında Warren Thompson’ın nüfus artışlarını üçe ayırdığı makalesine ve 1934 yılında Adolphe Landry’nin yazmış olduğu “La Revolution Demographique” başlıklı eserine dayansa da esas tanınırlığı 1945 yılında Frank Notestein tarafından yayımlanan çalışmalar sayesinde olmuştur⁸². Bu teoriye göre toplumların ekonomik ve demografik süreçleri birbirleriyle örtüşmektedir. Tarihsel süreç içerisinde demografik açıdan genel olarak üç farklı aşama yaşanmaktadır. Daha çok tarımsal üretime denk gelen ilk aşamaya içinde toplumların demografik açıdan

⁸⁰Commission of the European Communities, The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:EN:PDF> (21 Aralık 2018), s.8.

⁸¹European Commission, Active Ageing and Solidarity Between Generations, 2012, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5740649/KS-EP-11-001-EN.PDF/1f0b25f8-3c86-4f40-9376-c737b54c5fcf> (22 Aralık 2018), s.10.

⁸²Banu Metin, **Dünya’da ve Türkiye’de Yaşlanma Sorunu – Yaşlanan Toplum ve Aktif Yaşlanma**, 1.Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s.6.

bir istikrara sahip olmadığı görülmektedir. Bu dönemde yüksek nüfus artışları ve yüksek ölüm oranları birbirlerini izlemektedir. İkinci aşamada ise sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte gelişen teknoloji ve gelişen tıbbi imkanlarla ölüm oranları düşüş eğilimi gösterirken, doğum oranları ise yüksek seviyede seyretmeye devam etmektedir. Doğum oranlarının yüksek, ölüm oranlarının düşük olduğu bu ikinci aşamada doğal olarak nüfus artışı şiddetlenmektedir. Son aşamada ise nüfusun istikrarlı olduğu kabul edilen düşük doğum oranları ve düşük ölüm oranlarıyla birlikte demografik dönüşüm süreci ve “modernleşme süreci” tamamlanmaktadır. Son aşamayla birlikte nüfus artış hızı son derece düşük seyretmektedir.

Demografik dönüşüm süreci, toplumlar içerisinde farklı zamanlarda ortaya çıkabilmektedir. Bu farklılık özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından daha bariz bir şekilde görülebilmektedir⁸³. Ancak bununla birlikte demografik dönüşüm süreci, etkinliğini birçok coğrafyada farklı zamanlarda sürdürürken istatistiki göstergeler gelecekte bu etkinin küresel bir şekilde sürekli ilerleyeceğini ve nihayetinde tüm dünyanın demografik dönüşüm sürecinin son evresine ulaşacağını göstermektedir.

Ortalama yaşam süresi, tarihsel süreç içerisinde genel olarak bir artış eğilimi göstermektedir. Dünya ortalaması olarak 13.yüzyılda 35 yıl olan ortalama yaşam süresi, 19.yüzyılda 39 yıl, 20.yüzyıl başlarında ise 47 yıl olarak göze çarpmaktadır⁸⁴. Ortalama yaşam süresi 1970 yılında 58 yıla, 1980’de 62 yıla, 1990’da 65 yıla, 2000’de 67 yıla, 2010’da 70 yıla ve 2016’da 72 yıla kadar çıkmıştır⁸⁵. Yaşam beklentisinin yıllarla birlikte daha da artması beklenirken doğum ve ölüm oranlarında geçmişten günümüze var olan düşüşü de göze çarpmaktadır. Dünya genelinde kadın başına doğum oranı 1960 yılında 4,8’ken 2015 yılı itibariyle bu ortalama 2,4’e düşmüştür⁸⁶. Keza yine dünya genelinde

⁸³Seyran Gürsoy Çuhadar ve Kuvvet Lordoğlu, “Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar”, **İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.0, Sayı.54 (Mart 2016), s.64.

⁸⁴İlhan Dülger, “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılığın Değişen Görünümü, Değişen Politikaları ve Aktif Yaşlanma Kavramı”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Ed), **18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri** içinde (31-49), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012, s.33.

⁸⁵World Bank, Life Expectancy at Birth, Total(Years), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> (12 Aralık 2018).

⁸⁶World Bank, Fertility Rate, Total(Births per Woman), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (12 Aralık 2018).

1960 yılında %17 olan kaba ölüm oranı 2015 yılı itibariyle %7'ye düşmüştür⁸⁷. Nitekim teknolojinin gelişmesi ve de tıbbi imkanların artmasıyla insanların yaşam süreleri de artış eğilimine geçmiştir.

DSÖ tarafından açıklanan rapora göre yaşlı nüfusun artış hızının daha da şiddetlendiği belirtilmekte ve sayı bakımından yaşlı nüfusun 2015 ile 2050 yılları arasında 900 milyondan 2 milyara çıkması beklenmektedir⁸⁸. Zira yine aynı rapora göre bu süre zarfı içerisinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %12'den %22'ye yükselecektir. Rapor içerisinde belirtildiği üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki yaşlı nüfusun artışta olması, beklenen yaşlı nüfus yükselişinin temel faktörü olacaktır. Zira Kinsella ve He'nin 2008 yılında hazırladıkları Uluslararası Nüfus Raporu'na göre de gelişmekte olan ülkelerdeki yaşlanma süreci, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı ilerlemektedir⁸⁹. Raporu göre Fransa'da yaşlı nüfusun (65 yaş ve üstü) toplam nüfusa göre payının %7'den %14'e geçmesi için 114 yıl gerekmişken, Brezilya'da aynı orandaki bir artış için sadece 21 yıl gerekmektedir. Benzer bir şekilde Türkiye için ise 27 yıl yeterli olmaktadır. Bütün bu süreç içerisinde 2050 yılına gelindiğinde sadece Afrika kıtasının "genç" olacağı tahmin edilmektedir⁹⁰.

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan demografik dönüşüm süreciyle birlikte, istatistiklerle de görüldüğü gibi yaşlı nüfusun sayısının şu an dahi ciddi bir artış eğiliminde olması, yaşlı nüfusuna ve yaşlı refahına yönelik politikaların ortaya çıkmasında ve dönüşüme uğramasında büyük bir rol oynamıştır.

1.2.2.2. Ekonomik Nedenler

Nüfusun yaşlanmasının beraberinde getirdiği bazı ekonomik sorunlar bulunmaktadır. Örneğin bir topluluk içerisinde yaşlı nüfusun artmasının bir diğer anlamı, süreç içerisinde toplumda var olan işgücünün de yaşlanması ve kendini

⁸⁷World Bank, Death Rate, Crude (per 1,000 People), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN> (12 Aralık 2018).

⁸⁸WHO, 10 Facts of Ageing and the Life Course, https://www.who.int/features/factfiles/ageing/ageing_facts/en/ (12 Aralık 2018).

⁸⁹Kevin Kinsella ve Wan He, **An Aging World:2008**, U.S. Census Bureau, International Population Reports, Washington, DC, Government Printing Office (2009), s.10

⁹⁰World Bank, Averting the Old Age Crisis, 1994, <http://documents.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf> (14 Aralık 2018) s.303.

yenileyememesidir. Bu da beraberinde işgücü içerisinde zaman içerisinde yaşlı nüfusun payının artmasını getirmektedir. Yaşlı işgücü, diğer koşullardan bağımsız olarak ülke ekonomisine çeşitli etkilerde bulunabilmektedir. Zira yapılan birçok bilimsel çalışma, kişilerin 50 yaşından önce bilişsel olarak gerilediklerini ve 50 yaşından sonra bu gerilemenin daha da arttığını göstermektedir⁹¹. Ayrıca 2016 yılında gerçekleştirilen bir çalışmaya göre 60 yaş ve üstü nüfusta gerçekleşen %10'luk bir artışın büyüme oranını %5,5 küçülttüğü saptanmıştır⁹². Dolayısıyla yaşlı işgücünün var olan verimlilik azalışıyla birlikte, ekonominin diğer faktörlerindeki artışa cevap veremeyerek, ekonomik büyümeyi olumsuz etkiledikleri düşüncesi hakimdir. Ancak burada atlanmaması gereken iki tane olgu vardır. Bunlardan ilki, yaşlı işgücünün salt olarak verimlilik üzerinden değerlendirilmemesi gerekliliğidir. Zira yaşlı çalışanlar, çalışma yaşamında; tecrübe, esneklik, sadakat ve sorumluluk gibi faktörler üzerinde genç çalışanlara nazaran üstünlükleri bulunmaktadır⁹³. İkinci olgu ise ekonomik büyümenin demografik etkenler dışında büyüme şekli, sermaye yoğunluğu, eğitim ve bunun gibi birçok değişkeninin var olmasıdır. Bu değişkenler toplumdan topluma çeşitlilik ve farklılık gösterebilmektedirler.

Nüfusun yaşlanmasının ve kendini yenileyememesinin çalışma hayatı içerisindeki bir diğer etkisi de yaşanabilecek olası işgücü arzı kıtlığıdır. Nitekim çalışma çağındaki nüfus artık çalışacak gücü kaybedip emekliliğe ayrıldıktan sonra yerini dolduracak bir kuşağın olmaması durumunda, işgücü arzı işgücü talebini karşılayamayacaktır. Nitekim ABD'de II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen doğum patlamasıyla oluşan nesli ifade eden "baby boom" neslinin emekliye ayrılma süreci tamamlandığında, işgücü arzının oldukça daralacağı tahmin edilmektedir⁹⁴. Baby boom neslinin yaşlanması gibi buna benzer süreçlerin yaşandığı ülkelerde var olan sermayelerin, daha genç nüfusa sahip bölgelere kayabileceği düşüncesi vardır. Daha az gelişmiş bölgelerde çalışma çağındaki nüfusun 2030 yılından itibaren gerilemesi

⁹¹Vegard Skirbekk, "Age and Individual Productivity: A Literature Survey", **MPIDR Working Paper WP 2003-028**, 2003, Rostock-Germany, s.4.

⁹²Nicole Maestas ve diğerleri, "The Effect of Population Aging on Economic Growth, The Labour Force and Productivity", **NBER Working Paper**, Sayı.22452 (Temmuz 2016), s.1.

⁹³Aykut Aydın ve Aylin Aydın Sayılan, "Aktif Yaşlanma ve Yaşam Boyu Öğrenme Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış", **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimleri Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2 (2014), s.77.

⁹⁴Alicia H.Munnell, The Impact of Aging Baby Boomers on Labour Force Participation, http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2014/02/IB_14-4.pdf (13 Aralık 2018), s.6.

beklenirken, bu açıdan o ülkeler için bir ekonomik gelişmişlik bağlamında bir fırsatın varlığından söz edilmektedir⁹⁵.

Nüfusun yaşlanmasının işgücü arzı üzerindeki muhtemel etkilerinden biri de göçmen işçilerdir. Nitekim çalışma çağındaki nüfusun azlığından dolayı çalıştıracak genç nüfus bulamayan ülkeler, kimi zaman başka ülkelere göçmen işçi temin edebilmektedirler.

Toplumlar içerisindeki yaşlanma olgusunun beraberinde getirdiği en önemli sorunlardan bir tanesi de emeklilik ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğidir. Zira nüfusun yaşlanmasıyla birlikte, sadece tüketici konumunda olan, çalışma hayatına katılmayan, genellikle tasarruf yapamayan ve çoğunluğu kamu gelirleri ile geçinmek durumunda olan yaşlı bir nüfus ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bir ülkede çalışan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu yaşlı nüfusu ifade eden yaşlı bağımlılık oranının artması, sosyal güvenlik sistemi içerisinde aktüeryal dengenin bozulmasına sebep olabilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen projeksiyonlara göre, 2015 yılında %12,6 olan yaşlı bağımlılık oranının 2050 yılında %25'e, 2100 yılında ise %37'ye yükseleceği tahmin edilmektedir⁹⁶. Nitekim dağıtım modeline dayalı sosyal sigorta finansmanı içerisinde, aktif sigortalılar(çalışanlar), pasif sigortalıları(emekliler) finanse ederlerken; aktiflerin sayısının pasiflerin sayısından az olması, gelirler ve giderler arasındaki dengenin bozulmasına sebep olabilmektedir⁹⁷. Ayrıca emeklilere aktarılan paylar yetersiz kaldığında emeklilerin geliri üzerinde bir baskı oluşabilmekte ve emeklilere daha fazla vergi payı aktarılmasına neden olmaktadır⁹⁸. Bu da sistemin sürdürülebilirliğine zarar vermektedir.

Yaşlı nüfusun varlığının fazlalığıyla birlikte ülkeler, yaşlı nüfuslarına daha çok harcama yapmak durumundadırlar. Emeklilik sistemleri, yaşlılara yönelik bakım hizmetleri, sosyal yardımlarla ve benzeri seçeneklerle birlikte, ülkelerdeki kamu

⁹⁵Metin, s.21.

⁹⁶Birleşmiş Milletler, Old-age Dependency Ratio (Age 65+/Age 15-64), [https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F13_A_OLD_AGE_DEPENDENCY_RATIO_1564.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F13_A_OLD_AGE_DEPENDENCY_RATIO_1564.xlsx) (14 Aralık 2018).

⁹⁷World Bank, *Averting the Old Age Crisis*, s.303.

⁹⁸Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur ve Selim Duramaz, "Yaşlı Nüfusa Yönelik Sağlık Harcamalarının Azaltılmasında Kamu Politikalarının Önemi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.12, Sayı.1 (2016), s.112.

harcamalarının birçoğu yaşlı kesime yönelmektedir. Örneğin 2009 yılında, OECD ülkelerinin yaptıkları toplam kamu harcamalarının %40'ı yaşlı nüfusa yönelik gerçekleştirilmiştir⁹⁹. Tüm bunlarla birlikte yaşlıların ekonomi üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, yaşlılara yönelik politikaların ekonomik bakış açısından bağımsız olarak değerlendirilmesi olanaksız olmaktadır.

1.2.2.2.3. Aile Yapısındaki Dönüşüm

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan ekonomik dönüşümler, sosyal yaşantıyı da derinden etkilemiştir. Nitekim sanayileşme süreciyle birlikte ekonomik yaşantı ve toplumsal normlar dönüşüme uğramışlardır. Toplumsal dönüşümlerle birlikte toplum içerisindeki en önemli kurumlardan biri olan aile de değişmiş ve dönüşmüştür. Bunun temel görüntüsü ise geleneksel üretim yöntemlerinden endüstri üretimine geçişte görülebilmektedir. Geleneksel-tarımsal toprak düzenine sahip yerlerde ailenin üye sayısı kabarık ve geniş yapılyken, endüstrinin hakim olduğu kentlerde ise ailenin üye sayısı darlaşmış ve azalmıştır. Nitekim kırsal kesimde ekonomik olarak geçinmenin ve de dış tehditlerden korunmanın tek geçerli yolu fiziki güç olduğu için ailelerin kalabalık olması ve geniş yapılı olması oldukça normal bir durumdur. Ancak kentlerde kolayca iş bulabilen gençler, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmış, ailelerinin otoritelerinden kurtulmuş ve aile yapısının küçülüp çekirdek yapılı olmasına sebep olmuşlardır¹⁰⁰. Endüstrileşmenin yaygınlaşıp hizmet sektörüne evrilmesiyle birlikte kentleşme oranı iyice artmış ve aile yapısındaki bu dönüşüm bariz bir görüntü halini almıştır. Nitekim istatistikler de bu olguyu kanıtlar niteliktedir. Dünya üzerinde 2017 yılı itibariyle sektör bazında istihdam edilenlerin yaklaşık olarak oranı; tarım sektöründe %26, sanayi sektöründe %22 ve hizmetler sektöründe %51'dir¹⁰¹. Hizmetler sektörünün hakimiyetiyle birlikte kentleşme oranı da sürekli artış eğilimindedir. Zira 1960 yılında dünya toplam nüfusunun %33'ü kentlerde yaşarken, 2017 yılında bu oran %54'e çıkmıştır¹⁰². Elbette ki hala tarımla geçinenlerin ve de kırdaki yaşayanların sayısı azımsanmayacak seviyededir. Ancak tarım

⁹⁹OECD, Public Social Spending Risings in Most OECD Countries, <http://www.oecd.org/newsroom/publicsocialspendingrisinginmostoecdcountries.htm> (14 Aralık 2018).

¹⁰⁰ Güler ve Ulutak, s.57.

¹⁰¹World Bank, Employment by Sector, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?contextual=employment-by-sector> (14 Aralık 2018).

¹⁰²World Bank, Urban Population (% of Total), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (14 Aralık 2018).

dışı sektörlerin ve de kentleşme olgusunun, modern dönemin hakim yapıları oldukları da istatistiki olarak görülebilmektedir.

Kentleşmenin ve tarım dışı sektörlerde çalışmanın aile yaşamı üzerindeki sonuçlarından biri olan bireyselleşme, aile küçülmesi ve aile kurulamaması sorunu, özellikle gelişmiş ülkelerdeki evlenme ve boşanma oranları üzerinden okunabilmektedir. Eursotat'ın vermiş olduğu istatistiki verilere göre, Avrupa'da 1965 yılında sırasıyla %7,8 ve %08,8 olan evlenme ve boşanma oranları, 2015 yılına gelindiğinde %4,3 ve %1,9 olmuştur¹⁰³. Ayrıca AB içerisinde nüfusun %32'si yalnız yaşarken, çocuk sahibi olanların %15'i çocuklarıyla birlikte yalnız yaşamını sürdürmektedir¹⁰⁴.

BM'nin 2017 yılında hazırlamış olduğu rapora göre, hane büyüklükleri neredeyse tüm dünya üzerinde düşüş eğilimindedir¹⁰⁵. Örneğin rapora göre Fransa'da aynı evde yaşayan insan sayısı 1968'de ortalama olarak 3,1'ken; 2011 yılında ortalama olarak 2,3'e gerilemiştir. Kenya'da dahi 1969'da 5,3 olan ortalama hane halkı büyüklüğü, 2014 yılında 4,0'a gerilemiştir. Yine raporda belirtildiği üzere, Avrupa ve Kuzey Amerika içerisinde geniş aile yapısının çözüldüğü görülürken, Afrika ve Ortadoğu içerisinde ise geniş aile yapısı varlığını sürdürmektedir. Öte yandan nüfus yaşlanmasıyla ilintili olarak Avrupa ve Kuzey Amerika içerisinde, her üç hanenin en az birinde, 60 yaş ve üstü kişi bulunmaktadır.

Tüm bunların beraberinde getirdiği sonuç ise aile dönüşümünün, yaşlı nüfus üzerindeki etkileridir. Aileler üzerindeki dönüşümle beraber, nüfus kendini yenileyememekte ve yaşlıların nüfus içerisindeki payları artmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi yaşlılar, tarım ile geçinilen kırsal yerlerde sahip oldukları ekonomik gücü bu dönüşüm ile kaybetmektedirler. Bu da beraberinde yaşlının statüsünü azaltacak bir etki yaratırken, yaşlıların bakım problemini de gündeme getirmektedir. Ayrıca aile

¹⁰³Eurostat, Marriage and Divorce Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics (15 Aralık 2018).

¹⁰⁴Eurostat, People in the EU – Statistics on Household and Family Structures, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=People_in_the_EU_statistics_on_household_and_family_structures#Main_statistical_findings (15 Aralık 2018).

¹⁰⁵Birleşmiş Milletler, Household Size and Composition Around the World, 2017, http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/household_size_and_composition_around_the_world_2017_data_booklet.pdf (15 Aralık 2018) s.4.

bağının azalması ile dayanışma mekanizması da zarara uğramıştır Tüm bu nedenlerden ötürü yaşlı politikalarının dönüşümü bir zorunluluk haline gelmiştir.

1.2.2.2.4. İnsani Nedenler

İnsanlar yaşlanma süreciyle birlikte çeşitli problemlerle karşı karşıya gelmektedirler. Bunlar fiziksel, psikolojik ve sosyal tabanlı olabilmektedir.

Yaşlanma süreci içerisinde olan bireyler, fiziksel olarak vücutlarında çeşitli hasarlar meydana gelirken bazı fonksiyonları da eskisi gibi yerine getiremez hale gelir. Genel olarak yaşlı bireylerin; beyinde yaşayan hücrelerinin toplamı azalabilir, sindirim sistemlerinde ve benzeri işlevlerinde zayıflamalar ortaya çıkabilir, saçları beyazlayabilir, derileri buruşabilir, vücut şekillerinde bozukluklar ortaya çıkabilir, ağrı ve sıcaklık duyularının eşiği düşebilir¹⁰⁶. Tüm bunlarla birlikte yaşlı bireyler bu dönem içerisinde daha birçok problemle karşı karşıya kalabilecekleri gibi birçok hastalık ile de yüzleşebilirler. Nitekim dünya üzerinde yaşı 60 ve üzeri bireylerin %9'u kronik hasta ve %27'si ise engellidir¹⁰⁷.

Psikolojik olarak bireylerin yaşlılık dönemlerinde; algılama, öğrenme, problem çözme, kişilik kazanma ve anlamlandırma gibi problemleri ortaya çıkabilmektedir¹⁰⁸. Ayrıca bu dönemde, yaşamın diğer bölümlerinde olmayan depresyon, tutuculuk, bencillik, cimrilik ve toplumsal rollerdeki azlığın getirdiği sıkıntılar da meydana gelebilmektedir¹⁰⁹.

Yaşlı bireyler, sosyal açıdan daha çok sorun yaşamakta ve bu sorunlardan daha fazla etkilenebilmektedirler. Örneğin emekli olmalarıyla birlikte yaşanan gelir kaybı ve ilaç-bakım maliyeti gibi hayati ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaları, aile ve yakınlarının ölümlerini görmeleri, istismara maruz kalmaları bu problemlerden bazılarıdır¹¹⁰.

¹⁰⁶Yertutan, s.63.

¹⁰⁷İsmail Tufan, *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*, s.87.

¹⁰⁸Sultan Karataş, "Yaşlılıkta Yaşam Doyumu ve Etkileyen Etmenler", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1-2-3 (1990), s.105.

¹⁰⁹Karataş, s.106.

¹¹⁰Zastrow, s.460.

Yaşlanmanın, yaşlanma süreci içerisinde giren bireyler üzerindeki etkilerinin yanı sıra, bireyin çocuklarına da çeşitli etkileri vardır. Literatürde; “sandwich generation (sıkışmış nesil)” olarak adlandırılan; hem çocuklarının hem de aile büyüklerinin bakımını üstlenen ve de bununla birlikte çalışma hayatına da devam eden birçok birey bulunmakta ve sayılarındaki artış eğilimi devam etmektedir.¹¹¹. Tüm bunlarla birlikte bakım konusu, gerek kişinin kendisi gerekse de ailesi üzerinde ekonomik bir yük olarak ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir.

Bireylerin yaşlılık süreci ile alakalı farklı boyutlarda yaşadıkları sorunları “gerontoloji” bilim dalı incelemektedir. Bu nedenle kamu politikaları gerontoloji önderliğinde yaşlıların izole olmalarını engelleyip, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler sunup, onları topluma kazandırmayı amaçlaması ve bireylerin ailelerinin üzerindeki yükleri azaltması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bununla birlikte yaşlı bireylerin aktif olarak hayatlarını sürdürebilmeleri içinse aktif yaşlanma politikaları gündeme gelmiştir.

1.2.2.2.5. Sosyal Devlet Olmanın Getirdiği Zorunluluk

Sosyal devlet, tarihsel bir yapı olarak toplumun refah koşullarını iyileştirme amacıyla sosyal güvenlik kurumları oluşturma ve adaleti yaygınlaştırma temelinde şekillenmiştir¹¹². Sosyal devletin esas amacı vatandaşlarının yaşam koşullarını iyileştirmek ve bu uğurda mekanizmalar yaratmaktır. Sosyal devlet; eğitim, sağlık, işsizlik, bakım ve bunun gibi birçok sosyal sorunu ortadan kaldırmak için profesyonel müdahalelerde bulunmaktadır¹¹³. Dolayısıyla anayasalarında sosyal devlet ilkelerini benimseyen ülkeler için, dezavantajlı gruplar arasında yer alan ve de çeşitli sosyal sorunları olan yaşlıların durumlarını iyileştirmek de insan hakkı çerçevesinde bir görevdir.

Sosyal devlet kavramı, 1942 yılında yayımlanan Beveridge Raporu ile yayılmaya başlanmış ve II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle tüm dünya üzerinde hakimiyet sürmeye başlamıştır¹¹⁴. II. Dünya Savaşı ile 1970'li yıllarda yaşanan krizlere kadarki

¹¹¹Cara Williams, “The Sandwich Generation”, **Statistics Canada no. 75-001-XIE**, Eylül 2004, Kanada, s.5.

¹¹²M.Kemal Aydın ve Eyüp Ensar Çakmak, “Sosyal Devletin Temelleri”, **Bilgi Dergisi**, Cilt.0, Sayı.1 (2017), s.1.

¹¹³Taner Artan, **Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler**, 2.Baskı, Ankara: Sabev Yayınevi, 2017, s.17.

¹¹⁴Taner Artan, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler*, s.12.

süreç içerisinde altın çağını yaşadığı kabul edilmiştir¹¹⁵. 1970’li yıllardan sonra dünya üzerinde neoliberal politikaların ve küreselleşmenin gündeme gelmesiyle sosyal devlete özgü birçok yapı ve kurum piyasa odaklı dönüşüme uğrasa da, bu oluşumlar varlıklarını bir şekilde sürdürmeye devam etmektedirler¹¹⁶. Nitekim aktif yaşlanma kavramının bu dönüşümün bir sonucu olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Aktif yaşlanma konsepti için, yaşlılara yönelik kurumsal harcamaların azaltılarak, yaşlılığın bireyselleştirilmesi ve hatta özelleştirilmesi amacını taşıdığını belirten eleştiri odaklı düşünceler varlığını sürdürmektedir¹¹⁷. Zira bu eleştirilerin temelinde yaşlıların isteklerinden bağımsız olarak iş hayatlarının uzatılması ve kuşaklararası dayanışma adı altında kurumsal düzenlemelerden bağımsız ev içi, enformel bakımın ön plana çıkarılması yatmaktadır. Dolayısıyla bu anlayışın sosyal devlet ilkesi ile çeliştiği düşüncesi yaygındır. Ayrıca aktif yaşlanmanın yaşlı bireylerin istihdama katılımını teşvik ettirecek birçok politikaya sahip olması ve emeklilik-işsizlik gibi sigortalarda yapılan caydırıcı nitelikli düzenlemeler de bu bakış açısını destekler niteliktedir.

1.2.2.3. Aktif Yaşlanma Kavramının Belirleyicileri

DSÖ, aktif yaşlanma teriminin, politikalarının ve programlarının daha iyi anlaşılması için kültür ve cinsiyet ekseninde çeşitli belirleyiciler ortaya koymuştur¹¹⁸. Bu belirleyici faktörleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Sağlık ve Sosyal Hizmetler Sistemi Belirleyicileri: Aktif yaşlanmanın sağlık ve sosyal hizmet anlamında en çok dikkat çektiği unsur, “tedavi edici” bir sistemden çok “önleyici” bir yaklaşımın benimsenmesidir. Ancak bu durum, tedavi edici uygulamaların göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Nihayetinde ne kadar önleyici bir yaklaşım benimsenirse benimsensin, kimi durumlarda tedavi kaçınılmaz olmaktadır. Bununla

¹¹⁵Faruk Taşçı, “Refah Devleti ve Yaşlılık Algısı: Türkiye Üzerinden Değerlendirmeler”, Betül Altuntaş (Ed), **Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika** içinde (35-56), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s.35.

¹¹⁶Fusun Kökalan Çımrın, “Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.0, Sayı.23 (2009), s.202.

¹¹⁷Sibel Kalaycıoğlu, “Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Ed), **18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri** içinde (51-58), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012, s.55.

¹¹⁸WHO, *Health and Ageing: A Discussion Paper*, s.19.

birlikte uzun dönemli bakım hizmetleri ve ruh sağlığı hizmetleri de gözden kaçırılmaması gereken uygulamalar arasında olmalıdır.

Davranışsal Belirleyiciler: İlerleyen yaşa rağmen toplumsal hayat içerisinde ve özellikle çalışma hayatı içerisinde aktif kalmanın en önemli unsurlarından bir tanesi fiziksel durumdur. Bireyin fiziksel sağlığının temelinde ise bireyin yaşam stili yer almaktadır. Dolayısıyla aktif yaşlanmanın temel amaçlarından bir tanesi de sağlıklı yaşamı tüm yaşam sürecine yaymaktır. Bu doğrultuda sigara ve alkol kullanımının azaltılması, fiziksel aktivitelerin ve sağlıklı beslenmenin teşvik edilmesi ve bilinçli ilaç kullanımı, aktif yaşlanmanın üzerinde durduğu konular arasındadır.

Bireysel Faktörlerle İlgili Belirleyiciler: Aktif yaşlanmayı etkileyen faktörler arasında, kişinin biyolojik ve genetik özellikleri de vardır. Kişinin fiziksel durumu çevresel faktörlere bağlı olduğu kadar kişinin kalıtsal ve psikolojik özellikleriyle de alakalı bir durumdur.

Fiziksel Çevreyle İlgili Belirleyiciler: Yaşlı insanların muhtaç duruma düşmeden bağımsız bir şekilde yaşamlarını devam ettirmelerinin temel belirleyicilerinden biri yaşadıkları çevredir. Yaşlanmanın getirdiği fiziksel gerilemelerle birlikte hareket imkanları kısıtlanan yaşlılar için hareket imkanlarını iyileştirici uygulamaların varlığı şarttır.

Sosyal Çevreyle İlgili Belirleyiciler: Sosyal destekler, hayat boyu öğrenim ve suç mağdurluğundan uzak yaşam gibi temel kavramlar, yaşlı kişinin aktif bir şekilde hayatını sürdürmesinde oldukça önemlidir. Bu nedenle yaşlılık döneminde birçok yakınının hayatını kaybettiğini gören yaşlı insanların kendilerini yalnız hissetmemelerini sağlayacak politikaların uygulanması ve onlara uygun bir çevre yaratılması gerekmektedir. Burada yaşlı kişilerin diğer kuşaklarla iletişiminin artırılması ve kuşaklararası bir dayanışmanın yaratılması elzemdir. Ayrıca bu anlayışa göre, çalışma hayatı içerisinde kendilerini yenileyebilmeleri ve gelişen teknolojiye ayak uydurabilmeleri için hayat boyu öğrenim kavramının daha çok gündemde olması gerekmektedir.

Ekonomik Belirleyiciler: Aktif yaşlanma politikalarının en çok üzerinde durması gereken konulardan biri de yaşlı yoksulluğudur. Bu nedenle yaşlıların gelirlerini arttırıcı politikalar izlemek gerekmektedir. Bu çerçevede kişilerin aktif bir şekilde çalışma hayatında kalmalarının sağlanması ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması düşünülmektedir. Ayrıca sosyal koruma programları ile de dezavantajlı gruplardan olan yaşlıların korunması gerekmektedir.

1.2.2.4. Aktif Yaşlanma Politika Araçları

Yaşlı bireylerin “aktif yaşlanma” konsepti içerisinde ekonomik ve sosyal yaşam açısından aktif bir birey olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için çeşitli düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bununla birlikte yaşlılara yönelik var olan geleneksel politikaların, uygulamaların ve programların da bir değişim içerisine girmesi ve aktif yaşlanma ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir. Bireylerin istihdam sürelerinin uzatılmasının ve ekonomik yaşam içerisinde kalmalarının sağlanması, sosyal hayata katılım fırsatlarının arttırılması, sağlık anlamında önleyici yaklaşımların benimsenmesi ve bağımsız-güvenli yaşamın teşvik edilmesi, kuşaklararası dayanışma fırsatlarının arttırılması gibi araçlar; aktif yaşlanma politikalarının temellerini oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler ve politikalar bütünlük bir özellik göstermeyip çok farklı şekillerde çeşitlendirilebilse de yine de ortak amaçlara hizmet etmektedirler. Bununla birlikte ülkeler kendi dinamiklerine yönelik olarak eksikliklerini gidermek amacıyla var olan politika araçlarından, bazılarını daha çok odaklanırken bazılarını da tam tersi bir şekilde göz ardı edebilmekte veya ihtiyaç duymayabilmektedirler.

1.2.2.4.1. Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

-Emeklilik Sistemlerine Yönelik Düzenlemeler: Aktif yaşlanma düzenlemelerinin temel araçlarından en önemlisi bireylerin istihdamda geçirdikleri süreyi uzatmaktır. Bu doğrultuda uygulanan başlıca yöntem ise emeklilik sistemlerinde düzenlemeler gerçekleştirip bireylerin zorunlu emeklilik yaşını uzatmaktır. 1960’lı yıllarda işsizlik oranlarını düşürme amacıyla yaygınlaştırılan erken emeklilik imkanları, yaşanan krizler ve günümüzde şiddetlenen yaşlanma süreciyle birlikte yaşlanma sürecinin beraberinde

getirdiği sosyal güvenlik maliyetleri ve işgücü piyasası içerisinde yaşanan sıkıntılar da düşünülerek kısıtlanmaya başlanmıştır¹¹⁹. Erken emeklilik imkanlarının kısıtlanmasıyla birlikte zorunlu emeklilik yaşlarının yükseltilerek veya emekliliğe kademeli bir şekilde geçilmesi sağlanarak bireylerin daha uzun sürelerle işgücü piyasası içerisinde tutulması hedeflenmiştir.

2012 yılında AB içerisindeki bireyler içerisinde gerçekleştirilen bir işgücü anketine göre, bireylerin %61'i zorunlu emeklilik yaşından sonra da çalışmalarına izin verilmeleri gerektiğini düşünmektedir¹²⁰. Bu düşünceye de uygun olarak bireylerin işgücü piyasası içerisindeki sürelerini uzatmak adına, emeklilik yaşından sonra da çalışmayı teşvik edecek finansal destekler verilmeye ve çalışmaya izin verecek düzenlemeler de getirilmeye başlanmıştır¹²¹. Dünya üzerinde uygulanmaya başlanan tüm bu düzenlemelerle birlikte OECD ülkeleri içerisindeki işgücü piyasasından ayrılma yaşı ortalaması, 2006 yılında erkeklerde 63,6 ve kadınlarda 62,2'yken 2016 yılında sırasıyla 65 ve 63,5'e yükselmiştir¹²².

-İş Kanunlarına, İşsizlik ve Malullük Sigortalarına Yönelik Düzenlemeler: Bireylerin daha uzun sürelerle işgücü piyasası içerisinde kalmalarını sağlamak amacıyla iş kanunlarının yaşlı bireylerin istihdamını kolaylaştıracak bir şekilde düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Nitekim yaşlı bireylerin işsizlik sigortasından faydalanarak erken emeklilik yollarını çeşitlendirdikleri ve bu sayede işgücü piyasasından erken çekildikleri görüşü hakimdir¹²³. Bu durumu engellemek amacıyla birçok ülke kendi işsizlik yardımları sistemlerinde; yaşlı bireylerin işsizlik maaşını hak etme şartlarını zorlaştırma, yardım miktarlarını ve sürelerini azaltma, yaş sınırlarını yukarıya çekme ve iş arama şartını getirme gibi değişiklikler yapmaktadır. Keza benzer şekillerde çeşitli ülkeler içerisinde, malulen emekli olmanın yolları da kısıtlanmaya başlanmıştır.

¹¹⁹WHO, Active Ageing: A Policy Framework, 2002, <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO?sequence=1> (21 Aralık 2018) s. 16.

¹²⁰European Agency for Safety and Work, Working Better for Longer, 2012, <https://osha.europa.eu/en/tools-and-publications/publications/articles> (6 Ocak 2019) s.2.

¹²¹Metin, s.93.

¹²²OECD, Ageing and Employment Policies – Statistics on Average Effective Age Of Retirement, <http://www.oecd.org/els/emp/average-effective-age-of-retirement.htm> (6 Ocak 2019).

¹²³European Commission, **Employment Policies to Promote Active Ageing 2012**, Birmingham, 2012, s.14.

-*Yarı Zamanlı Çalışmanın ve Yarı Zamanlı Emekliliğin Teşvik Edilmesi*: İş ve yaşam dengesini kurma adına ve de emekliliğe geçiş sürecinde kademeli bir yaklaşımı benimseme adına yaşlıların çalışma sürelerinin kısaltılması, son dönemlerde yaygınlaşan politika araçlarından bir tanesini oluşturmaktadır.

-*Yaşlı Bireylere Yönelik Aktif İşgücü Politikaları*: Yaşlı bireylerin istihdam içerisinde kalmaları adına yaşlı bireyleri kapsayan aktif işgücü politikaları daha fazla gündeme gelmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu yöndeki politikalar çeşitlilik gösterse de yaşlı istihdamına yönelik finansal teşvikler ve vergi kolaylıkları, kamu kurumlarınca istihdama yerleştirme hizmetleri, iş arama desteği ve çalışmanın daha esnek hale getirilmesi genel olarak uygulanan yöntemlerdir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin işgücü piyasası içerisinde etkin hale gelmesi ve sanayi sektöründen hizmet odaklı ekonomilere geçişiyle birlikte, yaşlı çalışanların bilgi ve birikimleri eskimeye başladığı bir sürecin var olduğu düşüncesi hakim bir düşünce şeklidir¹²⁴. Bu nedenle Aktif istihdam politikaları kapsamında firma odaklı veya meslek odaklı kurslarla birlikte yaşlı bireylerin bilgilerinin güncellenmesi ve bu sayede istihdam edilebilirliklerinin artırılması oldukça önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, işe yönelik kurslara katılan yaşlı bireylerin, katılmayan yaşlı bireylere nazaran istihdamda daha kalıcı olduklarını vurgulamaktadır¹²⁵.

-*Yaşlıların Girişimcilik Faaliyetlerini Arttırma*: Yaşlı bireylerin girişimcilik faaliyetlerini arttırarak kendi hesabına yönelik çalışmalarını sağlayacak politikalar da aktif yaşlanma kapsamında uygulanan araçlar arasındadır. Nitekim yaşlı bireylerin genç bireylere göre kendi işlerinin sahibi olmalarının çeşitli avantajları bulunmaktadır. Daha gelişmiş iletişim ağlarına sahip olma, daha fazla çalışma tecrübesine sahip olma, daha yüksek teknik ve yönetim vasıflarına sahip olma ve daha güçlü bir finansal pozisyonda yer alma, bu avantajlardan bazılarını oluşturmaktadır¹²⁶. Ancak bununla birlikte yaşlı girişimciliği önünde çeşitli engeller de yer almaktadır. Sağlıkla ilgili sorunların artması, bireyin kendi yaşamında zamanının az kaldığını hissetmesi, bilgi eksikliğinin varlığı,

¹²⁴Hila Zbroralski-Avidan, **Further Training for Older Workers: A Solution for an Ageing Labour Force?**, 1.Basım, New York: Peter Lang, 2016, s.14.

¹²⁵BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, **Age-friendly Employment: Policies and Practices**, Cenevre, s.8

¹²⁶OECD, **Senior Entrepreneurship**, 2013, Turku, s.5

güncellenmemiş bilgi birikimi gibi problemler yaşlı girişimciliğinin önündeki engellerden bazılarını oluşturmaktadır¹²⁷.

Yaşlı bireylerin bizzat kendi girişimcilik faaliyetlerinin dışında, büyüyen yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan girişimcilik faaliyetleri de son dönemlerde artış eğilimi içerisinde. Nitekim bir toplum içerisinde yaşlılık sorunu, bütüncül bir nitelik taşımaktadır. Toplumlar yaşlandıkça tüketim eğilimleri ve ihtiyaçları da değişmektedir. Toplumsal yaşlanmayla birlikte örneğin tıbbi harcamalar, uzun dönemli bakım hizmetleri ve yaşlılar için ergonomik çözümler fazlasıyla önem kazanmaktadır. Toplumdaki yaşlılık sorununun ortaya çıkardığı bu değişimiyle birlikte ekonomik arz da değişiklik göstermektedir. Yaşlanmakta olan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ve harcama yapma eğilimlerini yerine getirmek için doğan bu yeni ekonomi türüne gümüş ekonomi denmektedir¹²⁸. Başta Avrupa olmak üzere tüm dünya içerisinde büyüyen bir gümüş ekonominin ve bu tür girişimcilik hareketlerinin varlığından söz edilmektedir.

-Yaş Yönetimi Uygulamaları ve Politikaları: Yaş yönetimi kavramı, şirketler içerisindeki insan kaynaklarının yönettiği, yaşlanmaya yönelik çeşitli boyutlarla ilgili bir araç olarak algılanırken, daha genel anlamda kamu politikaları ve toplu pazarlık yollarıyla yaşanan işgücünün yönetilmesi olarak ifade edilmektedir¹²⁹. Bu doğrultuda yaş yönetiminin sekiz tane boyutunun olduğu vurgulanmaktadır¹³⁰. Bunlar; işe alım, eğitim-kurs ve hayat boyu öğrenim, kariyer gelişimi, esnekleştirilmiş çalışma zamanları, sağlığın korunması-geliştirilmesi ve işyeri dizaynı, yeniden düzenleme, istihdamdan çıkış-emekliliğe geçiş ve kapsamlı yaklaşımlar olarak belirtilmektedir.

1.2.2.4.2. Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Daha önce de üzerinde durulduğu üzere aktif yaşlanmanın kapsama alanı sadece çalışma hayatı ve ekonomik hayat ile sınırlı değildir. Aktif yaşlanma konsepti bireylerin toplumsal hayat içerisinde de aktif olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda da

¹²⁷Metin, s.113.

¹²⁸European Commission, **Growing European Silver Economy**, 2015, Brüksel, s.7.

¹²⁹Alan Walker, "The Emergence of Age Management in Europe", **International Journal of Organisational Behaviour**, Cilt.10, Sayı.1(2005), s.685.

¹³⁰EUROFUND, **A Guide to Good Practice in Age Management**, 2006, Dublin, s.7.

çeşitli araçlar ve düzenlemelerle bunu sağlamak istemektedir. Bu düzenlemelerin temel amacı sosyal dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya olan yaşlı bireylere sosyal içerme imkanı sunmak ve sosyal ağlarını genişletmektir. Ayrıca bu şekilde yaşlıların sosyal hayat içerisindeki rollerinin de arttırılması hedeflenmektedir. Keza son dönemlerde ülkeler içerisinde bu yönde birçok politika, uygulama ve program geliştirilmeye başlanmıştır.

-Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Katılıma Yönelik Teşvikler: Gönüllü iş ve aktivite programlarının varlığı, yaşlı bireylerin sosyal dışlanma risklerini engelleme adına oldukça önemlidir¹³¹. Nitekim yoğun bir çalışma hayatından sonra emekliliğe ayrılıp boşluğa düşme ve “işe yaramazlık” hissine kapılması muhtemelen olan yaşlı bireyler için gönüllü çalışmalar oldukça verimli olabilmektedir. Bu doğrultuda çeşitli ülkeler içerisinde gerek yasal gerek sivil toplum düzeyinde, yaşlıların gönüllü toplum hizmeti yapmalarını sağlayacak birçok aktivite yer almaktadır.

-Aktif Vatandaşlığın Sağlanması: Yaşlı vatandaşların yaşlanmayla birlikte geri çekilmesinden ziyade aktif bir birey olarak yaşamını sürdürmesini hedefleyen aktif yaşlanma politikaları, aktif vatandaşlıkla da iç içedir. Bireylerin yaşlanma döneminde sivil ve politik yaşama katılmalarının sağlanması, çeşitli politikalar oluşturulması ve bu yönde yaşlı bireylerin önlerindeki engellerin kaldırılması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda birçok ülke içindeki siyasi partiler ve hükümetler, yaşlı bireylere yönelik sosyal diyalog mekanizması oluşturmaya çalışmaktadırlar¹³².

Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları: Yaşlıların sivil toplumda örgütlenmeleri, yaşlıların toplum içerisindeki rollerinin artmasıyla ilişkilendirilen bir durumdur. Örneğin uluslararası düzeyde yaşlı bireylere odaklanan; HelpAge, The International Federation on Aging (IFA) ve The International Federation of Associations for Elderly People (FIAPA) gibi birçok kuruluş yer almaktadır.

Emekliliğe Hazırlık Programları: Birçok kez üzerinde durulduğu üzere bireylerin çalışma hayatından emeklilik sürecine geçişleri birçok açıdan sancılı bir sürece

¹³¹EUROFUND, **Volunteering by Older People in the EU**, 2011, Dublin, s.8.

¹³²BM, Integration and Participation of Older Persons in Society, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/docs/age/2009/Policy_briefs/4-Policybrief_Participation_Eng.pdf (10 Ocak 2019).

işaret edebilmektedir. Birçok ülke içerisinde emeklilik sürecinin etkilerini azaltmak açısından emekliliğe hazırlığa yönelik eğitimler, seminerler, kurslar ve danışmanlık gibi birçok hizmet imkanı sunulmaktadır.

1.2.2.4.3. Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Yaşlanma, beraberinde sağlık sorunlarını da getirebilecek bir yaşam evresidir. Bireyler bu evre içerisinde karşılaştıkları sağlık sorunlarının değişkenliğine bağlı olarak, yaşamın bir önceki evrelerine göre çeşitli fiziksel ve zihinsel gerilemeler yaşayabilmektedirler. Bunun sonucunda da yaşamlarını başkalarına bağımlı bir şekilde sürdürme ihtimalleri ortaya çıkabilmektedir. Aktif yaşlanma kavramı ise bu tip olası sorunlara karşın; önleyici ve kaliteli hizmetler sunmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede içerisinde yaşlı bireylerin bağımsızlığını teminat altına alacak ve onlara güvenli bir yaşam sunacak düzenlemeler yapılması hedeflenmektedir.

-Yaş Farkındalığının Arttırılması: Aktif yaşlanma anlayışının benimsenmesi açısından, toplumda yaşayan bireylerin yaşlanmanın getirdiklerinin farkında olması gerekmektedir. Dolayısıyla uygulanması planlanan aktif yaşlanma politikalarının tabanının genişletilmesi ve diğer nüfus gruplarına da uygulanması gerekmektedir. Çeşitli ülkelerde bu konuda bir bilincin yaratılmasına dair politikalar da güdülmektedir.

-Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi: Hayat boyu eğitim kavramı, sadece işe yönelik eğitim ve kurslarla sınırlanmayacak şekilde geniş bir kapsama sahip olan, genel eğitimin yaş ve mekan sınırlarına bağlı kalmaksızın, kişilerin eğitim ve kurslar yoluyla kazandıkları edinimlerle ilişkili bir kavramdır¹³³. Bu tanımdan hareketle aktif yaşlanma kapsamı içerisinde, bireylerin sosyal yaşam içerisinde aktif ve bağımsız bir hayat sürebilmeleri için, değişen teknoloji ve yaşam koşulları karşısında bilgilerini tazelemeleri gerekmektedir. AB içerisinde de oldukça üzerinde durulan bir kavram olan hayat boyu öğrenme kavramına yönelik olarak farkındalığı ve bilinci arttırmak adına 1996 yılı “Avrupa Hayat Boyu Öğrenme Yılı” olarak belirlenmiştir.

¹³³Osman Samancı ve Ebru Ocakçı, “Hayat Boyu Öğrenme”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt.12, Sayı.24 (2017), s.712.

Son dönemlerde ülkeler içerisinde yaşlılara yönelik, hayat boyu öğrenim felsefesini benimsetme ve finanse etme amacıyla gerçekleştirilen politikalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Nitekim yaşlıların genel olarak diğer yaş gruplarına nazaran hayat boyu eğitim faaliyetlerine katılma eğilimlerinin düşüklüğü bunun temel sebeplerinden biri olmaktadır. Zira AB içerisindeki istatistikler de bunu kanıtlar niteliktedir. 2017 yılı istatistiklerine göre 25-34 yaş arasındaki bireylerin %17,6'sı ve 35-44 yaş arası bireylerin %11,1'i hayat boyu öğrenim faaliyetleri içerisindeyken, 50-74 yaş arası bireylerin ise sadece %5,8'i bu tarz faaliyetler içerisinde yer almaktadır¹³⁴. Bu nedenle ülkeler içerisinde hayat boyu eğitim hizmeti veren formel(okullar, kolejler v.b), formel olmayan(formel eğitim kurumları dışındakiler) ve enformel(diğer öğrenme yolları) aktörlere yönelik teşvikler de gündeme gelmektedir.

-Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele: Yaş ayrımcılığı, bireylere yaşlarından ötürü ayrımcı tutum ve davranışlarda bulunma hali olarak tanımlanmaktadır¹³⁵. Genç bireylere yönelik olarak yaş ayrımcılığı, onları deneyimsiz olarak atfederek onların düşüncelerini önemsememe ve faaliyetlerine karşı kapalı olma durumu olarak ortaya çıkarırken, yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı ise, kişilerin belirli bir yaşa gelmelerinden ötürü fiziksel olarak eskisi gibi olmadıkları ve bu yüzden de bir yük olarak görüldükleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yaş ayrımcılığı, bireylerin aktif, sağlıklı ve başarılı bir yaşlanma dönemi geçirmelerinin önünde önemli bir engel olarak gözükmektedir. Özellikle işgücü piyasası içerisinde yaşlılara karşı var olan önyargılar ve genel geçer düşünceler, bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir. Genel olarak toplumsal hayat içerisinde de bireylerin kendilerini önemsiz hissetmelerine neden olmaktadır.

Yaşlı bireylere yönelik ayrımcılığın dışavurumu; bağımlı ve bakıma muhtaç olarak görülme, muhatap almama, sosyal hayattan dışlama, suiistimal etme gibi şekillerle ortaya çıkabilmektedir¹³⁶. Yaş ayrımcılığının yaşlı bireylerin üzerinde yarattığı bu

¹³⁴Eurostat, Participation Rate in Education and Training, https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=sdg_04_60&plugin=1 (10 Ocak 2019).

¹³⁵Sema Buz, "Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.14, Sayı.53 (2015), s.269.

¹³⁶Kenan Çayır, "Yaşlılık/Yaşaya Dayalı Ayrımcılık", Kenan Çayır ve Müge Ayan (Ed.), **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar** içinde (163-175), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s.167,168.

tahribatı önlemek için hükümetler, yaş ayrımcılığı ile mücadele etmeye yönelik çeşitli hukuki düzenlemeler ve politikalar benimsemişlerdir.

-Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknolojinin Kullanımı:

Daha önce de bahsedildiği gibi yaşlanmayla birlikte yaşanabilecek en büyük problemlerden bir tanesi gelir kaybıdır. Yaşlanan bireyler maruz kaldıkları gelir azalma karşısında en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacını karşılamakta güçlük çekebilmektedirler. Bunu önlemek adına hem geleneksel sosyal politika anlayışında hem de aktif yaşlanma kavramı çerçevesinde yaşlılara yönelik barınma hizmetleri uygulanmaktadır.

Yaşlı bireylerin yaşamlarını devam ettirdikleri ev içerisinde kendi sağlıklarını tehdit eden çeşitli riskler bulunmaktadır. Yaşlanmanın getirdiği fiziksel gerilemeler nedeniyle hareket alanları kısalan yaşlılar için ev ortamı, kimi durumlarda engelleyici bir pozisyonda olabilmektedir. Bu durum evlerinde yalnız yaşayan yaşlılar için daha şiddetli boyutlara ulaşabilmektedir. Bu nedenle yaşanabilecek olası kazaların önlenmesi ve hareket alanının artırılması adına ev ortamının yaşlılar için uygun hale getirilmesi şarttır. Bu doğrultuda birçok ülkede, yaşlıların yakınlarının veya kendilerinin müracaat etmeleri halinde, bir kamu hizmeti olarak ev ortamını iyileştirme uygulamalarının varlığı göze çarpmaktadır. Bu iyileştirme uygulamalarıyla birlikte ev içerisindeki sorunları çözmek adına teknolojik çözümler getirilmesi de gündemdedir. Örneğin “akıllı ev (smart homes)” teknolojisi bu konuda en çok uygulama alanı bulan çözümlerden bir tanesidir.

Yaşlılık süreciyle birlikte yaşanabilecek çeşitli hastalıklar, bireylerin bakım ihtiyacının ortaya çıkmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Böyle bir durumda bakıma muhtaç yaşlı bireylerin evde bakımına yönelik teşvikler de artmış bulunmaktadır. Teknoloji kullanımı bu alan üzerinde de yoğunlaştırılmaya çalışılmaktadır. Nitekim birçok benzer kavramla ilişkilendirilen, bireye önce sesle sonra gerekli araçlarla en seri şekilde yardım etmeyi amaçlayan bir koordinasyon sistemini ifade eden “telebakım(yaşamdestek) hizmeti” bu alanda kullanılan yeni araçlar arasındadır¹³⁷.

¹³⁷İlhan Tomanbay, “Sosyal Bakımda Yeni Yaklaşım, Yeni Anlayış, Yeni Çözüm Modeli: Yaşam Destek Terkten Telebakıma Bir Yolculuk”, Harun Ceylan (Ed.), **Modern Hayat ve Yaşlılık** içinde (131-177), Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s.144.

Barınma ve ev ortamı açısından aktif yaşlanma anlayışının, geleneksel sosyal politika araçlarının yanı sıra teknoloji ile ilişkilendirilen çözüm önerilerini benimsediği görülmektedir. Bu sayede yaşlıların bağımsız şekilde yaşamlarını devam ettirmeleri amaçlanmaktadır.

-Kent Ortamlarının Yaşlılara Uygun Hale Getirilmesi: Yaşlıların ev ortamı dışında sosyal hayat içerisinde bağımsız bir şekilde yaşamlarına olanak sağlayacak düzenlemeler, kentsel ortam üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim yaşlı dostlu kentlerle aktif yaşlanma yaklaşımını ortak çerçevede sunan DSÖ, kentlerin yaşlıların aktifliğine uygun hale getirilmesinin yollarını sıralamıştır¹³⁸. Buna göre; yaşlıların kapasitelerini kullanmalarına imkan tanıma, yaş özellikli ihtiyaçların ve tercihlerin ulaşılabilirliğini sağlama, yaşlı bireylerin tercihlerine ve yaşam stillerine saygı duyma, güvenli bir ortam sağlama ve sosyal içerme olanakları sunma gibi hizmetler ön plana çıkmaktadır.

-Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanlarının Kolaylaştırılması: Yaşlı dostu kent anlayışıyla birlikte değerlendirilen yaşlıların ulaşım imkanlarının geliştirilmesi ve kolaylaştırılması politikaları, fiziksel olarak gerileyen ve gelir açısından sıkıntılar yaşayan yaşlılar açısından üzerinde durulması gereken bir araçtır. Yaşlılar açısından araba sahibi olmanın veya araba kullanmanın zorluğu, toplu taşımaların yaşlılara uygun hale getirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Zira toplu taşıma aracılığı ile ulaşım imkanlarının geliştirilmesi, yaşlıların hareketliliğini de arttıracaktır.

-Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvik: Aktif yaşlanma konsepti sağlık açısından “önleyici” bir yaklaşım benimsemektedir. Ayrıca genel olarak bu konsepti tüm nüfus gruplarına uygulayarak, aktif yaşlanma bilincini arttırmayı hedeflemektedir. Medya kuruluşları, toplum merkezleri ve de projeler aracılığı ile yaşlı bireylere ve diğer yaş gruplarından bireylere, sağlıklı yaşam anlayışı benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede yaşlılık sürecinde ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarının önüne geçilmek istenmektedir.

¹³⁸WHO, *Global Age Friendly Cities: A Guide*, Cenevre, s.5.

- *Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri*: Yaşlılara yönelik geleneksel sosyal politika anlayış içerisinde en çok bakıma muhtaç kişilere yönelik bakım ve sağlık hizmetleri üzerinde durulmaktadır. Zira aktif yaşlanma anlayışı da bu politikaları kendi bünyesinde barındırmaktadır. Her ne kadar hastalıklar önlenmeye çalışılsa da bazen elde olmayan sebeplerden ötürü bireyler bakıma muhtaç kalabilmektedirler. O zaman ise uzun ve kaliteli bir bakım hizmeti sunmak zorunluluk haline gelmektedir.

1.2.2.4.4. Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Kuşaklararası dayanışma, her yaş grubundan bireyin ihtiyaçlarının ve kapasitelerinin önemini toplumsal bir bilinç oluşturarak ortaya çıkarmak isteyen ve bu doğrultuda farklı yaş grupları arasında karşılıklı etkileşim, destek ve iş birliği sağlayarak eşitlikçi bir toplum anlayışı yaratma amacıyla olan bir süreçtir¹³⁹. Yaşlı bireylerin diğer yaş grupları ile olan diyalog fırsatlarının artırılması ve bu şekilde sosyal hayata katılım fırsatları kazandırılması bakımından aktif yaşlanma konusu için de önemli bir kavramdır.

Yaşlanma süreciyle birlikte farklı kuşaklar arasında ayrımlar ortaya çıkarabilmektedir. Ancak birçok toplum içerisinde genç ve yaşlı bireylerin, diğer nüfus gruplarına göre yüksek işsizlik ile karşılaşmaları, çeşitli ortak noktalarının da olduğuna dair bir işaret olarak ifade edilmektedir¹⁴⁰. Bununla birlikte yaşlı ve genç yaş grupları arasında gerek emeklilik sistemleri açısından gerekse de bakım gibi durumlarda da iş birliği hakimiyetini sürdürmektedir. Dolayısıyla aktif yaşlanma ve kuşaklararası dayanışma birbirleriyle etkileşim içerisinde olan ve birbirlerinden ayrı düşünülemeyen kavramlardır.

Kuşaklararası dayanışmanın en sık görüldüğü form hiç şüphesiz ailedir. Aktif yaşlanma kavramının önemle üzerinde durduğu sosyal ağ ve sosyal destek, aile tarafından karşılanmaktadır¹⁴¹. Dolayısıyla birey-aile ilişkilerinin güçlendirilmesi bu konuda kilit bir rol oynamaktadır. Zira yaşlı bireylerin bir hastalık yüzünden bakıma muhtaç hale

¹³⁹Emine Özmete, *Türkiye’de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 1.Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017, s.34.

¹⁴⁰AGE Platform Europe ve European Commission, “How to Promote Active Ageing in Europe”, 1.Baskı [Broşür] 2011, s.27.

¹⁴¹Özmete, s.32.

geldiklerinde aile bireylerinin desteğini almaları son derece sık rastlanan bir durumdur. Ya da tam tersi olarak, genellikle yaşlılar torunlarının bakımını sağlamakta ve onların büyüme süreçlerinin her aşamasında belirleyici olabilmektedirler. Bunların dışında nesiller arası tecrübe ve bilgi paylaşımı da aile içerisinde ortaya çıkabilecek kuşaklararası dayanışma örnekleri arasındadır. Ancak elbette aktif yaşlanma kavramı kapsamında kuşaklararası dayanışma anlayışının tüm toplum düzeni için var olması hedeflenmektedir.

Birçok ülke içerisinde kuşaklararası dayanışmayı arttırma adına çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Kuşaklararası evler ve okullar bunlardan bazılarıdır. oluştururken bu sayede de kuşaklararası değiş-tokuş ve empatinin yaygınlaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca istihdamda ve ekonomik hayatta yaş çeşitliliğini arttırmak da kuşaklararası dayanışmaya yönelik uygulanan politikaların önemli örneklerindedir. Ayrıca enformel bakıcılar olarak adlandırılan, yaşlısına bakan aile bireylerine yönelik düzenlemeler ve onların hayatını kolaylaştıracak araçlar da kuşaklararası dayanışma politikaları içerisinde değerlendirilmektedir.

1.2.2.5. Aktif Yaşlanma Endeksi

Aktif yaşlanma kavramının AB içerisinde etkili olmasının ardından, kavrama uygun politikalar ortaya koyan AB ülkelerinin performanslarını ölçme amacıyla BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından 2012 yılında bir aktif yaşlanma endeksi geliştirilmiştir. Nitekim bu endeksi oluşturmadaki amacın, üye ülkelerin aktif yaşlanma kapsamında eksik oldukları noktaları tespit ederek politika yapıcılara yol göstermek ve diğer ülkelerle karşılaştırma yapmak olduğu ifade edilmektedir.¹⁴²

Aktif yaşlanma endeksi aşağıdaki tablo olan Tablo 1 üzerinden de görülebileceği gibi istihdam, sosyal hayata katılım, bağımsız yaşam ve aktif yaşlanma kapasitesi olmak üzere dört ana unsurdan oluşmaktadır. İlk üç unsur mevcut duruma işaret ederken son unsur ise potansiyel durum ile ilişkilendirilmektedir. Her ana unsurun kendi içerisinde farklı göstergeleri bulunmaktadır.

¹⁴²BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (24 Aralık 2018), s.4.

Tablo 1
Aktif Yaşlanma Endeksinin Ana Unsurları ve Göstergeleri

İstihdam	Sosyal Hayata Katılım	Bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam	Aktif yaşlanma kapasitesi
55-59 yaş istihdam oranı	Gönüllü aktiviteler	Fiziksel egzersiz	55'inci yaştaki yaş beklentisi
60-64 yaş istihdam oranı	Çocuklara ya da torunlara bakmak	Sağlık hizmetlerine erişim	55 yaşındaki sağlık yaşam beklentisinin payı
65-69 yaş istihdam oranı	İleri yaştaki yetişkinlere bakmak	Bağımsız yaşam	Zihinsel sağlık
70-74 yaş istihdam oranı	Politik hayata katılım	Finansal güvence	Bileşim ve iletişim teknolojilerinin kullanımı
		Fiziksel güvence	Sosyal bağlantılar ve ilişkiler
		Hayat boyu öğrenim	Eğitimsel kazanım
Mevcut Durum			Potansiyel Durum

Kaynak: BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (25 Aralık 2018), s.13.

Aktif yaşlanma endeksi içerisinde var olan ana unsurlar içerisindeki göstergelerin ağırlıkları farklıdır. Bu ağırlıkların toplamı 100'ü oluşturacak şekilde hesaplanmaktadır. Örneğin istihdam unsurunun tüm göstergeleri eşit ağırlığa (%25) sahipken, aktif yaşlanma kapasitesi unsuru içindeki 55'inci yaştaki yaş beklentisi göstergesi, aktif yaşlanma kapasitesi unsuru içinde %33'lük bir ağırlığa sahiptir. Bu şekilde endeks, üye ülkelerin performanslarına göre puanlar verip, genel puanlarını oluşturduktan sonra onları bir sıralamaya sokmaktadır.

Aşağıdaki tablo olan Tablo 2 içerisinde seçili ülkelerin sıralamaları ve puanları görülmektedir. İsveç bu endeks içerisinde ilk sırayı paylaşırken, Almanya dokuzuncu sırada yer almaktadır. Sıralamanın son sırasında ise Yunanistan yer almaktadır. Türkiye ise sonradan yapılan bir çalışma ile değerlendirilmiş ve Yunanistan'la birlikte son sırada yer almıştır.

Tablo 2
Seçili AB Ülkelerinin Aktif Yaşlanma Endeksi Puanları ve Sıralamaları (2014)*

Sıralamadaki Yeri	Endeks Puanı	Ülkeler
1.	44,9	İsveç
2.	40,3	Danimarka
3.	40,0	Hollanda
4.	39,7	İngiltere
7.	35,8	Fransa
9.	35,4	Almanya
14.	34,0	İtalya
15.	33,9	AB Ortalaması
18.	32,6	İspanya
25.	29,6	Romanya
28.	27,6	Yunanistan
28.	27,6	Türkiye

Kaynak: BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (25 Aralık 2018), s.18.

Geliştirilen endeksin de işaret ettiği gibi son dönemde aktif yaşlanmayla ilgili olarak DSÖ'nün çizdiği sınırlar ve kavramın AB içerisindeki gelişimiyle beraber AB içerisindeki ülkeler karşılaştıkları derin yaşlanma sorununu yaşlıların aktif kalmalarına yönelik çeşitli politikalar üreterek çözmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla yaşlanmanın toplumsal bazda yarattığı etkiler nedeniyle yaşlanmaya dair politikalar da kendini güncellemek durumundadırlar. Bu dönüşüm süreci içerisinde bağımsız yaşam, çalışma ve sosyal hayat içerisinde aktif rol alma gibi unsurları kapsayan aktif yaşlanma anlayışı; salt emeklilik ve bakım odaklı yaşlı politikalarının yerini alarak, modern anlamdaki yaşlılık politikalarının lokomotif konumunda kendine yer bulmuştur.

*2014 yılında gerçekleştirilen mevcut endeksin en güncel versiyonu, 2019 yılının Haziran ayında BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından yayımlanmıştır. AB ülkelerinin 2018 yılında ortaya koydukları performans değerlendirilirken henüz Türkiye'ye dair bir değerlendirme gerçekleştirilmediği için bu çalışmada kıyaslama yapmak amacıyla 2014 verileri baz alınmıştır. (Bk. BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2019, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/Stakeholder_Meeting/ACTIVE_AGEING_IN_DEX_TRENDS_2008-2016_web_cover_reduced.pdf (28 Kasım 2019).)

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ YAŞLILIK OLGUSU VE AKTİF YAŞLANMA KAPSAMINDAKİ YAŞLILIK POLİTİKALARI

2.1. Almanya'nın Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları

Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunların çözümü amacıyla kurumsal önlemler kaçınılmaz bir şekilde tüm dünya üzerinde gündeme gelmeye başlamıştır. 19.yüzyılda ortaya çıkan bu kurumsal çözümlerin başlangıç noktasını oluşturan Almanya içerisinde “sosyal güvenlik” kavramına dair yaşanan birtakım gelişmeler, modern anlamda sosyal güvenlik sisteminin kurulmasına ön ayak olmuştur. 1881 yılında Almanya başbakanı Otto Von Bismarck tarafından hazırlanan İmparatorluk Fermanı'nda sosyal huzursuzlukları gidermek, iç barışı sağlamak ve yardıma muhtaç kişilere yardım etmek amacıyla sosyal güvenlik kanunları çıkarılacağı duyurulmuştur¹⁴³. Bu düzenlemelerle birlikte Bismarck, artan sosyalizm etkisini kırmak ve sosyal politikanın hareket alanlarını genişletmek gibi amaçlar gütmüştür¹⁴⁴. Bu doğrultuda 1883'te halk sağlığı sigortası, 1884'te kaza sigortası ve 1889'da sakatlık ve yaşlılık aylığı uygulamaları yürürlüğe konmuştur. Dolayısıyla Bismarck dönemiyle Almanya, modern anlamda sosyal güvenlik sisteminin kurucu ülkesi olarak ön plana çıkmıştır.

20.yüzyıl başlarında ve ortalarında iki dünya savaşından da yenik ülke olarak ayrılan Almanya, hızlı bir toparlanma sürecine girmeyi amaçlamıştır. Bu süreç içerisinde yaşanan soğuk savaşın da etkisiyle 1949 yılında; Batı Almanya (Federal Almanya Cumhuriyeti) ve Doğu Almanya (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı Almanya bir nevi piyasa ekonomisinin bir temsili olurken, Doğu Almanya ise komünizmin bir temsili olmuştur. Batı Almanya 1950'li ve 1960'lı yıllarda çeşitli etkenlerle birlikte ciddi bir ekonomik kalkınma yaşamış ve mucizevi bir şekilde (*Wirtschaftswunder*) ekonomisini toparlamıştır. Bu durum soğuk savaş döneminin şartları

¹⁴³İrfan Türkoğlu, “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3 (2013), s.283.

¹⁴⁴Zeynep Özmen, “Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2 (2017), s.603.

da göz önüne alındığında, Batı Almanya'nın Doğu Almanya'ya nazaran siyasi ve ekonomik olarak daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur. Nihayetinde soğuk savaşın sona ermesinden sonra 9 Kasım 1989 tarihinde iki yakayı temsilen ayıran Berlin Duvarı yıkılmış, ardından 3 Ekim 1990 tarihinde yeniden birleşme (*Deutsche Wiedervereinigung*) gerçekleşmiş ve Almanya tek bir devlet haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan dünya düzeninin bir diğer özelliği de sosyal devlet anlayışının kapitalist ülkelerde daha çok refah devletleri üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı ile 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlere kadarki süreç içerisinde altın çağını yaşayan refah devleti; tarihsel bir yapı olarak toplumun refah koşullarını iyileştirme amacıyla sosyal güvenlik kurumları oluşturma ve adaleti yaygınlaştırma temelinde şekillenmiştir¹⁴⁵. Bir başka deyişle piyasa mekanizmasının yarattığı tahribatı ortadan kaldırmak için kamu araçlarının etkin bir şekilde kullanılması ifade edilmektedir. Literatür içerisinde özellikle Beveridge Raporu ile daha çok tartışılmaya başlanan kavrama en büyük katkı hiç şüphesiz Esping Andersen tarafından yapılmıştır. Andersen 1990 yılında yayımladığı "The Three Worlds of Welfare Capitalism" adlı çalışmasında kapitalist refah devletlerini üçe ayırmıştır. Buna göre refah modelleri; özgür piyasa anlayışını ön plana atıp sadece gerektiğinde devlet müdahalesini öngören "Liberal Refah Modeli"; muhafazakar ve aile odaklı "Kıta Avrupası Refah Modeli"; evrenselliğe ve yeniden dağıtıcılığa dayanan "Sosyal Demokratik Refah Modeli", şeklinde sınıflandırılmıştır¹⁴⁶.

Andersen'in yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Kıta Avrupası Refah Modeli içerisinde değerlendirilen Almanya'da, bu refah modelinin özelliklerine uygun olarak korporatist* özellikler taşımakta ve yerinden yönetim birimlerinin etkisi

¹⁴⁵Aydın ve Çakmak, s.1.

¹⁴⁶Faruk Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım**, 1.Basım, Ankara: Nobel Yayınevi, 2010, s.74.

*Korporatizm; liberalizm ve sosyalizm dışında alternatif yol olarak gözüken bu düşünce yapısı, II. Dünya Savaşı'nın devlet müdahalesi içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bu model içerisinde çeşitli endüstri ilişkileri içerisindeki baskı gruplarının politik düzlemde güç sahibi olmasını ifade etmektedir. Bu nedenle bu modelde çeşitli mesleki gruplara ve istihdam imkanlarının yaratılması ve sosyal harcamaların varlığı bulunmaktadır. (Bk. Rebecca A.Von Voorhis, "Different Types of Welfare States-A Methodological Deconstruction of Comparative Research", **The Journal of Sociology & Social Welfare**, Cilt.29, Sayı.4 (Aralık 2002), s.4. ; Hüseyin Akyıldız, "Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci", **TÜHİS Dergisi**, Cilt.19, Sayı.4 (Mayıs 2005), s.31.)

hissedilmektedir¹⁴⁷. Ayrıca refah rejimi sağlayıcıları arasında kilise odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve de ailenin rolü çok büyüktür. Tüm bu nedenlerden ötürü Almanya; Kıta Avrupası Refah Modeli'nin en önemli temsilcisi olarak ifade edilmektedir.

Alman Anayasasının (*Grundgesetz*) 20.maddesinde; Almanya'nın federal bir sosyal devlet olduğundan bahsedilmiştir. Bu madde içerisinden de anlaşılacağı üzere Almanya; sosyal devlet ilkesini anayasal bir güvence altına almıştır. Ayrıca yine aynı madde içerisinde Almanya'nın federal yapısına da vurgu yapılmıştır. Buna göre toplam 16 eyaletten oluşan Almanya'da her eyaletin seçimle belirlenmiş bir meclisi (*Landtag*), bir hükümeti ve yargı mekanizması bulunmaktadır¹⁴⁸. Federal düzeyde ise eyalet hükümet temsilcilerinden oluşan Eyaletler Meclisi (*Bundestrat*) ve tüm halkın temsilcilerinden oluşan Ulusal Meclis (*Bundestag*) olmak üzere iki tane meclis bulunmaktadır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin birçok alanda olduğu gibi sosyal konularda da geniş yetkilere sahip olduğu ifade edilmektedir.

Almanya'da sosyal devletin temellerini oluşturan sosyal güvenlik, sosyal hizmet ve sosyal yardım gibi araçlar; farklı dönemlerde yasalaştırılmış ve her biri farklı roma rakamıyla tanımlanmış farklı sosyal alanları düzenleyen Sosyal Kanun Kitabı (*Sozialgesetzbuch-SGB*) adı altında düzenlenmiştir. Sosyal Kanun Kitabı içerisinde birbirinden farklı 12 tane sorun belirlenmiş ve bu sorunlara yönelik kanun kitapları oluşturulmuştur. Bu kanun kitapları şu şekilde sınıflandırılmıştır¹⁴⁹:

- 01.01.1976 tarihli **SGB I** – Genel Hükümler (*Allgemeiner Teil*)
- 01.01.2005 tarihli **SGB II** – İş Arayanlar İçin Temel Güvenlik (*Grundsicherung für Arbeitssuchende*)
- 01.01.1998 tarihli **SGB III** – İstihdamın Teşviki (*Arbeitsförderung*)
- 01.07.1977 tarihli **SGB IV** – Sosyal Sigortalar İçin Ortak Hükümler (*Gemeinsame Vorschriften für Sozialversicherung*)

¹⁴⁷Düriye Toprak, “Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.1, Sayı.21 (2015), s.164.

¹⁴⁸Mehmet Selim Bağlı, “Alman Yerel Yönetim Yapısı”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı.473 (Aralık 2011), s.45.

¹⁴⁹Alpay Hekimler, “Federal Almanya’da Kısa Çalışma Ödeneğine İlişkin Yasal Düzenlemelerin Genel Çerçevesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı.68 (2015), s.161; Hasan Işık, “Federal Almanya’da Uygulanan Sosyal Yardım Sistemi, Türkiye Karşılaştırması ve Türkiye’deki Uygulamaları Yönelim Öneriler”, (**Uzmanlık Tezi**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014), s.25.

- 01.01.1989 tarihli **SGB V** – Yasal Hastalık Sigortası (*Gesetzliche Krankenversicherung*)
- 01.01.1992 tarihli **SGB VI** – Yasal Emeklilik Sigortası (*Gesetzliche Rentenversicherung*)
- 01.01.1997 tarihli **SGB VII** – Yasal Kaza Sigortası (*Gesetzliche Unfallversicherung*)
- 01.01.1991 tarihli **SGB VIII** – Çocuk ve Gençlik Yardımı (*Kinder und Jugendhilfe*)
- 01.07.2001 tarihli **SGB IX** - Engelli İnsanların Rehabilitasyonu ve Katılımı (*Rehabilitation und Teilhabe behinderter Menschen*)
- 01.01.1981 tarihli **SGB X** – İdare Yönetim (*Verwaltungsverfahren*)
- 01.01.1995 tarihli **SGB XI** – Bakım Sigortası (*Soziale Pflegeversicherung*)
- 01.01.2005 tarihli **SGB XII** – Sosyal Yardım (*Sozialhilfe*)

Önemli bir sosyal devlet geçmişine sahip olan Almanya, GSYİH açısından 3,5 trilyon doları aşan ekonomisiyle dünya üzerinde 4.sırada yer alırken kişi başına düşen gelir açısından 15.sırada yer almaktadır¹⁵⁰. Tüm dünya üzerinde sosyal devlet açısından bir neoliberal dönüşüm yaşanırken Almanya da bu dönüşümden etkilenmiştir. Bununla birlikte Almanya 2018 yılı itibariyle, GSYİH'sının yaklaşık %25'i kadar sosyal harcamalarda bulunurken, bu konuda OECD ülkeleri arasında üst sıralarda yer almaktadır¹⁵¹.

2.2. Almanya'nın Genel Nüfus Özellikleri ve Yaşlanma Süreci

Modernleşme sürecini ve demografik geçiş sürecini atlatan ve son aşamaya gelen Almanya, yaşlanma tecrübesini uzun bir süredir yaşamakta olan ülkelerden biridir. Bununla birlikte Almanya, 2017 yılı itibariyle 82 milyonu aşan nüfusu ile AB'nin en kalabalık nüfusuna sahip olan ülkesidir. Nitekim yapılan nüfus projeksiyonlarına göre de

¹⁵⁰World Bank, Gross Domestic Product 2017, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (27 Ocak 2019). ; IMF, World Economic and Financial Surveys, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx> (13 Şubat 2020).

¹⁵¹OECD, Public Social Spendings is High in Many OECD countries, <http://www.oecd.org/social/soc/OECD2019-Social-Expenditure-Update.pdf> (27 Ocak 2019).

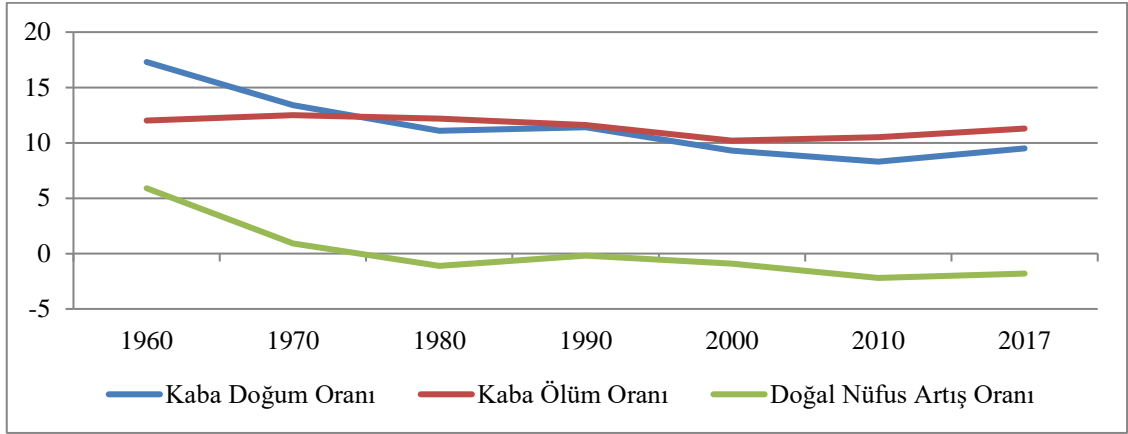
AB içerisindeki mevcut ülkelerin genel olarak nüfus artış hızlarının düşük olması nedeniyle en kalabalık nüfus unvanını sürdürmesi beklenmektedir.

Tablo 3
Almanya'nın Aralıklı Yıllara Göre Toplam Nüfusu (1960-2018)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018
B.Almanya	55.257.088	61.194.591	61.439.338	62.679.035	--	--	--
D.Almanya	17.285.902	17.074.504	16.740.324	16.433.796	--	--	--
Almanya	72.542.990	78.269.095	78.179.662	79.112.831	82.163.475	81.802.257	82.792.351

Kaynak: Eurostat, Population Change – Demographic Balance and Crude Rates at National Level,
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps0001&plugin=1> (25 Ocak 2019).

1989 yılına kadar Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye ayrılmış olan Almanya'da, Berlin Duvarı'nın yıkılıp birleşmenin sağlanmasına kadar ki süreçte nüfusun büyük bir çoğunluğunun Batı Almanya'da yaşadığı görülmektedir. Nitekim 1990 yılında Batı Almanya nüfusu yaklaşık 62 milyonken, Doğu Almanya'nın ise 16 milyondur. Doğu ve Batı olarak ayırmaksızın bakıldığında, 1960 ve 1970 arasındaki on yıllık süreçte nüfusun dışarıdan gelen göçlerle birlikte 6 milyon civarında arttığı ancak sonrasında bu kadar radikal bir artışın yaşanmadığı görülmektedir. Duvarın yıkılışının ardından 2000 yılına kadarki süreçte yaşanan 3 milyonluk bir artışın ardından sabit bir noktada durduğu gözle çarpılmaktadır. 2000 ile 2018 yılları arasında nüfus hemen hemen hiç değişmemiş hatta düşüş eğilimi göstermişken, 1960 ve 2018 arasındaki süreçte sadece 10 milyonluk bir artış yaşanmıştır. Nitekim bu süreç içerisinde nüfusa bağlı yaşadığı emek arzı problemini çözmek için birçok kez Türkiye'den işçi göçü almıştır.

Grafik 1. Almanya'nın Kaba Doğum-Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Oranları (1960-2017)

Kaynak: Eurostat, Population Change – Demographic Balance and Crude Rates at National Level,

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps0001&plugin=1> (25 Ocak 2019).

Nüfusun sayısal değişimiyle paralel olarak kaba doğum* ve kaba ölüm oranlarındaki** değişimler de Almanya'nın nüfus yapısındaki durağanlığı açıklamaktadır. Buna göre kaba doğum oranındaki düşüş eğilimi uzun yıllardır sürerken, kaba ölüm oranı da son yıllarda artış eğilimi göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte doğal nüfus artış oranı son yıllarda eksiye doğru dönmüştür. Bu oran, Almanya'nın nüfusunun sabit kalmasını ve hatta azalmasının nedenlerini açıklar niteliktedir. BM tarafından gerçekleştirilen nüfus projeksiyonlarına göre Almanya'nın nüfusunun azalma eğiliminin devam edeceği ve nüfusun 2050'de 79 milyona, 2080'de 73 milyona ve hatta 2100'de 71 milyona düşeceği tahmin edilmektedir¹⁵².

Almanya'nın nüfusundaki durağanlığı açıklayan bir diğer unsur da evlenme ve boşanma oranlarında yaşanan değişimdir. Buna göre Almanya, birçok gelişmiş Avrupa ülkesi gibi daha az evlenme oranlarına ve daha çok boşanma oranlarına sahip olan bir ülke haline gelmiştir. 1960 yılında kaba evlenme oranı*** ve kaba boşanma oranı****

¹⁵²Birleşmiş Milletler, World Population Prospects 2017, [https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx) (25 Ocak 2019).

*Kaba doğum oranı; doğurganlık düzeyini belirten, bin kişiye düşen nüfusun doğum oranıdır.

**Kaba ölüm oranı; ölüm ölçütünü ifade eden, bin kişiye düşen nüfusun ölüm oranıdır.

***Kaba evlenme oranı; evlilik ölçütünü ifade eden, bin kişiye düşen evlilik oranıdır.

****Kaba boşanma oranı; boşanma ölçütünü ifade eden, bin kişiye düşen boşanma oranıdır. (Hepsi için bkz. Birleşmiş Milletler, **2017 Demographic Yearbook**, New York, 2018, s.40, 781, 837.)

sırasıyla; binde 9,5 ve 1,0'ken; 2016 yılında binde 5,0 ve 2,0 olmuştur¹⁵³. Hiç şüphesiz bu dönüşüm, düşük doğum oranlarının en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Almanya'nın nüfus artış hızındaki düşüş ve nüfus azalması gibi olguları yaşamasındaki en önemli nedenlerinden biri doğum oranlarındaki azalışıyla birlikte artan yaşam süresinin varlığıdır. Tablo 4 üzerinden de görülebileceği üzere doğuştan beklenen yaşam süresi, geçmişten günümüze doğru ciddi bir artış içerisindedir.

Tablo 4
Almanya'da Cinsiyete Göre Aralıklı Yıllar İçerisinde Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (1960-2016)

	Kadın	Erkek	Genel
1960	71,7	66,5	69,2
1970	73,6	67,5	70,7
1980	76,2	69,6	73,1
1990	78,5	72,0	75,4
2000	81,2	75,1	78,3
2010	83,0	78,0	80,5
2016	83,5	78,6	81,0

Kaynak: Eurostat, Life expectancy at birth, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00205&plugin=1> (25 Ocak 2019).

1960 yılında kadınlarda 71,7 olan yaşam beklentisi, 2016 yılında 83,5'e yükselirken, erkeklerde ise 66,5'ten 78,6'ya yükselmiştir. Genel olarak toplamda 69,2'den 81'e yükselen yaşam beklentisi; insanların eskiye göre daha uzun sürelerle yaşadığını göstermektedir. Bu da düşük doğum oranları ile birleşince, toplumsal bir yaşlanma halini açıklamaktadır.

Alman nüfusunun toplumsal yaşlanma içerisinde olduğunu belirten bir diğer olgu da medyan yaş olgusudur. 1965 yılında 34.3 olan medyan yaş, 2017 yılı itibarıyla 47.1'e yükselmiştir¹⁵⁴. Bir nüfusu oluşturan kişilerin yaşları sıralandığında ortadaki

¹⁵³Eurostat, Crude Marriage Rate and Crude Divorce Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00206&plugin=1> (25 Ocak 2019).

¹⁵⁴Birleşmiş Milletler, Median Age of the Population, <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (26 Ocak 2019).

kişinin yaşını ifade eden medyan yaş, Almanya içerisinde yükselen yaşam süresiyle birlikte yıllar içinde oldukça yükselmiştir.

İstatistiklerin de gösterdiği üzere Almanya içerisinde yaşanan yaşlılık unsurunun bir diğer temel göstergesi ise yaş gruplarının nüfus içerisindeki yüzdeleridir. Tablo 5 içerisinde bu durum net bir şekilde açıklanmaktadır.

Tablo 5
Almanya'nın Yüzdelerine Göre Yaş Grupları Oranı (1960-2070)

	1960	2015	2030	2050	2070
0-14	21,4	13,1	13,6	12,9	13,7
15-24	15,5	10,6	9,1	9,5	9,6
25-64	51,6	55,1	50,5	46,9	45,0
65+	11,5	21,1	26,8	30,7	31,7

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Percentage of total population by broad age group, <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (26 Ocak 2019).

1960 yılı ve 2015 yılı arasında bir karşılaştırma yapıldığında, nüfusun yaşlanma özelliklerinin nüfus grupları içerisinde net bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca 65 yaş ve üzeri nüfusun 0-64 yaş arasındaki nüfusa oranı 1930 yılında %7'ye, 1975 yılında %14'e yükselmiştir¹⁵⁵. Bu istatistiğin de ifade ettiği gibi Almanya'nın yaşlanma süreci içerisinde 45 yıllık bir zaman diliminde girdiği ifade edilmektedir. Mevcut yaşlanma sorunu bir yana Tablo 5'te yer alan BM nüfus senaryolarına göre Almanya'nın yaşlanma probleminin giderek ciddileşeceği, çalışma çağındaki nüfusun iyice daralacağı ve 65 yaş ve üzeri bireylerin oranının şiddetli bir şekilde artacağı görülmektedir.

Yaşlanmanın bir diğer boyutu da yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki sayısının artmasıdır. Nitekim 1990 yılında 65 yaş ve üzerindeki kişilerin sayısı yaklaşık 11 milyonken, 2016 yılında bu sayı 17 milyona yükselmiş, 85 yaş ve üzerinde ise sadece

¹⁵⁵İbrahim Atilla Acar ve İsmail Kitapçı, "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'de Emeklilik Sistemindeki Değişim", *Maliye Dergisi*, Sayı.154 (Ocak-Haziran 2008), s.91.

898 bin kişi yaşarken, 2016 yılında bu sayı 2,5 milyona yaklaşmıştır¹⁵⁶. Dolayısıyla hem oransal olarak hem de sayısal olarak yaşlanmanın boyutları net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2.3. Almanya’da Uygulanan ve Aktif Yaşlanma Kapsamında Değerlendirilen Politikalar, Uygulamalar ve Programlar

Yükselen yaşam beklentisiyle birlikte düşen evlilik ve doğum oranlarının etkisiyle Almanya’nın nüfusu içerisindeki yaşlı nüfus oldukça artmıştır. Tüm bu gerekçeler yaşlanma sürecini uzun yıllardır yaşayan ve nüfusunu yenileyemeyen Almanya için yaşlılık politikalarını gözden geçirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda aktif yaşlanma konsepti içerisinde değerlendirebilecek birçok politika uygulanmaya başlanmıştır.

2.3.1. Almanya’da Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından geliştirilen Aktif Yaşlanma Endeksi’ne göre 28 Avrupa Birliği üyesi ülke içerisinde genel sıralamada 9. sırada olan Almanya; istihdam düzeyi açısından 5’inci, sosyal hayata katılım açısından 24’üncü, bağımsız yaşam açısından 8’inci, aktif yaşlanma kapasitesi açısından ise 13’üncü olmuştur¹⁵⁷. Keza bu endeksle birlikte yayımlanan raporda da Almanya için istihdam faktörünün önemine dikkat çekilmiştir.

Uluslararası alanda yaşlılık konusu ile alakalı örnek gösterilen kuruluşlardan biri olan HelpAge, uygulanan yaşlı politikaları çerçevesinde ülkeler içerisindeki yaşlıların durumunu ifade edecek bir endeks geliştirmiştir. “Global AgeWatch Index” adı verilen ve en son 2015 yılında yayımlanan bu endekse göre Almanya doksan altı ülke arasında

¹⁵⁶Eurostat, Population on 1 January by Age Group, https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/DEMO_PJANGROUP (26 Ocak 2019).

¹⁵⁷BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (1 Şubat 2019), s.21.

dördüncü sırada yer almıştır¹⁵⁸. Hazırlanan rapora göre yaşlıların istihdamı ve eğitim faaliyetleri, Almanya'nın üst sıralarda yer alması için bir öncül oluşturmuştur.

Tablo 6
Almanya'da İşgücüne Katılım Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	61.2	90.2	55.9	4.7	56.8	63.4	24.7	2.2	59.1	77.1	39.8	3.0
1991	63.5	94.2	53.4	4.1	57.9	72.1	25.1	1.6	60.8	83.3	38.8	2.4
1992	61.6	93.6	53.1	4.3	55.9	72.2	26.2	1.6	58.8	83.1	39.4	2.6
1993	59.8	93.3	53.0	4.3	53.9	72.5	27.6	1.6	57.0	83.1	40.2	2.6
1994	58.8	92.9	53.1	4.3	53.0	72.6	28.3	1.5	56.0	82.9	40.6	2.5
1995	56.8	92.8	53.9	4.2	49.9	73.1	31.1	1.6	53.5	83.1	42.4	2.5
1996	56.2	92.9	54.9	4.4	47.3	73.8	33.4	1.6	51.9	83.5	44.1	2.6
1997	55.3	93.3	55.6	4.5	46.5	74.8	34.8	1.7	51.0	84.2	45.2	2.8
1998	55.9	94.1	55.4	4.6	46.4	75.9	34.5	1.6	51.3	85.1	45.0	2.7
1999	54.9	93.6	53.7	4.3	48.3	76.6	33.7	1.6	51.6	85.2	43.7	2.7
2000	54.7	93.4	52.4	4.4	48.2	76.9	33.5	1.5	51.5	85.3	42.9	2.7
2001	54.3	93.5	52.2	4.4	48.1	77.4	33.6	1.8	51.3	85.5	42.9	2.8
2002	52.3	93.3	52.6	4.3	47.0	78.1	34.1	1.8	49.7	85.8	43.3	2.9
2003	49.9	93.0	52.0	4.4	44.9	78.9	34.3	1.8	47.4	86.0	43.1	2.9
2004	50.9	93.0	57.8	4.4	45.1	79.7	37.8	1.6	48.0	86.5	47.8	2.8
2005	53.5	93.6	61.3	5.1	46.7	79.1	43.2	2.2	50.2	86.4	52.1	3.4
2006	54.0	93.8	63.7	5.0	47.6	80.3	46.3	2.3	50.9	87.1	54.9	3.5
2007	54.9	93.8	65.8	5.3	49.0	80.6	48.9	2.5	52.0	87.2	57.2	3.7
2008	55.6	93.5	67.2	5.7	49.5	80.5	50.6	2.6	52.7	87.0	58.7	4.0
2009	55.2	93.2	69.3	5.9	49.2	81.0	52.9	2.7	52.3	87.2	61.0	4.1
2010	54.7	93.1	70.7	5.7	48.9	81.3	54.5	2.8	51.8	87.3	62.5	4.0
2011	55.2	93.2	71.8	6.6	50.0	82.1	56.8	3.1	52.6	87.7	64.1	4.6
2012	53.2	93.1	73.1	7.7	48.0	82.2	58.2	3.3	50.7	87.7	65.4	5.0
2013	52.9	92.9	74.5	7.7	48.7	82.4	60.8	3.6	50.8	87.7	67.5	5.4
2014	52.1	92.6	75.5	8.2	47.7	82.4	62.9	3.9	50.0	87.6	69.1	5.8
2015	50.5	92.5	75.3	8.6	47.1	82.5	63.8	4.1	48.8	87.6	69.4	6.1
2016	51.0	92.0	76.9	9.3	47.4	82.7	65.9	4.4	49.3	87.4	71.3	6.6
2017	51.3	91.9	77.9	9.8	48.3	82.5	67.5	4.8	49.9	87.3	72.6	7.0

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (1 Şubat 2019).

Her iki raporda da dikkat çekildiği üzere Almanya içerisinde yaşlıların işgücü piyasası içerisinde aktif kaldıkları görülmektedir. Nitekim Tablo 6 üzerinden de

¹⁵⁸HelpAge, Global AgeWatch Index 2015, 2015, <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Germany> (1 Şubat 2019).

okunabileceği üzere 55-64 yaş arasında ve 65 yaş ve üzerindeki kişilerin işgücüne katılımlarında yıllara göre önemli bir artış göze çarpmaktadır. Özellikle son dönemde kadınlar ve erkekler arasındaki farkın da kapandığı görülmektedir. Bununla birlikte 1990 yılında 55-64 yaş arasındaki nüfusun genel düzeyde işgücüne katılım oranı %39,8'ken 2017 yılında inanılmaz bir şekilde artarak %72,6'ya yükselmiştir.

Tablo 7
Almanya'da İstihdama Katılım Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	58.7	86.9	52.0	4.6	54.0	59.6	22.4	2.2	56.4	73.6	36.8	3.0
1991	60.4	90.3	49.9	4.1	54.4	67.0	22.8	1.5	57.5	78.8	35.9	2.4
1992	58.1	89.0	48.8	4.2	52.1	66.0	23.4	1.6	55.2	77.7	35.9	2.5
1993	55.4	87.7	47.8	4.2	49.7	65.5	24.1	1.6	52.7	76.8	35.9	2.5
1994	53.9	86.8	47.5	4.2	48.6	65.3	24.5	1.5	51.4	76.2	35.9	2.5
1995	52.1	86.8	48.2	4.2	45.9	66.4	26.8	1.6	49.1	76.8	37.4	2.5
1996	50.8	86.1	47.9	4.3	43.0	67.2	28.2	1.6	47.0	76.8	38.0	2.6
1997	49.3	85.7	47.8	4.5	42.1	67.4	28.8	1.7	45.8	76.7	38.3	2.7
1998	50.5	86.8	47.9	4.5	42.6	68.9	28.8	1.6	46.7	78.0	38.4	2.7
1999	49.8	86.9	46.8	4.3	44.5	70.3	28.8	1.6	47.1	78.7	37.8	2.6
2000	49.7	87.2	46.4	4.4	44.6	71.2	29.0	1.5	47.2	79.3	37.6	2.7
2001	49.3	86.9	46.4	4.4	44.7	71.6	29.4	1.8	47.0	79.3	37.9	2.8
2002	46.4	85.6	47.2	4.3	43.2	71.8	30.1	1.8	44.8	78.8	38.6	2.8
2003	43.8	84.2	47.1	4.4	41.1	72.0	30.9	1.8	42.4	78.2	39.0	2.9
2004	43.7	83.9	50.7	4.4	40.2	72.1	33.0	1.6	41.9	78.1	41.8	2.8
2005	44.9	83.7	53.6	5.0	40.1	71.0	37.6	2.2	42.6	77.4	45.5	3.4
2006	46.3	84.8	56.1	5.0	41.6	72.6	40.3	2.3	44.0	78.8	48.1	3.4
2007	48.2	86.4	59.4	5.3	43.5	74.0	43.4	2.5	45.9	80.3	51.3	3.7
2008	49.7	87.1	61.7	5.7	44.5	74.7	46.0	2.6	47.2	81.0	53.8	3.9
2009	48.6	86.1	63.8	5.8	44.4	75.4	48.6	2.7	46.6	80.8	56.1	4.0
2010	49.0	86.5	65.0	5.7	44.5	76.3	50.5	2.7	46.8	81.5	57.7	4.0
2011	50.2	88.0	67.1	6.6	46.1	77.9	53.2	3.0	48.2	83.0	60.0	4.6
2012	48.6	88.4	68.6	7.1	44.5	78.2	54.9	3.2	46.6	83.3	61.6	4.9
2013	48.4	88.2	69.9	7.7	45.2	78.6	57.6	3.6	46.9	83.4	63.6	5.4
2014	47.7	88.0	71.4	8.2	44.3	78.8	60.0	3.9	46.1	83.5	65.6	5.8
2015	46.5	88.1	71.3	8.5	44.0	79.2	61.2	4.1	45.3	83.7	66.2	6.1
2016	47.0	88.1	73.7	9.3	44.5	79.8	63.6	4.4	45.8	84.0	68.6	6.6
2017	47.4	88.4	75.0	9.8	45.5	80.0	65.4	4.7	46.5	84.2	70.1	7.0

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (1 Şubat 2019).

İşgücüne katılım oranlarına benzer bir şekilde istihdam oranlarındaki artışlar da oldukça dikkat çekmektedir. 55-64 yaş arasındaki nüfusun istihdam oranı ile 65 yaş ve üzeri nüfusun istihdam oranı yıllar içerisinde ciddi bir şekilde artmıştır. Her iki istatistikte

de sağlık ve enerji açısından daha aktif olması normal olarak kabul edilen 25-54 arası yaştaki nüfustan sonra, istihdam içerisinde en aktif nüfusun 55-64 yaş arasındaki nüfustur. Bununla birlikte Tablo 6’da ve Tablo 7’de görüldüğü üzere 55-64 yaş arasındaki nüfus; hem işgücüne katılım oranında hem de istihdam oranında 25-54 yaş arasındaki nüfusa yaklaşma eğilimini sürdürmektedir.

Tablo 8
Almanya’da İşsizlik Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	4.0	3.7	7.0	0.5	5.0	6.0	9.1	0.5	4.5	4.6	7.7	0.5
1991	4.9	4.2	6.4	0.6	6.0	7.1	9.2	1.7	5.4	5.4	7.4	1.1
1992	5.7	4.9	8.0	1.1	6.8	8.5	10.8	0.8	6.2	6.5	9.0	0.9
1993	7.4	6.0	9.8	1.0	7.8	9.7	12.7	0.8	7.6	7.6	10.8	0.9
1994	8.2	6.5	10.5	1.5	8.3	10.1	13.5	0.0	8.2	8.1	11.6	0.9
1995	8.3	6.5	10.6	1.5	8.0	9.2	13.6	0.0	8.2	7.7	11.7	0.9
1996	9.6	7.4	12.8	0.9	9.0	8.9	15.7	0.8	9.4	8.0	13.9	0.9
1997	10.7	8.2	14.1	1.3	9.6	9.8	17.3	2.1	10.2	8.9	15.3	1.6
1998	9.7	7.8	13.6	1.3	8.2	9.2	16.4	1.5	9.0	8.4	14.7	1.3
1999	9.3	7.1	12.8	0.9	7.9	8.3	14.5	0.8	8.6	7.6	13.5	0.8
2000	9.2	6.6	11.5	0.4	7.5	7.5	13.6		8.4	7.0	12.3	0.3
2001	9.3	7.1	11.1	0.8	7.1	7.5	12.6	0.0	8.3	7.3	11.7	0.5
2002	11.4	8.2	10.3	0.4	8.0	8.0	11.7	0.0	9.8	8.1	10.8	0.5
2003	12.3	9.4	9.4	0.4	8.6	8.8	10.1	0.6	10.6	9.1	9.7	0.5
2004	14.2	9.9	12.3	0.7	10.8	9.6	12.7	0.6	12.6	9.7	12.5	1.2
2005	16.1	10.6	12.6	0.6	14.0	10.2	13.0	2.1	15.2	10.4	12.7	0.8
2006	14.3	9.6	12.0	0.6	12.6	9.5	13.0	1.0	13.6	9.6	12.4	0.9
2007	12.2	7.8	9.7	1.1	11.1	8.1	11.2	1.4	11.7	8.0	10.3	1.0
2008	10.7	6.9	8.1	1.0	10.0	7.2	8.9	0.9	10.4	7.0	8.5	0.9
2009	12.0	7.6	8.0	1.2	9.8	6.9	8.0	0.8	11.0	7.3	8.0	1.0
2010	10.4	7.1	8.1	0.7	8.8	6.2	7.3	0.8	9.7	6.6	7.7	0.7
2011	9.1	5.6	6.5	0.9	7.8	5.2	6.3	0.7	8.5	5.4	6.4	0.8
2012	8.6	5.1	6.1	0.8	7.3	4.9	5.5	1.3	8.0	5.0	5.9	1.0
2013	8.5	5.1	6.1	0.9	7.1	4.6	5.2	0.9	7.8	4.9	5.7	0.9
2014	8.4	5.0	5.5	0.8	7.1	4.4	4.6	0.6	7.8	4.7	5.1	0.7
2015	7.9	4.7	5.2	0.8	6.5	4.0	4.1	0.8	7.2	4.4	4.7	0.8
2016	7.8	4.2	4.1	0.0	6.1	3.5	3.6	0.0	7.0	3.9	3.9	0.0
2017	7.6	3.9	3.7	0.7	5.8	3.1	3.1	0.9	6.8	3.5	3.4	0.8

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (1 şubat 2019).

İşgücüne katılım oranlarındaki ve istihdam oranlarındaki yaşlı nüfusun etkinliğinin artmasına paralel olarak aynı kesimin işsizlik oranları da yıllar içerisinde

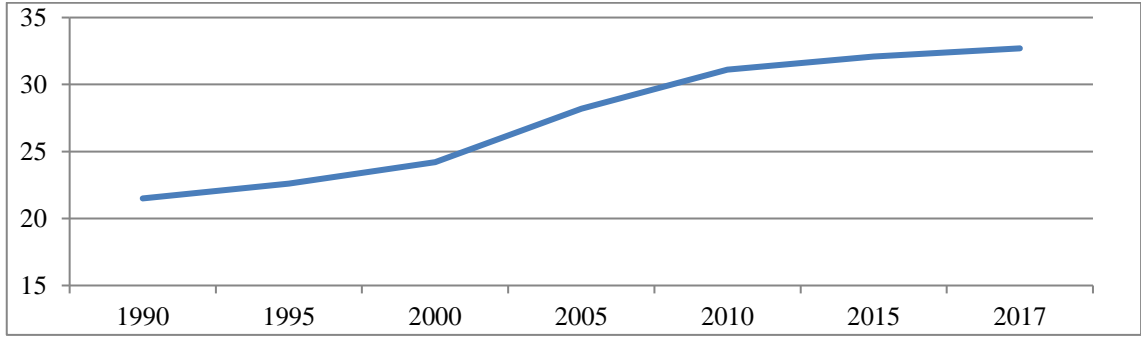
azalma eğilimi göstermektedir. Nitekim 55-64 yaş arasındaki nüfusun işsizlik oranının son dönemlerde sürekli düşerek %3,4'e kadar indiği ve 25-54 yaş arasındaki nüfus ile neredeyse eşitlendiği görülmektedir. Bununla birlikte 15-24 yaş arasındaki nüfusun istihdam içerisindeki varlığının azalma eğilimi gösterdiği de Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8 içerisinde net bir şekilde gözükmektedir. İşgücü piyasası içerisinde ortaya çıkan bütün bu olgular, Almanya nüfusunun değişimini göstermektedir. Nüfus kendini yenileyemedikçe yaşlı nüfus artmaktadır. Bunun sonucunda da yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki payı ve işgücü piyasası içerisindeki etkinliği artmaktadır.

Geleneksel politika düzleminde yaşlı bireylerin fiziksel olarak işgücü kapasitelerinin düşmesi karşısında ekonomik yaşamda etkinliklerini ve insan onuruna yarıyor bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri için sosyal devlet ilkesi kapsamında bir sosyal yardım olarak görülen Temel Güvence Yardımı (*Grundsicherung im Alter und bei Erwerbsminderung*) bulunmaktadır. Aktif yaşlanma anlayışını destekleyen ve bireylere bir güvence sağlayan bu yardım, SGB XII 41.madde kapsamında bireylerin doğum yıllarına göre azami olarak 65 ile 67 yaşlarından sonra geçerli olacak şekilde uygulanmaktadır. Verilen yardım bireyin ve hane içerisinde beraber yaşadığı bireylerin gelirleri aylık geliri ile alakalı olarak hesaplanmaktadır¹⁵⁹. Söz konusu imkan daha çok sosyal yardım amacı güden geleneksel politikalar içerisinde değerlendirilirken, ekonomik yaşam ve istihdam bakımından esas etkin politikaları aktif yaşlanma politikaları oluşturmaktadır.

2.3.1.1. Alman Emeklilik Sisteminde (*Gesetzliche Rentenversicherung*) Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Yaşlı nüfusun payının giderek arttığı Almanya içerisinde, özellikle siyasal bütünlüğün sağlandığı 1990'lı yıllardan itibaren emeklilik sisteminde birçok farklı reformlar ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu reformların ve düzenlemelerin temel amaçları; kişilerin emekli olma yaşlarını yükseltip, çeşitli caydırıcı değişikliklerle bireylerin çalışma hayatında geçirdikleri süreyi uzatmak ve sistemin finansal olarak sürdürülebilirliğini garanti altına almaktır.

¹⁵⁹Işık, s.43.

Grafik 2. Almanya’da Yaşlı Bağımlılık Oranı (1990-2017)

Kaynak: World Bank, Age Dependency Ratio, old (% of Working Population), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL?end=2017&locations=DE&start=1990> (15 Şubat 2019).

Grafik 2 üzerinden de görüldüğü üzere Almanya’da yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki sayısının artması ve nüfusun kendini yenileyememesi sorunlarıyla birlikte doğal olarak yaşlı bağımlılık oranları da ciddi bir artış eğilimi içerisinde. 1990’dan itibaren %20’lerden %30’lara çıkan yaşlı bağımlılık oranının bir diğer anlamı giderek çalışma çağındaki nüfusun yükünün artıyor olmasıdır. Bu nedenle özellikle 1990’lı yıllardan itibaren sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından kişilerin istihdam sürelerini uzatmak adına birçok reform gerçekleştirilmiştir. Nitekim demografik nedenlerle birlikte 1990’lı yıllardan önce uygulanan politikaların ve var olan ekonomik koşulların da reform gerekçelerini oluşturdukları ifade edilmektedir. Almanya’da 1990’lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen emeklilik sistemindeki düzenlemelerin altyapısını hazırlayan en önemli etkenlerden biri 1970’li yıllarda Federal Almanya Şansölyesi olan Willy Brand ve hükümetinin uygulamış olduğu politikalarıdır. Nitekim 1972 yılında Brand hükümeti, emeklilik sistemi içerisinde ciddi düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Buna göre emekli olan kişinin çalışma hayatı boyunca elde etmiş olduğu kazanımları yaklaşık olarak ne kadar koruduğunu ifade eden kavram olan ikame oranı (*aylık bağlanma oranı*) yaklaşık olarak %70’e yükseltilmiştir. Mevcut yıllar içerisinde ABD’de %53’lük bir ikame oranının varlığı düşünüldüğünde Almanya’da mevcut yıllarda yapılan bu düzenlemenin ciddiyeti ortaya çıkmaktadır¹⁶⁰. Bununla birlikte “esnek emeklilik” olarak bilinen düzenlemeyle 35 yıl bekleme süresine sahip olanlara, emekli aylıklarında hiçbir kesinti olmaksızın 63 yaşında emekli olma imkanı tanınmış ve bu imkan kadın ve engelli

¹⁶⁰Axel H.Börsch-Supan ve Christina B.Wilke, “Reforming the German Public Pension System”, **AEA 2006 Annual Meeting**, Boston: 6 Ocak 2006, s.3.

bireyler için ve de işsizlik nedeniyle emeklilik için daha da genişletilerek 60'a kadar düşürülmüştür. Sistem içerisinde gerçekleştirilen tüm bu düzenlemeler ve de getirilen esnek emeklilik imkanları, Almanya'yı döneminin en cömert emeklilik sistemine sahip ülkelerinden biri haline getirdiği düşünülmektedir¹⁶¹.

1990'lı yıllara gelindiğinde Almanya'da sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinde düzenlemelere gidilmesini zorunlu kılan çeşitli etkenler ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1972'de gerçekleştirilen değişikliklerin ardından tüm dünyayı derinden etkileyen bir dizi kriz yaşanmıştır. Bununla beraber Soğuk Savaş döneminin sonlarına gelinmesi, Berlin Duvarının yıkılması ve ardından gelen yeniden birleşmeyle birlikte siyasi birlik nihayet sağlanabilmiştir. Bu durum; Doğu Almanya'da, Batı Almanya'ya göre ortalama ücretlerin görece daha düşük ve işsizliğin daha yüksek olmasından ötürü sistem ve ülke ekonomisi açısından problemler doğurmuştur. Ayrıca Batı Almanya'daki "cömert" olarak ifade edilen sosyal güvenlik sistemi ve içerisindeki yaşlılık sigortası, aktüeryal denge açısından iyice bir tehlike oluşturmaya başlamıştır. Nüfusun artış hızının giderek yavaşlaması ve de toplumsal yaşlanma gibi problemler de gündeme gelmeye başlamıştır. Nitekim daha az insan çalışmaya ve daha çok insan emekli olmaya başlamıştır. Aktif yaşlanma politikalarının da dünya üzerinde tam olarak ortaya çıktığı yıllar olan 1990'lı yıllar içerisinde sosyal güvenlik düzleminde çeşitli düzenlemeler yapılması da bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu doğrultuda ilk olarak 1992 yılında Helmut Kohl hükümeti altında çeşitli değişiklikler gündeme gelmiştir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasına saatler kala 9 Kasım 1989'da parlamentodan geçen ve 1992 yılında uygulanmaya başlanan reformlar (*Rentenreform*) içerisinde yapılan en önemli değişikliklerden biri, emekli aylıklarının bireylerin elde ettikleri brüt ücretlerden ziyade net ücretlerine endeksenerek hesaplanmasıdır. Bununla beraber çalışanların ödedikleri sosyal güvenlik katkı paylarının ve de vergilerin arttırılmasıyla birlikte dolaylı bir şekilde emekli aylıklarının azaltılması hedeflenmiştir¹⁶². Bu şekilde bireylerin emekli olduktan sonra elde edecekleri kazançların azalması sağlanarak, emekli olmanın cazibesinin azaltılması düşünülmüştür. Ayrıca yine

¹⁶¹Axel H.Börsch-Supan ve Christina B.Wilke, "The German Public Pension System: How it Was, How it Will Be", **NBER Working Paper**, Sayı.10525 (Mayıs 2004), s.4.

¹⁶²Börsch-Supan ve Wilke, s.23.

aynı dönemde yapılan bir diğer değişiklikle birlikte erken emekli olmanın önüne geçmek amacıyla malulen emekli olma durumları hariç aylıklarda herhangi bir kesinti olmadan tüm emeklilik yaşları tekrardan 65'e yükseltilmiştir. Bu değişikliklerin yanında erken emekliliği önleme adına bireylerin erken emeklilik hallerinde kazanacakları aylık üzerinden kesintiler yapılması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda bireylerin kanuni emeklilik yaşının altında (65) erkenden emekli olma şansları (kadınlar, çalışmak için çeşitli engellere sahip olanlar, belirli bir yaşta olup belirli bir sene uzun dönemli sigorta kolları primi ödeyenler v.b) sabit kalmış ancak 2001 yılından itibaren başlanarak her ay aylıklarında belirli oranlarda kesintiler yapılmaya başlanmıştır¹⁶³. Bununla da yetinilmemiş; emeklilik yaşının ötesinde çalışıp daha sonra emekli olanların da emekli maaşlarında artışa yönelik hesaplama yöntemleri geliştirilmiştir. Buna göre yasal emeklilik yaşı olan 65'ten önce emekli olan bireyler için her ay bazında emekli maaşlarında %0,3 kesinti yapılmış; çalışma hayatının uzamasını teşvik etme amacıyla 65'ten sonra emekli olan bireyler içinse her ay bazında emekli maaşlarına %0,5 artış yapılmıştır¹⁶⁴. Bu iki düzenlemeyle birlikte emeklilik yaşı üzerinde yapılan yasal düzenlemeye ek olarak bireylerin emekli olma tercihleri de değiştirilmeye çalışılmıştır.

Doğu Almanya'nın piyasa ekonomisine ve dolayısıyla Batı Almanya sistemine olan adaptasyonu beklenenden sancılı bir sürece işaret etmiştir. Ülke içerisinde yaşanan ekonomik problemlerle birlikte sosyal güvenlik ve de emeklilik sistemi içerisinde gerçekleştirilen 1992 reformu istenen başarıya ulaşamamıştır. Nitekim yapılması planlanan reform, Duvarın yıkılmasından saatler önce meclisten geçmiş ve olası birleşmenin etkilerini öngörme imkanı bulamamıştır. Keza birleşmeden sonra işsizliğin oldukça yaygın olduğu Doğu Almanya içerisinde yaşayan kişiler de Batı Almanya'nın sosyal güvenlik sistemine dahil olmuşlar ve bu nedenle sistem çok sayıdaki yeni insanı kaldıramayacak düzeye gelmiştir¹⁶⁵. Ayrıca erken emeklilik imkanları 1992 reformuyla hala sabit kalmış ama ironik bir şekilde tüm bu erken emeklilik imkanlarına rağmen

¹⁶³Christine Trampusch, "The Privatization of Welfare States: Industrial Relations as a Source of Benefits Database Part 2: Social Benefits in Collective Agreements", **Early Retirement in Germany**, Bern: University of Berne, 2010, s.14.

¹⁶⁴Bert Rürup, "The German Pension System: Status Quo and Reform Options", Martin Feldstein ve Horst Siebert (Ed.), **Social Security Pension Reform in Europe** içinde (137-169), Chicago: University of Chicago Press, 2002, s.143,144.

¹⁶⁵Rürup, s.147.

işsizlik oranlarında herhangi bir kayda değer düşüş ortaya çıkmamıştır¹⁶⁶. Tüm bu nedenlerden dolayı 1992 yılında gerçekleştirilen reformlar başarısız olmuş ve yeni bir reform ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1997 yılında kanunlaşan ancak uygulanması 1999 yılını bulan bu yeni reformlar içerisinde, toplumsal yaşlanmanın ve de siyasi birleşmenin getirdiği ekonomik sıkıntıların, emeklilik sistemi içerisindeki yüklerine odaklanılmıştır.

1999 reformlarının temel amacı, yasal emeklilik yaşından önce emekli olmayı zorlaştırmak ve kişileri erken emeklilikten caydıracak daha sert önlemler almaktır. Bu doğrultuda bu reformlar içerisinde gerçekleştirilen en önemli düzenlemelerden biri 1998 yılında duyurulan ve emekli aylıklarının hesaplanmasında kullanılacak olan “demografik faktör” adı altında, yaşam beklentisi etrafında belirlenecek bir değişkenin tanımlanmasıdır¹⁶⁷. Bu vesileyle birlikte uzun dönemde ikame oranının (aylık bağlama oranı) azaltılması ve doğal olarak emekli maaşlarının düşürülmesi hedeflenmiştir. Ancak sonrasında yapılan tahminlere göre “demografik faktör” ile yapılan emekli aylığı hesaplamalarında %64’e ayarlanan ikame oranının zaten önümüzdeki 25 yıl içinde %64’ten de aşağı ineceği görüşü ön plana çıkmıştır¹⁶⁸. Bu nedenle 1999 yılında “demografik faktör” değişkeni “*Rentenkorrekturgesetz*” adı verilen kanun ile emeklilik aylığı hesaplanmasından çıkartılmıştır¹⁶⁹.

Almanya’da emeklilik sigortasında gerçekleştirilen ve üzerinde en çok konuşulan reformu hiç şüphesiz 2001 yılında düzenlenen Riester Reformu’dur. İsmi dönemin Çalışma Bakanı Walter Riester’den alan bu düzenleme, 11 Mayıs 2001 tarihinde parlamentodan geçmiş ve ilerleyen tarihlerde uygulanmaya başlamıştır. Bununla birlikte reform gerek uygulama aşamasından gerekse de uygulama alanı bulunduğu zamandan itibaren birçok farklı tartışmayı beraberinde getirmiştir. Tartışmalar içerisinde öne çıkan önemli görüşlerden biri; bu reformun içerdiği büyük değişimlerden ötürü Almanya içerisindeki geleneksel yapıdan uzaklaşarak bir paradigma değişimine yol açtığı ve bu neticeyle de sosyal güvenlik sisteminde refah riski doğuran bir liberalizasyonun

¹⁶⁶Alfred C.Mierzejewski, **A History of German Public System: Continuity Amid Change**, 1.Basım, Lanham: Lexington Books, 2016, s.322.

¹⁶⁷Rürup, s.148.

¹⁶⁸Merril Lynch & Co. – Global Securities Research & Economics Group, **German Pension Reform**, New York: 2000, s.12.

¹⁶⁹Merril Lynch & Co. – Global Securities Research & Economics Group, s.13.

gerçekleştiği yönündedir¹⁷⁰. Aksi bir diğer görüşe göre ise yapılan reformların Alman sosyal güvenlik sisteminde tamamlayıcı bir özellik taşıdığı ifade etmektedir¹⁷¹.

2001 reformundan önce Alman Emeklilik Sistemi, kamu emeklilik sigortası bağlamında tek sütunlu bir yapı içerisinde varlığını sürdürmekteydi. Ancak gerçekleştirilen bu reform hareketi ile sistem çoklu bir yapıya geçiş yapmıştır. Buna göre Alman emeklilik sistemi; “Zorunlu Kamu Emeklilik Sistemi”, “Mesleki Emeklilik Sigortası” ve “Bireysel Emeklilik Sistemi (*Riester-Rente*)” olmak üzere üç farklı sütuna ayrılmıştır. Daha önce bahsedilen demografik nedenlerden dolayı düşmesi beklenen kamu emekli aylıklarına karşılık, emeklilikten sonra da aynı yaşam standartlarını sürdürmek isteyenler açısından sunulan mesleki ve bireysel emeklilik fırsatları; bu imkandan yararlanmak isteyenler için birçok farklı vergi indirimini ve teşviki de beraberinde getirmiştir. Bu şekilde bir nevi azalan kamu harcamaları telafi edilmeye çalışılmış ancak sosyal yüklerin kamu tarafından değil de genel olarak bireye indirgenmeye çalışıldığı düşüncesiyle çeşitli eleştirilerle karşı karşıya kalınmıştır¹⁷². Riester modelinin uygulanması ile alakalı olarak ise kimlerin teşviklerden yararlanabilecekleri, kimlerin yararlanamayacakları, teşviklerin türleri, miktarları ve süreleri Alman Gelir Vergisi Kanunu (*Einkommenssteuergesetz*) içerisinde düzenlenmiştir¹⁷³.

Reform içerisinde çoklu yapı dışında birkaç değişiklik daha gerçekleştirilmiştir. Örneğin prim oranlarını belirli bir dengede tutarak kuşaklar arası yükü hafifletmeyi hedefleyen kanun değişikliğine göre kamu emeklilik sisteminde ikame oranı %67'nin üzerindeyken; o zamanlar %19,1 olan prim oranlarının 2020 yılına kadar %20'yi ve 2030'a kadar da %22'yi geçmemesine hüküm verilmiştir¹⁷⁴. Ayrıca hesaplama yöntemi

¹⁷⁰Paul Bridgen ve Traute Meyer, “The Liberalisation of the German Social Model Public-Private Pension Reform in Germany since 2001”, *Journal of Policy*, Cilt.43, Sayı.1 (2014), s.57.

¹⁷¹Bruno Palier ve Kathleen Thelen, “Institutionalizing Dualism: Complementarities and Change in France and Germany”, *Politics & Society*, Cilt.38, Sayı.1 (Şubat 2010), s.135.

¹⁷²Christine Ante, “Pension Policy Reforms in Germany”, *Hertie School of Governance Working Papers*, Sayı.10, 2008, s.10.

¹⁷³Yunus Duman, “Dünyanın En Yaşlı İkinci Ülkesi Almanya’da Riester Emeklilik Sistemi İle Zorunlu Emeklilik Sigortası Arasındaki İlişkinin Analizi”, *Sosyal Güvence Dergisi*, Sayı.5 (2014), s.58.

¹⁷⁴Börsch-Supan ve Wilke, s.25.

değiştirilerek emeklilik kazanımlarını düşürebilecek olan “duyarlılık faktörü” eklenmiş ve aylıklar yeniden ortalama brüt ücrete bağlanmıştır¹⁷⁵.

2001 yılında gerçekleştirilen düzenlemelere ek olarak 2004 yılında da çeşitli reformlar ortaya konmuştur. Yapılacak düzenlemelerin ve kanunların uygulanıp denetiminin yapılması adına 2002 yılında Bert Rürup başkanlığında Alman Sosyal Sigorta Sistemleri Finansmanının Sürdürülebilirliği Komisyonu kurulmuştur. Sonrasında ise Rürup komisyonunun tavsiyeleri doğrultusunda 2004 yılında, Emeklilik Sigortası Sürekliliği Yasası (*Rentenversicherungs-Nachhaltigkeitsgesetz*) yasalaşmıştır. Bu kanunun çıkarılmasına vesile olan en önemli nedenlerden biri ise 2020 ve 2022 yıllarında hedeflenen ve yükseltilmesi beklenen prim oranlarının daha da yükseltilerek yeniden güncellenmesi gerekliliğidir¹⁷⁶. Bununla birlikte gerçekleştirilen reform emekli aylığının hesaplanmasında yine bir parametre değişikliğine sebep olmuştur. Emekli aylıklarının hesaplanmasında kullanılan “duyarlılık faktörü” yerini “sürdürülebilirlik faktörüne (*Nachhaltigkeitsfaktor*)” bırakmıştır. Sürdürülebilirlik faktörü emeklilerle prim ödeyenler arasındaki bağımlılık oranı göz önüne alarak formülize edilmiştir. Bu şekilde prim oranları uzun vadede arttırılmak istenmiş, emekli aylıkları düşürülmek istenmiş ve emekli olmanın kişilere olan maliyeti arttırılmak istenmiştir. Nitekim yapılan tahminlere göre bahsedilen düzenlemelerin yapıldığı yıldan 2030 yılına gelindiğinde net emekli aylıklarında %58,5 oranında bir azalma meydana gelmesi düşünülmektedir¹⁷⁷.

2004 yılında gerçekleştirilen düzenlemeler hiç şüphesiz ki Rürup Komisyonu’nun ekseninde gerçekleştirilmiştir. Rürup, düzenlemeler henüz kanunlaşmamışken kanun yapıcılara emeklilik yaşının da 65’ten 67’ye yükseltilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. O dönem çok fazla ilgi çeken bir tavsiye olarak görülmeyen bu düzenleme ancak 2007 yılında uygulanma alanı bulmuştur. 2008 yılında duyurulan bu önemli değişikliğe göre emeklilik yaşı kademeli bir biçimde 2012’den itibaren 65’ten

¹⁷⁵Duman, s.53; Bernhard Ebbinghaus ve diğerleri, “Germany: Departing from Bismarckian Public Pensions”, Bernhard Ebbinghaus(ed.), **The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe** içinde (119-151), New York: Oxford University Press, 2011, s.127.

¹⁷⁶Frank Berner, “Riester Pensions in Germany: Do They Substitute or Supplement Public Pensions? Positions in the Debate on the New Public Policy on Private Pensions”, **German Policy Studies**, Cilt.3, Say.3 (Aralık 2006), s.502.

¹⁷⁷Berner, s.502.

67'ye yükseltilmesi planlanmıştır¹⁷⁸. Bu kademeli geçiş sırasında 1964 ve sonrasında doğanların 67 yaşında emekli olacağı görülmektedir. Bu değişimle birlikte artık Almanya sınırları içerisinde resmi emeklilik yaşı 67 olarak belirlenmiştir. Kademeli olarak yükseltilecek olan bu yaş haddi için Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı kendi internet sitesinde: “*Demografik değişim karşısında doğru bir cevap ve kuşaklararası eşitlik sağlayıcı bir hamle*” gibi bir değerlendirmede bulunmuştur¹⁷⁹.

Almanya’da 2018 yılında prim ödeme oranları %18,6’yken, 21 milyona yakın emekli nüfusu vardır: Bunun kabaca 12 milyonunu kadınlar ve 9 milyonunu erkekler oluşturmaktadır¹⁸⁰. Gerçekleştirilen düzenlemeler öncesi oldukça yüksek olduğu belirtilen ikame oranı (aylık bağlanma oranı) ise 2016 yılında %50,5 olarak kaydedilmiştir¹⁸¹.

2.3.1.2. Almanya’da Farklı Durumlarla Ortaya Çıkan Emeklilik Halleri İçin Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Alman emeklilik sistemi içerisinde farklı koşullar için farklı emeklilik imkanları sağlanmıştır. Buna göre; çok uzun süreli sigortalılara yaş dolayısıyla emeklilik, uzun süreli sigortalılara yaş dolayısıyla emeklilik, ağır engelli insanlar için yaş dolayısıyla emeklilik, işsizlikten dolayı ya da yaş dolayısıyla yarı zamanlı olarak çalışma için sağlanan yaş dolayısıyla emeklilik ve kadınlar için yaş dolayısıyla emeklilik gibi birbirinden farklı emekli olma halleri yer almaktadır. Dolayısıyla normal emekli olma halinden farklı olarak bu tarz emeklilik durumları için de çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Normal emeklilikten ziyade erken emeklilik imkanları sunan bu imkanlar bu özelliği nedeniyle politika yapıcılarının üzerinde fazlasıyla durduğu hallere işaret etmektedir. Dönemlerle değişkenlik gösterdiği gibi çoğu zaman erken emekli

¹⁷⁸Moritz Hess, “Retirement Expectations in Germany – Towards Rising Social Inequality?”, *Societies*, 2018, Vol.8, No.3, <https://www.mdpi.com/2075-4698/8/3/50/html> (15 Şubat 2019), s.3.

¹⁷⁹Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Pensions from age 67, <https://www.bmas.de/EN/Our-Topics/Pensions/pensions-from-age-67.html> (17 Şubat 2019).

¹⁸⁰Deutsche Rentenversicherung Bund, Key Figures 2019, https://deutsche-rentenversicherung.de/SharedDocs/Downloads/DE/Statistiken-und-Berichte/statistikpublikationen/eckzahlen_2019_englisch.pdf;jsessionid=A5C471B2EE3BC8321DE6A4D8201F796E.delivery1-1-replication?_blob=publicationFile&v=4 (15 Aralık 2019).

¹⁸¹OECD, Net Pension Replacement Rates, <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm> (20 Şubat 2019).

olmanın önüne geçilmeye çalışılsa da kimi zaman erken emekli olmanın önünün açıldığı düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir.

Erken emekli olmanın kolaylaştırılmasına örnek teşkil edilebilecek en önemli değişiklik 2014 yılında gerçekleştirilmiştir. 23 Haziran 2014 tarihli Yasal Emeklilik Sigortasında Performans İyileştirme Yasası'yla (*RV-Leistungsverbesserungsgesetz*) birlikte 45 yıl uzun dönemli sosyal sigorta primi ödeyenlere emekli aylıklarında herhangi bir kesinti yapılmaksızın 63 yaşında emekli olma imkanı getirilmiştir. Yasadan önce de var olan bu imkan için daha önceki yaş sınırı 65'ken, 2014'deki yasayla birlikte 63 olmuştur. Ancak yapılan bu değişiklik kısa vadeli olarak düşünülmüş ve 31 Aralık 1952'den sonra doğanlar için her yıl başına iki ay eklenerek uzatılan bu yaş sınırı, 1964'lüler için tekrar 65 olarak düzenlenmesi planlanmıştır¹⁸².

Çok uzun süreli sigortalılara belirli imtiyazlar sağlandığı gibi uzun süreli sigortalılara da emeklilik yaşı bakımından yasalarla belirlenmiş çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Buna göre 63 yaşını doldurmuş ve 35 yıl sigortalılık süresine(bekleme süresi) sahip olan kişiler emekli aylıklarında kesinti olması şartıyla erkenden emekli olabilmektedirler. Yapılan kesintiler, 1992 reformlarında da detaylı bir şekilde bahsedildiği gibi aylığın erken bağlandığı aydan itibaren her ay başına %0,3 oranında uygulanmaktadır. Aylıklarda herhangi bir kesintinin olmaması için 1949 doğumlulardan itibaren kişinin doğduğu yıla göre kişinin 65-67 yaş arasında bir yaşta emekli olması gerekmektedir. Emeklilik için yaş sınırı 67'ye yükseltilmiş olsa da geçiş kademeli bir şekilde gerçekleştirileceği için bazı kişiler için emeklilik yaşından önce emekli olma imkanları varlığını sürdürmektedir.

Ağır engelli ya da diğer bir deyişle malullük nedeniyle sağlanan emekli aylığı içinse geçmişten günümüze doğru birçok değişiklik yaşanmıştır. Ağır engelli emekli aylığı aslında sistemin ilk hali olan Bismarkçı sistem içerisinden bu yana varlığını sürdürmektedir. Sistemin ilk hallerinde ağır engelli olarak emekli olabilmek için yaş sınırı 70 olarak kabul edilmiş ve en az üçte iki oranında bir iş göremezlik şartı konmuşken 1911

¹⁸²Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Özetle Sosyal Güvenlik, 2018, https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (17 Şubat 2019), s.110

yılında bu oran en az %50 olarak düzenlenmiştir¹⁸³. 1916 yılında emeklilik yaş haddi 65'e indirilirken 1972 reformuyla birlikte 35 yıllık bekleme süresine (sigortalılık süresi) sahip olan bireyler için yaş haddi emekli aylıklarında herhangi bir kesinti olmaksızın 60 olarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen bu düzenleme hiç şüphesiz bireylerin bu yolla erken emekli olmalarının önünü oldukça açmıştır. Nitekim özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda bu yolla emekli olma inanılmaz derecede popüler olmuş ve suiistimal edilir hale gelmiştir. 1980'li yılların başında erkek çalışanların %68'i bu yolla emekli olurken, 1990'lı yılların ortalarında ise erkeklerin %41'i bu yolla emekli olurlarken, normal şekilde emekli olanların oranı ise sadece %35'te kalmıştır¹⁸⁴. Dolayısıyla kişilerin çalışma hayatında aktif kalmalarını sağlama adına bu alanda da değişiklikler zorunlu hale gelmiştir. Buna yönelik olarak ilk yapılan değişiklik 1992 yılında erken emekliliğe getirilen aylık kesintisidir. Ancak ağır engellilikle ilgili olarak yapılan en büyük değişiklik 2001 Riester Reformları sırasında gerçekleştirilmiştir. Bu reform dönemi içerisinde engellilik kavramı yeniden tanımlanmıştır. Reformdan önce bireyin çalışamayacak durumda olmasının çalışma vasfına bağlı olduğu iki tür engelli emeklilik türü mevcuttur. Bunlardan ilki *Berufsunfähigkeitsrente* adı verilen bireyin mevcut işinin gerektirdiği vasıfları sağlık durumu nedeniyle karşılayamaması durumunda ortaya çıkan emeklilik türüdür. İkincisi ise "*Erwerbsunfähigkeitsrente*" adı verilen ve kişinin çalışmış olduğu işlerdeki vasıflarından bağımsız olarak hiçbir şekilde iş göremediği durumlarda ortaya çıkan emeklilik türüdür¹⁸⁵. 2001 reformuyla birlikte bu iki tür emeklilik birleştirilmiş, artık vasıf gerekliliği aranmamaya başlanmış ve bunun yerine kişinin günlük olarak çalışabileceği saat göz önüne alınarak kısmi ve ağır engelli ayrımı yapılmaya başlanmıştır¹⁸⁶. Buna göre artık bir kişi eğer günde 6 saat çalışabiliyorsa çalışması açısından bir sıkıntının olmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca kesintisiz emekli aylığı almak için de en az 63 yaşında olma zorunluluğu getirilmiştir. Keza kanuna göre bireylerin doğum yılı baz alınarak kademeli bir şekilde kesintisiz emekli aylığı alabilecekleri yaş haddi 63-65 yaşları arasında belirlenmektedir Aynı zamanda yine

¹⁸³Ebbinghaus, Gronwald ve Wiss, s.126.

¹⁸⁴Zbroralski-Avidan, s.34. ; Axel H.Börsch-Supan ve Hendrik Juerges,, "Disability, Pension Reform and Early Retirement in Germany, David.A Wise (ed.), **Social Security Programs and Retirement around the World: Historical Trends in Mortality and Health, Employment and Disability Insurance Participation and Reforms** içinde (277-300), Chicago: University of Chicago Press, 2012, s.281.

¹⁸⁵Harald Conrad ve Tetsuo Fukawa, "The 2000/2001 Pension Reform in Germany – Implications and Possible Lessons for Japan", **The Japanese Journal of Social Security Policy**, Cilt.2, Sayı.2 (Aralık 2003), s.77.

¹⁸⁶Zbroralski-Avidan, s.34.

kanuna göre kesintili bir biçimde emekli aylığı alma da benzer bir şekilde kademeli olarak yaş haddine bağlanmakta ve 60-62 yaşları arasında değişiklik göstermektedir¹⁸⁷. Nihayetinde gerçekleştirilen tüm bu değişiklikler etkisini göstermiş ve reformu takip eden yıldan sonraki üç yılda bu yoldan emekli olan 55-64 yaş arası kadınlarda ve erkeklerde, sırasıyla %10'luk ve %25'lik düşüşler meydana gelmiştir¹⁸⁸.

Alman emeklilik sistemi içerisinde yaşlılara sunulan erken emeklilik fırsatlarından biri de 58 yaşından sonra belirli bir süre (52 hafta) işsiz kalma halinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Özellikle 70'li yıllarda dönemin ekonomik iklimine uygun olarak işsizlik oranlarını düşürmeyi hedefleyen ve erken emeklilikten bağımsız olarak işsizlik sigortası vasıtasıyla emeklilik imkanları sağlayan çeşitli ön emeklilik programları (*Vorruhestandsregelungen*) geliştirilmiştir¹⁸⁹. Genellikle toplu pazarlık anlaşmalarıyla yönetilen bu programlar “işsizlik nedeniyle olma durumunun” yaş haddinin 60 yaşına çekildiği 1972 emeklilik sistemi düzenlemeleriyle örtüşür niteliktedir. Bununla birlikte 1980'li yıllarda gerçekleştirilen işsizlik sigortası reformlarıyla birlikte 55 yaş ve üzeri bireylerin işsizlik ödeneği alma sürelerinin 12 aydan 32 aya kadar çıkarılmasıyla bireyler işverenle bir nevi anlaşarak 60 yaşından önce emekli olma fırsatına erişebiliyorlardı. Nitekim resmi ön emeklilik programlarıyla 58 yaşına gelmiş bir çalışan, çalıştığı yerden ayrılırsa ve de yerine daha genç bir çalışan istihdam edilirse böyle bir durumda işveren, işsizlik sigortasından sübvansiyon alırken 58 yaşına gelmiş çalışan da işsizlik sigortasından işsizlik ödeneği almaya hak kazanmaktaydı¹⁹⁰. Ayrıca bu programlar dışında yaşlı işçiler firmanın durumuna göre 60'lı yaşlarından önce işvereni ile anlaşıp son ücreti ile işsizlik ödeneği arasındaki farkı işvereninden temin edip yine resmi olmayan şekillerde de ön emekliliğin yolunu açabiliyorlardı¹⁹¹. Bu tarz resmi ve resmi olmayan yollardan hak kazanılan emeklilik halleri 1986 yılında 58 yaş ve üzerindeki işsiz bireylerin iş aramalarında ve işgücüne katılma oranlarında aktif olmalarına gerek kalmadan işsizlik ödeneği almasını sağlayan 58 yaş kuralı yasınının (*58-er Regulung* –

¹⁸⁷Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XII, Md.37, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_12/SGB_12.pdf (2 Şubat 2020).

¹⁸⁸OECD, *Ageing and Employment Policies: Germany*, Paris, 2005, s.95.

¹⁸⁹OECD, *Ageing and Employment Policies: Germany*, s.87.

¹⁹⁰Axel H.Börsch-Supan ve Christina B.Wilke, “The German Public Pension System: How it Will Become and NDC System Look-Alike”, Robert Holzmann ve Edward Palmer(ed.), *Pension Reform: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution(NDC) Schemes* içinde (573-610), Washington DC: World Bank, 2006, s.583.

¹⁹¹Axel H.Börsch-Supan ve Christina B.Wilke, *The German Public Pension System: How it Will Become and NDC System Look-Alike*, s.583.

SGB III, 428) duyurulmasıyla iyice yaygın hale gelmiştir. İşsizlik maaşı sonrasında işsizlik vesilesiyle emekli olmaya hak kazanan yaşlı bireyler için bu tarz programlar adeta erken emekli olma yolunda bir basamak haline dönüşmekteydi. Dolayısıyla bu imkanlar yaşlı bireylerin uzun dönemli işsizlik oranlarında artışı meydana getirmekte ve istihdam içerisindeki oranlarını da azaltmaktaydı. Bu süreçte işsizlik ödeneği almak doğal olarak cazip hale gelmiş ve işsizlik yolu kullanılarak emekliliğin aktif hale gelmesiyle birlikte resmi emeklilik yaşından çok daha erken bir yaşta bireyler işgücü piyasasından ayrılmaya başlar hale gelmiştir. Bu nedenlerden ötürü çeşitli aralıklarla düzenlemeler yapılarak bu yolla emekli olma hali zorlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 1992 reformuyla emeklilik yaşlarının yükseltilmesiyle (işsizlikten kaynaklanan emeklilik için kesintili olarak 63, kesintisiz olarak 65) birlikte 2004 yılında 55 yaş ve üzeri bireylerin işsizlik ödeneği (*Birinci Basamak İşsizlik Ödeneği - Arbeitslosengeld I*) alma süreleri 32 aydan 18 aya indirilmiştir. Uzun süreli işsizliği devam eden ve birinci basamak işsizliği ödeneği alamayan kişilere yönelik olarak ise işsizliği ve mağduriyeti gidermek için bir sosyal yardım niteliği taşıyan daha düşük miktartlı ve gelir testine tabii olan ikinci basamak işsizlik ödeneği (*Arbeitslosengeld II / Hartz IV*) 2005 yılında duyurulmuştur¹⁹². Kişinin önceki gelirlerinden bağımsız olarak verilen bu yardımın özellikle yüksek vasıflı yaşlı çalışanlar için iş bulma sürecini arttırıcı bir etkisi vardır. Nitekim yapılan araştırmalar sonucunda da bu değişikliğin, yaşlı çalışanların son dönemlerdeki istihdam oranlarının artışında önemli bir etkisi olduğu ortaya konmuştur¹⁹³. Ayrıca yaşlı istihdamın artmasında 2008 yılında 58 yaş kuralının kaldırılmasının da şüphesiz önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tüm bunlarla birlikte son dönemlerde tekrardan işsizlik yoluyla erken emeklilik imkanı sağlayabilecek düzenlemeler de yapılmaktadır. 2004 yılında 32 aydan 18 aya indirilen birinci basamak işsizlik ödeneğinin 2008 yılında 57 yaş ve üzeri işsiz bireyler için 24 aya çıkarılması buna önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Almanya’da çocuk ve yaşlı bakım üzerinden daha çok kadına ve bir işte çalışma üzerinden de daha çok erkeğe çeşitli roller yükleyen bir sosyal güvenlik sisteminin varlığı

¹⁹²Şeniz Özmert Koçer, “Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve İçerisindeki Uygulamalar”, (**Uzmanlık Tezi**, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014), s.72.

¹⁹³Stephan Dlugosz, Geslne Stephan ve Ralf A.Wilke, “Discussion Paper No.09-10”, **Fixing the Leak: Unemployment Incidence Before and After the 2006 Reform of Unemployment Benefits in Germany**, Nottingham, 2009, s.22.

ifade edilirken, kadınların emeklilik şartlarında da özellikle yaş açısından çeşitli dönemlerde değişiklikler gündeme gelmiştir¹⁹⁴. 1972 yılında gerçekleştirilen reformla birlikte kesintisiz olarak 60 yaşında emeklilik imkanı elde eden kadınları kesintisiz emeklilikleri 1992 reformuyla birlikte 65 yaşına yükseltilmiştir. Şu anki uygulamada ise kesintili olarak 63 yaşını doldurtuktan sonra emekli olunabilirken kesintisiz olarak ise 65 yaşını doldurmak gerekmektedir. Bununla birlikte Almanya’da kadın ve erkeklerin emeklilik maaşlarındaki ciddi eşitsizlikler de dikkat çekmektedir. Nitekim 2019 yılında açıklanan istatistiklere göre erkekler aylık ortalama 1114 Euro emekli aylığı alırlarken, kadınlar ise ortalama 719 Euro emekli aylığı almaktadırlar¹⁹⁵. Burada iş gücü piyasası içerisinde dezavantajlı konumlarının emeklilik maaşlarındaki tezahürü ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda mevcut dezavantajlı konumun, yaşlı yoksulluğu açısından da ortaya çıktığı belirtilmektedir. Nitekim Tablo 9 üzerinde de görülebileceği gibi yaşlı kadınların yoksulluk oranlarının, yaşlı erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülebilmektedir.

Tablo 9
Almanya’da Yıllara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2007-2017)

	Erkek	Kadın	Genel
2007	11,1	16,1	13,8
2008	10,6	15,1	12,9
2009	10,7	14,7	12,8
2010	10,2	13,8	12,1
2011	10,1	13,3	11,8
2012	10,9	13,8	12,4
2013	10,9	14,7	12,8
2014	12,3	16,1	14,3
2015	12,3	15,5	14,0
2016	12,3	16,7	14,6
2017	12,5	15,8	14,2

Kaynak: Eurostat, At-Risk-of-Poverty Rate,
<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TESSIO10> (13 Şubat 2020).

Tablo 9 üzerinde de görülebileceği üzere Almanya’da son dönemlerde yaşlı yoksulluğu oranlarında bir iyileşme gözükmemektedir. 2017 yılında AB genelinde

¹⁹⁴Ante, s.6.

¹⁹⁵Deutsche Rentenversicherung Bund, Key Figures 2019, https://deutsche-rentenversicherung.de/SharedDocs/Downloads/DE/Statistiken-und-Berichte/statistikpublikationen/eckzahlen_2019_englisch.pdf;jsessionid=A5C471B2EE3BC8321DE6A4D8201F796E.delivery1-1-replication?_blob=publicationFile&v=4 (15 Aralık 2019).

ölçülen yaşlı yoksulluğu oranının %12,8'lik bir ortalamaya sahip olduğu belirtilirken, Almanya'nın genel ortalamasının yukarısında yer aldığı görülmektedir¹⁹⁶. Son dönemlerde gerçekleştirilen emeklilik reformları ve sosyal devletin neoliberal dönüşümü gibi sebeplerin Almanya'nın mevcut eksikliğini nedenlerini açıkladığı düşünülmektedir.

Emeklilik türlerinde gerçekleştirilen tüm bu düzenlemelerle birlikte yıllar içerisinde Almanya'da gerek istihdamın artması (Tablo 7) ve gerekse de işgücü piyasasından ayrılma yaşındaki yükseliş, gerçekleştirilen düzenlemelerin istenen amaca uygun olarak belirli bir seviyede başarılı olduğunu göstermektedir. Nitekim 2001 yılında işgücü piyasasından çekilme yaşı ortalama olarak 60,6'yken, 2010 yılında 62,4'e yükselmiştir¹⁹⁷. 2017 yılı itibariyle erkeklerde işgücü piyasasından çekilme yaşı erkeklerde ortalama 63,6 olarak kaydedilirken kadınlarda ise 63,4 olarak kaydedilmiştir¹⁹⁸. Bu ortalamalar, OECD ülkeleri arasında Almanya'yı ortalama bir pozisyon içerisinde konumlandırmaktadır.

2.3.1.3. Yarı Zamanlı Çalışma ve Yarı Zamanlı Emeklilik İmkânı

Çalışanların işgücü piyasasından erkenden ayrılmasını önlemenin ve de yerlerine genç neslin entegrasyonun sağlanmasının önemli yollarından biri kişilerin kademeli bir şekilde emekliliğe geçiş yapmasını sağlamaktır. Bunu sağlamak adına çalışanların çalışma süreleri azaltılarak yarı zamanlı olarak çalışmaları sağlanıp kısmi emeklilik pozisyonunda bulunmaları oldukça önem taşımaktadır. Nitekim Almanya içerisinde de bu durumun farkına varılmış ve erken emeklilik ile ön emeklilik yollarının kapatılması adına 1996 yılında "Kademeli Emeklilik Geçişini Teşvik Eden Yasa" (*Gesetz zur Förderung eines gleitenden Übergangs in den Ruhestand*) ile kısmi emekliliğin önü açılmıştır. Aslında kısmi emeklilik imkanı ilk olarak 1988 yılında Federal Almanya'da duyurulmuş ancak erken emeklilik imkanlarının o dönem daha geniş düzeyde kullanım imkanı bulmasından dolayı çok fazla kullanım alanı bulamamıştır. 1992 yılında

¹⁹⁶Eurostat, At-Risk-of-Poverty Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TESSI010> (13 Şubat 2020).

¹⁹⁷Eurostat, Average Exit Age from Labour Force – Annual Data, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_exi_a&lang=en (20 Şubat 2019).

¹⁹⁸OECD, Ageing and Employment Policies - Statistics on Average Effective Age of Retirement, https://www.oecd.org/els/emp/Summary_1970%20values.xls (22 Nisan 2019).

gerçekleştirilen emeklilik reformlarıyla birlikte 1996 yılında kısmi emeklilik yasası da gündeme gelmiş ve yeniden şekillenerek yasalaşmıştır.

55 yaş ve üzeri bireylerin yararlanabildiği kısmi emeklilik (*Altersteilzeit*) düzenlemesi ile Alman Federal İstihdam Dairesi (*Bundesagentur für Arbeit*) destekli olarak bireylerin kısmi emeklilik imkanları uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda kısmi emeklilik imkanı pratikte genellikle iki şekilde uygulama alanı bulmaktadır. Bunlardan biri bireylerin günlük çalışma saatlerini düşürmeleriyle ortaya çıkarken diğeri ise blok model adı verilen bir sistem üzerinden meydana gelmektedir. Blok model sistemi; kısmi emeklilik kapsamındaki yaşlı çalışanların, işverenle anlaşılan yılın yarısında tam zamanlı ücretlerinin yarı ücretine tam zamanlı olarak çalışmalarını, kalan yıllarda ise işlerinden ayrılıp tam zamanlı ücretlerinden kalan paralarını almalarını ifade eden bir sistemdir¹⁹⁹. Örneğin işçi ve işveren kısmi emeklilik süresi için altı yıllık bir anlaşma gerçekleştirdiği varsayımında, anlaşmanın ilk üç yılında çalışan, tam zamanlı olarak çalışıp yarı zamanlı bir ücrete tabi olurken, kalan üç yıllık zaman diliminde ise çalışmayıp kalan ücretini işverenden geri almaktadır. Pratikte var olan bu iki uygulama arasında çalışanların daha çok blok modeli tercih ettiği düşünülmektedir. Nitekim 2006 yılı ve 2011 yılları arasında kısmi emekliliği kullanan kişilerin %90'ının blok modeli kullandığı belirtilmektedir²⁰⁰. Ayrıca genel olarak kısmi emekliliği kullanan kişilerin oranında bir düşüşün de var olduğu göze çarpmaktadır. Yeni kanunun duyurulduğu 1996 yılında yaklaşık 1000 çalışan kısmi emeklilik içerisinde yer almışken 2009'a kadar bu sayıda sürekli bir artış meydana gelmiş ve 2009 yılında yaklaşık 672.000 kişi kısmi zamanlı emeklilik uygulaması altında çalışmaya başlamıştır²⁰¹. Ancak Federal İstihdam Dairesi'nin finansal teşviklerinin bittiği 2009 yılından sonra her yıl sürekli bir düşüş yaşanmış ve 2016 yılında kısmi emeklilik içerisinde yer alan çalışan sayısı yaklaşık olarak 233.000 olarak açıklanmıştır²⁰².

¹⁹⁹Zbroralski-Avidan, s.34.

²⁰⁰Martin Dietz ve Ulrich Walwei, "No Country for Older Workers?", *Journal for Labour Market Research*, Cilt.44, Sayı.4 (2011), s.367.

²⁰¹*Beschäftigte in Altersteilzeit 1996 – 2016*, 2018, http://www.sozialpolitik-aktuell.de/tl_files/sozialpolitik-aktuell/Politikfelder/Arbeitsmarkt/Datensammlung/PDF-Dateien/abbIV56.pdf (23 Şubat 2019).

²⁰²*Beschäftigte in Altersteilzeit 1996 - 2016*, 2018, http://www.sozialpolitik-aktuell.de/tl_files/sozialpolitik-aktuell/Politikfelder/Arbeitsmarkt/Datensammlung/PDF-Dateien/abbIV56.pdf (23 Şubat 2019)

Federal İstihdam Dairesi kısmi emekliliği daha önce de bahsedildiği gibi bazı şartlar karşılığında desteklemiştir. Bu doğrultuda Federal İstihdam Dairesi, kısmi emeklilik içerisinde yer alan yaşlı çalışan yerine işsiz ya da herhangi bir mesleki kurs veya eğitim içerisinde yer alan işsiz bir bireyin istihdam edilmesi karşılığında; kısmi emeklilik içerisinde yer alan çalışanın tam zamanlı ücretinin %20'sini ve sosyal sigorta priminin %40'ını maksimum 6 yıl finanse edecek şekilde destek vermiştir²⁰³. Söz konusu bu destekler 2009 yılı itibariyle sona erdirilmiştir.

Kısmi emeklilik için gereken en önemli şart işçi ve işverenin toplu iş sözleşmesi bazında anlaşmasıdır. Diğer şartlar ise çalışan ve işveren arasındaki anlaşmanın üç ile on yıllık zaman dilimleri için yapılması ve henüz kesintisiz bir emekli aylığı almaya hak kazanamayan çalışanın, son beş sene içerisinde herhangi bir işveren altında en az 1080 günlük çalışmasının bulunuyor olmasıdır²⁰⁴.

Yarı zamanlı olarak emekliliğin tam emeklilik haline dönüşebilmesi için kişinin en az 24 ay bu uygulamadan yararlanmış olması ve kesintili emeklilik için 63, kesintisiz emeklilik içinse 65 yaşında olması gerekmektedir.

Yasadan bağımsız olarak emekli olduktan sonra daha fazla gelir elde etmek isteyen emeklilerin ya da henüz emekli olmayan yaşlı çalışanların, Almanya sınırları içerisinde 450 Euro'luk iş veya mini job (*geringfügige Beschäftigung*) olarak adlandırılan ve sosyal güvenlik ödemelerinden muaf olan yarı zamanlı işlerde çalışmaya eğilimli oldukları da belirtilmektedir²⁰⁵.

2.3.1.4. Almanya'da Yaşlı Bireyleri Hedef Alan Aktif İstihdam Politikaları

Emeklilik düzenlemeleri haricinde, yaşlı bireylerin istihdam içerisinde daha aktif olmalarını sağlayacak düzenlemelerin uygulanması da bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda Almanya içerisinde çeşitli uygulamalar ve programlar dönemsel olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Programların yürütülmesi işlemi genellikle Federal

²⁰³OECD, *Ageing and Employment Policies: Germany*, s.92.

²⁰⁴Peter Berg ve diğerleri, "National Bureau of Economic Research Working Paper No.21478", **Can Policy Facilitate Partial Retirement? Evidence from Germany**, Cambridge: 2015, s.6.

²⁰⁵Viktor Steiner ve Katharina Wrohlich, "German Institute for Economic Research Discussion Papers 438", **Work Incentives and Labor Supply Effects of the 'Mini Job Reform' in Germany**, Berlin, 2004, s.6.

İstihdam Dairesi ya da Çalışma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Teşvikler ile alakalı içerikler ise büyük çoğunlukta SGB II ve SGB III ile düzenlenmektedir. Ayrıca aktif istihdam politikalarının temellerinden biri olan ve bireylere yetenek kazandırmayı hedefleyen eğitimlerle ilgili genel düzenlemeler, Mesleki Eğitim Yasası (*Berufsbildungsgesetz – BbiG*) içerisinde düzenlenmektedir.

Yaşlı işsizlerin uzun dönemli işsizlik tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarını önleyip mümkün olan en kısa süre içerisinde işgücü piyasası ve istihdama geri dönmeleri amacıyla Federal İstihdam Dairesi tarafından çalışma-ıçî ücret teşviki olarak adlandırılan “ödeme güvencesi” teşviki (*Entgeltsicherung*) 2003 yılından bu yana uygulama imkanı bulmaktadır. Bu teşvik kapsamında 50 yaş ve üzerindeki birinci basamak işsizlik ödeneği alma hakkına sahip olan işsiz bireylerin, yeni iş bulmaları halinde ilk sene; bir önceki işlerinden aldıkları net ücret ile yeni işlerinden alacakları net ücret arasındaki farkın yarısı, ikinci sene ise aradaki net ücret farkının %30’u Federal İstihdam Dairesi tarafından telafi edilmektedir²⁰⁶. Bu teşvik uygulaması en fazla iki sene uygulanabilmektedir. Bununla birlikte bu telafi sisteminin varlığının yaşlı çalışanlar için fazla bilinmemesi ve başvurma sürecinin zorluğu nedeniyle çok yaygın bir uygulama olmadığı belirtilmektedir²⁰⁷. Nitekim 2010 yılında bu teşviki kullanan sadece 18.000 çalışanın olduğu ifade edilmektedir²⁰⁸.

Almanya içerisinde yaşlılara yönelik olarak uygulanan bir diğer aktif istihdam uygulaması ise ilk olarak 1998 yılında başlatılan ancak 2004 yılında yeniden düzenlenen “geçici ücret” desteğidir (*Eingliederungszuschüsse*). Federal İstihdam Dairesi, kişisel zorlukları nedeniyle (engellilik hali, eğitimsizlik, yaş vb.) istihdam edilmekte zorlanan kişileri istihdam eden küçük işletmelere söz konusu olan çalışanın brüt ücretinin genellikle %50’sinin ve işverenin sosyal güvenlik primi payını ödeyerek destek

²⁰⁶Viktor Steiner, “The Labor Market for Older Workers in Germany”, *Journal for Labour Market Research*, Cilt.50, Say.1 (Ağustos 2017), s.4.

²⁰⁷Moritz Hess, “A Successful Reversal of Early Retirement?”, Dirk Hofacker, Stefanie König ve Moritz Hess(Ed.), *Delaying Retirement Progress and Challenges of Active Ageing in Europe, the United States and Japan* içinde (147-171), Londra: Macmillan Publishers, 2016, s.157.

²⁰⁸Martin Dietz ve diğerleri, “Die Entgeltsicherung für Ältere: ein Auslaufmodell?”, *WSI-Mitteilungen*, Cilt.64, Sayı.5 (2011), s.228.

olmaktadır²⁰⁹. Destek miktarı ve süresi kişiye göre değişkenlik gösterirken 50 yaş ve üstü kişiler için 36 aya kadar destek imkanı sunulmaktadır²¹⁰.

Federal İstihdam Dairesi'nin sağladığı teşviklerden biri de “entegrasyon çeki” olarak adlandırılan ve yaşlı bireylerin işe alımında finansal destekler sağlayan “*Eingliederungsgutschein*” teşvikidir. 2008 yılında duyurulan bu teşvikle birlikte 50 yaş ve üstü bireyleri istihdam eden işletmelere Federal İstihdam Dairesi tarafından yardım sağlanmaktadır. Bu doğrultuda işe alınan bireyin ücretinin %30-%50 aralığındaki bir miktarı 12 ay boyunca Federal İstihdam Dairesi tarafından karşılanmaktadır. Bu teşvikten yararlanabilmek için işe giren bireyin bahsedilen 12 ay içerisinde bir haftada en az 15 saat çalışması ve 12 aydan daha uzun süreli birinci basamak işsizlik ödeneğine hak kazanmış olması gerekmektedir²¹¹.

2003'ten bu yana uygulanan işe alım yardımına göre, 55 yaş ve üzeri işsiz bireylerin istihdam edilmesi durumlarında, işgücü maliyetinin %3,25'ini oluşturan işsizlik sigortası ödemelerinden muaf tutulmaktadır²¹².

Yaşlı bireylerin işgücü piyasası içerisinde aktif olmamalarının önündeki en temel engellerden bir tanesi değişen teknolojik gelişmelerdir. Dolayısıyla kendini yenileyemeyen ve bu nedenle düşük vasıflı olarak kalan yaşlı bireyler için bilgilerini güncelleme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Nitekim Almanya içerisinde yaşlı bireylerin istihdamını zorlaştıran en temel etkenin düşük vasıf olduğu ifade edilmektedir²¹³. Ayrıca firma bazlı eğitim ve kurslar açısından da Almanya'nın OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahip olduğu ülkelerden biri olduğu belirtilmektedir²¹⁴. Bu eksiklikleri giderme adına 2006 yılında Federal İstihdam Dairesi tarafından direkt olarak yaşlı ve düşük vasıflı bireyleri direk hedef alan *WeGebAU (Weiterbildung Geringqualifizierter und beschäftigter Älterer in Unternehmen)* programı uygulanmaya başlanmıştır²¹⁵. 250'den

²⁰⁹T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, **Kobi Destekleri Ülke İncelemeleri(Almanya, İngiltere ve Belçika)**, Ankara: 2014, s.55.

²¹⁰Steiner, s.5.

²¹¹Eurostat, **Labour Market Policy Statistics Qualitative Report – Germany 2011**, Lüksemburg, 2011, s.47.

²¹²Andrea Albanese, “Employment of Young and Older Workers: Three Policy Evaluations”, (**Doktora Tezi**, Ghent University Faculty of Economics and Business Administration, 2015), s.189.

²¹³Dietz ve Walwei, s.372.

²¹⁴Dietz ve Walwei, s.372.

²¹⁵Zbroralski-Avidan, s.37.

az çalışanı olan küçük ve orta boy işletmeleri kapsayan bu program dahilinde 45 yaş ve üzeri çalışanların mesleki eğitim ve kurs giderlerinin %75'i(45 yaş altı bireyler için %50'si), işverenin, çalışanın eğitim ve kurs süresinde(en az 4 hafta) geçirdiği ücreti ödemesi karşılığında Federal İstihdam Dairesi tarafından karşılanmaktadır²¹⁶. 2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre bu programın yaşlı bireylerin istihdamında çok ciddi bir etkisi olmadığı ancak bireylerin işgücü piyasasında kalma eğilimleri üzerinde pozitif bir etkiden bulunduğu belirtilmiştir²¹⁷.

Alman Federal İstihdam Dairesi'nin temel misyonlarından biri olan iş bulma ve kişilere iş yaratma olanaklarından faydalanmak isteyen bireylerden yaşlıların oranı çoğunluktadır. Buna göre yaşlı bireyler toplam başvuruların neredeyse üçte birini oluşturmaktadır²¹⁸. Bu istatistik her ne kadar bu konuda doğrudan bir destek olarak sayılmasa da Federal İstihdam Dairesi'nin yaşlı bireylerin istihdamındaki etkisini ortaya koymaktadır.

Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı 50 yaş ve üzerindeki bireylere yönelik olarak "Perspektive 50 plus" adında bir uygulama başlatmıştır. Federal düzeyde uygulamaya konan bu program içerisinde 93 bölgesel iş kurumu (*job center*) ile iş birliği yapılarak bölgesel istihdam anlaşmaları yapmak ve 50 yaş üstü vasıflı-yarı vasıflı işsiz bireylere danışmanlık yapmak için uygun stratejiler ortaya koymaktır²¹⁹. Ayrıca mevcut program birçok yerel aktör (sendika, işletme, üniversiteler, belediyeler v.b) ile iş birliği yaparak bir farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda program; danışmanlık, eğitim, kurs, staj, ücret teşvikleri ve girişimcilik teşvikleri gibi geniş çaplı araçlara sahiptir. Neticesinde Perspektive 50 plus programının Boockmann ve Brandle'ın gerçekleştirdiği analizler doğrultusunda, geleneksel yöntemlere nazaran oldukça pozitif bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır²²⁰.

²¹⁶European Commission, Sustaining Employability Through Learning – Benefits of Investing in Ageing Workers, <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14900&langId=en> (24 Şubat 2019).

²¹⁷Christine Singer ve Ott-Siim Toomet, "The Research Institute of the Federal Employment Agency", **On Government-Subsidized Training Programs for Older Workers**, Nürnberg: 2013, s.6.

²¹⁸Nicola Duell ve Kurt Vogler-Ludwig, "EEO Review", **Employment Policies to Promote Active Ageing**, Münih: ECONOMIX Research & Consulting, 2012, s.7.

²¹⁹Metin, s.110.

²²⁰Bernhard Bookman ve Tobias Brandle, "IZA DP No.8811", **Coaching, Counselling, Case-Working: Do They Help the Older Unemployed Out of Benefit Receipt and Back into Labor Market?**, Bonn: 2015, s.22.

2.3.1.5. Almanya’da Yaşlı Girişimciliği

Yaşlıların istihdam içerisinde kalmaları kadar girişimcilik faaliyetleri üzerinden de ekonomik hayat içerisinde aktif kalmaları mümkün olmaktadır. Sahip oldukları bilgi, birikim ve sosyal ağlar gibi özellikler yaşlıların bu faaliyet içerisinde aktif kalmaları için önemli sebepler oluşturmaktadır. 2008 yılında Avrupa çapında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre Almanya’da, 55-64 yaş aralığındaki bireylerin girişimcilik oranının diğer yaş gruplarına göre görece yüksek olduğu görülmekle birlikte 2000 yılından bu yana bir düşüş eğilimi vardır²²¹. Keza bu istatistiği desteklercesine 2009 yılında Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre; Almanya’da yaşayan 50-64 yaş arasındaki bireylerin girişimcilik potansiyellerinin oldukça düşük olduğu gözükmemektedir²²². Bu durum Almanya’nın genel düzeyde düşük bir girişimcilik ruhuna (risk alma, yaratıcılık, inovasyon, toplumun girişimciliğe olan negatif bakış açısı v.b.) sahip olması ile ilişkilendirilebilmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü yaşlıların ekonomik hayat içerisinde girişimcilik faaliyetlerinde bulunmalarının veya kendi hesabına çalışmalarının teşvik edilmesi adına özellikle AB iş birliği ile çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Yaşlı girişimciliğini teşvik etme adına uygulanan en önemli uygulamalardan bir tanesi birçok Avrupa Birliği ülkesini kapsayan “Best Ageds” programıdır. 2007-2013 yılları arasında uygulanan ve Almanya, Estonya, Danimarka, Letonya, Litvanya, Polonya, İsveç ve Büyük Britanya’yı içeren bu programın hedef kitlesini 55 yaş ve üzeri bireyler oluşturmuştur. Program bünyesinde 55 yaş ve üzeri bireyler için çeşitli yayın organları yolu ile iş planlaması hakkında bireyleri bilinçlendirmek, onlar için en doğru tercihleri sunmak ve onlara mentörlük yapmak amaçlanmıştır²²³. Almanya, 8 ülke ve 19 tane proje ortağını içeren bu programın liderliğini üstlenmiş ve tecrübeli girişimciler ile tecrübesiz girişimcileri bir araya getiren “Biiugi” programıyla öncülük etmiştir²²⁴.

²²¹Catarina Seco Matos ve Miguel Amaral, “FIRES Reports”, **Senior Entrepreneurship: Towards a Research & Policy Agenda in Europe + Outlook for Portugal**, Lizbon: 2017, s.65.

²²²OECD, **Senior Entrepreneurship**, Turku, 2013, s.4.

²²³OECD/European Union, **Policy Brief on Senior Entrepreneurship**, Lüksemburg: 2012, s.16.

²²⁴OECD/European Union, *Policy Brief on Senior Entrepreneurship*, s.18.

AB programları dışında Almanya'nın kendi bünyesi içerisinde Federal İstihdam Dairesi destekli ve içerisinde çeşitli kar odaklı veya sivil toplum kuruluşu ortakları barındıran uygulamaları da bulunmaktadır. “Experienced Founders” ve “MasterHORA” bilgi alışverişleri, eğitim, planlama ve de tecrübe paylaşımı odaklı olarak yürütülen projelere örnek gösterilebilmektedir²²⁵.

Yaşlı girişimci potansiyeline maddi destekten çok dolaylı yollardan destek veren projeler içerisinde yer alan Almanya, yaşlı girişimciliğini teşvik etmek ve de farkındalığı arttırmak amacıyla, yaşlı girişimcilerin kendi hikayelerini konu alan kısa film projesi, “Memoro”nun da ortakları arasında yer almaktadır²²⁶.

Toplumsal yaşlanmanın bir sorun olmaktan çıkıp fırsat olmaya doğru evirildiğini gösteren gümüş ekonomi de Almanya içerisinde oldukça yaygın ve büyüklüğü geniş bir yapı içerisinde. Gerçekleştirilen araştırmalarda, Almanya'daki toplumsal nüfus yaşlanmasının bir sonucu olarak özellikle mobilyacılık, eğlence ve kültür, yemek, sağlık gibi sektörlerde yaşlıların tüketim eğilimlerinin daha da artması beklenmektedir²²⁷. Bu nedenle değişen tüketim eğilimleri ile ekonomik olarak bir fırsatın varlığından söz edilmektedir. 2006 yılında yayımlanan Beşinci Yaşlılık Raporu içerisinde de değinilen tüketim alışkanlıkları değişimi ve var olan fırsatlarla birlikte gümüş ekonomiyi destekleyecek bir program başlatılmıştır. “Ekonomik Faktör Olarak Yaş – Şirket Kazancı (*Wirtschaftsfaktor Alter – Unternehmen gewinnen*)” adı verilen bu programla birlikte Almanya'da gümüş ekonomiye kamuoyu desteği verilmesi ve farkındalık yaratılması amaçlanmıştır²²⁸.

2.3.1.6. Almanya'da Yaş Yönetimi Uygulamaları

Almanya'da genel olarak yaşlı bireylerin çalışma hayatını kolaylaştırmayı, istihdama dahil olmalarını ve var olan istihdam sürelerini arttırmayı amaçlayan yaş yönetimi anlayışının 1990'lı yıllardan itibaren işletme odaklı olarak daha çok toplu

²²⁵Matos ve Amaral, s.81.

²²⁶Memoro, Founders, http://www.memoro.org/us-en/chi_siamo.php (26 Şubat 2019).

²²⁷Miroslav Stefanik ve diğerleri, “Modelling the Economic Potential of the Silver Economy”, **Neujobs Working Paper**, Sayı.D12.3 (2013), s.39.

²²⁸Rolf G.Heinze ve Gerhard Naegele, “Silver Economy in Germany – More Than Only The Economic Factor: Old Age!”, **Gerobilim**, Cilt.2, Sayı.9 (2009), s.37.

sözleşmeler özelinde uygulanmaya başladığı ifade edilmektedir. Özellikle çalışma hayatının ve çalışılan çevrenin yaşlı çalışanlara göre düzenlenmesi, yaşlı çalışanların çalışma koşullarının iyileştirilip iş kazalarının önlenmesi ve onlara motivasyon sağlayıcı ve vasıflarını arttırıcı eğitimlerin verilmesi 1990'lı yıllardan itibaren daha çok gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda bu amaçları hayata geçirebilmek için Alman emeklilik sigortası, şirketlere yaş yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti vermeyi amaçlayan “GeniAl” isimli bir pilot proje başlatmıştır²²⁹. Bunun haricinde Almanya içerisinde henüz net bir şekilde kanunlarla veya teşviklerle birlikte yaşanan işgücünün çalışma hayatına ilişkin kapsamlı bir hareketlilik olmadığı görülmektedir.

Alman iş hayatı içerisinde toplu pazarlık çerçevesinde şekillenen çalışma koşulları altında yaşlılara yönelik olarak; işten atılmaları karşı ve çalışma saatlerine ilişkin önemli hükümler yer aldığı belirtilirken, mesleki eğitim açısından ise aynı önemin verilmediği ve bu tip hükümlerin kullanımının oldukça az olduğu ifade edilmektedir²³⁰. Ayrıca tüm erken emekliliğin önlemeye yönelik düzenlemelere rağmen genel olarak erken emekliliğe yönelik hala bir eğilimin olduğu da belirtilmektedir. Bununla birlikte 2009 yılında Federal Memurlar Ücret Kanunu'nda (*Bundesbesoldungsgesetz*) gerçekleştirilen düzenlemelerle birlikte bireylerin yaşı ile orantılı olarak artan ücretlerinin, iş deneyimine bağlı olarak artması kararlaştırılmıştır²³¹. Bu şekilde bireylerin yaşları üzerinde oluşan baskının hafifletilmesi öngörülmüştür.

Özel sektör içerisinde faaliyet gösterilen sektör ve işletme farklılıklarına göre çeşitli yaş yönetimi uygulamaları uygulanmaktadır. Naegele ve Walker, 2006 yılında EUROFUND için yaptıkları bir çalışmada, çeşitli ülkelerde yer alan farklı alanlarda ve işletmelerde uygulanan yaş yönetimi uygulamalarının örneklerini göstermişlerdir. Almanya için verilen örnek olaylardan bazıları şu şekildedir: Mühendislik hizmeti veren

²²⁹Duell ve Vogler-Ludwig, s.7.

²³⁰European Commission, **Active Ageing and Gender Equality Policies**, Lüksemburg: 2012, s.74. ; Frank Tros, “Managing Social Risks Through Transitional Labour Markets Working Paper ISSN Nr.15.72.3380-13”, **Flexicurity and HR-strategies for the Older Workers: A Comparative Appraisal of Four European Countries**, Amsterdam: 2005, s.13.

²³¹Uğur Tunç, “Demografik Yapıdaki Değişikliklerin İşgücü Piyasasına Etkileri ve Aktif İstihdam Tedbirleri: Avrupa Ülkeleri Politika ve Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, (**Uzmanlık Tezi**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurum Genel Müdürlüğü, 2014), s.87.; Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Bundesbesoldungsgesetz, Md.20,37, <https://www.gesetze-im-internet.de/bbesg/BBesG.pdf> (2 Şubat 2020).

bir firma, işe alım stratejisi olarak yüksek vasıflı tecrübeli yaşlı çalışanları istihdam etmeye odaklanmıştır. Bir başka firma ise hapisanelerde kamu görevlisi olarak çalışan bireyler için kariyerlerinin sonlarına doğru “ikinci bir kariyer” adı verilen bu uygulamayı başlatmış ve yaşlı çalışanlarına farklı vasıflar kazandırmaya odaklanmıştır. Yaşlı bireyler için bakım ve sağlık hizmeti sunan bir firma, bireylere yönelik olarak çeşitli alanlarda vasıflarını arttırma adına çalışma grupları oluşturmuştur. Bir diğer firma, FILM adında bir proje başlatarak çeşitli engelleri olan 500 kadar yaşlı bireyin yeniden istihdamının önünü açmayı hedeflemiştir. Sanayi alanında faaliyet gösteren bir firma ise yaşlı çalışanlarına yönelik kapsamlı bir program oluşturmuştur. Bu program kapsamında her yaşlı çalışan ile özel olarak ilgilenilerek emeklilikten ziyade şirkette kalmanın cazip hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda bahsedilen program; evde çalışma imkanları, esnek çalışma saatleri, gece çalışmanın kaldırılması, iş yükünün hafifletilmesi ve buna benzer birçok uygulamayı beraberinde getirmiştir. Toplu taşıma hizmeti veren bir firma, yaşlanan şoförlerini sadece gündüz çalıştırmaya ve çalışma saatlerini kısaltmaya başlamıştır²³².

2.3.2. Almanya’da Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun 2014 yılında hazırladığı “Aktif Yaşlanma Endeksi” raporuna göre, yaşlıların sosyal hayata katılımları açısından Almanya, 28 Avrupa Birliği ülkesi arasında oldukça düşük bir puanla 24.sırada yer almaktadır²³³. Almanya’nın bu sosyal hayata katılım açısından göstermiş olduğu bu performansın, mevcut endeks çerçevesinde genel sıralamasını da etkilediği ve daha üst sıralara çıkamamasının baş nedenlerinden biri olduğu görülmektedir. Yine aynı raporda özellikle kadınların sosyal hayata katılım açısından sınırlı imkanlara erişmeleri ve de dolayısıyla bir cinsiyet boşluğu oluşması önemli bir gerekçe olarak gösterilmiştir.

²³²Gerhard Neagele ve Alan Walker, “Employment Initavites for an Ageing Workforce”, **A Guide to Good Practice in Age Management**, Dublin: Eurofund, 2006, s.8, 13, 15, 18, 19, 24.

²³³BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (3 Mart 2019), s.21.

2.3.2.1. Almanya’da Yaşlıların Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Katılımının Teşvik Edilmesi

Yaşlı bireylerin gönüllü işlere teşvik edilmesi, bu doğrultuda program ve politikalar oluşturulması elbette ki bireylerin aktif olarak sosyal hayattaki pozisyonlarını geliştirmeleri açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu politikaların temel amaçlarından birinin de kamunun üzerinde harcama kalemi oluşturan; spor, kültür, yardım amaçlı ve benzeri alanları kapsayan hizmetler, gönüllülük faaliyeti altında kardan bağımsız kişi veya gruplara aktarılmasıdır. Almanya içerisindeki gönüllülük hizmetlerinin teşvik edilmesinin temel amaçlarını da bu olgular oluşturmaktadır.

Almanya’da gönüllülük esasına dayanan politikaların temel dayanağını yasalar oluşturmaktadır. Sosyal yardım alanını düzenleyen kanun olan SGB XII içerisinde, kar amaçsız olarak çalışan derneklere destek verilmesi gerekliliğinden söz edilmiştir²³⁴. Bununla birlikte Alman Vergi Kanunu (*Abgabenordnung*) içerisinde kar amacı gütmeyen çalışmaları şartıyla kamu hizmeti gören kuruluşların çeşitli vergi muafiyetlerine sahip oldukları belirtilmiştir²³⁵. Bununla birlikte 1999 yılında kurulan ve “BM 2001 Dünya Gönüllüler Yılı” için hazırlık olması için 2002’ye kadar aktif olan bir çalışma komisyonu kurulmuştur²³⁶. Tüm bu yasal düzenlemeler ve atılan adımlar, yaşlıların gönüllülük hizmetlerinde aktif olmalarının önünü açmıştır.

Almanya’nın gönüllülük esasına dayalı hizmetler için oluşturduğu politikaların kökeninin 1980’li yılların sonunda başlatılan pilot projelere dayandığı ve sonrasında genişleme imkanı bulduğu belirtilmektedir²³⁷. Özellikle bu yıllardan itibaren yerel aktörlerin genel olarak gönüllülük desteklerinden çok yaşlı gönüllülüğüne yöneldikleri görülmektedir. Nitekim yaşlı nüfusun sayısının artmasının beraberinde getirdiği zorunluluklar ve bahsedilen nüfusun aktif kalma eğilimlerinin olması da durumun tetikleyicileri olmuşlardır. Bu doğrultuda 1986 yılında kurulan “Gri Panterler (*Graue*

²³⁴Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XII, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_12/SGB_12.pdf (2 Şubat 2020).

²³⁵Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Abgabenordnung, Md.51-55, https://www.gesetze-im-internet.de/ao_1977/AO.pdf (2 Şubat 2020).

²³⁶Kathrin Komp, Kees van Kersbergen ve Theo van Tilburg, “Policies for Older Volunteers: A Study of Germany and Italy 1990-2008”, *Journal of Aging Studies*, Cilt.27, Sayı.4 (Aralık 2013), s.445.

²³⁷Komp, Karsbergen ve Tilburg, s.449.

Panther)” kuruluğu, yaşlıların emeklilik, sağlık ve huzur evi şartları ile alakalı olarak toplantılar ve ziyaretleri içeren aktif bir kampanya yürütmeyi hedeflemiřtir²³⁸. Bölgesel anlamda hizmet vermiş olan bu kuruluş en azından başlangıç aşaması adına önemli bir yerde durmaktadır.

Yaşlı gnlllğnn desteklenmesine yönelik atılan ilk somut adımlardan bir tanesi de 1993 yılında yine bir pilot proje ile başlamıştır. 1993 yılında hükümet tarafından yaşlı bireylere gönüllü işler ile alakalı bilgi ve tavsiye verme amacı ile kurulan Yaşlı Vatandaşlara Yönelik Kurumları (*Seniorenbros*) sonrasında etkisini devam ettirerek belediyeler ve refah kuruluşlarının himayesi altında ve hükümet desteği ile faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiřlerdir²³⁹. Kuruluşunda 44 tane olan bu kurumlar, 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 240’a kadar ıkmıřtır²⁴⁰. Benzer bir uygulama olarak atfedilen ve Alman Aile Bakanlığı tarafından 2002 ve 2006 yılları arasında yoğun bir şekilde finanse edilen ve sonrasında da çeşitli bölgelerde uygulanmaya devam edilen “İnisiyatifler İçin Deneyimsel Bilgiler (*Erfahrungswissen für Initiativen*)” projesi de bu anlamda dikkat çeken uygulamalardandır. Bununla birlikte yine Alman Aile Bakanlığı tarafından uygulanan “Yaşlı Bireyler İçin z-rgtlenme (*Selbstorganisation lterer Menschen*)” ve “Yaşlılıkta Aktivlik (*Aktiv im Alter*)” gibi yaşlı bireylere sosyal hayat içerisinde yer bulmayı hedefleyen projeler de bulunmaktadır.

2016 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, Almanya’da 50 yaş ve üzeri bireylerin gönüllü işlerde bulunma oranları %23 civarlarında görünüp OECD ortalamasından az bir oranda yüksek bir orana sahip olunsa da %40’ın üzerinde olan ABD ve %40’a oldukça yakın olan Slovenya, Kanada, İrlanda, Avustralya gibi ülkelerin oldukça gerisinde kalınmıřtır²⁴¹. Yaşlı bireylerin faaliyet gösterdikleri alanların payı ise %7 oranının dini-kilise odaklı faaliyetler, %6,8 sosyal aktiviteler ve %6,4 ise spor olarak sıralanmaktadır²⁴². Yaşlı bireylerin özellikle kilise aktivitelerine oldukça bağlı oldukları gözlenirken, bu aktivitelerde daha çok kadın bireylerin aktif olduğu ifade edilmektedir.

²³⁸EUROFUND, **Measures for Social Inclusion of the Elderly: The Case of Volunteering**, Dublin: 2011, s.11.

²³⁹Andrea Koch ve Monika Reichert, ”Self-Help Organizations in Germany: Possibilities and Constrains”, Raymond Jack(ed.), **Empowerment in Community Care** içinde(96-108), Berlin: Springer, 1995, s.106.

²⁴⁰Komp, Karsbergen ve Tilburg, s.450.

²⁴¹OECD, **Society at a Glance 2016**, Paris: OECD, 2016, s.135.

²⁴²EUROFUND, **Volunteering by older people in the EU**, Lüksemburg: 2011, s.16.

Gerek genel olarak gönüllülük oranının nispeten düşük olması gerekse de cinsiyetler arasındaki farklılığın mevcudiyeti, Almanya içerisinde daha kapsayıcı gönüllülük politikalarının ihtiyacına vurgu yapmaktadır.

2.3.2.2. Almanya'daki Yaşlıların Aktif Vatandaşlığı

Alman toplumu içerisinde yaşlı bireylerin sayısı giderek artmasının en önemli sonuçlarından bir tanesi de yaşlı bireylerin toplumsal karar alma mekanizmalarını etkileme güçlerinin artmasıdır. Nitekim yaşlı bireyler artık toplum içerisinde ciddi bir çoğunluk oranına sahip olmaktadır. Bu da özellikle politik anlamda yaşlı bireylerin daha da güçlenmesini beraberinde getirmektedir. Almanya içerisindeki en büyük dört partiye üye olan bireylerin yaş ortalamasının 59 olması bu olguyu kanıtlar niteliktedir²⁴³. Dolayısıyla karar mercii organlarında yaşlı bireylere “aktif vatandaşlık” olanaklarının sağlanması ve bu yolda yaşlılarla ortak hareket etme düşüncesinin gelişimi bir zorunluluk haline gelmektedir. Tüm bunlarla birlikte yaşanan ekonomik değişimler sonucunda sosyal vatandaşlık kavramının aktif vatandaşlık kavramına dönüşümü sürecinde yaşlıların aktif olma zorunlulukları da ortaya çıkmaktadır.

CCCB ve Açık Toplum Enstitüsü'nün 2017 yılında Avrupa çapında yaptığı bir çalışma, 60 yaş ve üzeri Alman vatandaşlarının bir vatandaş olarak aktif olma durumlarına dair önemli göstergeler ortaya koymaktadır²⁴⁴. Buna göre Almanya'da 60 yaş ve üzerindeki bireylerin, %88'lik bir oy kullanım oranına sahip olduğu görülürken, bu alanda ülke içerisindeki diğer yaş gruplarına ve aynı yaş grubu bazında diğer AB ülkelerine nazaran daha aktif bir profil çizdikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte bir kamu kurumu ile iletişime geçme oranları bazında 60 yaş ve üzeri bireylerin oranının (%16), genel olarak Avrupa ortalamasından (%14) yüksek olduğu göze çarpmaktadır. 60 yaş ve üzeri bireylerin kamu kurumlarına bir dilekçe ile şikayet veya öneri verme oranı açısından da benzer bir şekilde %29'luk bir oran ile %17 olan Avrupa ortalamasının bir hayli üzerinde görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Alman yaşlı vatandaşların toplum içerisinde aktif bir rol almaya çalıştıkları belirtilmektedir. Ancak elbette ki

²⁴³Yves Leterme ve Sam van der Staak, “Active Citizenship & Political Movements in Europe: The Evolution of Political Representation”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt.15, Sayı.2 (2016), s.49.

²⁴⁴CCCB ve Open Society Foundations, *Ageing Democracies? - Political Participation and Cultural Values among the Elderly in Europe*, Barselona: 2017, s.43, 52 ve 53.

dünyanın en yaşlı ülkelerinden biri olan Almanya gibi bir ülkenin bu alanda gelişim kaydederek İskandinav ülkelerindeki oranlara yaklaşması gerekmektedir.

Alman sendikalarının yaşlılık ve beraberinde getirdiği problemlere karşın uzak bir konumda yer aldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte 1999 yılında gerçekleştirilen bir çalışmaya göre toplam sendikalı çalışan sayısının %18'ine tekabül edecek şekilde 1,7 milyonu aşkın sayıda emekli bireylerin sendika üyeliğine devam ettikleri ifade edilmektedir²⁴⁵. Ancak genel olarak sendika içi politikalarda pek fazla aktif olmadıkları ve daha çok danışmanlık ve konferans gibi aktivitelerde yer aldıkları düşünülmektedir.

2.3.2.3. Almanya'da Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları

Yaşlı bireylerin sosyal hayat içerisinde var olmalarının ve de kendilerini ifade etmelerinin en önemli yollarından bir tanesi de kendilerini temsil eden bir derneğe sahip olmaları ve bu dernek içerisinde var olan çalışmalara katılmalarıdır. Bu doğrultuda Almanya içerisinde odak noktası yaşlı bireyler olan çeşitli dernekler, sivil toplum kuruluşları, komiteler ve çalışma merkezleri yer varlığını sürdürmektedir. Bunun haricinde de ana odak noktası yaşlı bireyler olmasa da yaşlı bireylere yönelik çeşitli dönemlerde politikalar izleyip projeler hazırlayan kuruluşlar da vardır.

Yaşlı bireylerin sosyal içermesinin sağlanması adına Almanya içerisinde iki tane hareket ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki “Mahalle Merkezleri (*Nachbarschaftszentren*)” olarak bilinen ve yaşlıların sosyal dışlanmasının önlenip sosyal içermesini sağlamayı hedefleyen toplum merkezleridir. Almanya'nın birçok şehrinde “Mahalle Merkezleri” adı altında birçok farklı kuruluş benzer hizmetleri sunmaktadır. Örneğin kuruluşu 1920'li yıllara dayanan ve günümüzde 9.000 üyesi olduğu tahmin edilen “*Paritätischer Wohlfahrtsverband*” oluşumu bu olguya örnek gösterilebilmektedir²⁴⁶. Nitekim Almanya içerisinde refah kurumlarının dini açıdan ön plana çıktıkları düşünüldüğünde *Paritätischer Wohlfahrtsverband* herhangi bir dini temsil etmeden daha geniş çaplı sosyal ağlar kurmakta ve oluşturmaktadır. Bu doğrultuda

²⁴⁵Gerhard Naegele, “The Politics of Old Age in Germany”, Alan Walker ve Gerhard Naegele (Ed.), **The Politics of Old Age in Europe** içinde (93-110), Londra: Open University Press, 1999, s.100.

²⁴⁶Helmut K.Anheier ve Regina A.List, **A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Third Sector**, 1.Baskı, Londra: Routledge, 2005, s.77.

yaşlı dezavantajlı bireylere ve göçmenlere yönelik çalışmalar da, kurumun faaliyetleri açısından ön plana çıkmaktadır²⁴⁷.

Almanya içerisinde yaşlılara yönelik olarak dernek ve kuruluş bazında önemli faaliyetler ortaya koyan bir diğer oluşum ise 1989 yılında Alman Aile, Yaşlı Bireyler, Kadın ve Gençlik Bakanlığı tarafından kurulan BAGSO (*Bundesarbeitsgemeinschaft der Senioren-Organisationen*) birliğidir. Hareket alanı oldukça geniş olan bu birlik ulusal alanda Aile, Yaşlı Bireyler, Kadın ve Gençlik Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Eğitim ve Araştırma Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı tarafından desteklenirken, uluslararası alanda ise AARP - U.S.-American, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler ile ortak çalışarak birçok farklı projeye imza atmaktadır. Bununla birlikte BAGSO bünyesinde barındırdığı 116 tane aktif dernek ile Almanya içerisinde yaşayan 13 milyon yaşlı bireyin temsilcisi olma misyonunu benimsediklerini ifade etmektedir²⁴⁸. Dolayısıyla bu kuruluş, Almanya içerisinde bakanlık tarafından da desteklenen bir kurum olarak, geniş çaplı bir şekilde çeşitli hedefler doğrultusunda hizmetler vermektedir. Hedeflerinden bazıları ise şunlardır: yaş ile alakalı gerçekçi şeyler ortaya koyma, yaşlı bireylerin toplumdaki pozisyonlarını geliştirme, yaşlı bireylerin bağımsız yaşamalarını garanti etme, yaşlı bireyleri cesaretlendirme ve sosyal entegrasyonlarının sağlanmasında yardımcı olma, kuşaklararası dayanışmayı sağlama ve aktif ve sağlık bir yaşlanma sürecini teşvik. Oluşumun hedeflediği argümanlardan ve üstlendiği misyondan da net bir şekilde anlaşılacağı üzere, oluşum açısından yaşlılara yönelik birçok faaliyette olduğu gibi aktif yaşlanma süreci de önemli bir yer tutmaktadır. Keza bu doğrultuda BAGSO bünyesinde aktif yaşlanma sürecini bireylere benimsetebilmek adına birçok farklı proje uygulanmaktadır.

BAGSO'nun işlevlerinden bir diğeri de yaşlı bireylere gönüllülük faaliyetlerinde bulunma imkanı sunmaktır. Buna göre birlik içerisinde birçok yaşlı birey yönetimde ve finansal destek bulmada aktif bir rol oynarken birçok gönüllü yaşlı birey ise genç bireylere yönelik olarak mentörlük, motivatörlük, öğretmenlik, danışmanlık gibi

²⁴⁷Andreas Hoff, "Tackling Poverty and Social Exclusion of Older People – Lessons from Europe", **Oxford Institute of Ageing Working Paper**, Sayı.308 (2008), s.48.

²⁴⁸BAGSO, Who Are We?,

http://www.bagso.de/fileadmin/Aktuell/Projekte/Int. Altenpolitik/2018/BAGSO_Flyer_eng_WEB.pdf (9 Mart 2019), s.2.

hizmetlerde bulunmaktadır. Bu sayede BAGSO kapsamında yaşlı bireyler hem kendi hayat kalitelerini iyileştirme hem de başkalarının hayatlarına katkıda bulunma fırsatı elde etmektedirler. Bu şekilde yaşlıların aktif bir şekilde topluma katılımları sağlanmaktadır.

2.3.2.4. Almanya’da Emekliliğe Hazırlık Programları

Yaşlı birey sayısının oldukça fazla olduğu bir toplum olan Almanya’da doğal olarak emekli birey sayısı veya emeklilik sürecine geçmeye yakın birey sayısı da fazladır. Bu nedenle çeşitli dönemlerde birçok insan yıllardır alışmış oldukları çalışma hayatından ayrılıp, bambaşka bir hayat seçeneği sunan emeklilik yıllarına geçiş yapmaktadır. Bu süreç birçok farklı dinamiği beraberinde getirdiğinden bireyler açısından çeşitli zorluklar da yaratabilmektedir. Bu nedenle yaşlı çalışanları emekliliğe hazırlamak ve onlara emeklilik süreçleri içerisinde aktif kalmanın yollarını göstermek, oldukça önemli bir unsurdur.

Almanya içerisinde yaşlı bireyleri emeklilik sürecine hazırlamak adına rol alan aktörler arasında BAGSO, bazı kamu işletmeleri ve bazı özel sektör işletmeleri yer almaktadır. Buna göre genel olarak uygulanan projeler, seminerler ve programlar içerisinde; 50 yaş üzerindeki bireylere, emeklilik süreçleri içerisinde emeklilik hayatlarında onları nelerin beklediği konusunda bilgilendirme, mesleki yeteneklerini korumanın yollarını anlatma, gönüllü hizmetlere katılma fırsatları sunma, fiziksel egzersiz eğitimleri verme ve buna benzer eğitimlerle ilk yaşlılığa adım atan bireylere hizmetler sunulmaktadır²⁴⁹. Bununla birlikte AB içerisinde çok uluslu bir proje olarak uygulanan ve bu çalışma içerisinde daha sonra detaylı bir şekilde değinilen GRUNDTVIG Hayat Boyu Öğrenim Programı da emeklilik öncesi danışmanlık hizmetlerini destekler projeler sunmaktadır. Bu proje içerisinde benzer programları uygulayan çeşitli ülkeler (Almanya, İtalya, Polonya ve Danimarka) arasında yapılan bir çalışmaya göre, Almanya’da emeklilik öncesi programların ana odağının yaşlıların kendi kendilerine yeterliliklerinin artırılması olduğu vurgulanmaktadır²⁵⁰.

²⁴⁹Nina Scagnetti ve diğerleri, “DP4 Analytical Report of the AHA.SI Project”, **Pre-Retirement Preparation for Healthy and Active Ageing**, Ljubljana: 2015, s.18.

²⁵⁰George Kritsotakis ve diğerleri, “The Final Report from a Partnership Under the EU LLP Grundtvig Programme”, **Pre-retirement Counselling A Shortcut to Active Ageing**, Berlin: 2012, s.76.

2.3.3. Almanya’da Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Aktif yaşlanma politikalarının üçüncü ayağını, yaşlı bireylerin sağlıklı, güvenli ve bağımsız yaşamalarını sağlamaya yönelik politikalar oluşturmaktadır. Nitekim Almanya içerisinde de bu doğrultuda çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Çalışma içerisinde birçok kez yer verildiği üzere AB ülkelerinde uygulanan aktif yaşlanma politikalarının bir değerlendirmesini sunan Aktif Yaşlanma Endeksi’ne göre Almanya’nın “bağımsız yaşam” alanında sunduğu hizmetler bakımından 28 AB üyesi içerisinde 8.sırada yer almaktadır²⁵¹. Görece iyi olarak nitelendirilebilecek bu performansla birlikte özellikle eğitimsel kazanım açısından sunulan bağımsız yaşam fırsatlarının Almanya’nın güçlü yönlerinden biri olduğu belirtilmektedir.

Çalışma içerisinde daha önce üzerinde durulan HelpAge’in 2015 yılında gerçekleştirdiği Global AgeWatch Index içerisinde Almanya, çevre olanakları bakımından 96 ülke arasında 11.sırada yer almıştır²⁵². Kentlerin ve ulaşım imkanlarının yaşlı bireyler için uygun hale getirilme çabaları, aktif ve bağımsız yaşamı teşvik etmeye yönelik projeler, güvenlik imkanlarını arttırmaya yönelik iş birlikleri bu konuda Almanya için öne çıkarılan politika araçları olarak yer almaktadır.

2.3.3.1. Almanya’da Yaş Farkındalığının Arttırılması

Demografik değişim içerisinde yaşanan değişiklikler ve karşılaşılan yaşlılık problemleri Almanya içerisinde herkesin farkında olması gereken bir husus haline gelmiştir. Bu hususun gerek politika yapıcılar gerekse de Alman nüfusu için önemi kavranması gerekmektedir. Buna uygun bir şekilde hareket imkanı bulma ve politika araçları yaratma adına Alman hükümeti tarafından aktif yaşlanma ilişkilendirilen çeşitli raporlar yayımlanmaya ve hareket planları uygulanmaya başlanmıştır.

Uygulanan hareket planları arasında son dönemde en çok dikkat çekenlerden bir tanesi “Her Yaş Önemlidir (*Jedes Alter zählt*)” adı verilen hareket stratejisidir. 25 Nisan

²⁵¹BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014, https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (11 Mart 2019), s.21.

²⁵²HelpAge, Global AgeWatch Index 2015, 2015, <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Germany> (11 Mart 2019).

2012 tarihinde Alman İçişleri Bakanlığınca duyurulan bu strateji için yayımlanan raporda demografik sıkıntılarının altı çizilmiş ve artık daha uzun sürelerle yaşama şansı bulan insanların varlığının avantaja çevrilmesi gerekliliğinden söz edilmiştir. Bununla birlikte yine aynı rapor içerisinde altı tane temel nokta ön plana çıkartılmıştır. Bunlar; ailelerin güçlendirilmesi, çalışanların sağlıklarının, motivasyonlarının ve yeteneklerinin korunması, yaşlılık döneminde bağımsız yaşam, kırsal alanlardaki imkanların geliştirilmesi ve kent ile uyumunun sağlanması, sürdürülebilir bir refah ve büyüme yaratılması ve son olarak devletin etkinliğinin korunması olarak sıralanabilmektedir²⁵³. Belirlenen stratejiler doğrultusunda plana uygun olarak çeşitli amaçlar belirlenmiş ve bu amaçları yerine getirecek ve sosyal hayat içerisinde yer alan çeşitli aktörlere rehberlik edecek politika araçları dile getirilmiştir.

Almanya içerisinde yaş farkındalığının artırılması amacıyla uygulanan hareket planları ve stratejiler dışında izlenen diğer bir yol da medyanın kullanılmasıdır. Burada ön plana çıkan kuruluş ise daha önce dernekler bölümünde bahsedilen ve Alman Aile Bakanlığı tarafından kurulan BAGSO derneğidir. BAGSO, 1987 yılından itibaren her üç yılda bir farklı bir federal bölgede, Alman Yaşlılar Günü adı verilen bir etkinlik düzenlemektedir. Son olarak 28 Mayıs 2018-30 Mayıs 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen etkinliğe Dortmund ev sahipliği yapmıştır²⁵⁴. Politika alanında tanınan birçok ismin konuşmacı olarak yer aldığı ve binlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen etkinlik içerisinde yaşlanma olgusuna dair birçok konu gündeme gelmiştir. Uzun bir dönemdir var olan ve bir sonraki etkinlik tarihi 2021 olan bu gelenek, hiç şüphesiz Almanya içerisinde var olan yaş farkındalığının artırılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

2.3.3.2. Almanya’da Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi

Yaşlıların toplum içerisinde bağımsız bir yaşam sürmesi adına sahip oldukları yetenekleri ve bilgileri korumaları gerekmektedir. Ancak bu yetenekler ve bilgiler yaşanan teknolojik değişimler karşısında güncellenme ihtiyacı duyabilmektedir. Bu

²⁵³Federal Ministry of the Interior, **Every Age Counts – The Federal Government’s Demographic Strategy**, Berlin, 2012, s.6.

²⁵⁴AGE Platform Europe, Building Bridges - 12th German Senior Citizen Day 2018, <https://www.age-platform.eu/event/building-bridges-12th-german-senior-citizen-day-2018> (12 Mart 2019).

nedenle hayat boyu öğrenme anlayışı, Almanya gibi yaşlı nüfusun yüksek olduğu bir ülkede üzerinde durulması gereken bir aktif yaşlanma politika aracıdır. Keza Almanya’da 55-64 yaş arası bireylerin üniversite veya yüksek okul mezuniyeti oranı %26 ile OECD ortalamasından (%27) düşük olduğu hesaba katıldığında mevcut ülke içerisindeki hayat boyu öğrenim stratejilerinin varlığının ve geliştirilmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır²⁵⁵. Nitekim bu önem, yaşlı bireylerin gerek gençlik dönemlerinde gerekse de yaşlılık dönemlerinde kendilerine yatırım yapmaları ile fiziksel olarak daha sağlıklı olmaları arasındaki pozitif ilişkiyle birlikte daha da ön plana çıkmaktadır²⁵⁶.

Almanya’nın siyasal yapısı nedeniyle eğitim açısından herhangi bir merkezi eğitim anlayışının yer almadığı görülmektedir. Nitekim 16 tane eyaletten oluşan Almanya’da eğitim açısından her eyaletin farklı öncelikleri ve farklı amaçları yer almaktadır. Merkeziyetçilikten uzak bir yapının var olması, eğitimle alakalı kanunlar ile yürütmeliklerin de farklılaşmasına ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Nitekim Almanya içerisinde birçok farklı bölgelere yayılan 2000 tane eğitim kurumunun varlığından ve bunlardan 1000 tanesinin yalnızca yetişkin eğitime odaklanan eğitim kurumunun varlığından söz edilmektedir²⁵⁷. Ancak bununla birlikte eyaletler ve hükümetler arasında bir iş birliğinin yapılması ve de ortak amaçların belirlenmesi de bir zorunluluk içerisinde. Bunu sağlamak adına Almanya Federal Cumhuriyeti Eyalet Eğitim Bakanları Daimi Konferansı (*Kultusministerkonferenz - KMK*) önemli bir işleve sahiptir²⁵⁸. Nitekim mevcut iş birliği ve Alman eyaletleri içerisinde ortak husus olarak bahsedilebilecek en önemli konulardan biri ise hayat boyu öğrenim felsefesini ele alan yetişkin eğitimi konusudur.

Almanya içerisinde hayat boyu eğitim ve ileri eğitimi düzenleyen genel nitelikli yasalardan birkaç tanesi ön plana çıkmaktadır²⁵⁹. SGB II ve SGB III işgücüne

²⁵⁵OECD, Population with Tertiary Education, <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm> (12 Mart 2019).

²⁵⁶Clemens Tesch-Roemer, “Active Ageing and Quality of Life in Old Age”, **Meeting of the Unece Working Group on Ageing**, Cenevre, 21-22 Kasım 2011, s.8-9.

²⁵⁷Deutsches Institut für Erwachsenen- bildung - DIE, **Portrait of Continuing Education Germany**, Bielefeld, 2004, s.23.

²⁵⁸European Association for the Education of Adults, **Country Report on Adult Education in Germany**, Helsinki, 2011, s.5.

²⁵⁹Alman Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, **National CONFINTEA VI Report of Germany - The Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE)**, Berlin, 2008, s.147,148,149.

odaklanarak, işgücü içerisindeki bireylerin niteliklerini arttırmaya yönelik düzenlemeleri içermektedir. Kariyer Gelişimine Yönelik İleri Eğitimi Teşvik Yasası (*Aufstiegsfortbildungsförderungsgesetz - AFBG*) bireylerin hayatlarının ilerleyen dönemlerindeki eğitimlerini finanse etme seçeneklerini düzenlemektedir. Federal Eğitim ve Öğretim Desteği Yasası (*Bundesausbildungsförderungsgesetz - BaföG*) ise birçok eğitim seçeneği içerisinde birbirinden çok eğitim desteği barındırmaktadır. Yüksek Öğrenim İçin Çerçeve Yasa (*Hochschulrahmengesetz – HRG*) 1998 yılında yeniden düzenlenmiş ve yüksek öğrenim kurumlarını kendi personelleri için ileri düzeyde eğitim sunma zorunluluğunu getirmiştir. Uzaktan Eğitimi Koruma Yasası (*Fernunterrichtsschutzgesetz – FernUSG*), eyaletlerle uyumlu bir şekilde çalışarak uzaktan eğitim ile alakalı düzenlemeleri gerçekleştirmektedir. Devlet Memuru Kanunu (*Bundesbeamtenengesetz – BMG*) içerisinde ise kamuda çalışan bireylerin hizmet içi eğitimlerini düzenleyen maddeler yer almaktadır. Bahsedilen kanunlar içerisinde genel hükümler itibariyle Almanya içerisinde uygulanan yetişkin eğitimlerine yönelik çeşitli ilkeler de tespit edilebilmektedir. Bu ilkeler genel itibariyle şu şekilde ifade edilebilmektedir: Kaliteli ve güvenli bir yapı oluşturarak hizmet sunma ve enstitüleri destekleme, eğitimlerin tarafsız bir şekilde olmasını sağlama, kaliteli eğitmenlerden yararlanma, topluluklar ve eyaletlerle iş birliği içerisinde olma ve bu tarz hizmetleri nüfus bütün tabanı için yapılabılır hale getirme²⁶⁰. Ayrıca tüm bunlarla birlikte hayat boyu eğitim açısından bir rehberlik niteliği taşıyan Alman Federal Cumhuriyeti'nde Hayat Boyu Eğitim Stratejisi 2004 yılında yayımlanmış ve bu doğrultuda hayat boyu öğrenimi yaygınlaştırma ve daha iyi hale getirme adına çeşitli amaçlar belirlenmiştir²⁶¹.

Almanya içerisinde yetişkin eğitimi sunan birçok farklı eğitim sağlayıcı bulunmaktadır. Bunlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilmektedirler²⁶²: Sendikalar, şirket tabanlı ticari sağlayıcılar, uzaktan eğitim birimleri, ticaret-tarım-endüstri odaları, yükseköğrenim kuruluşları, devlet destekli organizasyonlar, dini temel alan kuruluşlar, dernekler ve gönüllü hizmetler. Genel itibariyle görüldüğü gibi Almanya içerisinde yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenim açısından; enformel, formel, sivil toplum bazlı,

²⁶⁰Deutsches Institut für Erwachsenen- bildung, s.21.

²⁶¹THEMP, “Mapping the German Landscape of Tertiary Lifelong Learning”, **Institut Arbeit und Technik Discussion Paper WP4**, Sayı.3(2012), s.13.

²⁶²European Association for the Education of Adults, s.8.

mesleki tabanlı ve sendikal olarak birçok farklı kurumdan ve hizmetten söz edilebilmektedir.

Almanya içerisinde en önemli eğitim sağlayıcıları arasında kabul edilen Yetişkin Öğrenim Merkezleri (*Volkshochschulen - VHS*), yetişkin eğitimi konusunda anahtar bir rol üstlenmektedir. Ülke çapına yayılmış olan bu merkezler, eyalet, bölgesel veya semt bazında birçok yerde görülebilmektedirler. 2015 yılında açıklanan sayılara göre; ülke çapında toplam 905 tane VHS oluşumu varken bu kurumlar içerisinde toplam 3375 adet eğitmen ve her yaştan 9 milyon katılımcı bulunmaktadır²⁶³. Eğitim verilen konular ise genellikle yabancı dil üzerine yoğunlaşırken, genel eğitimlerin de verildiği görülmektedir. Bahsedilen merkezler, Alman Yetişkin Eğitimi Derneği (*Deutscher Volkshochschul-Verband e.V - DVV*) tarafından organize edilmekte ve merkezi hükümet başta olmak üzere belediyeler, AB fonları ve birçok kar amacı gütmeyen kurum tarafından finanse edilmektedir. Sivil toplum kuruluşu olarak hizmet veren DVV International ise Alman Yetişkin Eğitimi Derneği'nin (DVV) uluslararası bazda hizmet veren enstitüsü konumundadır. Tüm dünya çapında hizmet veren bu kuruluş 1970 yılında kurulmuş ve herhangi bir kar amacı gütmeyen ve herhangi bir ülkeye özgü olmadan kendi eğitim merkezlerinde yetişkin eğitimi hizmeti sunmaktadır. 30'dan fazla ülkede 200'den fazla sivil ortak ile hareket eden kuruluş, dünya çapında okur-yazarlık, göçmenler ve onların entegrasyonu ve mesleki eğitim gibi yetişkin eğitimi hizmetleri vermektedir²⁶⁴.

Formel okullar ve kolejler haricinde Almanya içerisinde eğitim konusunda aktif olan bir diğer formel olmayan politika sağlayıcı ise kilise tabanlı kurumlardır. Nitekim Almanya içerisinde kilise kurumunun sosyal hususlar içerisindeki etkin rolü düşünüldüğünde genel olarak eğitim ve yetişkin eğitimi içerisinde de büyük faaliyetlerde bulunması doğal bir durum olarak gözükmektedir. Her iki mezhep için de (Katolik ve Protestanlık) geçerli olmak üzere aile odaklı ve çoğunluğu kültürel eğitimleri kapsayan kiliseler çeşitli eğitim merkezleri, akademiler, aile eğitim merkezleri gibi faaliyetler içerisinde dirler²⁶⁵. Verilen eğitimler sadece dini eğitimler olmamakla birlikte genel

²⁶³Deutscher Volkshochschul-Verband e.V, VHS (Adult Education Centres) in Numbers (as of 2015), <https://www.dvv-vhs.de/en/the-association/adult-education-centres/> (15 Mart 2019).

²⁶⁴DVV International, **Strategic fields of action DVV International**, Bonn: 2017, s.3.

²⁶⁵European Association for the Education of Adults, s.9.

eğitimleri de kapsamaktadır. Bu doğrultuda örneğin Katolik Federal Yetişkin Eğitimi Derneği (*Katholische Bundesarbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung - KBE*) 600 kadar merkeziyle en önemli Katolik mezhebi tabanlı yetişkin eğitimi sunan oluşum olarak bilinmektedir²⁶⁶. Protestanlık mezhebi açısından en önemli kurum olarak Alman Evanjelik Yetişkin Eğitimi Derneği (*Deutsche Evangelische Arbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung - DEAE*) ön plana çıkmaktadır.

Alman Yetişkin Eğitimi Enstitüsü (*Deutsches Institut für Erwachsenenbildung - DIE*) da Almanya içerisindeki yetişkin eğitiminin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Merkezi devlet ve eyalet destekleri ile kurulup onlar tarafından finanse edilen ve Leibniz Derneği (*Leibniz-Gemeinschaft*) altında hizmet veren bu kuruluş, hayat boyu öğrenim felsefesiyle birlikte geniş çapta yetişkin eğitimi hizmetleri sunmaktadır²⁶⁷. Leibniz Derneği ile ortak çalışan bir diğer kurum olan Alman Uluslararası Eğitim Araştırmaları Enstitüsü (*Deutsches Institut für InternatinalePädagogische Forschung - DIPF*) ise eğitim hizmetlerinin gelişimi için araştırma-geliştirme, bilgi transferi ve altyapı hizmetleri sunmaktadır. 2015 ve 2016 yılları içerisinde eğitime dair hazırlamış oldukları 167 tane rapor, 46 tane doktora tezi, 150 tane etkinlik ile eğitim veren kurumlarla iş birliği içerisinde çalışmaktadırlar²⁶⁸.

1959 kurulan ve Almanya çapında yaklaşık 170 tane eğitim merkezi bulunan Alman Eğitim Kurumları Birliği (*Arbeitskreis deutscher Bildungsstätten - AdB*), Alman Aile Bakanlığı ve diğer birçok oluşum tarafından desteklenerek yetişkin bireylere eğitim hizmeti sunmaktadır²⁶⁹. Nitekim bu kurumun amacı katılımcılarına yurttaşlık eğitimi vererek demokrasi içerisinde etkin ve aktif olmalarını sağlamaktır.

Eyalet bazında en önemli kuruluşlardan biri olan Yetişkin Eğitim Ajansı (*Agentur für Erwachsenen- und Weiterbildung*), Aşağı Saksonya eyaleti içerisinde faaliyet gösteren ve eyalet ile iş birliği içerisinde olan önemli bir yetişkin eğitimi

²⁶⁶Katholische Bundesarbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung, Catholic Adult Education, https://keb-deutschland.de/wp-content/uploads/2018/06/Flyer-KEB_eng.pdf (15 Mart 2019).

²⁶⁷Leibniz Centre for Lifelong Learning, *Short Annual Report*, Bonn: 2017, s6.

²⁶⁸DIPF, *Knowledge For Education*, Berlin: 2017, s.50-51.

²⁶⁹AdB, Who are we?, <https://www.adb.de/english> (16 Mart 2019).

ajansıdır. Genellikle mesleki bazda eğitime odaklanan bu oluşum, Aydınlanma Çağı'nın özgürleştirici ilkeleri doğrultusunda eğitim hizmeti verdiğini belirtmektedir²⁷⁰.

Almanya'da mesleki eğitim ve kurs hizmetleri ise birçok özel şirket girişimcileri ve işletmeleri tarafından finansal olarak desteklenmektedir. Benzer girişimler sendikal bazda da gözükmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı oldukça çeşitli bir alan olarak gözükmektedir. Tüm bu çeşitlilik içerisinde Alman Meslek Eğitim Endüstri Yönetimi (*Kuratorium der Deutschen Wirtschaft für Berufsbildung – KWB*) bir ortak koordinasyon hizmeti görmektedir²⁷¹. Bu doğrultuda birçok farklı sendika ve kuruluş ile işbirliği yapmaktadır. Benzer bir şekilde Federal Mesleki Eğitim Enstitüsü (*Bundesinstitut für Berufsbildung - BIBB*) de önemli işlevlere sahiptir. Tüm bunların dışında uygulanan çeşitli programlar da yaşlı bireylerin eğitimlerini düzenlemektedir. 2002 yılında başlatılan İşgücüne Yeni Kalite Girişimi (*Initiative Neue Qualität der Arbeit - INQA*) ise iş hayatı içerisinde aktif olan birçok aktörü bir araya getirerek yaşlı bireylerin hem ileri eğitim imkanlarını arttırmayı hem de çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır²⁷². 2008 yılında Alman Eğitim ve Araştırma Bakanlığı ile Avrupa Sosyal Fonu destekli olarak başlatılan Sürekli Eğitim Kuponu (*Bildungsprämie*) programı da yaşlı yetişkinlerin mesleki eğitimleri açısından önemlidir. Buna göre haftada en az 15 saat çalışan ve yıllık kazançları 20.000 Euro'yu (eşi de çalışıyorsa toplam 40.000 Euro) geçmeyen bireylerin eğitim masraflarının yarısı (500 Euro'ya kadar) karşılanmaktadır²⁷³.

Almanya içerisinde yaşlı yetişkinlere yönelik verilen hizmetlerin çoğunlukla formel olmayan tabanda gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim ilerleyen yaşlarla birlikte formel okul eğitimi önemini kaybetmektedir. Dolayısıyla yaşlı bireylerin hareket imkanlarını arttırma ve hayatlarını kolaylaştırma adına daha pratik eğitim hizmetlerine yönelik bir eğilim söz konusudur. Bu doğrultuda yaşlı bireylerin daha çok kendini gerçekleştirmeyi ve öz yönetimi motivasyon olarak aldıkları görülmektedir²⁷⁴. Zira hayat

²⁷⁰Agentur für Erwachsenen- und Weiterbildung, Mission Statement, <https://www.aewb-nds.de/pages-in-english/mission-statement/> (16 Mart 2019).

²⁷¹European Association for the Education of Adults, s.9.

²⁷²European Commission, *Active Ageing and Gender Equality Policies*, 95. ; INQA, What the Initiative has to offer, <https://www.inqa.de/EN/Take-part-The-Initiative/Services/content.html> (16 Mart 2019).

²⁷³BIBB, *VET in Europe – Country report-Germany*, Bonn, 2014, s.50.

²⁷⁴Bund-Länder Kommission, *Strategy for Lifelong Learning in the Federal Republic of Germany*, Bonn, 2005, s.23.

boyu öğrenimin yaşlı bireyler üzerinde kendi hayatları açısından otonomilerini sürdürmeleri konusunda da önemli bir işlevi vardır. Ayrıca gönüllü işlere geçiş açısından da geçerli bir yol olma görevini üstlenmektedir.

Almanya içerisinde yer alan programlar, politikalar, enstitüler, daireler ve oluşumlar, yaşlı yetişkinlerin eğitimlerine devam etmelerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır. Buna göre 55-64 yaş arası bireylerin eğitime katılım oranları 2007 yılında %28'ken; 2011 yılında %38'e ve 2016 yılında ise %43'e yükselmiştir²⁷⁵. Nitekim 2016 yılında ölçülen bu son oran, %32 olan AB ortalamasının bir hayli üzerinde seyretmektedir. Ancak bununla birlikte yetişkin eğitime dair hala çeşitli sorunlar ve geliştirilmesi gereken yerler varlığını sürdürmektedir. Nitekim 2016 yılı oranlarıyla 35-54 yaş arasındaki bireylerin %53 olan eğitim katılım oranı, 55-64 yaş arası bireylerin katılım oranından yüksektir. Keza yapılan araştırmalar, Almanya içerisinde çeşitli faktörler nedeniyle hayat boyu eğitim faaliyetlerine katılmama nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu faktörler içerisinde; düşük vasa sahip olma, eğitim bakımından dezavantajlı olma, küçük ölçekli işletmelerde çalışma ve göçmen kimliğine sahip olma gibi faktörlerle birlikte yaşın artmasının da katılım açısından düşük motivasyon kaynağı olduğu belirtilmektedir²⁷⁶.

2.3.3.3. Almanya'da Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele

Aktif yaşlanma kavramının temel amacı, yaşlıların ayrımcılığa uğramalarını önlemek ve de yaşlıların izole olma ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Bununla birlikte Almanya içerisinde yaşlıların sosyal hayat içerisinde bağımsız yaşamalarını ve içermelerini sağlamak adına yaş ayrımcılığını önleyici çeşitli kanunlar da düzenlenmektedir. Var olan kanunlar genel olarak çalışma hayatını düzenleyici nitelikli olsalar da bazı temel kanunlar ve benimsenen normlar, sosyal hayatı düzenleyici hükümlere sahiptir.

²⁷⁵Eurostat, Participation Rate in Education and Training by Age, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_aes_101&lang=en (16 Mart 2019).

²⁷⁶European Commission, 2011, Country Report on the Action Plan on Adult Learning: Germany, https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/country_report_de_final.pdf (17 Mart 2019).

Yaş ayrımcılığını ve genel ayrımcılıkları reddeden başlıca kanuni düzenleme Alman Anayasası'dır. 1948 yılında BM tarafından yayımlanan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", 1949 yılında Alman Anayasası içerisine de adapte edilmiştir²⁷⁷. Nitekim bu doğrultuda Alman Anayasası'nın ilk bölümü insan haysiyetine, insan haklarına ve temel insan haklarına ayrılmıştır. Anayasa'nın üçüncü bölümünde ise kanun önündeki eşitlikten bahsedilmiş ve hiç kimsenin kişisel aidiyetlerinden ötürü (cinsiyet, dil, din v.b) ayrımcılığa uğramaması gerekliliğinden söz edilmiştir²⁷⁸.

Almanya, BM'nin yayımladığı bildirge ve kendi Anayasa'sı içerisindeki düzenlemelerin yanında AB'nin lokomotif ülkelerinden biri olarak AB'nin bu konudaki direktiflerine de uyum sağlamaya çalışmaktadır. 1999 yılında AB içerisinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması, bu direktiflere önemli bir referans olmaktadır. Anlaşma içerisinde; cinsiyet, etnik köken, dil, din, ırk, inanç, cinsel yönelim ve yaşa dair ayrımcılıklarla mücadeleye yönelik araçlar belirlenmiştir. AB direktifleri içerisinde yer alan ve "İstihdam Üzerinde Çerçeve Direktifi (2000/78/EC)" olarak bilinen direktif içerisinde, işgücü piyasasındaki dini ya da inanışsal, engellilik hallerine, cinsel eğilime ve yaşa yönelik ayrımcılığa karşılık düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Nitekim bahsedilen direktif içerisinde ayrımcılık konusu oldukça detaylandırılmıştır. Buna göre direktifin ikinci bölümü içerisinde yer alan tanımlamalar ve genel ayrımcılık halleri, yaş ayrımcılığı üzerinden yorumlandığı takdirde iki farklı türden yaş ayrımcılığı çeşidi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan doğrudan yaş ayrımcılığı; bir kişiye diğer kişilere nazaran salt yaşı nedeniyle daha farklı davranıldığına ortaya çıkan bir durumdur. Burada direktifin üzerinde vurguladığı olgu, diğer bireylerle yapılan "karşılaştırma" olgusudur. Belirlenen diğer yaş ayrımcılığı çeşidi olan dolaylı yaş ayrımcılığı ise direktifin aynı bölümü içerisinde; herhangi bir kriter, hüküm veya uygulama karşısında bireylerin yaşları nedeniyle dezavantajlı olarak nitelendirilmesidir. Kanunun yaptığı tanımlama ve dolaylı ayrımcılıkla birlikte geniş bir ayrımcılık kapsamı ortaya konmuş ve bu şekilde yaşlı çalışanların korunması hedeflenmiştir. Bununla birlikte yaş olgusunun içerisinde

²⁷⁷Federal Anti-Discrimination Agency, **Guide to the General Equal Treatment Act**, Berlin: 2010, s.7.

²⁷⁸T.C Adalet Bakanlığı, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> (2 Şubat 2020).

barındırdığı değişkenlik nedeniyle pratikte yaş ayrımcılığının tespit edilmesinin zorluğu ve de karmaşık bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir²⁷⁹.

2006 yılında yürürlüğe giren Genel Eşit Muamele Kanunu'yla (*Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*) birlikte her türlü ayrımcılığa yönelik var olan AB direktifleri, Alman hukuku içerisine daha yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Nitekim Genel Eşit Muamele Kanunu kapsamında, genel ayrımcılıklarla ilgili var olan AB direktifleri Alman hukukuna uyarlanmaya çalışılmış ve daha ileriye gidilerek direktif içerisinde olmayan çeşitli caydırıcı hükümler de eklenmiştir. Örneğin yaş ve diğer ayrımcılıklara karşı kanun işverenlere şikayete dayalı bir sistem zorunluluğu getirmiştir. Kanun içerisinde bahsedildiği üzere işverenin bir şikayet mekanizması kurması gerekmektedir. İşverenlerin ayrımcılık hallerine karşı herhangi bir mekanizma kurmaması veya olayı düzeltmek adına herhangi bir şey yapmaması halinde çalışanlar, herhangi bir ücret kaybına uğramadan çalışmama haklarını kullanabilmektedirler. Ayrıca ayrımcılığa uğrayan çalışan mevcut durum ispatlandığı takdirde iki ay içerisinde tazminat talebinde bulunabilmektedirler²⁸⁰. Nitekim tazminatın ortaya çıktığı durumlar sadece istihdam içerisinde olan bireyleri kapsamamaktadır. İşe alım esnasında karşılaşılan ayrımcılıklar için de birey, işverenden başvurduğu pozisyonun gerektirdiği ücreti üç aylığına talep edebilmektedir²⁸¹. Kanunun çizdiği önleyici ve caydırıcı hükümler hem yaşlı ayrımcılığı hem de genç ayrımcılığı için geçerli olabilmektedir.

Yasalaşan Genel Eşit Muamele Kanunu takiben yine 2006 yılında, ayrımcılıkla mücadeleyi sıklaştırmak ve geliştirmek adına “Federal Ayrımcılıkla Mücadele Ajansı (*Antidiskriminierungsstelle Des Bundes*)” kurulmuştur²⁸². Mevcut ajans AB direktifleri doğrultusunda uygulanmaya çalışılan kanunun geniş çevrelerde yankı bulmasını sağlamaya çalışırken bir yandan da internet ve telefon yoluyla bireylere danışmanlık hizmeti vermektedir. Tüm bunlarla birlikte yaş ayrımcılığına karşı dikkat çekmek adına

²⁷⁹European Commission, **Age Discrimination and European Law**, Luxemburg: 2005, s.27.

²⁸⁰Federal Anti-Discrimination Agency, *Guide to the General Equal Treatment Act*, s.32,33.

²⁸¹Age Discrimination Info, Germany Overview 2016, <http://www.agediscrimination.info/international-age-discrimination/germany> (20 Mart 2019).

²⁸²Federal Anti-Discrimination Agency, About US, http://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/AboutUs/aboutUs_node.html;jsessionid=385DA4D145BA5BF7B9D66DD68AFFFEF5.1_cid350 (18 Mart 2019).

2012 yılı, “Her Zaman En İyi Yaşta” sloganı ile “Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele Yılı” olarak deklare edilmiştir²⁸³.

Almanya içerisindeki son güncel veriler, maruz kalınan en çok ayrımcılık türünün %14,8 ile yaş ayrımcılığı olduğunu belirtmekle beraber yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığının oranının ise %9,9 olduğunu bildirmektedir²⁸⁴. Bahsedilen oran, yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı sorununun Almanya içerisinde var olan tüm ayrımcılık türleri arasında en yüksek sıraya koymaktadır. Ayrıca 70 yaş ve üstü bireyler için var olan sağlık hizmetlerinin bir yük olduğunu düşünenlerin oranı %30’un üzerindedir ki bu oran birçok Avrupa ülkesindeki orandan yüksektir²⁸⁵. Tüm bu nedenlerden dolayı yaş ayrımcılığı konusunda var olan düzenlemelere ek olarak çeşitli politika araçlarının da gündeme gelmesi gerekmektedir.

2.3.3.4. Almanya’da Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknolojinin Kullanımı

Yaşlı bireylerin hareketliliğini kısıtlayan en önemli etkenlerden bir tanesi yaşadıkları evlerin çevrelerinin kendilerine uygun bir şekilde olmamasıdır. Bu nedenle bireylerin yaşlılık dönemlerinde aktif, sağlıklı, güvenli ve bağımsız bir yaşam sürmeleri adına ev politikaları önemli bir yer tutmaktadır. Almanya içerisinde de bu anlayış kapsamında çeşitli politikalar yer almaktadır. Nitekim 2017 yılı istatistiklerine göre Almanya’da 65 yaş ve üzerindeki bireylerin %36’sı evlerinde yalnız başına yaşamaktadırlar. Bu istatistik AB ortalamasından (%32) yüksek olmakla birlikte giderek artış gösterme olasılığına da sahip olmaktadır²⁸⁶. Bu bağlamda Almanya içerisinde yaşlıların yalnızlaşma ve bireyselleşme durumları belirgin bir şekilde gözükmektedir. Ayrıca Almanya içerisinde yapılan araştırmalar, Almanya içerisindeki evlerin ve evlerin dekorasyonlarının, yaşlılar açısından yetersiz ve eksik kaldığını vurgulamaktadır. Zira Almanya’da 65 yaş ve üstü bireylerin sadece %5’i engellilere uygun apartmanlarda

²⁸³European Commission, Germany declares 2012 the Year Against Age Discrimination, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=1256&furtherNews=yes> (20 Mart 2019).

²⁸⁴Federal Anti-Discrimination Agency, **Discrimination in Germany**, Berlin: 2017, s.2.

²⁸⁵Age UK, **A Snapshot of Ageism in the UK and across Europe**, Londra: 2011, s.6.

²⁸⁶Eurostat, Distribution of Population Aged 65 and Over by Type of Household, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps30&lang=en (21 Mart 2019).

yaşamaktadır²⁸⁷. Var olan toplam binaların yaşlı dostu olma oranı ise en fazla %2 olarak tahmin edilmektedir²⁸⁸. Alman evleri ve yapıları içerisinde bulunan bu eksiklikler istatistiki verilerle de kanıtlanmaktadır. 2016 yılında ev içerisinde meydana gelen kazalardan dolayı gerçekleşen düşme nedeniyle 65 yaş ve üzeri 13.249 insanın hayatını kaybettiği belirtilmektedir²⁸⁹. Tüm bu nedenlerden dolayı yaşlılığın ev içerisine yansması ve buna bağlı olarak ev politikalarının geliştirilmesi oldukça önem kazanmaktadır.

Almanya’da yaşlı bireylerin kendilerine uygun yerlerde yaşayamamaları bir düzenleme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda bakım sigortasını düzenleyen SGB XI kanun kitabının 40. maddesinde bu konu üzerinde durulmuştur. Mevcut yasa maddesi gereğince bakım sigortası kapsamında bakıma muhtaç kişinin ev içi mekan iyileştirmelerine yönelik olarak hak sahibine 4.000 Euro’ya kadar hibe verilebilmektedir. Yine aynı madde gereğince bakıma muhtaç bireylerin herhangi bir ortak yaşam ortamında yaşamaları halinde mevcut yerlerin iyileştirilmeleri adına birey başına 4.000 Euro hibe verilebildiği ancak bu miktarın 16.000 Euro’yu aşmadığı ve dörtten fazla kullanıcı olması halinde yararlanıcıların sigorta şirketleri arasında paylaştırıldığı belirtilmektedir²⁹⁰.

Alman hükümetinin bu konu üzerinde uygulamakta olduğu teşviklerden bir diğeri de “Yaşa Uygun Yenileştirme (*Altersgerecht Umbauen*)” programıdır. Bu program içerisinde Alman devlet bankası olan KfW ile bireylere, uygun imkanlarla donatılmış ve sadece ev düzenlemesi için kullanılacak olan bir kredi alma imkanı yaratılmıştır²⁹¹.

Yaşlı bireylerin ev ortamlarını düzeltmek adına ön plana çıkan projelerden bir diğeri ise 2004 yılında başlatılan ve üç yıl süre ile Avrupa Komisyonu tarafından fonlanan Enable-Age projesidir. Bahsedilen proje beş tane Avrupa Birliği ülkesini (Almanya,

²⁸⁷AARP, The Aging Readiness & Competitiveness Report: Germany, <https://arc.aarpinternational.org/countries/germany> (23 Mart 2019).

²⁸⁸Nationale Stadtentwicklungspolitik, **HABITAT III - National Report Germany**, Bonn: 2015, s.14.

²⁸⁹Eurostat, Causes of Death - Deaths by Country of Residence and Occurrence, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_aro&lang=en (25 Mart 2019).

²⁹⁰Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, Md.40, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).

²⁹¹KfW, Altersgerecht Umbauen, [https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Privatpersonen/Bestandsimmobilien/Finanzierungsangebote/Altersgerecht-umbauen-\(159\)/index-2.html](https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Privatpersonen/Bestandsimmobilien/Finanzierungsangebote/Altersgerecht-umbauen-(159)/index-2.html) (23 Mart 2019).

İsveç, Birleşik Krallık, Macaristan ve Letonya) kapsamış ve temel hedef olarak kendi evinde yalnız yaşayan bireylerin ev şartlarını düzenlemeyi ele almıştır²⁹².

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte gerçekleştirilen yenilikler, yaşlı bireylerin hareket imkanlarını kolaylaştırıcı etkilerde bulunmaktadır. Özellikle ilgiye ve bakıma ihtiyaç duyan yaşlı bireyler için önemi artan bir konudur. Bu doğrultuda bakım sigortası bireye kendi evine konumlandırılmış ve 24 saat hizmet verebilecek olan çağrı merkezi sisteminin kurulmasında yardımcı olmaktadır. Buna göre bakım sigortası, uygunluğu kabul edilen ev için mekanizmaya dair kurulum bedelini öderken, sistemin aylık ödemesinin ise yarısını karşılamaktadır²⁹³. Aylık ödemenin kalan yarısını ise bireyin kendisi karşılaması gerekmektedir.

Yaşlıların ev içerisindeki yaşam imkanlarının geliştirilmesine odaklanan teknolojik çözümler, AB içerisinde de daha çok gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda özellikle akıllı ev projeleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda özellikle son dönemlerde Avrupa Komisyonu'nun finansal desteği ile uygulanan "Smart Service Power" projesi bu anlamda dikkat çeken bir uygulama haline gelmektedir. Proje doğrultusunda akıllı ev teknolojileri Avrupa bünyesinde yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Nitekim proje kapsamındaki evlerin yaşlı bireylerin sağlıkları, otonomileri, güvenlikleri ve bağımsızlıkları açısından önemli teknolojik gelişmeleri içerdiği ifade edilmektedir. Sistemin var olan avantajları arasında; herhangi bir düşme anında devreye giren ve anında birimlere haber verilmesini sağlayan bir sensör, bireyin durumunu kontrol eden ve ilaç hatırlatıcısı görevini üstlenen teknolojik iletişim asistanı, bireylerin sağlıkları ile ilgili her şeyi içeren datalara sahip bir e-sağlık uygulaması ve bireylerin su, kilo, tansiyon vb. ölçümünü sağlayan cihazlar yer almaktadır²⁹⁴. Mevcut proje henüz Almanya'nın geneline yayılmasa da Kuzey Ren-Vestfalya eyaleti içerisinde uygulanmaktadır.

²⁹²Anne K. Harschel ve diğerleri, "Self-Rated Health Among Very Old People in European Countries: An Explorative Study in Latvia and Sweden", *Gerontology & Geriatric Medicine*, Ocak 2015, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2333721415598432> (23 Mart 2019).

²⁹³Türken Çağlar, **Yaşlı Bakımı – Modeller ve Uygulamalar**, 1.Baskı, Ankara: Nika Yayınevi, 2017, s.127.

²⁹⁴EFRE, **Smart Service Power**, Dortmund: 2019, s.7.

Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen önemli programlardan bir diğeri de “Ambient Assisted Living” projesidir. Almanya bölgesel düzlemde, bu proje kapsamında yürütülen birçok çalışmanın içerisinde yer almaktadır. Teknoloji ile bütünleşmiş olarak birçok farklı projeyi içeren bu çalışmalar, yaşlılarla ilgili olarak birçok farklı alana dokunup bütüncül bir anlayış gütmektedirler. Bu çalışmalar içerisinde ev düzenlemeleri, yaşlılara yönelik teknolojik çözümler, bir araya gelme imkanları, dijital fırsat ve yetenek geliştirme gibi araçlar yer almaktadır²⁹⁵. Dolayısıyla projenin ana odak noktası teknoloji imkanlarından faydalanarak yaşlılara aktif ve bağımsız bir yaşam sunmaktır.

2.3.3.5. Almanya’daki Kent Ortamlarının Yaşlılar İçin Uygunluğu

Yaşlı bireylerin dış çevre ile olan etkileşimleri, bağımsızlıklarını ve aktif olmalarını direkt olarak etkileyecek bir olgudur. Yaşlı nüfusun oldukça yoğun olduğu bir ülke olan Almanya için yaşlılara uygun bir kent ve çevre düzenlemesi yapmak bir zorunluluk haline gelmektedir. Nitekim Almanya içerisinde de bu durum öne çıkan bir detaydır. Bu konuda Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde yer alan ve yaşlı nüfusun yoğun olduğu Ruhr bölgesi, DSÖ’nün “yaşlı dostu” şehir ortakları arasından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda DSÖ ile Ruhr bölgesi, bir iş birliği içerisinde hareket etmektedirler. Bölge açısından yapılan değerlendirmeler, en önemli sorunlardan biri olarak; arabaların kaldırımlara park edilmesi ve bundan dolayı yaşlı bireylerin ana yollardan yürümek zorunda kalmalarını işaret etmektedir²⁹⁶. Ruhr örneğinde olduğu gibi kaldırımlar ile diğer hareket olanakları sağlayan imkanlar, yeşil alana ve parklara ulaşım, yaşlı hizmet merkezlerine uzaklıklar, şehir içi güvenlik v.b öğeler yaşlı bireyler için önemli olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla DSÖ kapsamında şehirlerdeki eksiklikler tespit edilip, düzenlemeleri yapılmaktadır. Bu anlamda çevreyi temiz ve güvenilir hale getirme, dış çevrede oturma yerleri yapma, kaldırımları düz, geniş ve kaymayan bir yapıya dönüştürme, yaya geçitlerini yaşlıların karşıdan karşıya geçimini kolaylaştıracak bir biçimde düzenleme, binalara asansörler inşa edip engellilere uygun hale getirme, yaşlı bireyler için toplanma alanları yaratma gibi politikalar uygulanmaktadır.

²⁹⁵AAL Programme, Ageing Well in the Digital World, <http://www.aal-europe.eu/country/germany/> (23 Mart 2019).

²⁹⁶WHO, *Global Age Friendly Cities: A Guide*, s.14.

Yaşlı bireyler, sahip oldukları fiziksel güçsüzlük ve kaybetmiş oldukları enerjileri nedeniyle potansiyel olarak birçok farklı suçun kurbanı olma olasılıkları yüksektir. Alman Aile Bakanlığı tarafından farkında olunan bu problemin çözümü için Alman Polis Akademisi ile ortak geliştirilen Yaşlılıkta Güvenli Yaşam (*Sicher leben im Alter*) programı 2008 ve 2012 yılları arasında tüm ülke çapında uygulanmıştır. Var olan program dört farklı hareket noktasını içermektedir. Bunlar; özel mülke saldırıyı ve dolandırıcılığı önlemek için bilgilendirme yapan ulusal çalışma grupları, cinayet ve fiziksel saldırıları önleme adına oluşturulan ulusal çalışma grupları, herhangi bir suçun kurbanı olan yaşlı bireylere danışma ve destek hizmetleri ve ev bazlı bakım içerisinde kötü muameleyi veya ihmali önlemeye yönelik olarak iyileştirilmiş ev bakım hizmetleri olarak ifade edilmektedir²⁹⁷.

Dolaylı olarak yaşlı bireylerin, kent düzleminde hayatlarını iyileştiren çeşitli projeler de yer almaktadır. Sürekli büyüyen ve de yaşlanan bir şehir olarak gözükten Almanya'nın başkenti Berlin, "Smart City Berlin" konsepti içerisinde gelişen ve küreselleşen dünyaya ayak uydurmayı amaçlamaktadır²⁹⁸. Bununla birlikte dezavantajlı grupların yaşam koşullarını iyileştirmeye odaklanan mahalli temelli "Sosyal Şehir (*Soziale Stadt*)" programı da bu açıdan önem taşımaktadır²⁹⁹.

Avrupa Birliği ise yaşlı dostu kentler konsepti için, çoklu ortaklarla hareket ederek "City4Age" projesini uygulayarak yaşlı dostu şehir konseptini hayata geçirmeyi hedeflemektedir³⁰⁰. Almanya'nın da katkılarda bulunduğu bu proje içerisinde, yaşlılar için sürdürülebilir bir şehir imkanı sunulması planlanmaktadır. Mevcut pilot proje henüz Almanya içerisinde herhangi bir şehirde uygulanmasa da yakın bir zaman içerisinde uygulanması beklenmektedir.

²⁹⁷BM, Abuse of Older Persons, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE-WG-14.pdf (25 Mart 2019).

²⁹⁸Senate Department for Urban Development and the Environment, **Smart City Strategy Berlin**, Berlin: 2015, s.3.

²⁹⁹Arzu Başaran Uysal, "Sosyal Şehir Programı ve Yerel Katılım: Berlin Örneği", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt.25, Sayı.4 (Ekim 2016), s.28.

³⁰⁰European Commission, City4Age - The Ultimate City for the Elderly Population, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/city4age-ultimate-city-elderly-population> (25 Mart 2019).

2.3.3.6. Almanya'daki Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanları

Yaşlı bireylerin aktif olmasını sağlayacak en önemli unsurlardan biri olarak adlandırılan ulaşım konusu, bireylerin hareket imkanlarını genişletmek ve güvence altına almakla ilgilidir. Bireylerin toplu taşıma imkanları başlı olmak üzere çeşitli şekillerle hareketliliklerini arttıracak politikalar üretilmesi gerekmektedir. Belirli bir yaşa eriştikten sonra bireyler, vücutlarında meydana gelen çeşitli fiziksel gerilemelerden ve trafiğin gergin ortamı nedeniyle araba kullanma eğiliminden kaçınmaya başlamaktadırlar. Almanya içerisinde yapılan araştırmalar da yaş ile hareket etme tutumlarının ve tercihlerinin değişimine vurgu yapmaktadırlar. Nitekim Almanya içerisinde yaş arttıkça araba kullanma eğilimi azalırken, toplu taşıma ve bisiklet kullanımı ise yükselişe geçmektedir. Erkeklerde 50-59 yaş aralığında %60 üzerine ve kadınlarda ise 40-49 yaş aralığında %50'nin üzerine çıkarak en üst noktaya ulaşan araba kullanımı, her iki cinsiyet açısından da en üst noktaya ulaştığı yaş aralıklarını takip eden aralıklarda şiddetli bir şekilde düşüşler yaşamaktadır. Nitekim erkeklerin araba kullanımı 65-74 yaş aralığında %50 civarlarına düşerken, kadınların oranı ise %25 civarlarına düşmektedir. Her iki cinsiyet açısından 75 yaş ve üzerinde ise doğal olarak oranlar iyice düşerek; erkeklerde %40'lara, kadınlarda ise %20'nin altına inmektedirler³⁰¹. Tüm bunlarla birlikte yalnız yaşayan emekli bireylerde toplu taşıma kullanım oranı %13'ken, başka bireylerle birlikte yaşamı sürdüren emekli bireylerde ise aynı oran %5 olmaktadır³⁰². Dolayısıyla Almanya içerisinde yaşlı bireylerin ulaşım konusundaki tutumlarını etkileyen çeşitli faktörlerin de var olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle politika yapıcıların tutum değişikliklerini ve de var olan faktörleri hesaba katarak bütüncül bir şekilde yaşlıların ulaşım imkanlarını arttırmaya yönelik politikalar oluşturmaları bir zorunluluk halindedir. Almanya içerisinde uygulanma imkanı bulan politika araçları ise ulusal nitelikten ziyade AB kapsamı içerisinde gerçekleştirilmektedir.

Yaşlı bireylerin ulaşım meselesi, içerisinde oldukça yüksek oranda yaşlı nüfusu barındıran Avrupa Birliği'ni de ilgilendiren bir konudur. Bu noktada "Road Safety"

³⁰¹Goal-Project, Growing Older, Staying Mobile: Transport Needs for an Ageing Society, http://www.goal-project.eu/images/reports/d2-1_goal_final_20120725.pdf (25 Mart 2019).

³⁰²Matthias Fiedler, "Challenges and Chances of an Ageing Society", **Older People and Public Transport**, Köln: Rupprecht Consult, 2007, s.31.

programı, direkt olarak yaşlı bireyleri konu edinmeyen ancak dolaylı olarak onların da hareketliliğini ve yol güvenliğini sağlayan önemli bir programdır. 2011 yılında başlayan ve 2020 yılına kadar uygulanması planlanan bu program, AB içerisindeki tüm ülkeler için uygulanmaktadır. Program yedi tane temel strateji üzerinden hareket ederek, ulaşım ve yol konusunda gelişme kat etmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda; araçlar için çeşitli zorunluluklar getirme, güvenli yollar inşa etme, akıllı teknolojileri artırma, yolları kullanan bireyler için bilinçlendirme amaçlı eğitim ve kurs imkanı yaratma, yaptırımları katılaştırma, yollara kazaları önleme amaçlı işaretler koyma ve motosikletler için yeni bir odak noktası oluşturma gibi stratejiler ve politika araçları belirlenmiştir³⁰³. Mevcut program, stratejiler ve politika araçları, Alman Ulaştırma Bakanlığı aracılığı ile Almanya içerisine de adapte edilmeye çalışılmaktadır. 2011 yılında Bakanlık tarafından yayımlanan rapor içerisinde bu programın yaşlı bireyler açısından oldukça önemli olduğuna değinilmiştir. Rapor içerisinde yaşlı bireylerin herhangi bir trafik kazasına maruz kalmada çok fazla ön plana çıkmadıklarına ancak kaza nedeniyle ölüm oranlarının yüksek olduklarını, bu yüzden de bu program dahilinde özel bir yerde konumlandıklarına dikkat çekilmiştir³⁰⁴. Bununla birlikte 2002 yılından bu yana bisiklet kullanımını da teşvik etmek ve de bisiklet kullanımıyla alakalı sorunları çözmek adına ulusal stratejiler geliştirilmektedir³⁰⁵. Mevcut planlamalar doğrudan yaşlı bireyleri hedef almayıp daha kapsamlı ve yurt geneli içerisinde uygulanmaktadır. Ancak yaşlı bireylerin bisiklet kullanımını da teşvik ettiği için dolaylı bir etkide bulunduğu ifade edilebilmektedir.

AB içerisinde dönemsel olarak gündeme gelen ve yaşlı bireylerin ulaşım imkanlarını iyileştirmek adına geliştirilen çeşitli programlar da yer almaktadır. 2012-2015 yılları arasında uygulanan “TIDE (Transport Innovation Deployment in Europe)” ve 2011-2013 yılları arasında uygulanan “GOAL (Growing Older and stAying mobiLe)” programları, ulaşım açısından önemli projeler olarak ön plana çıkmaktadırlar. Her iki proje de bireylerin ulaşım ile ilgili tutumlarını inceleyerek şehirlerle koordine bir şekilde, teknolojik imkanlara sahip sürdürülebilir bir ulaşım sistemine yardımcı olmayı

³⁰³European Commission, Road Safety Programme 2011-2020: Detailed Measures, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-343_en.htm (26 Mart 2019).

³⁰⁴Federal Minister of Transport, Building and Urban Development, **Road Safety Programme 2011**, Berlin: 2011, s.16.

³⁰⁵Niels Hartwig, “Cycling Nation Germany – The National Cycling Plan 2020”, **Cycling Promotion in the South Baltic and Beyond on**, Berlin: 22-23 Mayıs 2014, s.6.

amaçlamışlardır. Bu doğrultuda GOAL programı temel olarak yaşlı bireyleri ele almıştır. Dolayısıyla bu program içerisinde; toplu taşıma araçlarında engelli bölümlerinin yer alması, öncelikli oturma imkanları, görme engelli bireyler için duyurular yapılması, bakım hizmetlerine yakın durakların olması, araçlara binmenin kolaylaştırılması, yaşlı bireyler için yürüme ve bisiklet sürme imkanlarının yaratılması ve iyileştirilmesi gibi önemli politika araçları benimsenmiştir³⁰⁶. SENIOR (Safety-ENhancing Innovations for Older Road userS) projesi ise 2015-2018 yılları arasında AB ile Alman Otoyol Araştırma Enstitüsü (*Bundesanstalt für Strassenwesen*) iş birliği çerçevesinde gerçekleştirilen bir proje olması nedeniyle önemli bir yerde durmaktadır. Bu proje yaşlı bireylerin trafik kazalarının azaltılmasına ve hareketlilik imkanlarının iyileştirilmesine odaklanmıştır³⁰⁷.

Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen ve Intelligent Energy Europe tarafından finansa edilen “AENEAS” projesi, ulaşım alanında önemli olarak adlandırılan programlardan bir diğerini oluşturmaktadır. 2008-2011 yılları arasında Almanya’nın Münih kentinde uygulama imkanı bulan mevcut proje, yaşlıların mobilitesini arttıracak önemli adımların atılmasını sağlamıştır³⁰⁸. Bu doğrultuda birçok organizasyon (polis, toplu taşıma hizmeti sağlayıcıları, sağlık sigortası sağlayıcıları, yardım kuruluşları, bisiklet kuruluşları, yaşlı dernekleri) ile iş birliği yapılmıştır. İlk olarak Münih içerisindeki yaşlı bireylerin ulaşım imkanlarını geliştirmek adına şehirde yaşayan 60-75 yaş arasındaki 10.000 bireye ulaşım ile alakalı rehber niteliğinde bir kitapçık gönderilmiştir. Bireylere gönderilen rehber özelliğindeki bu kitapçık karşılığında yaşlı bireylerin bir cevap göndermesi durumunda bedava ulaşım imkanları verileceği de belirtilmiştir. 2006 yılından bu yana belediye tarafından gerçekleştirilen bisiklet sürme kursları desteklenmiştir. Yaya güvenliği açısından seminerler gerçekleştirilmiş, şehirde yaşlı bireylerin avantaj noktası olabilecek noktalar (müzeler, mağazalar, kütüphaneler, eczaneler, sağlık merkezleri, tuvaletler) gösterilmiş ve bireylere mevcut tehlikelere karşı korunma yolları öğretilmiştir. Toplu taşımalarla alakalı farkındalığı arttırmak için de

³⁰⁶Goal-Project, Implementation Possibilities,

https://trimis.ec.europa.eu/sites/default/files/project/documents/20140115_095754_71516_Implementation_Possibilities.pdf (26 Mart 2019).

³⁰⁷European Commission, Safety-ENhancing Innovations for Older Road userS,

<https://cordis.europa.eu/project/rcn/193376/factsheet/en> (26 Mart 2019).

³⁰⁸European Commission, Good Practice Implementation Report Final Publishable Report, http://www.aeneas-project.eu/docs/Good_Practice_Implementation_Report.pdf (26 Mart 2019).

kurslar düzenlenmiş ve bu şekilde güvenli ve rahat bir şekilde toplu taşıma kullanımının sağlanması amaçlanmıştır.

2.3.3.7. Almanya’da Yaşlı Bireylere Yönelik Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvikler

Aktif yaşlanma kavramı daha önce de vurgulandığı üzere oldukça bütünlükü bir anlayıştır. Bu anlayış içerisinde yaşlı bireylerin aktif olarak hayatlarını sürdürme gayesi vardır. Bunu sağlamak için de hayatın akışı içerisinde gerçekleşebilecek olan potansiyel hastalıklardan koruma düşüncesini hayatın her alanını yaymak gerekmektedir. Nitekim GSYİH’nin yaklaşık %11’i kadar sağlık alanına harcama yapan Almanya içerisinde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, bireylerin ileriki yaşlarında dahi olsa gerçekleştirdikleri fiziksel aktivitelerin; sağlıklarını, toplumsal hayata katılımlarını ve entegrasyonlarını arttırmaya yardımcı olduğu görülmektedir³⁰⁹. Bu nedenle Almanya örneğinde de görüldüğü gibi bireylerin sağlıklı yaşama ve fiziksel aktivitelere teşvik edilmesiyle birlikte önemli sorunların çözümü kolaylaşabilmektedir.

Almanya’da sağlıklı yaşamı benimsetmek, önleyici önlemler almak, kötü beslenme alışkanlıklarını sonlandırmak, fiziksel aktivite eksikliğini gidermek ve obeziteyi azaltmak adına 2010 yılında Sağlık Bakanlığınca bir ulusal hareket planı belirlenmiştir. 2013 yılında hareket planının ilerleyişini anlatılan bir rapor yayımlanmış ve bu rapor içerisinde artan yaşam beklentisi nedeniyle bir hareket planı oluşturulması gerekliliğinden söz edilmiştir. Ayrıca rapor içerisinde bireylerin yaşıyla birlikte fiziksel olarak fazla kilo kaybettiklerine ve kötü beslendiklerine değinilmiştir. Nitekim mevcut plan bireylerin ve federal hükümetlerin katkılarıyla uygulanması planlanmış ve buradan hareketle çeşitli politika önlemleri üzerinde durulmuştur. Bireylerin yaşadıkları kamu ve özel çevrelerdeki beslenme alışkanlıklarının değiştirilmesi, fiziksel aktivite ve sağlıklı yaşam gibi konulara dair eğitimler, günlük hayatta fiziksel aktivitelere yer vermeye yönelik teşvikler ve ev dışında yenen yemeklerin kalitelerinin artırılması gibi araçlar

³⁰⁹Tesch-Roemer, s.9. ; World Bank, Current Health Expenditure (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=DE> (27 Mart 2019).

belirlenmiştir. Ayrıca uzmanlarla birlikte hareket edip bu konu üzerinde çeşitli diyalog ağları kurulmuştur³¹⁰.

“Sağlık İçin Spor (*Sport pro Gesundheit*)”, Almanya içerisinde yetişkinler için uygulanan ve fiziksel aktiviteler ile spor faaliyetlerini teşvik etme amacı güden bir politika aracıdır. Alman Olimpiyat Sporları Konfederasyonu (*Deutsche Olympische Sportbund*) ve Alman Tıp Birliği (*Bundesärztekammer*) tarafından kurulan bu strateji, Alman spor kulüpleri yoluyla egzersiz yapmayan veya spora olumsuz bakan bireyleri spora teşvik etmeyi amaçlamaktadır³¹¹. Dolayısıyla mevcut strateji, fiziksel aktivitelere olumsuz bakan yaşlı bireyleri de içermektedir.

Direkt olarak yaşlı bireylerin hareket olanaklarını arttırmayı ve teşvik etmeyi amaçlayan “Dengeli Yaşlanma (*Alter Werden in Balance*)”, Sağlık Bakanlığına bağlı Federal Sağlık Eğitimi “(*Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung - BzgA*)” kurumunca uygulanmaktadır. Buna göre çeşitli programlar uygulanarak yaşlı bireylerin egzersiz ya da fiziksel aktivite alışkanlıkları sağlamalarına yardımcı olunmaktadır. Örneğin bu kapsamda uygulanan “Her Gün Eğitim Programı’yla (*Das Alltags Trainings Programm - ATP*)“ birlikte 60 yaş üzerindeki bireylere on iki haftalık bir kurs süresince kendi kapasiteleri dahilinde yapabilecekleri egzersiz eğitimleri verilmektedir³¹². Yine aynı kapsam içerisinde, “Lübeck Hareket Dünyaları Modeli (*Lübecker Modell Bewegungswelten*)” programında ise yaşlı bireyleri (genellikle 80 yaş ve üstü katılımcılarla) hedef alan ve bir uzman eşliğinde, gruplar halinde birçok farklı aktiviteyi (ev işi yapma, ormanda yürüme, hasat toplama v.b) kapsayan bir fiziksel teşvik modeli uygulanmaktadır³¹³. Dengeli Yaşlanma kapsamında bahsedilen programların varlığına ek olarak; bilgilendirici görseller ve broşürler de dağıtılmaktadır.

³¹⁰Federal Ministry of Food, Agriculture and Consumer Protection, **IN FORM - German National Initiative to Promote Healthy Diets and Physical Activity**, Berlin: 2013, s.16.

³¹¹WHO - Regional Office for Europe, GERMANY Physical Activity Factsheet, http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0010/288109/GERMANY-Physical-Activity-Factsheet.pdf?ua=1 (27 Mart 2019).

³¹²Alter Werden in Balance, Was Ist Das Atp, <https://www.aelder-werden-in-balance.de/atp/was-ist-das-atp/> (2 Nisan 2019).

³¹³WHO, **Physical Activity Factsheets for the 28 European Union Member States of the WHO European Region**, Kopenhag: 2018, s.75.

2.3.3.8. Almanya’da Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri

Almanya içerisinde yaşlı bireylere yönelik hastalık önleyici politikaların yanında, aktif yaşlanma kapsamında değerlendirilmeyip daha çok geleneksel yaşlılık politikaları düzleminde ele alınan uzun dönemli bakım politikalarına da ciddi önem verilmektedir. Nitekim uzun dönemle bakımla alakalı hizmetler “uzun dönemli bakım sigortası (*Pflegeversicherung*)” altında gerçekleştirilmektedir. 1995 yılında yürürlüğe giren bakım sigortası kapsamında yatılı bakım hizmeti alan 0,9 milyon ve evlerinde yaşayan yaklaşık 2,5 milyon kişi bulunmaktadır³¹⁴. Toplamda 3,5 milyonu aşan bu bireylerin yaklaşık olarak 2,9 milyonunu 60 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bakım sigortasından yararlanan kişilerin çoğunluğunu yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Sigortadan faydalanan bu bireylerin yaklaşık 2,1 milyonu ev içerisinde bakım hizmeti alırken geri kalanı (yaklaşık 0,8 milyon) ise herhangi bir bakım yurdunda tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak hizmet almaktadır³¹⁵.

Alman bakım sigortasının temel esası bakıma muhtaçlık ilkesidir. Yasa içerisinde yapılan tanımlamaya göre bakıma muhtaçlık ilkesi; bağımsız hareket edebilme veya herhangi bir sağlık nedeniyle vücut fonksiyonlarındaki bir kısıtlama sebebiyle günlük ihtiyaçlarını karşılayamama anlamına gelmektedir. Buna göre Alman bakım sigortası sistemi içerisinde bakıma muhtaç olan bireyleri tespit etmek ve ona göre hizmetlerde bulunmak adına “derece sistemi (*Pflegestufen*)” oluşturulmuştur. Bu derece sistemi kapsamında bireylerin bakıma ne kadar muhtaç olup ne kadar hizmete ihtiyaç duydukları kurum görevlilerince belirlenmekte ve buna göre bir derecelendirme yapılmaktadır. Yapılan derecelendirme, bireyin mevcut sağlığı ile doğru orantılı olarak bir ile beş arasında değişkenlik göstermektedir. Kurum bilirkişisi (*Pflegegutachten*) tarafından çeşitli kriterler (hareketlilik, zihinsel-iletişimsel beceriler v.b.) doğrultusunda yapılan tespit sonucunda, bireyin hangi derece (1-5) içerisinde olduğu tespit edilir ve

³¹⁴Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Özetle Sosyal Güvenlik, 2018, https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-uerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (3 Nisan 2019), s.93.

³¹⁵Federal Statistical Office, Persons in Need of Long-Term Care: Germany, Reference Date, Type of Care, Age Groups, https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/data;sid=B39B5033AF5393B39E8018414D1B9B47.GO_1_5?operation=abrufabelleVerzeichnisAuswahl&verzeichnis=&levelindex=0&levelid=1554248454501&sortdirection=auf&selectionname=22400-0001&auswaehlen.x=3&auswaehlen.y=4 (3 Nisan 2019).

derecesine göre verilecek hizmet kapasitesi ayarlanmaktadır. Örneğin kişinin bakım sigortası ödemesinin miktarı ve evde ya da herhangi bir kurumda bakım hizmetinin verilmesi durumu ile kişinin derecesiyle alakalıdır.

Almanya’da daha önce değinilen istatistiklerin de vurguladığı gibi daha çok ev içerisinde kişilerin bakım ihtiyaçlarının karşılandığı görülmektedir. Dolayısıyla evde bakım hizmeti üzerinde önemle durulmaktadır. Sabit bakım hizmeti adı altında değerlendirilen evde sürekli bakım hizmeti, evde kendi başlarına iş göremeyen ve herhangi bir yakını tarafından ihtiyaçları karşılanamayan yalnız bireylere verilmektedir³¹⁶. Bakım kapsamında kişilere refakatçilik, vücut bakımı ve ev işlerinde yardım gibi hizmetler sunulmaktadır. Bu doğrultuda sigorta kapsamında kişilerin derecelerine göre aynı yardım bakım masrafları karşılanmaktadır. Kanunun 36.maddesine göre; derecesi en az 2 olan bireyler hizmet alabilirlerken, tutar olarak 2.kademede olan bir bireyin aylık 689 Euro, derecesi 3 olan bireyin 1298 Euro, derecesi 4 olan bireyin 1612 Euro ve derecesi 5 olan bireyin 1995 Euro’ya kadar bedenen bakım hizmeti masrafları sigorta tarafından karşılanmaktadır³¹⁷.

Almanya’da uzun dönemli bakım sigortası kapsamındaki bireyler, bağlı oldukları sigorta türünden (özel veya kamu) kendi yaşadığı ev içerisinde bakım hizmeti (aynı bakım) talep edebilirken bu hizmetten faydalanmayı tercih etmeyip bakım parası almayı da talep edebilmektedirler. Bu şekilde sahip oldukları bakım parasını kendilerine bakım hizmetinde bulunan yakınları için veya yine bakım talebini karşılayacakları herhangi bir birey için kullanabilmektedirler. Ayrıca bakım hizmetini ve ödeneği aynı anda talep edip karma bir hizmete de sahip olabilmektedirler. Kişiye bakım sigortası kasasından ayrılan pay, kişinin derecesi ile doğru orantılıdır. Kanunun 37.maddesine göre; derecesi en az 2 olan bireyler bakım parası alabilirlerken, tutar olarak 2.kademede olan bir birey aylık 316 Euro, derecesi 3 olan birey aylık 545 Euro, derecesi 4 olan birey aylık 728 Euro ve derecesi 5 olan birey aylık 901 Euro bakım parası alma hakkına

³¹⁶Çağlar, s.92.

³¹⁷Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).

sahiptir³¹⁸. Bu ödeneklerle birlikte bireyler kendi bakım ihtiyaçlarını kurum dışı bakıcılar yolu ile karşılayabilmektedirler. Gayri resmi olarak adlandırılan bu bakıcılara sigorta kapsamında ücretsiz bakım kursları ve danışmanlığı da sağlanmaktadır. Nitekim gayri resmi bakıcıların temelini kişinin eşi veya kız çocukları oluşturmaktadır³¹⁹. Bununla birlikte genellikle Doğu Avrupa ülkelerinden göçen, maliyeti düşük ancak bakıma dair bilgisi yeterli olmayan bakıcılar da yaygınlık göstermektedirler³²⁰. Bahsedilen bireylere, kanun içerisinde ve sigorta kapsamında çeşitli haklar sunulmuştur. Kanuna göre bakım hizmetini yürüten ve en az altı aydır bu işi yapan bakıcılar dört haftalık bir süreyle hastalandıklarında veya tatile çıkmak istediklerinde masraf tutarı 1612 Euro'ya kadar vekaleten profesyonel bakıcılar görevlendirilmektedir. Aynı zamanda haftada 14 saatten daha fazla bakım sunan veya 30 saatten az çalışan bakıcıların emeklilik primleri de karşılanmaktadır. Bununla birlikte hem evde bakımın teşvik edilmesi hem de iş ve aile yaşamının dengelenmesi adına Bakım Zamanı Yasası (*Pflegezeitgesetz*) ve Aile Bakım Yasası (*Familienpflegezeitgesetz*) çıkartılmıştır. Bu yasalarla birlikte bakıma muhtaç olan bir yakına sahip çalışanlar için çeşitli muafiyetler getirilmiştir. Bireyin herhangi bir yakınının, aniden ortaya çıkan bir rahatsızlığına karşılık bakım hizmeti sağlaması için 10 iş günü süresiyle işe gitmeme hakkı bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde sözleşmelerde aksi belirtilmediği takdirde birey ücretini işverenden alırken herhangi bir ücret ödemesi yapılmadığı durumlarda ise bireyin 10 günlük bakım destek parasına (*Pflegeunterstützungsgeld*) başvurma hakkı vardır. Mevcut ücret bakıma muhtaç kişinin derecesinden bağımsız olarak ödenmektedir. Aynı zamanda 15 çalışandan fazla çalışana sahip bir işyerinde çalışan bir bireyin yakını bakıma muhtaç hale gelirse, birey 6 ay kadar çalışma yükümlülüğünden muaf tutulabilmektedir. Bu imkan bireyin günlük mesai saatlerinin ayarlanması ile de kullanılabilir. Eğer mesai saatlerinin ayarlanmasından daha uzun süreli bir bakım ihtiyacı söz konusu olursa 24 aya kadar aile bakım zamanı hakkı ortaya çıkabilmektedir. Bunun için bireyin çalıştığı işyerinde en az 25 tane çalışan olması gerekmektedir. Son olarak yakın aile bireyinin vefatından önce kişiye manevi destek olması açısından 3 aya kadar kısmi ya da tam muafiyet hakkı

³¹⁸Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).

³¹⁹Erika Schulz, "Almanya'da Yaşlılar İçin Uzun Süreli Bakım Sistemi", Zeynep Güldem Ökem ve Mustafa Can (Ed.), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşlılara Yönelik Uzun Süreli Bakım Sistemleri ve Uygulamaları** içinde (13-66), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.31.

³²⁰Çağlar, s.141.

tanınmıştır. Ancak bunun için de kişinin çalıştığı işyerinde en az 15 çalışanın olması gerekmektedir. Çalışan yükümlülüğünün olduğu durumlarda ise birey, işvereni ile anlaşılabilir benzer izinler alabilmektedir. Tüm muafiyet durumlarında işverenin, izin verdiği bireyin sözleşmesini feshetmeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ücretsiz olarak gerçekleşen muafiyet durumlarındaki bireyler ise mağduriyetlerinin giderilmesi adına Aile ve Sosyal Toplum İlişkin Görevler Federal Dairesi (*Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben – BAFzA*) bünyesinden faizsiz kredi alma haklarına sahiptirler. Var olan tüm bu imkanların ve düzenlemelerin, bakıma muhtaç halde olan yaşlı bireyler ile o bireylerin aileleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve doğal olarak kuşaklararası dayanışmayı arttırmak amacı içerdiği vurgulanmaktadır³²¹.

Derecesi ne olursa olsun her bireye 1 Ocak 2017 tarihinden itibaren 125 Euro'ya kadar ek olarak bir aylık yük hafifletici (*Entlastungsbetrag*) katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yasaya göre 40 Euro'ya kadar bakım malzemelerine yönelik ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Herhangi bir şekilde ihtiyaç duyulduğu takdirde de bakım eşyası ödünç olarak kişiye sunulmaktadır.

Ev içerisinde veya diğer yaşam alanlarında sabit bir bakım hizmetinin yanında gezici veya ayakta bakım (*ambulante pflege*) olarak adlandırılan bakım fonksiyonları da yaygınlığını sürdürmektedir. Nitekim bu hizmet aracı, bilirkişinin raporu doğrultusunda eğer ayakta bakımın yeterli olarak kabul edildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır³²². Var olan bu imkanın temel amaçlarından bir tanesi bireyin evinin içerisinde yaşamını sürdürmesini teşvik etmektir.

Bakıma muhtaç yaşlı bireylerin ev içerisinde bakımlarının dışında; bakımevleri (*altenwohnheim*), huzurevleri (*altenheim*) veya yaşlılarevleri (*pflegeheim*) gibi çeşitli bakım hizmeti veren kuruluşlarda da bakım hizmeti almaları mümkündür. Kanunun 43.bölümünün ikinci ve üçüncü maddelerinde bireylerin sigorta tarafından karşılanabilecek masraf tutarları belirtilmiştir. Buna göre 1.derecede olan bir birey aylık

³²¹Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Pflegezeitgesetz, <https://www.gesetze-im-internet.de/pflegezg/PflegeZG.pdf> (2 Şubat 2020) ; Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Familienpflegezeitgesetz, <https://www.gesetze-im-internet.de/fpzg/FPfZG.pdf> (2 Şubat 2020).

³²²Alpay Hekimler, "Federal Almanya'da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları – Türkiye İçin Gözlemler", **Çalışma ve Toplum**, Cilt.1, Sayı.44 (2015), s.64.

125 Euro (yük hafifletici yardım), 2.derecede olan bir birey aylık 770 Euro, 3.derecede olan bir birey aylık 1262 Euro, 4.derecede olan bir birey aylık 1775 Euro, 5.derecede olan bir birey ise aylık 2005 Euro aylık bakım hizmeti alma hakkına sahiptir. Ancak yatılı bir bakım hizmetinin Almanya sınırları içerisinde oldukça maliyetli olduğu ve bu nedenle sigortanın sunmuş olduğu bu imkanların yetersiz olduğu görüşü hakimdir³²³. Yaşlı bireyler var olan bu pahalılık sebebiyle sigortanın karşılamış olduğu miktarın üzerinde kendileri para ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle yatılı bir bakımdan ziyade ev içerisinde bakımın daha çok teşvik edildiği görülmektedir. Zaten daha önce de istatistikler üzerinde de değinildiği gibi yatılı bakım hizmeti alanların sayısı, evde bakım hizmeti alan bireylerin sayısından oldukça azdır.

Kısmen yatılı gündüz ve gece bakımı, Almanya’da yatılı bakıma alternatif olarak geliştirilen ve bakım derecesi 2 ile 5 arasında olan yaşlı bireyler için bir hak olarak sunulan bir hizmettir. Misafirleri kendi servis araçlarıyla eve götürüp bırakan gündüz bakımı seçeneği özellikle yakınları çalışan bireyler için oldukça avantajlı olmaktadır³²⁴. Kanun içerisinde belirtildiği üzere bakım derecesi 2 olan bireyin ayda 689 Euro, bakım derecesi 3 olan bireyin ayda 1298 Euro, bakım derecesi 4 olan bireyin ayda 1612 Euro ve bakım derecesi 5 olan bireyin ayda 1995 Euro tutarında kısmi yatılı bakım hizmeti alma hakkı vardır. Bakım derecesi 1 olan bireyler ise yük hafifletici yardım olan aylık 125 Euro tutarını kullanabilmektedirler. Verilen hizmetler sadece bakım ile sınırlı kalmayıp çeşitli aktif faaliyetleri de içerebilmektedir³²⁵.

Evde bakım sırasında evde çözülemeyecek herhangi bir sorun ile karşılaşıldığında veya bireyin hastanede kaldığı süre sonrasında bir rehabilitasyon hizmeti görmesi gerektiğinde kısa süreli bakım hizmeti devreye girmektedir. Yatılı bir şekilde sekiz aylık bir süreliğine kişinin derecesine bağlı olarak sigorta tarafından masraflar karşılanmaktadır. Buna göre 1.derece içerisinde olan bireyler aylık yük

³²³Çağlar, s.105.

³²⁴Sosyal İşler ve Entegrasyon Bakanlığı, **Bakıma Muhtaçsınız – Şimdi Ne Olacak?**, Stuttgart: 2017, s.25.

³²⁵Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).

hafifletici 125 Euro'yu kullanabilirlerken, 2-5 arasındaki dereceye sahip bireyler ise 1612 Euro tutarına kadar kullanabilmektedirler³²⁶.

2.3.4.Almanya'da Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Alman aile yapısının temel dinamikleri demografik değişimler, küreselleşme ve ekonomik süreçlerle ilişkili bir şekilde hareket etmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan ekonomik dönüşümlerin nüfus ve aile yapısı üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Aynı zamanda çocuk sahibi olma eğiliminin düşmesiyle birlikte yaşanan demografik dönüşümlerle birlikte Alman aile kurumunun dinamikleri de dönüşüme uğramıştır. Bireyselleşme eğilimlerinin artması, tek ebeveynli ailelerin varlığı, ileriki yaşlardaki bireylerin yalnız bir biçimde yaşamalarının yaygınlaşması gibi etkenler aktif yaşlanma politikalarının temel direklerinden biri olan kuşaklararası dayanışma aracının önemini arttırmaktadır. Nitekim bakım konusundaki önceliğin aile ve ev eksenine verilmesi, bakıma muhtaç bireyin yakınlarına çeşitli muafiyetler ve kolaylıklar sağlanması bu husus hakkında önemli göstergeleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda çeşitli derneklerin, eyaletlerin ve hükümet programlarının da bu konu üzerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir.

Almanya'da kuşaklararasıdaki ilişki incelendiğinde büyükanne ve büyükbabaların kendilerinden sonraki kuşaklara daha fazla katkı sağladığı ancak karşılığında sağladıkları katkıdan çok daha azını aldıkları görülmektedir. Alman Aile Bakanlığı'nın gerçekleştirmiş olduğu araştırma raporuna göre büyükanne ve büyükbabaların %12'si torunlarına finansal destekte bulunurken aynı zamanda bu oranın çok daha üzerinde torunlarının bakımlarını üstlenmektedirler³²⁷. Yine aynı rapora göre genel kanının aksine yetişkin bireylerin %80'i ebeveynlerine bir saatten az mesafede hayatlarını sürdürmektedirler. Tüm bunlardan hareketle Almanya içerisinde her ne kadar bireyselleşme olgusu hakim olsa da kuşaklar arasındaki bağlantıların varlığının kanıtı olduğu söylenebilmektedir.

³²⁶Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).

³²⁷France Benevolat, *Solidarity Between Generations in Europe: Comparing German, Belgian, Italian and Sweden Case*, Paris: 2012, s.6.

Almanya’da kuşaklararası dayanışmayı sağlamaya yarayan en önemli araçlardan bir tanesi çoklu kuşak evleri (*Mehrgenerationenhäuser*) olarak tanımlanan ve içerisinde farklı nesillerin bir araya geldiği ev modelleridir. Almanya çapında 540’tan fazla bulunan bu model evler, sosyal dayanışma açısından oldukça önemli bir yerde bulunmaktadır³²⁸. 2006 yılında Alman Aile Bakanlığı tarafından uygulanmaya başlanan bu programın ilk versiyonuyla birlikte birçok katılımcı sağlanmış ardından geliştirilmiş politika önlemleri ile 2012 yılında ikinci versiyonu uygulanmaya başlanmıştır. Kuşaklararası evler, eyaletler ve belediyeler arasında farklılıklar ortaya çıksa da uzun dönemli bakım, eğitim ve entegrasyon, ev içi hizmetleri, gönüllü çalışma gibi ortak temeller üzerinde kurulmuşlardır³²⁹. Ancak yaşlı bireyler ile genç bireylerin aynı evde kalması fikri gençler açısından çeşitli problemlere yol açacağı düşünüldüğünden bu tarz evlerin yeni bir forma büründüğü görülmektedir. Gerçekleştirilen bu formlarla birlikte büyük kompleksler içerisinde anaokulları ve yaşlı bireyler için yaşam alanları hayata geçirilmiş ve ortak buluşma alanları yaratılarak kuşaklararası iletişimin sağlanması hedeflenmiştir³³⁰.

Kuşaklararası evlere benzer bir şekilde kurulan Yaratıcı Evler (*Kreativhaus*) ise Alman Aile Bakanlığı tarafından desteklenen ve mahalleler arasındaki ilişkiyi kuşaklararası bağlantılarla sağlamayı amaçlayan bir proje olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda Yaratıcı Evler; genç ve yaşlı bireyler için doğum günü partileri organize etme, onları sanata yönlendirme, yaşlı ve çocuklar arasındaki ilişkiyi geliştirme gibi aktivitelere aracılık etmektedirler³³¹.

Kuşaklararası dayanışmanın artırılması adına Almanya içerisinde çeşitli projelerin varlığı görülmektedir. Merkezi başkent Berlin’de yer alan “Modern Tarihe Tanıklık Edenler Merkezi (*Zeitzeugenbörse*)” tarafından 1993 yılından bu yana Almanya’nın yakın tarihine damga vurmuş olan olayların izlerinin, döneminin yaşayanlarından bu zamanın genç bireylerine aktarıldığı konferanslar

³²⁸Centre for Public Impact, Mehrgenerationenhäuser II in Germany, <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/mehrgenerationenhauser-germany/> (9 Nisan 2019).

³²⁹Mehrgenerationenhäuser, Action Programme Multi-Generational Centres: What is it about? <https://www.mehrgenerationenhaeuser.de/fileadmin/Daten/Docs/aktuelles/bmfsfj-english-abstract-multi-generational-centres-ap-2015.pdf> (9 Nisan 2019).

³³⁰Çağlar, s.121.

³³¹France Benevolat, s.12.

düzenlenmektedir³³². Kuşaklararasıdaki ilişkiyi arttırmayı hedefleyen bir diğer uygulama ise Berlin Senatosu tarafından desteklenen Alman Kadınlar Derneği'nin (*Frauenbund*) düzenlediği “Büyükbaba-Büyükanne Hizmeti” (*Grosselterndienst*) uygulamasıdır. Yaşlı bireylerin, tekli ebeveynli ailelerde büyüyen çocuklara ninelik veya dedelik yapma fırsatı sunan bu uygulama günümüzde 480’den fazla gönüllüye sahiptir³³³.

³³²Zeitzeugenbörse Berlin - Centre for Witness to Contemporary History, The Idea of the ZZB, http://www.zeitzeugenboerse.de/pdf/flyer/1003_zzb_flyer_eng.pdf (9 Nisan 2019).

³³³France Benevolat, s.12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ YAŞLILIK OLGUSU VE AKTİF YAŞLANMA KAPSAMINDAKİ YAŞLILIK POLİTİKALARI

3.1.Türkiye'nin Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları

Günümüzde Türkiye'nin sahip olduğu sosyal devleti anlayışına yönelik tartışmalar varlığını sürdürürken, sosyal devlete özgü politikaları uygulama pratiğine dökmesi anca 19.yüzyıl ortalarında varlık bulmuştur. 19.yüzyıldan önce sosyal sorunlara yönelik çözümlerin daha çok devletten bağımsız ve kurumsal olmayan yapılar içerisinde çözülmeye çalışıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla mevcut yıllarda devletin sosyal alana müdahalesinin sınırlı olduğu; aile ilişkileri, lonca dayanışmaları, dini içerikli yapıların etkinliği, mahalle ve köy tabanlı yardımlaşmanın mevcut olduğu çok boyutlu bir yapının varlığından söz edilebilmektedir³³⁴. Bu durumun temel nedenlerinden bazıları; tarımsal ekonomi özellikleri taşıyan bir yapıda sanayileşme hamlelerinin, piyasa ekonomisine katılım eğilimlerinin ve işçileşmenin Batı Avrupa ülkelerine nazaran daha geç bir aşamada yaşanmasıdır. 19.yüzyıl dönemi boyunca gerçekleştirilmeye çalışılan dünya ekonomik sistemiyle bütünleşme hamleleri süresince ise, ilk anayasa olarak kabul edilen Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve ilk Türk Medeni Kanunu olan Mecelle'nin ortaya çıkması, sosyal devlet anlayışı açısından hukuksal bir altyapının oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Keza yardımlaşma sandıklarının kurulması da mevcut döneme denk gelmektedir. Tüm bunlarla birlikte toprağa ve tarıma dayalı ekonomik sistem içerisinde oluşan ilk emeklilik aylığı gelir modeli, toprakların bazı kişilere (yeniçeri, vezir, beylerbeyi vb.) verilerek oluşturulduğu ifade edilmektedir³³⁵.

20.yüzyıl içerisinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte toplumsal yapıya yönelik mekanizmalarda çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Devlet eliyle hızlı bir sanayileşme ile kalkınmayı hedefleyen genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinden aldığı mirasla yine devletin biçimlendirdiği bir sosyal devlet gelişim süreci yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla ilk Cumhuriyet yıllarında tek partili bir dönem içerisinde hızlı bir

³³⁴Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", **Toplum ve Bilim**, Cilt.1, Sayı.92 (2002), s.10.

³³⁵Müjdat Şakar, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 11.Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2014, s.29.

modernleşme çabası görülmüş ve ulus-devlet inşa edilmeye çalışılmıştır³³⁶. Bu dönemde geç kalmışlığın getirdiği hızlı adım atma eğilimleri, yetersiz demokratik altyapı ve devletin her alanda aktif olması gerekliliği gibi etkenler, sosyal devletin oluşma aşamasında ön plana çıkmışlardır. Bu doğrultuda çeşitli hukuksal düzenlemeler, emekleme çağlarında olan Türkiye'nin sosyal devlet anlayışını yansıtmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda 1930'lu yıllarda sosyal politika anlamında birçok düzenleme getirilmiştir. İlk iş kanunu, Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller gibi düzenlemeler mevcut dönem içerisinde gerçekleştirilmiştir. Daha geniş çaplı düzenlemeler ise 1940'lı yılların ortalarından itibaren düzenlenmeye başlanmıştır. 1950 yılında İhtiyarlık Sigortası Kanunu çıkartılması bu konudaki en önemli düzenlemelerden birini oluşturmuştur. Aynı yıl Hastalık ve Analık Sigortaları düzenlenmiş, 1957 yılında ise var olan İhtiyarlık Sigortası Kanunu; Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortalar Kanunu ile tekrardan düzenlenmiştir. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı içerisinde ilk defa sosyal güvenlik hakkı anayasal çerçevede kapsam içerisine alınmıştır. 1982 yılında tekrardan düzenlenen Anayasa'nın ikinci maddesinde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir³³⁷.

Türkiye'nin mevcut sosyal refah niteliği ve özellikleri hala bir tartışma konusu olarak güncelliğini sürdürmektedir. Ancak birçok alanda Türkiye'nin refah modeli olarak Güney Avrupa refah modeli içerisinde yer aldığı görüşü hakimdir. Esping Andersen'in yapmış olduğu üçlü refah modeli tasnifi içerisinde çeşitli eksiklikler olduğunu vurgulayan Maurizio Ferrera, Güney Avrupa refah modeli şeklinde ayrı bir model tasarlamıştır. Bu tam oluşmamış ve uygulamada yetersiz olan refah modelinin tipik özellikleri olarak; ikili gelir desteği sistemi, sağlık sistemlerinde evrensellik, tikelciliğin varlığı, kamu harcamaları konusunda cömert davranma, dini kurumların etkisi ve ailenin önemli bir dengeleyici unsur olması gibi özellikler sayılabilmektedir³³⁸. Güney Avrupa refah modeli ile Türkiye'nin refah devleti yaklaşımları arasında çeşitli kesişimler bulunmaktadır. Nitekim Türkiye içerisinde sosyal yardımların etkinliğinin oldukça fazla olması, 2012 yılından itibaren uygulanan ve geniş tabanlı olarak güvence sağlayan Genel Sağlık Sigortası (GSS) sisteminin varlığı, dini tabanlı kurumların ve aile kurumunun sağlam bir

³³⁶Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 4.Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 2012, s.116.

³³⁷*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 1982, Md.2.

³³⁸Taşçı, *Refah Devleti ve Yaşlılık Algısı: Türkiye Üzerinden Değerlendirmeler*, s.35.

yapı içerisinde olması gibi özellikler Güney Avrupa refah modeli ile Türkiye'nin refah devleti özelliklerinin örtüştüğünün kanıtlarıdır³³⁹.

Sosyal devlet konumunun tartışıldığı Türkiye, GSYİH açısından 851 milyar dolarlık ekonomisi ile dünyanın en büyük on yedinci ekonomisi pozisyonunda yer alırken kişi başına düşen gelir açısından ise 68.sırada yer almaktadır.³⁴⁰ Bununla birlikte Türkiye 2018 yılı itibariyle, GSYİH'sının yaklaşık %13'ü kadar sosyal harcamalarda bulunurken, bu konuda OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır³⁴¹. Nitekim Türkiye'nin bu alandaki mevcut konumunu, son dönemde tüm dünyada yükselişe geçen neoliberal dönüşüm ekseninde açıklamak mümkündür.

3.2. Türkiye'nin Genel Nüfus Özellikleri ve Yaşlanma Süreci

Türkiye için mevcut durum itibariyle nüfus artışı devam eden ve de genç nüfusun yoğun olduğu bir profil çizdiği vurgulanabilmektedir. Son dönemlerde nüfus artış hızında düşüş eğilimi devam etse de nüfus artış hızının hala nüfus arttırıcı bir niteliğe sahip olması nedeniyle Türkiye'nin nüfusu artmaya devam etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin demografik dönüşüm süreci içerisinde bir "fırsat penceresine" sahip olduğu belirtilmektedir. Demografik fırsat penceresi kavramı, nüfus artış hızı düşerken çalışma çağındaki nüfusun artmaya devam etmesi durumunda ülke tarihlerinde sadece bir kez yaşanan bir dönemeci ifade etmektedir. Bu süreçte ülkelerin çalışma çağındaki nüfusunun fazla olması iktisadi büyümeyi getirecek insan gücünün fazla olmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak Türkiye'nin fırsat penceresinin yakın bir gelecekte kapanması beklenmektedir. Mevcut hali ile Türkiye, her ne kadar nüfusunda artışlar yaşansa da nüfus artış hızının düşme eğilimi gösterdiği, ölüm oranlarının düştüğü ve yaşam beklentisinin yükselişte olduğu bir sürece doğru ilerlemektedir. Dolayısıyla demografik dönüşüm sürecinin üçüncü aşamasında olduğu belirtilen Türkiye'nin hâlihazırda bulunan pozisyonu itibariyle süreci henüz tamamlamadığı ancak yakın gelecekte yaşlanma

³³⁹Ramazan Tiyek ve Umut Yertüm, "Güney Avrupa Refah Modeli Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.5, Say.1 (2016), s.44.

³⁴⁰World Bank, Gross Domestic Product 2017, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (12 Nisan 2019).; IMF, World Economic and Financial Surveys, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx> (13 Şubat 2020).

³⁴¹OECD, Public Social Spendings is High in Many OECD Countries, <http://www.oecd.org/social/soc/OECD2019-Social-Expenditure-Update.pdf> (12 Nisan 2019).

problemi ile karşılaşacağı ifade edilmektedir³⁴². Daha önce de değinildiği üzere 2012 yılında yapılan bir çalışmada, 65 yaş üstü nüfusun, 0-64 yaş arasındaki nüfusa oranının %7’den %14’e geçiş aşamasının gelişmiş ülkelere nazaran çok kısa bir süreyi ifade eden 27 yıl (2012-2039) içerisinde sağlanmasının beklendiği belirtilmektedir.³⁴³.

Tablo 10
Türkiye’nin Aralıklı Yıllara Göre Toplam Nüfusu (1960-2018)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018
Türkiye	27.119.9 62	34.880.6 11	44.021.1 46	55.494.7 11	66.889.4 25	72.561.3 12	80.810.5 25

Kaynak: Eurostat, Population Change – Demographic Balance and Crude Rates at National Level, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1> (13 Nisan 2019).

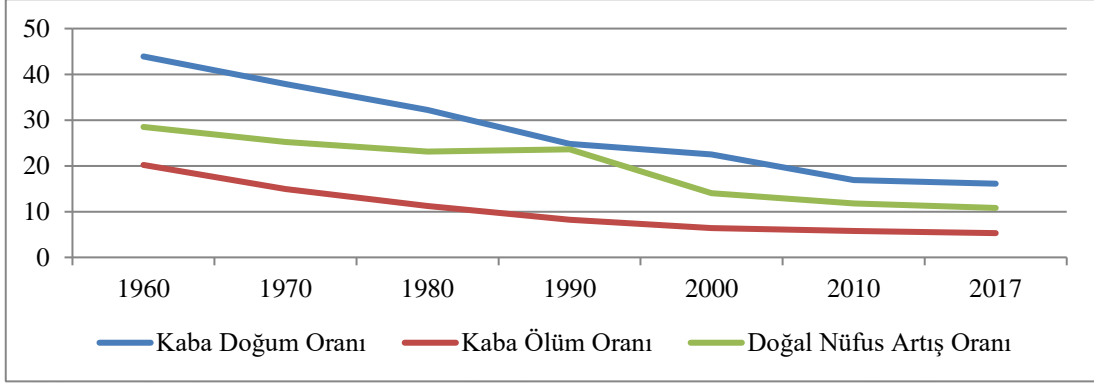
Türkiye’nin nüfusu üzerindeki sayısal değişimler incelendiğinde, 1960 yılı ile 2018 yılı arasındaki farklılık oldukça dikkat çekmektedir. 1960 yılında sadece 27 milyonluk bir nüfusa sahip olan Türkiye, aradan geçen 58 yılın ardından 80 milyonluk bir ülke haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960’lı yıllara kadar nüfusu arttırmaya yönelik politikalar izleyen Türkiye sonrasında fazla nüfusun ekonomik olarak sıkıntılar getireceği ve makineleşme nedeniyle insan gücüne olan ihtiyacın azaldığı düşüncesiyle nüfusu kontrol altına almaya yönelik politikalara yönelmiştir³⁴⁴. Ancak yine de doğurganlık oranlarının yüksekliği nedeniyle nüfus şiddetli bir şekilde büyümeye devam etmiştir. Tüm bunlarla birlikte BM’nin gerçekleştirmiş olduğu nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye de yaşlanma süreci içerisinde dahil olarak 2050’li yıllara

³⁴²Bilge Köksel, “Demografik Fırsat Penceresinden Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.9, Sayı.43 (Nisan 2016), s.2016.

³⁴³Çuhadar ve Lordoğlu, s.67.

³⁴⁴Köksel, s.2014.

kadar nüfusunun 96 milyona kadar çıkacağı ancak sonrasında doğurganlık oranlarının azalması nedeniyle düşeceği tahmin edilmektedir³⁴⁵.

Grafik 3. Türkiye'nin Kaba Doğum-Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Oranları(1960-2017)

Kaynak: Eurostat, Population Change – Demographic Balance and Crude Rates at National Level,

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps0001&plugin=1> (13 Nisan 2019). ; World Bank, Death Crude Rate,

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?locations=TR-DE> (13 Nisan 2019) ; Zafer Başkaya ve Fatma Özkılıç, “Türkiye’de Doğurganlıkta Meydana Gelen Gelişmeler(1980-2013)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.10, Sayı.4 (2017), s.418 ; Rüya Kasarcı, “Türkiye’de Nüfusun Gelişimi”, **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı.5, s.248.

Türkiye'nin kaba doğum oranlarının yıllar ilerledikçe düştüğü Grafik 3 üzerinden de görülebilmektedir. Benzer bir şekilde kaba ölüm oranları ve doğal nüfus artışları da 1960 yılından 2017 yılına kadar ciddi bir değişim göstermiştir. Genellikle azalma eğiliminde olan bu üç gösterge Türkiye nüfusunun geleceğine dair de ipuçları vermektedir. Nitekim BM'nin gerçekleştirmiş olduğu nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin kaba doğum oranının giderek düşeceği ve hatta 2060'lı yıllara gelindiğinde eksilere kadar ineceği tahmin edilmektedir³⁴⁶. Yapılan bu tahminler Türkiye'nin beklenen yaşlanma sorununu ve gelecek nüfus problemini de net bir biçimde göstermektedir. Zira Türkiye'nin demografik dönüşüm sürecinin üçüncü aşamasının sonuna gelmesi için nüfus artış hızının azalması ve doğurganlık hızının kendini yenileyebileceği seviye olan kadın

³⁴⁵Birleşmiş Milletler, World Population Prospects 2017,

[https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx) (13 Nisan 2019).

³⁴⁶Birleşmiş Milletler, World Population Prospects 2017,

[https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F03_RATE_OF_NATURAL_INCREASE.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F03_RATE_OF_NATURAL_INCREASE.xlsx) (13 Nisan 2019).

başına 2.1 doğumun altına düşmesi gerekmektedir³⁴⁷. Nitekim TÜİK'in açıkladığı 2018 yılı oranlarına göre Türkiye'de kadın başına doğumun uzun yıllardan sonra 1.99'a gerilediği görülmektedir³⁴⁸. Son açıklanan istatistiki veri, nüfusun yenilenme oranının aşağısında kalırken aynı zamanda durumun ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yakın bir gelecek içerisinde Türkiye'deki evlenme oranlarının genel olarak düşüş eğiliminde ve boşanma oranlarının artış eğiliminde olması nedeniyle doğum oranlarının ve nüfusun artış eğilimlerinin daha da düşmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin beklenen nüfus problemleri açısından önemle durulması gereken göstergelerden bir diğeri de artan beklenen yaşam süresinin varlığıdır. Tablo 11'de de görülebileceği üzere Türkiye'nin doğuşta beklenen yaşam süresi yıllara göre önemli bir artış içerisindedir.

Tablo 11
Türkiye'de Cinsiyete Göre Aralıklı Yıllar İçerisinde Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (1960-2016)

	Kadın	Erkek	Genel
1960	48,4	42,4	45,3
1970	55,0	49,5	52,2
1980	62,1	55,3	58,6
1990	70,3	60,7	64,2
2000	73,7	66,3	70,0
2010	77,5	70,7	74,1
2016	78,9	72,4	75,7

Kaynak: World Bank, Life Expectancy at Birth, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=TR> (13 Nisan 2019).

Türkiye'de doğuşta beklenen yaşam süresinin 1960 yılından 2016 yılına kadar olan farklılığı Tablo 11 üzerinden okunabilmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresi kadınlarda erkeklere göre daha yüksek bir görüntü çizerken her iki cinsiyet adına da istikrarlı bir artış göze çarpmaktadır.

Yaşlanma göstergelerinden bir diğeri olan medyan yaş olgusu ise Türkiye için bir diğer belirtiyi oluşturmaktadır. Türkiye'nin medyan yaşı henüz yaşlanma süreci

³⁴⁷Köksel, s.2017.

³⁴⁸TÜİK, Toplam Doğurganlık Hızı, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=113&locale=tr> (15 Kasım 2019).

oldukça yoğunlaşan ülkelere kıyasla uzun bir süredir 30'un altında seyretmektedir. Nitekim 1965 yılında 19.1 olan medyan yaşı 2015 itibariyle 29.9'a yükselirken 2020 itibariyle 30'un üstüne çıkıp ilerleyen yıllarda sürekli artacağı ve hatta 2050'li yıllarda 40'lara ulaşacağı tahmin edilmektedir³⁴⁹.

Tablo 12
Türkiye'nin Yüzdeler Dilimlere Göre Yaş Grupları Oranı (1960 – 2070)

	1960	2015	2030	2050	2070
0-14	41,9	25,6	20,7	16,8	14,7
15-24	17,5	16,6	14,6	11,8	10,5
25-64	37,4	50,0	52,6	50,8	47,5
65+	3,2	7,8	12,1	20,6	27,2

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Percentage of Total Population by Broad Age Group, <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (26 Ocak 2019).

Türkiye'nin nüfus özellikleri açısından geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bir bağlantı kuran Tablo 12'ye göre Türkiye nüfusu içerisinde 1960 yılına göre 2015 yılında çalışma çağındaki nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının ciddi bir şekilde baskın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 0-14 yaşta ciddi oran düşüşüyle birlikte 65 yaş ve üzerindeki bireylerin de oranının arttığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak şu aşamada hala dönüşüm süreci içerisindeki Türkiye için çalışma çağındaki nüfusun geniş bir yer kaplaması nedeniyle ön plana çıkan bir tehlike olarak gözükmemektedir. Tüm bunlarla birlikte doğurganlık oranlarının düşmesi, yaşam beklentisinin artış içerisinde olması, yaşlı nüfusun oranı ile sayısının artışı ve bu veriler ışığında BM'nin çizmiş olduğu nüfus senaryosu altında Türkiye'nin ilerleyen yıllarda hızlı bir şekilde yaşlanma pozisyonuna geçtiği görülebilmektedir. 2030'lu yıllar içerisinde çalışma çağındaki nüfusun oranının gerilediği ve 65 yaş üzerindeki bireylerin oranının arttığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2050 itibariyle 0-14 ve 15-24 yaş arasında olan ve nüfusun yenilenmesi için

³⁴⁹Birleşmiş Milletler, Median Age of the Population, <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (13 Nisan 2019).

önemli bir oranı ifade eden yaş aralıkları ise iyice gerilemektedir. 2070 yılında ise yaşlanma problemi oldukça ciddi bir problem halini almaktadır.

3.3. Türkiye’de Uygulanan ve Aktif Yaşlanma Kapsamında Değerlendirilen Politikalar, Uygulamalar ve Programlar

Nüfus göstergelerinin de işaret ettiği üzere Türkiye, yakın bir gelecekte yaşlanma sürecine girmesi ve bu tehlikeyi yaşaması oldukça yüksek bir ihtimale sahip bir ülke profili çizmektedir. Nüfus artış hızı ve doğurganlık hızı azalma eğilimi içerisindeyken ölüm hızları da paralel bir şekilde düşüş eğilimi göstermektedir. Doğuşta beklenen yaşam beklentisi giderek artarken yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı da artmaktadır. Bu göstergelerle birlikte BM’nin hazırlamış olduğu senaryolara göre de Türkiye’nin gelecek süreçte ciddi ve hızlı bir yaşlanma sürecine girmesi beklenmektedir. Bu nedenlerden dolayı mevcut pozisyon içerisinde Türkiye’nin aktif yaşlanma terimi ile ilişkisinin irdelenmesi ve bu doğrultuda uygulamakta olduğu politikaların bir değerlendirilmesinin yapılması oldukça önemlidir.

3.3.1. Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından gerçekleştirilen aktif yaşlanma endeksi raporu yalnızca yirmi sekiz Avrupa Birliği üyesi ülkeyi kapsadığından dolayı Türkiye ile alakalı bir bilgi ve değerlendirme almak mümkün olmamaktadır. Ancak BM Avrupa Ekonomik Komisyonu halihazırda yayımlamış olduğu aktif yaşlanma endeksini AB dışındaki ülkelerde test etmek ve mevcut endeksi daha da geliştirmek adına Türkiye ve Sırbistan için de bir pilot çalışma yayımlamıştır. Yayımlanan çalışma mevcut taslağını koruyarak Türkiye ve Sırbistan’ı; istihdam, sosyal hayata katılım, bağımsız yaşam ve aktif yaşlanma kapasitesi kapsamında toplam dört bağlamı kapsamaktadır. Bu dört bağlam kapsamında yapılan değerlendirmeyle birlikte Türkiye genel olarak aldığı 27,6’lık puanı ile 28 Avrupa Birliği üyesi içerisindeki ülkeler arasında 28.sırada yer almaktadır. Bu puanla birlikte Türkiye, sonuncu Yunanistan ile aynı puana sahiptir³⁵⁰.

³⁵⁰BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, The Active Ageing Index Pilot Studies for Serbia and Turkey, <https://statswiki.unece.org/download/attachments/76287849/Pilot%20study%20for%20Serbia%20and%20Turkey%20final.pdf?version=1&modificationDate=1473167139525&api=v2> (14 Nisan 2019).

İstihdam konusunda ise 23,9 puan ile 18.sırada yer almaktadır. Türkiye'nin istihdam düzlemindeki pozisyonunun geride olmasındaki en büyük nedenlerden biri olarak ise var olan cinsiyet temelli işgücü piyasası olarak gösterilmektedir. Emeklilik yaşının yakın dönemlerde gerçekleştirilen düzenlemelerle yükseltilmesi ise bu bağlamda pozitif bir etkide bulunduğu belirtilmektedir.

Tablo 13
Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	71.8	94.2	61.3	30.9	39.4	36.0	26.6	9.3	54.7	65.1	44.1	20.3
1991	71.0	94.3	61.7	30.7	40.3	35.3	28.1	8.5	55.4	65.2	44.5	18.5
1992	68.8	94.3	62.7	31.2	37.7	34.5	25.4	9.8	53.0	64.8	43.6	19.4
1993	65.7	94.0	59.8	27.5	31.3	28.6	18.6	6.6	48.1	61.7	38.8	16.0
1994	67.2	93.7	59.5	30.1	35.8	33.1	24.8	9.8	51.2	63.7	41.8	18.9
1995	63.7	93.7	61.0	33.0	34.2	33.1	25.1	11.0	48.6	63.8	42.7	20.9
1996	63.6	93.2	58.2	33.5	34.1	32.1	27.0	11.6	48.5	63.0	42.3	21.5
1997	62.5	92.8	57.6	31.6	32.2	30.3	25.3	11.2	47.0	61.9	41.1	20.4
1998	60.9	92.9	58.8	34.0	31.7	31.0	25.6	13.3	46.0	62.3	41.9	22.6
1999	60.7	91.7	54.4	33.8	33.2	31.2	26.4	15.2	46.7	61.8	40.1	23.6
2000	57.6	89.5	53.4	32.5	28.1	28.9	21.6	11.3	42.5	59.6	37.2	20.8
2001	56.3	88.7	52.7	30.4	28.5	29.6	21.5	12.3	42.1	59.8	36.8	20.5
2002	53.3	88.2	50.8	26.6	29.0	30.7	22.9	11.5	40.9	59.1	36.6	18.3
2003	50.6	87.7	47.1	25.3	26.8	29.8	21.4	10.4	38.4	57.8	34.0	17.1
2004	51.3	88.8	45.9	23.3	25.0	26.7	16.7	7.3	37.8	58.3	30.6	14.2
2005	51.7	89.1	44.8	22.1	24.5	27.3	14.8	6.6	37.7	58.2	29.1	13.4
2006	51.2	88.3	44.0	20.2	24.3	28.0	14.9	5.7	37.4	58.2	28.8	12.0
2007	51.6	88.1	42.9	18.9	24.4	28.0	14.8	5.7	37.7	59.0	28.3	11.5
2008	51.7	88.5	43.8	19.4	25.1	29.3	15.0	5.7	38.1	60.3	28.9	11.7
2009	52.2	88.8	44.8	19.6	25.8	31.6	16.3	5.9	38.7	61.8	30.1	11.9
2010	50.9	89.5	46.1	19.9	26.3	34.0	17.3	5.9	38.3	62.9	31.4	12.0
2011	52.3	90.0	48.4	20.9	26.8	35.7	18.2	6.5	39.3	63.5	33.0	12.8
2012	50.8	89.5	49.1	20.2	25.9	37.3	18.3	6.4	38.2	64.5	33.4	12.4
2013	51.9	90.0	48.2	20.5	27.5	38.9	18.8	6.1	39.6	64.4	33.2	12.4
2014	54.0	89.8	49.3	19.3	27.7	38.8	17.9	5.4	40.8	65.5	33.4	11.4
2015	54.2	90.4	50.3	19.9	29.8	40.3	18.3	5.8	42.0	65.5	34.2	11.9
2016	54.3	90.8	53.0	19.9	30.4	42.0	18.6	5.5	42.4	66.5	35.6	11.8
2017	55.2	91.2	54.8	20.6	31.1	43.8	19.3	5.6	43.3	67.6	36.8	12.2

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (14 Nisan 2019).

Türkiye'nin işgücüne katılım oranlarını gösteren Tablo 13 incelendiğinde tüm yaş grupları dahil olmak üzere, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu raporunu desteklercesine bir cinsiyete dayalı yapıdan söz etmek mümkün olmaktadır. Nitekim tüm yaş gruplarında kadınların işgücüne katılımının erkeklere kıyasla çok az olduğu görülebilmektedir. Öte yandan tüm yaş grupları içerisinde 25-54 yaş arasındaki nüfusun katılım oranı hariç diğer yaş gruplarında bir düşüş yaşanmaktadır. Ancak özellikle 65+ nüfusun işgücüne katılım oranının tüm bu düşüşe rağmen yüksekliği dikkat çekmektedir.

Tablo 14
Türkiye’de İstihdama Katılım Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	59.9	89.3	58.8	30.3	33.5	33.9	26.4	9.3	45.9	61.6	42.7	20.0
1991	58.6	88.9	59.6	30.2	35.6	33.5	28.0	8.5	46.9	61.6	43.4	18.2
1992	56.5	88.6	60.3	30.8	32.6	32.7	25.3	9.7	44.3	61.0	42.4	19.2
1993	53.4	88.4	57.7	27.3	26.3	26.8	18.5	6.6	39.5	58.0	37.7	15.9
1994	55.5	87.9	57.7	29.6	31.0	31.1	24.6	9.8	43.0	59.8	40.8	18.7
1995	52.9	88.9	59.0	32.5	29.7	31.4	25.0	11.0	41.0	60.5	41.7	20.7
1996	54.2	88.8	57.0	33.1	30.3	30.8	26.9	11.6	42.0	60.1	41.6	21.3
1997	53.7	88.6	56.6	31.2	27.4	28.8	25.1	11.2	40.3	59.0	40.5	20.2
1998	51.8	88.3	57.4	33.5	27.7	29.5	25.4	13.3	39.5	59.2	41.1	22.4
1999	51.2	86.3	52.9	33.5	28.6	29.5	26.3	15.1	39.7	58.2	39.3	23.4
2000	49.7	85.0	51.9	32.2	24.8	27.6	21.5	11.3	37.0	56.7	36.4	20.7
2001	46.7	82.4	51.1	30.1	24.4	28.0	21.4	12.3	35.3	55.5	35.9	20.4
2002	42.4	80.2	48.5	26.3	24.0	28.4	22.6	11.5	33.0	54.6	35.3	18.2
2003	39.7	79.9	44.7	25.1	21.7	27.4	21.2	10.4	30.5	54.0	32.7	17.0
2004	40.8	80.6	43.7	22.9	19.8	24.4	16.6	7.3	30.0	52.6	29.5	14.1
2005	41.6	81.0	42.5	21.9	19.4	24.8	14.7	6.6	30.2	53.0	28.0	13.3
2006	41.8	80.7	41.6	20.0	19.3	25.5	14.8	5.7	30.3	53.2	27.6	12.0
2007	41.5	80.7	40.5	18.7	19.3	25.6	14.6	5.7	30.2	53.2	27.1	11.4
2008	41.3	80.2	40.9	19.2	19.8	26.5	14.8	5.7	30.3	53.5	27.4	11.6
2009	39.0	77.9	41.1	19.2	19.3	27.6	16.0	5.9	28.9	52.9	28.2	11.7
2010	40.2	80.4	42.7	19.5	20.3	30.1	17.1	5.9	30.0	55.4	29.6	11.8
2011	43.4	82.7	45.4	20.5	21.2	32.2	17.9	6.5	32.1	57.5	31.4	12.6
2012	42.5	82.8	46.4	19.9	20.7	33.7	18.0	6.4	31.5	58.3	31.9	12.3
2013	43.1	83.2	45.2	20.2	21.5	34.8	18.2	6.1	32.2	59.1	31.5	12.3
2014	45.0	82.8	45.6	18.9	22.0	34.6	17.5	5.3	33.5	58.8	31.4	11.2
2015	45.2	83.1	46.4	19.3	23.2	35.7	17.7	5.8	34.2	59.5	31.9	11.6
2016	44.9	83.1	49.1	19.3	23.2	36.7	18.1	5.4	34.1	60.0	33.4	11.5
2017	45.3	83.8	50.6	20.0	23.0	38.3	18.7	5.5	34.3	61.1	34.4	11.9

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (14 Nisan 2019).

55-64 arası nüfusun emek piyasasındaki pasifliği dikkat çekerken 65+ nüfusun tablolarda da görülebileceği üzere işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı görece yüksek seyretmektedir. Bu durumun temel sebebi Türkiye’de gelişmiş ülkelere kıyasla tarım sektörünün ekonomide daha çok yer kaplamasıdır. 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre Türkiye’de yaşlı nüfusun %70,2’sinin tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir³⁵¹.

Tablo 15
Türkiye’de İşsizlik Oranları (%) (1990-2017)

	Erkek				Kadın				Genel			
	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+	15-24	25-54	55-64	65+
1990	16.6	5.2	4.0	1.9	15.0	5.9	1.0	0.0	16.0	5.4	3.1	1.5
1991	17.5	5.8	3.5	1.7	11.7	5.2	0.4	0.0	15.3	5.6	2.5	1.2
1992	17.9	6.0	3.7	1.1	13.5	5.3	0.4	0.7	16.3	5.8	2.7	1.0
1993	18.7	5.9	3.5	0.6	15.9	6.4	0.6	0.0	17.8	6.0	2.8	0.4
1994	17.5	6.2	3.0	1.5	13.4	6.0	0.7	0.0	16.0	6.2	2.3	1.1
1995	16.9	5.2	3.3	1.5	13.1	5.1	0.4	0.0	15.6	5.2	2.5	1.1
1996	14.8	4.8	2.1	1.0	11.1	4.0	0.4	0.0	13.5	4.6	1.6	0.7
1997	14.0	4.5	1.8	1.1	15.0	5.0	0.8	0.0	14.3	4.6	1.5	0.7
1998	14.9	5.0	2.4	1.3	12.8	4.8	0.6	0.0	14.2	4.9	1.8	0.9
1999	15.6	5.9	2.8	0.9	14.0	5.6	0.2	0.3	15.0	5.8	1.9	0.7
2000	13.7	5.0	2.9	0.8	11.9	4.6	0.5	0.0	13.1	4.9	2.1	0.5
2001	17.2	7.1	3.1	1.2	14.4	5.5	0.4	0.0	16.2	6.7	2.3	0.8
2002	20.3	9.0	4.6	1.1	17.1	7.5	1.2	0.4	19.2	8.7	3.5	0.9
2003	21.5	8.9	5.0	0.9	18.9	8.1	1.1	0.0	20.5	5.7	3.7	0.6
2004	20.5	9.2	4.8	1.5	20.7	8.5	0.8	0.0	20.6	9.0	3.6	1.1
2005	19.5	9.0	5.1	0.9	20.6	8.9	0.6	0.0	19.9	9.0	3.9	0.7
2006	18.3	8.6	5.5	1.0	20.7	8.9	0.9	0.0	19.1	8.7	4.3	0.7
2007	19.6	8.5	5.4	1.3	20.8	8.8	1.1	0.0	20.0	8.5	4.3	0.9
2008	20.1	9.3	6.6	1.0	21.2	9.6	1.3	0.6	20.5	9.4	5.1	0.9
2009	25.4	12.2	8.2	1.9	25.0	12.5	1.6	0.0	25.3	12.3	6.4	1.4
2010	21.0	10.1	7.5	2.1	23.0	11.4	1.5	0.0	21.7	10.4	5.8	1.5
2011	17.1	8.0	6.1	1.7	20.7	9.9	1.7	0.0	18.4	8.6	4.9	1.2
2012	16.3	7.5	5.6	1.5	19.9	9.6	1.8	0.0	17.5	8.1	4.5	1.1
2013	16.9	7.6	6.3	1.5	21.9	10.6	2.7	0.0	18.7	8.5	5.3	1.0
2014	16.6	7.8	7.4	2.4	20.4	10.9	2.2	1.1	17.9	8.7	6.0	2.0
2015	16.5	8.1	7.9	3.1	22.2	11.4	3.4	0.5	18.5	9.1	6.7	2.4
2016	17.4	8.5	7.3	3.2	23.7	12.6	2.9	0.5	19.6	9.7	6.2	2.5
2017	17.8	8.1	7.7	2.6	26.1	12.5	3.1	0.9	20.8	9.5	6.5	2.2

Kaynak: OECD, Annual Labour Force Statistics,
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (15 Nisan 2019).

³⁵¹Mehtap Barsbay Çakmak, “Türkiye’de Politika Belgelerinde Yaşlılara Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.14, Sayı.2 (2018), s.262,263.

İşsizlik oranlarına bakıldığı zaman son dönemlerde bir yükseliş eğilimi dikkat çekmektedir. Tüm yaş gruplarında bir işsizlik artışı söz konusu olurken bu konumda en çok etkilenen nüfusun 15-24 yaş grubunu oluşturan genç nüfus olduğu görülmektedir. Benzer bir şekilde 55-64 yaş arasındaki nüfusun ve 65+ nüfusun da işsizlik oranların da bir artış söz konusudur. Dikkat çekici unsurlardan bir diğeri de artan yaşıyla birlikte kadınlar ve erkekler arasındaki işsizlik oranları farklılıklarının kadınlar lehine yaşanan değişmedir. Nitekim 55-64 aralığındaki ve 65+ kadınların işsizlik oranı, aynı yaşa tabi erkek oranından daha düşüktür. Aynı yaşa tabi olan kadınların iş gücüne katılım oranlarının erkeklere nazaran oldukça düşük olması beraberinde işsizlik oranlarında bir farklılık getirmektedir. Kadınların emek piyasalarında aktif olamayışları Türkiye emek piyasasının yapısal sorunlarından biri olarak bilinmektedir. Toplumsal cinsiyetin istihdam oranlarına yansımaları, tüm yaş grupları için geçerliliğini korumaktadır.

HelpAge kuruluşunun 2015 yılında yayımladığı “Global AgeWatch Index” sıralamasına göre ise Türkiye, doksan altı ülke arasında yetmiş beşinci sırada kendine yer bulmuştur³⁵². Mevcut endeks içerisinde Türkiye için olumlu bir yön olarak yaşlı bireylerin %88’inin sigorta kapsamında olması gösterilmiştir. Türkiye’nin en zayıf alanı ve geliştirmesi gereken alan olarak ise yaşlı bireylerin istihdama katılım olanaklarının artırılması olarak belirtilmiştir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere yaşlı bireylerin daha çok tarımsal sektörlerde çalıştıkları bilinmektedir. Tüm bunlarla birlikte Türkiye’nin mevcut sorunlarının yanında yaklaşan yaşlanma tehlikesi ve yaşlanma sorunlarına karşılık çeşitli önlemlere sahip olduğu görülmektedir.

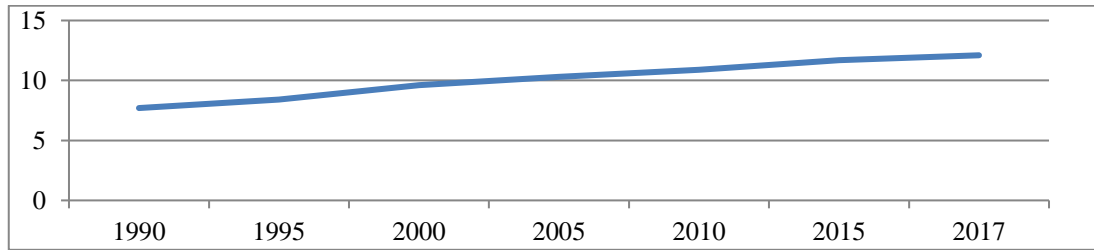
Yaşlı bireylerin yaşlılık dönemleri boyunca yoksulluk içerisinde yaşamalarını önlemek ve bir sosyal devlet ilkesiyle hareket ederek onlara sahip çıkmak adına ekonomik anlamda etkin kalmaları ilişkilendirilebilecek 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun altında aylık ödenmektedir. “65 Yaş Aylığı” veya daha önce üç ayda bir ödendiği için “Üç Aylık” olarak da bilinen yaşlılık aylığı; kendisi ve eşinin asgari ücretin 3’te 1’inden az gelire veya eş değer gelire sahip olamayan, nafaka bağlanmayan veya bağlanması mümkün

³⁵²HelpAge, Global AgeWatch Index 2015, 2015, <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Turkey> (14 Nisan 2019).

olmayan, herhangi bir kuruluştaki hizmeti almayan, çalışmayan veya isteğe bağlı prim ödemeyen ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre harçlık almayan muhtaç bireylere bağlanmaktadır³⁵³. Söz konusu aylık son gelen zamlarla birlikte 601 TL olarak ödenmektedir³⁵⁴. Ancak uygulanan bu yardım daha çok geleneksel politika düzleminde yer alırken yaşlı bireylerin ekonomik ve istihdam bağlamındaki etkinliklerinin temel belirleyicisini aktif yaşlanma politikaları oluşturmaktadır.

3.3.1.1. Türkiye’de Emeklilik Sisteminde Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Türkiye’de emeklilik sistemi ve sosyal güvenlik bağlamında çeşitli dönemlerde çeşitli değişimler baş göstermiştir. Özellikle 1990’lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan ekonomik sıkıntılarla birlikte uygulanan sosyal güvenlik politikaları nedeniyle sistem kendini devam ettiremez hale gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı 1990’lı yıllarla birlikte reform hareketle hızlanmış ve oldukça önemli değişiklikler getirilmiştir. 2008 yılında gerçekleştirilen reform ise radikal değişikliklerin en üst noktasını oluşturmuştur. Gerçekleştirilen reformların temel amaçları; sistemin sürdürülebilirliğini arttırmak, gelirlerle giderleri dengede tutmak ve sistemin finansmanını garanti altına almak olarak özetlenebilmektedir. Nitekim aşağıdaki grafikten de görülebileceği üzere Türkiye’deki yaşlı bağımlılık oranı düşük gibi görünse de yıllar içerisinde bir yükseliş eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir.

Grafik 4. Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı (1990-2017)

Kaynak: World Bank, Age dependency ratio, old(% of working population), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL?end=2017&locations=DE&start=1990> (15 Nisan 2019).

³⁵³T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022 Aylıkları, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/2022-ayliklari/> (24 Kasım 2019).

³⁵⁴Sözcü, 3 Aylık Maaş (2022) Ne Zaman Yatar?, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/3-aylik-maas-2022-ne-zaman-yatar-szcu1-4114991/> (24 Kasım 2019).

Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranının 1990 yılında %7 civarlarındaiken 2017 yılında %12'ye yükselmiştir. Doğurganlık oranlarının azalması, yaşam süresinin artması, ölüm oranlarının düşmesi gibi sebeplerle ileriki yıllarda yaşlılık sürecini daha ciddi bir şekilde hissetmesi beklenen Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranının da doğal olarak artması beklenmektedir.

Türkiye'de artış göstermesi beklenen yaşlı bağımlılık oranları çerçevesinde gerçekleştirilen emeklilik düzenlemelerin daha iyi anlaşılması adına, düzenlemelere gidilen sürecin de incelenmesi gerekmektedir. 10 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe giren "506 sayılı Kanuna Ek ve Geçici Maddeler Eklenmesine Dair 3246 sayılı Kanuna" göre emeklilik şartlarında çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Buna göre emeklilik yaşları kadınlar için 55, erkekler için 60 olarak belirlenirken 5000 günlük uzun vadeli sigorta prim ödeme şartı sabit kalmış ancak en az 15 yıllık sigortalılık süresi bulunan bireyler için 3600 gün uzun vadeli sigorta primi ödeme şartı getirilmiştir. Gerçekleştirilen bu düzenlemeye ek olarak yaş haddini dolduramayıp 5000 günlük prim ödeme gün sayısını dolduran erkekler için 25, kadınlar içinse 20 yıllık sigortalılık süresini dolduran bireyler için emeklilik yaşından daha erken emekli olma şansı getirilmiştir. Buna göre bahsedilen şartları yerine getirip emeklilik yaşından erken emekli olmak için erkeklerin en az 46, kadınların ise en az 41 yaşında olmaları gerekmektedir. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte 5 ile 10 yıl arasında sigortalılık süresine sahip olan kadınlar 20, erkekler 25 yıllık sigortalılık süresini tamamladıklarında ve 5000 günlük prim ödeme şartını yerine getirdiklerinde kadınlar 43, erkekler ise 48 yaşlarında emekli olabilmektedirler. Yine kanunun yürürlüğe girdiği tarihte 5 yıldan az sigortalılık süresi dolan bireyler, geriye kalan sigortalılık sürelerini tamamlayıp ödemeleri gereken prim gününü ödediklerinde kadınlar 45, erkekler ise 50 yaşında emekli olabilmektedirler. Tüm bu gerçekleştirilen düzenlemelerle birlikte bireylere 40'lı yaşlarında emekli olma şansının getirildiği görülmektedir.

20 Şubat 1992 tarihinde yürürlüğe giren değişimlerle birlikte hem kadınlar hem de erkekler için emeklilik yaş sınırının kaldırıldığı görülmektedir. Buna göre kadınların 20, erkeklerin ise 25 yıllık prim ödeme gün sayısı tamamlandığı takdirde emekli olma

şansı ortaya çıkmıştır. 15 yıllık sigorta primi ödeyen erkeklere 55, kadınlara ise 50 yaşında emekli olma imkanı tanınmıştır.

Yaşlılık Sigortası'nda gerçekleştirilen düzenlemelerle birlikte temel olarak kişilere oldukça erken yaşlarda emeklilik imkanı tanıyan bir sistemin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Dolayısıyla tüm bu düzenlemeler, ekonomik ve aktüeryal problemleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olması, gerçekleştirilen düzenlemelerin problemlerini gidermeye yeterli olmamıştır. Aktif ve pasif dengeleri bozulmuş ve aktif-pasif oranı SSK ve Emekli Sandığı için 2'nin, Bağ-kur için ise 3'ün altına düşmüştür³⁵⁵. Bu oranlardaki değişimler, emekli olarak sistemden gelir elde eden bireyler ile aktif bir şekilde çalışıp prim ödeyen bireyler arasındaki değişimi ifade etmektedirler. Aktif/pasif dengesindeki bu düşüşler, sosyal güvenlik gelirlerinin azalmasına da yol açmıştır. Aynı zamanda prim ödenen gün sayısının azlığının varlığıyla birlikte aylık bağlanma oranının ve primsiz ödemelerin yüksekliği arasındaki dengesizlik sistemin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmıştır. 1980'li yıllardan itibaren değişen dünya düzenine uyum sağlamaya çalışan Türkiye'de kamu kesiminde yaklaşık %50, özel kesimde ise %20'lik ücret düşüşlerinin yaşanması da sosyal güvenlik sisteminin prim gelirlerini olumsuz etkilemiştir³⁵⁶. Nüfus, mevcut dönemde ve şu anda genç olarak nitelendirilse de ciddi bir şekilde yaşlanma eğilimleri göstermektedir. Buna paralel bir şekilde bağımlılık oranının da yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu net bir şekilde gözükmektedir. Ülke ekonomisinde var olan işsizlik ve kayıtdışı çalışma sorunları da sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilemektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı erkenden emeklilikten ziyade genç yaşta emekliliğin hakim olduğu Türkiye'de, genç nüfus hakim olmasına rağmen yaşlı nüfusun yoğun olduğu gelişmiş ülkelerde yaşanan sosyal güvenlik ile ilgili sorunları şimdiden yaşadığı belirtilmektedir³⁵⁷. Dolayısıyla emeklilik sistemi çerçevesinde Türkiye'de bir sosyal güvenlik reformu ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin girmiş olduğu çıkmazı çözmek amacıyla reform çalışmalarının ilk ayağı 1990'lı yıllarda görülmeye başlanmıştır. Sistem açıkları hissedilir

³⁵⁵Acar ve Kitapçı, s.90.

³⁵⁶Şerife Özsuca, "Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.58, Sayı.2 (2003), s.137.

³⁵⁷Yusuf Alper, "Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1 (Ocak 1997), s.6.

olmaya başlayınca dengeleri yeniden kurmak ve finansal olarak sürdürülebilirliği sağlamak adına 1994 yılında Dünya Bankası (World Bank) ile imzalanan kredi anlaşması ve 1996 yılında yayımlanan ILO raporu etkisiyle sistem içerisinde çeşitli düzenlemeler gündeme gelmiştir. ILO raporu içerisinde mevcut emeklilik düzenlemelerin artık sürdürülebilir olmaktan uzak olduğu, yoksulluk artışı ile başa çıkma konusunda yetersiz olduğu ve acil bir şekilde reform planlanmasının hayata geçirilmesi gerekliliklerinden söz edilmiştir³⁵⁸. Hazırlanan rapordaki öneriler doğrultusunda 8 Eylül 1999 tarihinde yürürlüğe giren 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile çeşitli yenilikler hayata geçirilmiştir. Kanun genel itibariyle çeşitli araçlarla gelirleri arttırıp giderleri kısmayı hedefleyerek sosyal güvenlik sisteminin finansman sorunlarını çözmeyi amaçlamıştır. Kayıtdışı çalışmayı önleme ve prim geliri sağlama adına zorunlu işsizlik sigortası devreye girmiş ancak kapsama alanı çok dar olacak bir şekilde düzenlenmiştir. İşsizlik sigortasıyla birlikte mevcut kanunla getirilen en önemli değişikliklerden biri de emeklilik yaşı üzerinde olmuştur. Mevcut kanunla birlikte işe başlayan erkekler için emeklilik yaşı 60, kadınlar için ise 58 olacak şekilde bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. Nitekim daha önce de bahsedildiği üzere bu kanundan önceki düzenlemede herhangi bir minimum emeklilik yaşı şartı aranmamaktaydı. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından eşitsizliği giderme adına geçiş sürecinin 20 yıla çıkarılması ve bunun sonucunda emeklilik yaşlarının erkeklerde 58, kadınlarda ise 56 olmasına rağmen bu kanunla birlikte emekli olma şartlarının da zorlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir³⁵⁹. Bu olguyu destekleyen bir diğer düzenleme ise 5000 gün olan uzun vadeli sigorta prim ödeme gün sayısının SSK’da 7000 güne, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı’nda ise 9000 güne çıkarılmasıdır. Bu değişimlere ek olarak sigortasız çalışmayı azaltma adına işverene sigortalıyı işe başlamadan önce bildirmesi ve eksik günler için bilgi vermesi zorunluluğu getirilmiş, çeşitli sigortaların primleri yükseltilmiş, aylıkların ayarlanmasında enflasyona bağlı bir endeks geliştirilmiş, aylık bağlanma oranları düşürülmüş ve hesaplanma esaslarında değişikliklere gidilmiştir³⁶⁰.

³⁵⁸Bülent Alpar, ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleştirilen Değişiklikler, [http://www.kamu-
is.org.tr/pdf/5412.pdf](http://www.kamu-
is.org.tr/pdf/5412.pdf) (19 Nisan 2019), s.8.

³⁵⁹Şenay Gökbayrak, “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt.2, Sayı.25 (2010), s.147.

³⁶⁰Alpar, s.13.

Sistem içerisinde gerçekleştirilen düzenlemelerin istenilen başarıyı vermediği görülmektedir. Sistemde gerçekleştirilen düzenlemelerin temel amaçlarından biri sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatmak olsa da var olan kapanmamış ve 2000’li yılların başında milli gelirin %4’ü kadar bir açık ortaya çıkmıştır³⁶¹. Ayrıca örgütsel olarak bir özerkliğin sağlanamadığı ve fon işletmeciliği konusunda sınıfta kaldığı görüşleri hakimdir³⁶². Öte yandan sigortalılık yükümlülüklerini karşılamayan işletmelerin varlığı ve kayıtdışı çalışmanın hala bir sorun olarak varlığını devam ettirmesi de sistemin devamlılığını tehlikeye atmıştır³⁶³. Tüm bu gerekçelerle birlikte Dünya Bankası (World Bank) tarafından 2003 yılında hazırlanan Türk emeklilik sistemini değerlendiren raporu ve IMF ile 2005 yılında imzalanan 19.Standby anlaşmasının emeklilik reformu şartıyla birlikte emeklilik sisteminde yeniden bir düzenleme gündeme gelmiştir. Oluşan bu gündemle birlikte Çalışma Bakanlığı 2005 yılında Beyaz Kitap olarak tanımlanan “Sosyal Güvenlik Sistemi, Reform ve Öneriler” adlı bir çalışma yayımlamıştır. Bu çalışma içerisinde kamu emeklilik sisteminin reform ihtiyacını gerektirecek çeşitli gerekçeler üzerinde durulmuştur. Bu gerekçeler; nüfusun yaşlanması, yoksulluğa karşı yetersiz destek, sistemin yeteri kadar kapsayıcı olamaması, bütçe açığı problemi ve yaşanan idari sorunlar olarak ifade edilmişlerdir³⁶⁴. Bu doğrultuda 2006 yılında gerçekleştirilmeye başlanan dönüşüm hareketleri, çeşitli tartışmalar eşliğinde 2008 yılında tamamlanmış ve üzerinde durulması gereken bir reform hareketini getirmiştir.

Sosyal güvenlik sistemi içerisindeki ikinci reform hareketi 2006 yılında kurumların tek çatı altında toplanması ile başlamıştır. 20 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu’yla birlikte Sosyal Sigortalar Kurumu(SSK), Bağ-Kur ve Emekli Sandığı kurumları Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında birleştirilmiştir. Yapılan bu düzenleme ile var olan mevzuat farklılıkları giderilmeye çalışılmış, norm ve standart birliğini sağlamak hedeflenmiş ve bu şekilde çağdaş bir sosyal güvenlik anlayışı ortaya konmak istenmiştir. Gerçekleştirilen bu değişimin

³⁶¹Haluk Egeli ve Ahmet Özen, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, 2009, Sayı.142, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/10a/01.htm> (20 Nisan 2019).

³⁶²Zeynep Özmen, “Sosyal Güvenlik Reformu Bağlamında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Finansmanının Değerlendirilmesi”, *International Journal of Academic Value Studies*, Cilt.3, Sayı.13 (2017), s.390.

³⁶³Tekin Akgeyik, “Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı.51 (2006), s.86.

³⁶⁴Serap Sarıtaş Oran, “Türkiye’de Emeklilik Sisteminin Finansallaşma Çerçevesinde Analizi: Bireysel Emeklilik Sistemi”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt.41, Sayı.3 (2017), s.61.

tamamlayıcısı olarak ise 31 Mayıs 2006 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu yürürlüğe konmak istenmiş ancak Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği kanunlarla birlikte mevzuatın üzerine eklenen maddeler nedeniyle kanunun yürürlüğe girmesi 1 Ekim 2008 tarihini bulmuştur. Kurumların tek çatı altında toplanmasıyla birlikte kanunun 4.maddesi içerisinde bağımlı çalışanlar maddenin ilk fıkrasının (a) bendinde, bağımsız çalışanlar ilk fıkrasının (b) bendinde ve kamu çalışanları ise ilk fıkrasının (c) bendinde düzenlenmişlerdir. Bu düzenlemeyle birlikte bağımlı çalışanlar 4/a'lı, bağımsız çalışanlar 4/b'li ve kamu çalışanları ise 4/c'li olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Ayrıca yapılan düzenlemelerle birlikte sosyal güvenlik sistemi içerisinde önemli değişikliklerden biri de emeklilik sistemi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre mevcut kanunla emeklilik yaşı kadınlarda 58, erkeklerde ise 60 olarak belirlenmiştir. Ancak prim ödeme gün sayısı 4/b ve 4/c'li sigortalılar için 9000 gün belirlenirken 4/a kapsamındaki sigortalılar için ise 7200 gün olarak belirlenmiştir. Mevcut prim ödeme gün sayısını karşılayamayan bireyler için ise emekli olma yaşı 2036 ile 2048 yılları arasında yaş haddi her iki yılda bir kademeli olarak artacak bir şekilde 65 yaş olarak belirlenmiştir. Prim gün sayısının doldurulmuş olduğu yaş esas alınmasından dolayı emeklilik yaşının 65'e kadar çıkabileceği bir düzenlemenin gerçekleştirildiği görülmektedir. Mevcut kanun dahilinde sigortalı olan bireyler için 2036 yılı itibarıyla prim ödeme gün sayısının tamamlanmaması takdirde emeklilik yaşının kanunun belirttiği 58 veya 60 yaşın üzerine çıkacağı belirtilmektedir. Yaş ile ilgili bir diğer düzenleme ise prim ödeme gün sayısının 5400 gün olarak ödenip 65 yaşını geçmemek şartıyla bireylere prim ödeme gün sayısının ödendiği gündeki yaşlarına üç yıl ek süre ile emekli olma şansı tanınmıştır³⁶⁵.

Emeklilik sistemin gerçekleştirilen bu düzenlemeyle birlikte bireylerin emeklilik yaşlarının yükseltmek istendiği ve hatta emekliliğin zorlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda prim ödeme gün sayısının toplumun büyük bir kesimini oluşturan bağımlı çalışan bireyler için 7000 günden 7200 güne çıkarılması da sosyal güvenlik sisteminin gelirlerinin artırılmasına yönelik bir düzenlemedir. Sistemin mali yapısının düzenlenmesi adına gerçekleştirilen bir diğer değişiklik ise emeklilik

³⁶⁵5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (2 Şubat 2020).

aylıklarının hesaplanması üzerinde yapılmıştır. Buna göre yapılan düzenlemeler ile aylık bağlanma oranı düşürülmüş, sistemde geçirilen her yıl için %2 olarak belirlenmiş ve güncelleme katsayısının emekli aylığına olan etkisi azaltılmıştır³⁶⁶. Tüm bu düzenlemelerle birlikte çalışan sayısının arttırılmadan sosyal güvenlik sistemi içerisindeki sorunların çözümünün kolay olmayacağı ifade edilmektedir. Nitekim çalışan nüfus ile emekli olan nüfus arasındaki oran hala çok düşük seyretmektedir.

Emeklilik üzerinden çeşitli tartışmaların yaşandığı Türkiye’de, 2018 yılı itibariyle yaşlılık sigortası için prim oranları; %9’u sigortalı payı ve %11’i işveren payı olmak üzere %20’dir. Türkiye’de güncel sayılarla yaklaşık 12 milyon emeklinin var olduğu düşünülürken, yıllar itibariyle düşürülmeye çalışılan aylık bağlanma oranının ise 2016 yılı itibariyle %102 ile OECD ülkeleri arasında en yüksek ikinci oran olduğu görülmektedir³⁶⁷.

3.3.1.2. Türkiye’de Farklı Durumlarla Ortaya Çıkan Emeklilik Halleri İçin Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Türkiye’de normal emeklilikle birlikte çeşitli şartların sağlanması karşılığında gerçekleştirilen emeklilik halleri de bulunmaktadır. Gerek güncel kanun içerisinde gerekse de önceki kanunlar içerisinde bazı bireyler adına özel hükümler belirtilmiştir. Örneğin kanun içerisinde erken yaşlanmış bireylere, ağır engelli çocuğu bulunan kadın sigortalılara ve maden işyerlerinin yer altı çalışan bireylere kolaylaştırılmış emeklilik fırsatları da sunulmaktadır³⁶⁸. Farklı durumlarla ortaya çıkan emeklilik türlerinde detaylandırılması gereken husus; engelliler için kolaylaştırılmış emekliliktir. Nitekim bu manada engelli bireylerin emeklilik hallerinin düzenlenmesi oldukça önemli bir meseledir. Anayasa’nın 61.maddesinde de değinildiği üzere devletin engelli olarak tanımlanan bireylere pozitif ayrımcılık konusunda kolaylık sağlaması bir sosyal politika aracı olarak görülmektedir³⁶⁹.

³⁶⁶Veli Ağören, “Demografik Fırsat Penceresinin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.42.

³⁶⁷OECD, Net Pension Replacement Rates, <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm> (20 Nisan 2019).

³⁶⁸5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete, Md.28, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (2 Şubat 2020).

³⁶⁹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md.61.

Engelli bireylerin toplum içerisinde bir dezavantajlı grup olduğu bilinen bir gerçektir. İlk olarak bu bağlamda 1950 yılında yürürlüğe giren ve emeklilik koşulları ile ilgili ilk şartları düzenleyen 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu içerisinde, 50 yaşından sonra herhangi bir işte çalışamayacak durumda olan bireyleri kapsayacak şekilde sigortalılık süresi ve prim ödeme gün sayısı şartları yerine getirildiği takdirde 60 yaşına gelmeden erken emekli olma şansı verilmiştir. Şu anda mevcut olan kanun olan 5510 sayılı kanundan önce sigortalılıkları başlayan engelliler için de günümüzde hala geçerli olan hükümler ve haklar yer almaktadır. Örneğin 506 sayılı kanuna göre 2003 yılında gerçekleştirilen 4958 sayılı kanun değişikliklerine kadarki süreçte bağımlı çalışanların en az 15 yıl sigortalılık süresine sahip olması ve en az 3600 gün prim ödemesi engelli bireylerin yaşlılık aylığı alması için yeterli olmaktadır³⁷⁰. Ancak 2003 yılında 4958 sayılı kanun ile yapılan değişikliklerle engelli bireyler için yaşlılık sigortası şartları da değişime uğramıştır. Buna göre; I.dereceden engeli olan bireyler için yaşları ne olursa olsun 15 yıl sigortalılık süresi ve 3600 gün uzun vadeli sigorta kolları primi ödeme zorunluluğu, II.dereceden engeli olan bireyler için yaşları ne olursa olsun 18 yıl sigortalılık süresi ve 4000 gün uzun vadeli sigorta kolları primi ödeme zorunluluğu, III.dereceden engeli olan bireyler içinse yaşları ne olursa olsun 20 yıl sigortalılık süresi ve 4400 gün uzun vadeli sigorta kolları primi ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen bu düzenlemeyle birlikte bireylerin engellilik dereceleri ile prim ödeme gün sayısı ve sigortalılık süresi arasında bir bağlantı getirilmiştir. Bireylerin bu değişimden dolayı hemen etkilenmelerini önlemek adına ise kanuna geçici hükümler eklenmiş ve kanun yürürlüğe girmeden önce en az 12 yıl sigortalılık süresi bulunan bireyler için bir önceki kanun hükümlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

2008 yılında yürürlüğe giren ve güncel kanun niteliğini taşıyan 5510 sayılı kanunun 25.maddesinde, sağlık kurullarınca hazırlanan rapor doğrultusunda 4/a ve 4/b’li sigortalılar için çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucunda en az %60’ını, 4/c kapsamındaki sigortalıların ise çalışma gücünün %60’ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde çalışma gücünü kaydeden sigortalının malul olarak sayılacağı

³⁷⁰Mustafa Cerit, “Engelliler Hangi Koşulları Yerine Getirdiklerinde Emekli Olabilirler?”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı.121 (2014), s.186.

belirtilmiştir³⁷¹. Ancak bireyin ilk defa çalışmaya başladıktan sonra çalışma gücünün %60'ını kaybetmesi durumunda sigortalının engelinden ötürü malullük aylığından yararlanamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu bireyler için yaşlılık aylığına hak kazanma şansı verilmektedir. Bunun için istenen şartlar ise 15 yıllık sigortalılık süresi ve 3960 gün uzun vadeli sigorta kolları primi ödenmesidir. Daha önce 15 yıl ve 3600 gün prim ödeme şartı değiştirilmiş ve değişim süreci içerisinde mağduriyeti azaltmak adına 4/a'lı bireyler için kademeli bir geçiş planlanmıştır. Buna göre kanunun yürürlüğe girdiği tarih ile 2008 yılı sonuna kadar sigortalı sayılanlar için 3700 gün, 2009 yılı itibariyle her takvim yılı başına 3700 güne 100 gün eklenerek 3960 günü geçmemek şartıyla uygulanmıştır³⁷².

Çalışma gücünü %60'ın altında kaybeden bireyler için ise 5510 sayılı kanunun 28.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre %50 ile %59 arasında çalışma gücü kaybı olan bireyin 16 yıl sigortalılık süresi ve 4320 gün prim ödemeleri gerekmektedir. %40 ile %49 arasında çalışma gücü kaybı olan bireyler ise 18 yıl sigortalılık süresi ve 4680 gün prim ödemeleri gerekmektedir. %60 ve üzerinde çalışma gücü kaybı olan bireyler için gerçekleştirildiği gibi %60'ın altında kayba sahip bireyler için de bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. 4/a'lı bireyler için yumuşatma olarak nitelenen bu düzenlemeyle %50-%59 arasındaki bireyler için kanunun yürürlük tarihi ile 2008 yılsonu arasında sigortalı sayılanlar için 3700 gün, 2009 yılından sonra ise her takvim başına 100 gün eklenerek 4320 günü geçmeyecek şekilde uygulanmıştır. %40-%49 arasındaki bireyler için ise kanunun yürürlük tarihi ile 2008 yılsonu arasında sigortalı sayılanlar için 4100 gün, 2009 itibariyle sigortalı sayılanlar için ise her takvim yılı başına 100 gün eklenerek 4680 günü geçmeyecek şekilde uygulanmıştır³⁷³.

Engelli bireyler için gerçekleştirilen ve zorlaştırılan düzenlemelerin yanında çeşitli dönemlerde erkeklere kıyasla daha kolay emeklilik şartları istenen kadınlar için de zorlaştırıcı hükümler getirilmiştir. Daha önce de değinildiği üzere, 5510 sayılı kanunla birlikte prim şartları sağlanmadığı takdirde emeklilik yaşının kadınlar için de 65 olacağı

³⁷¹5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete, Md.25, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (2 Şubat 2020).

³⁷²Şakar, s.245.

³⁷³5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete, Md.28, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (2 Şubat 2020).

belirtilmiştir. Bütün emekli olma çeşitleri için gerçekleştirilen çeşitli düzenlemeler ve reformlarla birlikte kişilerin işgücü piyasasından ayrılma yaşları da yükselmiştir. Nitekim 2017 yılı itibariyle işgücü piyasasından ayrılma yaşı erkeklerde 66,5 olarak kaydedilirken kadınlarda ise 65,5 olarak kaydedilmiştir³⁷⁴. Mevcut oranlar bu konuda Türkiye’yi, OECD ülkeleri arasında üst sıralarda konumlandırmaktadır.

Emeklilik sistemlerinde gerçekleştirilen bütün bu düzenlemelerle birlikte yaşanan neoliberal dönüşümün de etkisiyle, ortalama emeklilik maaşlarının düştüğü ve bu nedenle emekli olmanın cazibesini yitirdiği bilinen bir gerçektir. Bu durumun Türkiye içerisindeki temel tezahürü yaşlı yoksulluğu üzerinden de okunabilmektedir.

Tablo 16
Türkiye’de Yıllara Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (2007-2017)

	Erkek	Kadın	Genel
2007	23,0	24,2	23,7
2008	22,5	24,5	23,6
2009	24,4	26,2	25,4
2010	24,6	25,6	25,2
2011	22,5	26,1	24,5
2012	23,7	26,8	25,5
2013	21,3	24,1	22,9
2014	23,0	24,9	24,1
2015	22,6	24,9	23,9
2016	21,1	23,6	22,5
2017	20,4	25,8	23,4

Kaynak: Eurostat, At-Risk-of-Poverty Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TESSI010> (13 Şubat 2020).

Tablo 16 üzerinden görülebileceği üzere Türkiye’de yaşlı yoksulluğu, son 10 yıllık dönem içerisinde önemli bir değişime uğramamıştır. Bu alanda AB ortalamasının %12,8 olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’de çok ciddi bir yaşlı yoksulluğu sorununun olduğu ortaya çıkmaktadır³⁷⁵. Tüm bunlarla birlikte yaşlı kadınların, yaşlı erkeklere kıyasla yoksulluk sorunuyla daha çok karşı karşıya kaldıkları da söylenebilmektedir.

³⁷⁴OECD, Ageing and Employment Policies - Statistics on Average Effective Age of Retirement, https://www.oecd.org/els/emp/Summary_1970%20values.xls (22 Nisan 2019).

³⁷⁵Eurostat, At-Risk-of-Poverty Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TESSI010> (13 Şubat 2020).

3.3.1.3. Türkiye’de Emeklilikte Yeniden Çalışma

Türkiye’de 1999 yılında yürürlüğe giren 4447 sayılı kanun ve 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı kanundan önce bireylerin herhangi bir yaş sınırına bağlı kalmadan emekli olabilme imkanları vardı. 40’lı yaşlara hatta kadınlarda kimi durumlarda 30’lu yaşların sonuna kadar inen emeklilik yaşları, erken emeklilik tanımından çıkmış ve genç emekliliğine evrilmiştir. Bu çok genç yaşlarda emekli olma imkanlarına rağmen halen çalışma gücüne ve isteğine sahip olan, aynı zamanda yaşlılık sigortasından elde ettiği geliri düşük bulan birçok birey, emekli olmasına rağmen işgücü piyasasından ayrılmayıp çalışma hayatına devam etmiştir. Böylece bireyler için iki farklı yerden gelir elde etme şansı doğmuştur. Ancak tüm sürecin sonucunda sosyal güvenlik sistemi ve ülke ekonomisi ciddi sıkıntılar içerisine girmiştir. Örneğin bireyler emekli olmalarına rağmen çalışma hayatından kopmadıkları için kayıt dışı çalışma artmış, sosyal güvenlik sisteminin prim gelirleri azalmış ve işsizlik problemini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı sosyal güvenlik içerisinde belirli bir miktarda ödenen prim ile hem çalışıp hem de emekli aylığına sahip olmak mümkün olabilmiştir. Belirtilen son istatistiklere göre bu imkandan yararlanan yaklaşık 630 bin çalışan emekli bulunurken, kayıtlı olmayan ve prim ödemeyen ancak çalışmayı sürdüren emeklilerin sayısı ise belirsizliğini korumaktadır³⁷⁶.

Çalışan emeklilerle alakalı düzenlemelerin temeli 1980’li yılların ortalarına kadar dayanırken bu tarihlerden önce 506 sayılı kanun içerisinde, mevcut kanuna tabi sigortalıların hem çalışmalarına hem de emekli olmalarına izin verecek hükümler bulunmamaktaydı. Var olan kanun bireylerin hem çalışmasına hem de emekli olmasına izin vermezken var olan norm ve standart farklılıklarından dolayı Emekli Sandığı ve Bağ-Kur içerisindeki sigortalıların aynı anda hem çalışmalarında hem de emekli olmalarında bir sakınca görülmemiştir³⁷⁷. 29 Nisan 1986 yılında çıkarılan 3279 sayılı kanunla birlikte 506 sayılı kanunun içerisindeki hükümler değiştirilerek bağımlı çalışan sigortalıların da aynı anda hem çalışıp hem de emekli olmalarına izin verecek kanun hükmü çıkarılmıştır.

³⁷⁶Habertürk, Çalışan Emeklilerin Maaşını Yüzde 10 Arttıracak Düzenleme Yolda, <https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/1124390-calisan-emeklilerin-maasini-yuzde-10-artiracak-duzenleme-yolda> (23 Nisan 2019).

³⁷⁷A.İlhan Oral, “Emeklilerin Yeniden Çalışmaya Başlaması ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Düşünceler”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt.4, Sayı.19 (2008), s.139.

Bu değişiklikle birlikte sigortalıların, yaşlılık aylıklarından feragat edip tüm sigorta kollarını kapsayacak bir şekilde sigortalı olmak veya yaşlılık aylığının “sosyal güvenlik destek primi” ödenmesi şartı ile sabit kalması arasında bir tercih yapmasına hükmetmiştir. Bahsedilen sosyal güvenlik destek primi olgusu, sigortalıların sahip oldukları yaşlılık aylığında bir kayıp olmadan yeniden çalışmalarını sağlayan primi ifade eden bir kavramdır³⁷⁸.

1999 yılında İşsizlik Sigortası Kanunu’yla birlikte sosyal güvenlik sistemi içerisinde gerçekleştirilmek istenen reformlar esnasında çalışan emekliler için de bir düzenleme gerçekleştirilmiş ve kapsama alanlarında bir genişletme yapılmıştır. Yaşlılık aylığı almaya devam ederken noter veya serbest avukat olarak çalışan bireyler için de sosyal güvenlik destek primi şartı ile çalışma olanağı getirilmiştir. Kesilen prim oranı ise %15 olarak belirlenmiştir. Bağ-Kur’lu çalışan emekliler için de 1999 yılı itibariyle sosyal güvenlik destek primi kesilmesine karar verilmiştir.

2007 yılında yapılan değişikliklerle birlikte sosyal güvenlik destek primi ile ilgili çeşitli güncelleştirmeler yapılmıştır. Buna göre 506 sayılı kanuna tabi olarak çalışan işçiler için yine emeklilikte çalışma durumunda yaşlılık aylığından vazgeçme ya da sosyal güvenlik destek primi ödeme seçenekleri sunulmuştur. Birey, yazılı talepte bulunması halinde çalışmaya başladığı süreç içerisinde yaşlılık aylığının kesilmesini durdurup, sosyal güvenlik destek primi ile hem çalışıp hem de emekli olma konumuna gelebilmektedir. Kesilen prim oranı ise %32’dir³⁷⁹. Bunun %24.5’ini işverenin payı oluştururken geriye kalan %7.5’lik oran ise sigortalıya aittir. İşverenin %24.5’lik payı içerisindeki %2’lik pay iş kazası ve meslek hastalıkları sigorta primini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kişilerin başvuruları üzerine prime esas kazançlarından %32 oranının sosyal güvenlik destek primi ödenmesiyle birlikte kişilerin hem emekli olması da hem de çalışması mümkün olabilmektedir. Bireyler bu süre içerisinde primleri ödenen iş kazası ve meslek hastalıklarının güvencelerinden yararlanabilmektedirler.

³⁷⁸Barış Öztuna, Köprü İstihdam ve Sosyal Güvenlik Destek Priminin Emekli Üzerine Etkisi, <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/kopru-istihdam-ve-sosyal-guvenlik-destek-priminin-emekli-uzerine-etkisi20170927093131.pdf> (23 Nisan 2019).

³⁷⁹Sosyal Güvenlik Kurumu, Emeklilikten Sonra Tekrar Çalışma(SGDP), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilikten_sonra (23 Nisan 2019).

1985 yılına kadar emekli olmaları takdirinde faaliyetlerini sonlandırmak durumunda olan Bağkur'lular için 1985 yılında gerçekleştirilen düzenlemeyle birlikte bu şart kaldırılmış ve herhangi bir prim ödemedemeden hem çalışıp hem de bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir³⁸⁰. Ancak 1999 yılında 4447 sayılı kanuna getirilen ek kanunla birlikte Bağ-Kur emeklileri için de sosyal güvenlik destek primi kesilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Bağ-Kur emeklileri için kesilmesi zorunlu olan sosyal güvenlik destek primi oranı ise 2015'ten itibaren %10 olarak belirlenmiştir. Ancak 10 Şubat 2016 tarihinde yürürlüğe giren 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la birlikte Bağ-Kur'dan emekli olduktan sonra yaşlılık aylığından faydalanıp, prim ödeme koşulu ile faaliyetlerine devam eden bireylere prim muafiyeti getirilmiştir³⁸¹. 5510 sayılı kanununda 4/b kapsamında olduğu belirtilen bireylerin hem yaşlılık aylığı alıp hem de çalışması durumunda %10 oranında ödemesi gereken sosyal güvenlik destek primi kaldırılmıştır.

Emekli Sandığı kapsamında yaşlılık aylığı alan bireyler için ise 657 sayılı Devlet Memuru kanuna göre emekli olan memur, alınacağı sınıfın niteliklerini karşılama ve boşta kadro olması halinde yaşlılık aylığının kesilmesi karşılığında çalışma hayatına dönebilmektedir. Bununla birlikte memurların emekli olduktan sonra çalışması oldukça kısıtlanmış ve istisnai durumlar içerisinde yaşlılık aylığının kesilmeksizin çalışmasına izin verildiği ifade edilmektedir³⁸².

Ekim 2008'de yürürlüğe giren 5510 sayılı kanun ile ilk defa çalışmaya başlayıp emekli olan bireyler için ise sigorta destek primi uygulaması kaldırılmış ve birey emekli olduktan sonra çalışmak isterse yaşlılık aylığının kesileceği belirtilmiştir³⁸³. Dolayısıyla 5510 sayılı kanunla birlikte hem çalışıp hem emekli aylığına sahip olma şansı kaldırılmıştır. Bu konuda istisnai olarak 4/b kapsamındaki sigortalıların sosyal güvenlik primi ödemeleri şartı ile dışarı tutuldukları görülürken daha önce de değinildiği üzere

³⁸⁰Oral, s.146.

³⁸¹6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 10/02/2016 tarih ve 29620 sayılı Resmî Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160210.pdf> (2 Şubat 2020).

³⁸²Oral, s.154.

³⁸³Sosyal Güvenlik Kurumu, Emeklilikten Sonra Tekrar Çalışma(SGDP), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilikten_sonra (23 Nisan 2019).

2016 yılı itibariyle aylıklardan herhangi bir kesinti olmaksızın sosyal güvenlik destek primi uygulaması kaldırılmıştır.

3.3.1.4. Türkiye’de Yaşlı Bireyleri Hedef Alan Aktif İstihdam Politikaları

Türkiye, demografik yapısı itibariyle geçiş sürecini henüz tamamlamamış ve bu nedenden dolayı çalışma çağındaki nüfusun işgücü piyasasında geniş bir yer tuttuğu bir ülkedir. Genç nüfusun hala artış içerisinde olmasıyla birlikte demografik geçiş süreci içerisindeki fırsat penceresini kaçırmak istemeyen Türkiye, genç istihdamının üzerinde önemle durmaktadır. Ayrıca kadınların işgücü piyasasına katılma oranlarının düşük ve yetersiz olması nedeniyle işgücü piyasalarından yeterli verim alınamamaktadır. Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan diğer kesimlerden; engelliler, eski hükümlüler ve herhangi bir mesleği olmayan vasıfsız işsizlere yönelik de çeşitli istihdam olanakları yaratılmaya çalışılmaktadır. Önceliğin bahsedilen gruplara verildiği Türkiye içerisinde bu gruplara yönelik mesleki geliştirme kurslarının veya çeşitli vergi veya prim teşviklerinin olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunlarla birlikte yaşlıların işgücü piyasası içerisinde aktif olmalarını sağlayacak ve yaşlıları kapsayacak bir aktif istihdam politikasının veya herhangi bir ulusal planın var olmadığı da önemli bir gerçektir. Türkiye’de yaşlanma problemi başlamasına rağmen henüz bunun tam olarak farkına varılmamış ve İŞKUR kapsamında yaşlı işgücünü içerecek bir aktif istihdam stratejisi henüz tam olarak yaratılmamıştır³⁸⁴. Dolayısıyla Türkiye, gelişmiş birçok Avrupa ülkesinden demografik olarak ayrılmakla birlikte bunun yansıması olarak istihdam politikalarında da bir ayrışma yaşamaktadır.

Türkiye’de yaşlı bireylere yönelik istihdam politikalarının dolaylı olarak işlendiği görülmektedir. Yaşlılığın Türkiye içerisinde gündem oluşmasına vesile olan ilk gelişme, 2007 yılında İŞKUR’un da katkılarıyla Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) tarafından hazırlanan Yaşlanma Ulusal Eylem Planı’dır³⁸⁵. Hazırlanan plan içerisinde yaşlıların ekonomik ve sosyal hayatları ile ilgili birçok hedef belirlenmiştir. Buna göre topluma ve kalkınma sürecine aktif katılım başlığı çerçevesinde yaşlıların sosyal,

³⁸⁴Gökhan Ofluoğlu ve Banu Özbucak Albar, “Yaşlı İşgücünün İş Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları ve Çözümleri”, **Emek ve Toplum**, Cilt.6, Sayı.15 (2017), s.344.

³⁸⁵Tunç, s.138.

kültürel, ekonomik ve politik katılımlarının sağlanması hedefi belirlenmiştir. Öte yandan iş ve yaşlanan işgücü çerçevesinde ise çalışmak isteyen bütün yaşlılar için istihdam olanağı hedefi belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda öncelikle kadınların işgücüne katılım oranlarının artırılarak bağımlılık oranlarının azaltılması, uzun süredir işgücü piyasası dışında olanların işgücü piyasasında tekrar aktif hale getirilmesi, kayıt dışı sektörün daraltılması, işe alım süreçlerindeki yaş engellerinin kaldırılması, yeni yaklaşımlarla birlikte daha esnek emeklilik imkanlarının sağlanması ve bu şekilde emeklilik ile iş hayatı arasındaki etkileşimi artırma gibi eylem planları belirlenmiştir³⁸⁶.

Yaşlanma Ulusal Eylem Planı içerisinde ortaya konan planlar ve hedeflerin hayata geçirilmesi ve denetlenmesi adına T.C Aile Bakanlığı* tarafından bir uygulama programı geliştirilmiştir³⁸⁷. Bu uygulama programı, eylem planı ile bütünlüklü bir yaklaşımda hareket ederek hedeflenen planların hayata geçirilmesi için sorumlu kurumların belirlenmesini sağlamıştır. Yaşlı bireylerin başta diledikleri zaman istihdam edilmelerini sağlayacak olan düzenlemelerin ve çalışma hayatına dair diğer düzenlemelerin organize edilmesinde Çalışma Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda emeklilik ile çalışma hayatı arasındaki esnekliğin sağlanması önemli planlar arasına konulmuştur. Benzer bir şekilde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü mevzuatı içerisinde, genel müdürlüğün görevleri arasında yaşlı bireylerin topluma içermesinin sağlanmasının üzerinde durulmuştur. Ancak Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri de tıpkı diğer kurumların faaliyetlerinde de görüldüğü üzere daha çok engelli bireylere yöneliktir. Nitekim bu durumun, genel olarak Türkiye içerisindeki yaşlıların aktif kalmalarının ve istihdamda var olmalarının, politika yapıcılara, politika yaptırmaya zemin hazırlayacak şekilde güçlü bir talebe sahip olmaması ile bağlantılı bir olgu olduğu düşünülmektedir³⁸⁸. Bu nedenle daha çok ihtiyaç görülen ve daha çok talebe ve gündeme sahip olan engelli ve kadın istihdamına yönelik politikalar daha yoğun bir şekilde uygulanmaktadırlar.

³⁸⁶Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**, Ankara: 2007, s.45.

*Çalışma içerisinde bakanlığın güncel ismi olan "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" yerine genel bir tabir olarak T.C Aile Bakanlığı ismi kullanılmıştır. Buradaki temel amaç bakanlığın sürekli değişen ismi karşısında bir bütünlük oluşturmaktır.

³⁸⁷Tunç, s.138.

³⁸⁸Tunç, s.141.

Türkiye’de aktif istihdam politikalarının uygulayıcı kurumu olan İŞKUR’un, bu amaç doğrultusunda uygulamakta olduğu ve kapsamının geniş olduğu çeşitli politikalar bulunmaktadır. Buna göre İŞKUR, kendi içerisindeki politikalarını dört başlık altında toplamıştır. Bunlar: mesleki eğitim kursları, girişimcilik eğitim programları, işbaşı eğitim programları ve toplum yararına programlardır³⁸⁹. Uygulanan teşviklerle birlikte program ve politikalar dahilinde de özel olarak yaşlı bireyler için bir politika aracı bulunmamaktadır. Ancak yaşlı bireyler toplum içerisindeki tüm bireyler gibi İŞKUR’un aktif işgücü programları kapsamındaki temel faaliyetlerinden yararlanmaktadırlar. Ancak İŞKUR’un bu faaliyetlerinden yararlanan yaşlı bireylerin sayısı oldukça düşüktür. Nitekim İŞKUR’un 2019 yılının Mart ayı için yayımlanmış olduğu istatistik tablolarında da görülebilmektedir³⁹⁰. 2019 yılı Mart ayı içerisinde İŞKUR’a kayıtlı olup işe yerleştirilen toplam 296.544 bireyin yalnızca 18 binini 50 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmaktadır. Aynı dönem içerisinde İŞKUR kapsamındaki program türlerine katılanların yaş dağılımı incelendiğinde ise 50 yaş ve üzerindeki bireylerin daha çok mesleki eğitim kurslarına katılım gösterdikleri görülmektedir.

Yaşlı bireylerin istihdamını sağlayacak bir diğer politika aracıysa doğrudan kamusal alanda gerçekleştirilen istihdamlardır. Türkiye’de dezavantajlı grupları geçici süreliğine de olsa iş hayatına döndürmeyi ve çalışma yaşamında var olmanın önemini hatırlatmayı hedefleyen “toplum yararına çalışma programı”, bu kapsamda değerlendirilebilecek bir programdır³⁹¹. İŞKUR kapsamında bir kamu hizmeti geçici bir şekilde istihdam edilen dezavantajlı gruplar; kadınlar, engelliler, eski hükümlüler, terörle mücadelede malul sayılmayacak derecede yaralananlar ve 35 yaş üstü bireyler olarak nitelendirilmektedirler. Sözleşme uzatmama kaydıyla bir sene içerisinde en fazla 9 aylık bir süreyle istihdam imkanı yaratan bu program; çevre temizliği, kamusal altyapıların yenilenmesi, ağaçlandırma, park düzenleme, restorasyon ve benzeri işleri kapsamaktadır³⁹².

³⁸⁹İŞKUR, Kurs ve Programlar, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar> (25 Nisan 2019).

³⁹⁰İŞKUR, Aylık İstatistik Tabloları – Mart, <http://media.iskur.gov.tr/27293/03-mart-2019-aylik-istatistik-tabloları.xlsx> (26 Nisan 2019).

³⁹¹Türker Topalhan ve Eren Ögütöğulları, “İleri Yaştaki İşsizler İçin İşgücü Politikaları Uygulamaları”, **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Sayı.2 (Ağustos 2015), s.78.

³⁹²İŞKUR, Toplum Yararına Programlar, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar/toplum-yararına-programlar-typ/> (3 Mayıs 2019).

3.3.1.5. Türkiye’de Yaşlı Girişimciliği

Türkiye, kendi hesabına çalışan oranının en yüksek olduğu ülkelerden birisidir. 2018 yılı OECD verilerine göre Türkiye, %32’lik bir kendi hesabına çalışan oranına sahipken bu alanda Kolombiya, Brezilya ve Yunanistan’ın ardından dördüncü sırada yer almaktadır³⁹³. TÜİK tarafından 2017 yılının ikinci çeyreği için açıklanan veriye göre ise toplam 28 milyon kişiden oluşan istihdamın %21,4’ünü kendi hesabına çalışanlar ve işverenler (4 milyon 781 bin kendi hesabına çalışan, 1 milyon 320 bin işveren) oluşturmaktadır³⁹⁴. İki veri arasındaki farklılığın tanım ve kapsam farklılığından kaynaklandığı aşıkardır. Nitekim OECD verisi ücretsiz aile işçisi olarak gözükken çalışanları da içerdiği için daha yüksek bir oran ortaya koyarken, TUIK ise yapmış olduğu bu araştırmasında sadece bağımsız çalışan ve işverenleri hesabını ele alarak bir hesaplama yapmıştır. Her iki istatistiğe ve hesaplama yönetimine göre Türkiye iş gücü piyasası, gelişmiş ülkelerin işgücü piyasasından farklı bir biçimde ayrılmaktadır. Buna göre bağımlı ve ücretli çalışanlar ağırlıklı bir yapı içerisinde olsalar da kendi hesabına çalışanların da oranı oldukça yüksek bir konumdadır.

Kendi hesabına çalışmanın yüksek olduğu Türkiye içerisinde, girişimcilik faaliyetleri halen yetersiz olarak nitelendirilse de bir gelişme içerisinde olduğu görülmektedir³⁹⁵. Girişimcilik faaliyetleri gösteren bireylerin yaş profilleri incelendiğinde, 30-44 yaş aralığının önemli ölçüde ön plana çıktığı, 45-54 yaş arasındaki bireylerin de faaliyet oranlarını arttırdıkları ancak 65 yaş ve üzerindeki bireylerin ise yeterince aktif olmadıkları görülmektedir³⁹⁶. Ancak bununla birlikte genç bireylerin yaşlılık dönemlerinde girişimcilik faaliyetleri içerisinde bulunma potansiyellerinin yüksek olduğu belirtilmektedir³⁹⁷. 45-54 yaş arasındaki bireylerin girişimcilik oranları ve de genç bireylerin yaşlılık dönemlerindeki girişimcilik faaliyetleri hakkında olumlu düşünceleri bir araya getirildiğinde Türkiye için ileriki dönemlerde önemli bir yaşlı

³⁹³OECD, Self-employment Rate, <https://data.oecd.org/emp/self-employment-rate.htm> (28 Nisan 2019)

³⁹⁴TÜİK, Kendi Hesabına ve İşverenler, II.Çeyrek: Nisan-Haziran 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24917> (28 Nisan 2019).

³⁹⁵Asuman Sönmez ve Andaç Toksoy, “Türkiye’de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt.21, Sayı.2 (2014), s.57.

³⁹⁶The Global Entrepreneurship Monitor, **Entrepreneurship in Turkey 2010**, Londra, 2010, s.32. ; Sönmez ve Toksoy, s.49.

³⁹⁷OECD, *Senior Entrepreneurship*, s.4.

girişimciliği potansiyelinin varlığından söz edilebilmektedir. Ancak Türkiye’de var olan nüfus şartları nedeniyle yaşlı bireylerin girişimcilik faaliyetlerini arttırmaya yönelik olarak özel bir teşvik ya da program yer almazken genç girişimciliğinin ise üzerinde önemle durulmaktadır. Bu durumun nüfus yaşlanmasının ilerlemesiyle birlikte değişebileceği düşünülmektedir. Keza benzer bir şekilde gümüş ekonomi kavramının Türkiye’de yaygınlaşacağı ve yaşlılara yönelik bir pazarın doğabileceği de öngörülebilmektedir.

3.3.1.6. Türkiye’de Yaş Yönetimi Uygulamalarının Tartışılması

İleriki yaşlardaki bireylerin tarım sektörü haricinde istihdam içerisinde yeteri kadar yer alamadığı Türkiye’de, yaş yönetimi uygulamalarının da buna bağlı olarak çok yoğun olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yaşlı bireyler, işverenlerin koymuş oldukları yaş engellerinden dolayı iş bulmakta zorlanmaktadırlar³⁹⁸. Özellikle 50 yaş ve altı bireylerin istihdamına odaklanıldığı için yaşlı bireylerin istihdam edilmesine yönelik olarak esnekleştirme ve kolaylaştırma politikalarının uygulanması bir yana daraltıcı politikalar uygulanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye’de istihdam içerisinde olan 50 yaş ve üzerindeki yaşlı çalışanlar, tüm dünyada olduğu gibi birçok farklı sorun altında çalışmaktadırlar. Yaşlı çalışanların zamana karşı yapılan işlerde ve çalışmalarda gençlere nazara daha fazla iş kazalarına maruz kalmalarının bilinmesine rağmen İSG mevzuatlarında bunun gibi özel risklere dair herhangi bir düzenlemenin var olmadığı da görülmektedir³⁹⁹. Aynı zamanda düzeltilmesi için insan kaynakları uygulamalarının, toplu pazarlık süreçlerinin ve diğer yasal düzenlemelerin yetersiz ve eksik olduğu belirtilmektedir. İşgücü piyasasının var olan konumu yaşlı bireylerin çalışma yaşamlarındaki riskleri azaltmaya ve çalışma hayatında var olmalarına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesini ertelemektedir.

³⁹⁸Tunç Demirbilek ve Ayşenur Öktem Özgür, “Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaşlı İstihdamı”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1 (2017), s.21.

³⁹⁹Ofluoğlu ve Albar, s.348.

3.3.2. Türkiye’de Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından yapılan Aktif Yaşlan Endeksi’nin Türkiye uyarlanma raporu içerisinde, Türkiye’deki yaşlıların sosyal hayata katılım ve aktiflik açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Rapor içerisinde Türkiye’nin 2007 yılında 29.sırada yer alarak son sıra içerisinde bulunduğu ancak 2014 yılında 25.sıraya yükseldiği belirtilmektedir⁴⁰⁰. Ancak buradaki yükselişin Türkiye’nin olumlu politikalar izlemesinden kaynaklanmadığı, sadece hesaplama yönteminde bir değişikliğe gidildiği ve bu sayede bir artışın ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Nitekim bu çalışma içerisinde ayrı olarak değerlendirilen kuşaklararası dayanışma kapsamında büyükanne ve büyükbabaların, 2007 yılındaki torun bakımı ve eğitimi açısından değerlendirilirken 2014 yılında sadece bakım olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Türkiye’de büyükanne ve büyükbabaların torun bakımının yüksekliği sebebiyle de 2014 yılındaki raporda bir yükseliş ortaya çıkmıştır.

Türkiye’nin genel olarak bu alanda göstermiş olduğu kötü performansın temellerinden birinin gönüllü çalışmadaki ve politik hayata katılımındaki düşük eğilimler olduğu belirtilmektedir. Torun bakımı açısından kadınların daha aktif olmaları sosyal hayata katılım anlamında erkekleri geçmelerini sağlasa da politik hayat ve gönüllü çalışma kapsamında erkeklerin daha aktif oldukları görülmektedir.

3.3.2.1 Türkiye’de Yaşlıların Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Katılımının Teşvik Edilmesi

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan rapor içeriğinde de değinildiği üzere Türkiye’nin yaşlılara sosyal hayata katılım fırsatları yaratma konusundaki temel eksikliklerinden bir tanesi, gönüllü çalışma ve toplumsal hizmetlere katılım fırsatlarının son derece yetersiz ve eksik olmasıdır. Buna göre rapor içerisinde de belirtildiği üzere Türkiye’deki yaşlıların yalnızca %0,5’inin gönüllülük tabanlı hizmetlere ve çalışmalara katıldığı belirtilmektedir. OECD ortalaması olan %22’nin oldukça altında

⁴⁰⁰BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, The Active Ageing Index Pilot Studies for Serbia and Turkey, <https://statswiki.unece.org/download/attachments/76287849/Pilot%20study%20for%20Serbia%20and%20Turkey%20final.pdf?version=1&modificationDate=1473167139525&api=v2> (14 Nisan 2019).

bir orana sahip olan Türkiye, bu alanda Yunanistan'dan sonraki en düşük orana sahip olan ülke konumundadır⁴⁰¹.

Türkiye'de yaşlıların aktif olarak hayatlarına devam ettirmeleri ile gelirleri arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim gerçekleştirilen araştırmalar ekonomik açıdan rahat olan, emeklilik maaşı ile idare edebilen veya edemeyip çalışma hayatını sürdüren ve bu sayede finansal anlamda sıkıntı çekmeyen eğitim düzeyi yüksek bireylerin daha aktif ve başarılı bir yaşlanma süreci geçirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, yaşlı bireylerin gönüllülük faaliyetleri için de geçerli olmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de gönüllü olarak çalışan veya gönüllü olarak toplumsal hizmet görevi üstlenen bireylerin; hayır işleri, yardım faaliyetlerinde bulunma, sivil toplum çalışmalarında aktif olma, gönüllü öğretmenlik gibi aktiviteler içerisinde yer aldıkları görülmektedir⁴⁰². Finansal açıdan hayatını idame ettirmekte zorlanan bireyler de aktif bir şekilde hayatlarını sürdürmek ve genel olarak yaşlanmanın getirdiği basmakalıp düşünceleri reddetmek isteseler de var olan politika ve teşvik yetersizliğinden ötürü bu konularından uzaklaşmamaktadırlar⁴⁰³. Dolayısıyla Türkiye açısından yaşlıların gönüllülük faaliyetleri bağlamında aktif kalamamalarının temelinde gelir yetersizliğinin yattığı ve bu sayede önemli bir toplumsal potansiyelden faydalanılamadığı yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 16'da gösterilen yaşlı yoksulluğu oranlarına ek olarak Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM) tarafından 2012 yılında Ankara'da yapılan bir çalışmaya göre yaşlıların %51,7'si ekonomik durumlarını orta olarak tanımlarken, %27'si ise ekonomik açıdan kötü bir durumda olduklarını belirtmişlerdir⁴⁰⁴. Ekonomik olarak iyi durumda olduklarını belirtenlerin oranı ise yalnızca %20'de kalmıştır. Ayrıca T.C Aile Bakanlığı'nın Mayıs 2019'da yayımladığı istatistiki veriye göre, yaşlı nüfusun 2017 yılındaki yoksulluk oranı %15,5 olarak tespit edilmiştir⁴⁰⁵.

⁴⁰¹OECD, *Society at a Glance 2016*, s.135.

⁴⁰²Müftüler, s.111.; Kalaycıoğlu ve diğerleri, s.96.

⁴⁰³Müftüler, s.103.

⁴⁰⁴Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM), **Ankara'da Yaşlı Yoksulluğu: Ekonomik, Sosyal, Kültürel İhtiyaçların Analizi**, Ankara: 2012, s.9.

⁴⁰⁵T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni**, Ankara: 2019, s.36.

Türkiye’de yaşlıların gönüllü olarak çalışma veya hizmet etme faaliyetlerine yönelik bütünleyici bir yaklaşımın veya teşvikin olmadığı görülmektedir. Bunun yerine daha çok yerel yönetimler aracılığı ile yaşlılara faaliyet alanı yaratılması fikri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin en kalabalık nüfusa sahip şehri olan İstanbul içerisinde uygulanan politikalar önemli bir gösterge oluşturmaktadır. Kurtkapan, 2018 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada, aktif yaşlanma kapsamında yerel yönetim örneği olarak incelemiş olduğu İstanbul örneğinde bu konuya dair önemli örnekler sunmuştur. İstanbul belediyesi kapsamında kentsel sorunların çözümü için yaşlıların mahalle ihtiyaçlarına yönelik olarak sorumluluk aldıkları, iftar ve çocuk eğitimi gibi hizmetleri düzenli olarak üstlendikleri görülmektedir⁴⁰⁶. Örneklem içerisinde incelenen mevcut yaşlı bireylerin emeklilik süreçleri içerisinde olmalarına rağmen mesleki alışkanlıklarından kopamadıkları belirtilmektedir.

Diğer yandan İstanbul’un Kadıköy ilçesi içerisinde gerçekleştirilen gönüllülük faaliyetleri, sınırlı sayıda olan projelere önemli bir örnek olmaktadır. 1995 yılında kurulan Kadıköy Belediyesi Gönüllü Evleri içerisinde faaliyet gösteren 6000 yaşlı birey, aktif yaşlanmanın temel örneklerinden birini sergilemektedir⁴⁰⁷. Sanatsal faaliyetler ve spor faaliyetleri ağırlıklı olan bu faaliyet alanı içerisinde bireylere sağlık eğitimleri de verilmektedir.

Yerel yönetimlerin uygulamakta oldukları gönüllülük işleri örnekleri çoğaltılabilmektedir. Örneğin Gölcük Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Hobi Bahçeleri projesi, bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. 2008 yılından bu yana uygulanan proje, kendi kendine yetiştiriciliği teşvik ederek emekli bireylerin bahçe yetiştiriciliği konusundaki heves ve isteklerine karşılık vermektedir⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶Hamza Kurtkapan, “Aktif Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği”, **Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 2, Sayı.2 (2018), s.43.

⁴⁰⁷Ebru Peştereli, “Aktif Yaşlanma İçin Yerel Yönetimlerin Rolü ve Kadıköy Örneği”, **Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu**, Bursa: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 26-27 Kasım 2015, s.387.

⁴⁰⁸Gölcük Belediyesi, Hobi Bahçeleri Açılış Töreni, https://www.golcuk.bel.tr/tr/modul/haberyonetimi/haberdetay.aspx?id=878&k_id=1 (8 Mayıs 2019).

3.3.2.2. Türkiye’deki Yaşlıların Aktif Vatandaşlığı

Bireylerin toplum içerisinde karar alma süreçleri içerisine dahil olmaları aktif vatandaşlık bilinci içerisinde hayat bulmaktadır. Türkiye içerisinde gelir yetersizliği, eksik ve yetersiz politikalar ve bütüncül olmayan oluşumlar gibi sorunlarla karşı karşıya kalan yaşlı bireyler için de aktif vatandaşlık kavramı hem toplumsal hayata katılım anlamında hem de politika oluşum süreci içerisinde rol alma konusunda ciddi bir öne sahiptir. Ancak Türkiye’de genel olarak bireylerin bir vatandaş olarak etkin rol alma süreçlerine çekimser yaklaştıkları görülmektedir. 2016 yılında gerçekleştirilen bir çalışmaya araştırmaya göre toplumun %53’ü politika düzleminde herhangi bir etki yaratamayacaklarını düşünmektedirler⁴⁰⁹. Toplumdaki bu genel kanı ile beraber benzer his ve duyguları yaşlıların da paylaştıkları ve siyasetçilere güvenmeyip seçim süreçlerinde yaşlılara yönelik verilen sözlerin seçim sonrasında unutulduğunu hissettikleri görülmektedir⁴¹⁰. Yüksek Seçim Kurulu’nun 2014 yılı Mahalli Seçimleri için açıklamış olduğu sayılara göre 7 milyona yakın 50 yaş ve üzeri seçmenin bulunduğu düşünüldüğünde yaşlıların seçimlere yönelik algılarının önemi ortaya çıkmaktadır⁴¹¹. Bununla birlikte yaşlıların sahip oldukları çeşitli engellilik ve fiziksel yetersizlik halleri nedeniyle de oy kullanamamaları da siyaset üzerinde etki yapamamalarına neden olmaktadır. 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri için yapılmış bir çalışmaya göre oy kullanılan binaların %37’sinin yaşlı ve engelli seçmenler için uygun olmadığı ve ulaşımının zor olduğu belirlenmiştir⁴¹². Tüm bu nedenlerden ötürü yaşlı bireylerin aktif vatandaşlık bağlamında oy kullanma eğilimlerinin ve dolayısıyla siyasete etki etme eylemlerinin artırılması için politikaların uygulanması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye’de yaşlı vatandaşların seçime katılımlarının artırılması adına yasal ve fiili olarak çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Buna göre Türkiye’de seçimle ilgili uyulması gereken normları düzenleyen kurum olan Yüksek Seçim Kurulu (YSK) bünyesinde yaşlı ve engelli bireyler için çeşitli kolaylıklar getirilmiştir. YSK’nın

⁴⁰⁹Konda Araştırma ve Danışmanlık, **Vatandaşlık Araştırması**, İstanbul: 2016, s.57.

⁴¹⁰Müftüler, s.102.

⁴¹¹YSK, 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi Seçmen Yaş Grubu Cinsiyet Profili, <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/2014Buyuksehir-SecCinsGrafik.pdf> (1 Mayıs 2019).

⁴¹²Oy ve Ötesi, 1 Kasım 2015 Seçim Değerlendirmesi, Gözlem ve Öneriler, https://oyveotesi.org/wp-content/uploads/2016/06/OveO_1-Kas%C4%B1m-Raporu_Final_final_website.pdf (1 Mayıs 2019), s.30.

yayımlamış olduğu “Oyunuzu Engelsiz Kullanın” adlı broşürde, yaşlı bireylere kolaylık olması açısından oy verme sandıklarının onlar için uygun yerlere koyulduğu görülürken, fiziksel olarak yetersizlikleri bulunan engelli bireylerin ve de yaşlı bireylerin sıra beklemeden oy kullandıkları belirtilmektedir⁴¹³. Ayrıca yine bedensel engeli açık bir şekilde görülen bireylerin de yanlarında bulunan akrabaları veya herhangi bir seçmen yardımı ile oy kullanmalarına izin verilmiştir. Yatağa bağımlı bir şekilde yaşayan ve dışarı çıkması pek de mümkün olmayan bireyler için ise “Seyyar Sandık” adı verilen bir sandık düzeneği ile sandığı bireylerin evine getirecek bir sistem geliştirilmiştir. Yatağa bağımlı olduğunu ifade eden raporu olan bireyler, başvuru yaptıkları takdirde seyyar sandık kurulu eşliğinde oy kullanabilmektedirler. 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde 769 ilçede 15 bin 301 seçmenin bu uygulamadan faydalandığı ifade edilmektedir⁴¹⁴.

Yaşlı bireylerin ve diğer dezavantajlı grupların aktif vatandaşlık bilincinin artırılması için uygulanan politikalardan bir diğeri de uluslararası bir proje olan CIAO – Dezavantajlı Gruplara Aktif Vatandaşlık Bilinci Kazandırma Projesi’dir. İtalya, Hırvatistan, Yunanistan, Romanya, Fransa ve Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi ortaklara sahip olan projenin temel amaçları; dezavantajlı bireylerin aktif vatandaşlık bilincinin artırılması için iyi fikirleri takas etme, proje ortakları arasında network oluşturma ve sosyal uyumun artırılması olarak ifade edilmiştir⁴¹⁵.

Türkiye’de sendikal bağlılık ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir⁴¹⁶. Ancak yaşlıların tarım dışı istihdamlarının düşük olduğu ve genel olarak sendikalaşma düzeyinin düşük olduğu Türkiye’de, yaşlı çalışanlara yönelik olarak sendikalaşma kolaylıkları ve politikalarının olmadığı görülmektedir.

⁴¹³YSK, Oyunuzu Engelsiz Kullanın,

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/Galeri/AfisBrosur/BOyunuzuEngelsizKullanin.pdf> , (1 Mayıs 2019).

⁴¹⁴TRT, Sandık Seçmenin Ayağına Gitti, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/sandik-secmenin-ayagina-gitti-410360.html> (1 Mayıs 2019).

⁴¹⁵Ankara Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, CIAO- Dezavantajlı Gruplara Aktif Vatandaşlık Bilinci Kazandırma, <https://ankara.ailevecalisma.gov.tr/projeler/ciao-dezavantajli-gruplara-aktif-vatandaslik-bilinci-kazandirma> (1 Mayıs 2019).

⁴¹⁶Levent Serhat Bayar, “Demografik Faktörlerin Sendikal Bağlılık Düzeyi Üzerine Etkisi; İşçi Sendikaları Üzerine Bir Araştırma”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.9, Sayı.4 (Ekim 2016), s.201.

3.3.2.3. Türkiye’de Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları

Yaşlı bireylerin sosyal hayat içerisinde aktif bir şekilde hayatlarını sürdürebilmelerinin temelinde dernekler, merkezler, lokaller ve buna bağlı olarak sivil toplum kuruluşları yatmaktadır. Yaşlı bireyler bu tarz mekanlarda yaşlıları ile sosyalleşerek daha mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmektedirler. Türkiye’de yaşlı erkeklerin daha çok kahvelerde, yaşlı kadınların ise komşuluk ilişkileri bağlamında evlerde sosyalleştikleri görülmektedir⁴¹⁷. Türkiye’de var olan kurumsal olmayan ilişki ağlarının yanında yaşlı bireylerin çeşitli belediyelere ait yaşlı lokalleri ve merkezlerinde de sosyalleşebildikleri görülmektedir. Lokallerin içeriği ve sayıları belediyeler özelinde değişiklik göstermektedir. Örneğin Ankara Büyükşehir Belediyesi Aile Yaşam Merkezi bünyesinde ve Yaşlılara Hizmet Merkezi kapsamında ilk kez 2005 yılında açılan ve toplamı üçü bulan yaşlı lokalleri içerisinde 50 yaş ve üstündeki üyeler için; masa tenisi, bilgisayar, okuma salonu, müzik kursları, resim ve bilardo gibi hizmetler yer almaktadır⁴¹⁸. Benzer hizmetlerin ve merkezlerin başka illerde de olduğu bilinmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından açılan Yaşlı Dayanışma Merkezleri, yatılı olmayan ancak ev ortamında yaşayan yaşlıların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılama adına önemli bir rol üstlenmektedir⁴¹⁹. Bu merkezler, yaşlıların yalnız kalmamalarını sağlamak, sosyal aktivitelerini arttırmak ve boş zamanları değerlendirmek kapsamında hareket etmektedirler.

Türkiye’de belirli bir kitleye yönelik olarak kurulan dernekler arasında sadece yaşlılara yönelik olarak kurulan derneklerin sayısının çok olmadığı ifade edilmektedir. Buna göre sadece yaşlılara yönelik olarak kurulan derneklerin oranı tüm dernekler arasında sadece %1,2’dir⁴²⁰. İçişleri Bakanlığı’nın yaşlı ve çocuk dernekleri adı altında açıkladığı verilere göre Türkiye’de sadece 326 tane dernek bulunmaktadır⁴²¹. Ancak

⁴¹⁷Müftüler, s.103.

⁴¹⁸Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yaşlılar Lokali, <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/yasli-hizmetleri/yasli-lokali> (1 Mayıs 2019).

⁴¹⁹Ümmügülüm Canatan, “Yerel Yönetim Örneğinde Hayat Boyu Öğrenme Uygulamalarının Aktif Yaşlanmanın Desteklenmesindeki Rolü”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018), s.37.

⁴²⁰Cengiz Çiftçi, Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları, https://www.gapcatom.org/wp-content/uploads/2014/09/Sivil_Toplum_Kamu.pdf (2 Mayıs 2019), s.15.

⁴²¹T.C İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-göre-dagilimi> (2 Mayıs 2019).

sosyalleşme amacı haricinde toplum içerisindeki yaşlı algısını değiştirmek için çabalayan ve yaşlılara daha uygun hizmetler verilmesi için uğraşan bu dernekler de önemsiz görülmemelidir. Türk Eğitim Vakfı ve Darülaceze ile de iş birliği yapan 65+ Yaşlı Hakları Derneği bu konuda önemli örneklerden birini oluşturmaktadır. Yaşlılara yönelik olarak birçok proje, politika, farkındalık çalışması, etkinlik gibi faaliyetlerde bulunan mevcut dernek, bu konuda öncü bir kurum olmayı amaçlamaktadır⁴²². Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği (YASAD) de yapmakta olduğu kongreler ve bilimsel etkinliklerle ön plana çıkan bir dernek konumundadır. Türk Geriatri Derneği, Yaşlılık Konseyi Derneği (TÜRYAK), Huzurevleri Kurma ve Yaşatma Derneği, Uluslararası Yaşlılara Saygı Federasyonu (UYSAF), Yaşlı Hakları ve Ruh Sağlığı Derneği ve Türkiye Alzheimer Derneği gibi dernekler de yaşlılara yönelik çalışmaları ve faaliyetleri ile öne çıkmaktadırlar.

3.3.2.4. Türkiye’de Emekliliğe Hazırlık Programları

Uzun bir çalışma hayatının ardından emeklilik sürecine geçme aşamasında olan bir birey için yeni yaşama adapte olmak ve yeni yaşamın gerektirdikleri gibi yaşamak kolay değildir. Nitekim çalışma içerisinde birçok kez vurgulandığı üzere Türkiye’de var olan yaşlılık aylıklarının yeterli olmaması, yaşlı bireylerin emeklilik hayatına uyumunu zorlaştıran bir etken olarak varlığını sürdürmektedir. Örneğin Şahin ve Selvitopu’nun gerçekleştirmiş oldukları bir araştırmaya göre Türkiye’deki öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu emeklilik dönemindeki azalan gelirleri nedeniyle ihtiyaçlarını da azaltmak zorunda kaldıkları görülmektedir⁴²³. Benzer bir şekilde Arpacı’nın gerçekleştirmiş olduğu bir araştırmaya göre emekli bireylerin yarısının emekli maaşıyla geçinemedikleri tespit edilmiştir⁴²⁴. Dolayısıyla Türkiye’de emekliliğe uyum ve hazırlık kapsamında özellikle finansal bağlamda hazırlık programlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Keza Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2001 yılında hazırlanan Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Raporu içerisinde yer alan planlar ve yatırımlar kısmında, emeklilerin aile içinde daha mutlu ve daha verimli olmalarını

⁴²²65+ Yaş Hakları Derneği, Misyonumuz, <https://yaslihaklaridernegi.org/misyon/> (1 Mayıs 2019).

⁴²³Hülya Şahin ve Abdullah Selvitopu, “Öğretmenlerin Emeklilik Dönemine ve Emekliliğe Hazırlık Eğitimine İlişkin Görüşleri”, *İlköğretim Online*, 2012, Cilt.11, Sayı.4, <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1465/1321> (2 Mayıs 2019), s.1063.

⁴²⁴Fatma Arpacı, Emekli Bireylerin Emekliliğe Uyum Konusundaki Görüşleri ve Emekliliğin Yaşamlarında Meydana Getirdiği Değişikliklerin İncelenmesi, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı.33 (2014), s.73.

sağlamak amacıyla emekliliğe hazırlık programlarının uygulanması gerekliliğinden bahsedilmiştir⁴²⁵. Ancak Türkiye’de bu amaca yönelik olarak gerek bir kamu politikası olarak gerekse de bir işletme politikası olarak kapsamlı bir şekilde, yeteri kadar önem verilmediği ve az sayıda uygulamanın var olduğu görülmektedir⁴²⁶.

3.3.3. Türkiye’de Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Aktif yaşlanma politikaları içerisinde yaşlı bireylerin yaşlılık dönemleri boyunca güvenli, bağımsız ve sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri oldukça önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda uygulanan politikalar, hızlı bir şekilde yaşlanma sürecine doğru ilerleyen Türkiye açısından da önemle üzerinde durulması gereken bir olgudur. Türkiye’de bu konuda var olan mevcut imkanların değerlendirildiği Aktif Yaşlanma Endeksi içerisinde olumsuz bir tablo çizildiği görülmektedir. Buna göre 28 Avrupa Birliği üyesi ülke ve Türkiye kapsamında yapılan sıralamada Türkiye oldukça düşük bir puanla son sırada yer almaktadır⁴²⁷. Yapılan değerlendirme içerisinde Türkiye’nin medyan gelir ve fiziksel güvenlik açısından ortalama üstü bir performans ortaya koyduğu ancak içinde yaşayan yaşlı bireylerin azımsanmayacak derecede yoksunluklara sahip olduğu ve hayat boyu öğrenim faaliyetlerine katılıma fazla hevesli olmadığı belirtilmiştir. Benzer çıkarımlar Global AgeWatch Index içerisinde de yapılmış ve yaşlı bireylerin eğitim faaliyetlerine düşük katılım gösterdiklerinden söz edilmiştir. Türkiye, Global AgeWatch Index kapsamında çevre olanakları bakımından ise 96 ülke arasından 40.sırada kendine yer bulabilmiştir⁴²⁸.

⁴²⁵Devlet Planlama Teşkilatı, Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Raporu http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_HayatboyuEgitimiOrgunOlmayanEgitim.pdf , (5 Mayıs 2019).

⁴²⁶Furkan Şen, “Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi ve Emeklilik Kulüpleri”, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı.64 (2015), s.332. ; Cafer Marangoz, Emeklilik Sendromu: Ekonomik, Sosyal ve Psikolojik Sorunlar, <http://www.sdplatform.com/Dergi/1042/Emeklilik-sendromu-Ekonomik--sosyal-psikolojik-sorunlar.aspx> (3 Mayıs 2019).

⁴²⁷BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, The Active Ageing Index Pilot Studies for Serbia and Turkey, <https://statswiki.unece.org/download/attachments/76287849/Pilot%20study%20for%20Serbia%20and%20Turkey%20final.pdf?version=1&modificationDate=1473167139525&api=v2> (2 Mayıs 2019).

⁴²⁸HelpAge, Global AgeWatch Index 2015, 2015, <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Turkey#collapseFour> (2 Mayıs 2019).

3.3.3.1. Türkiye’de Yaş Farkındalığının Arttırılması

Türkiye demografik dönüşüm sürecini henüz tamamlamamış ve ciddi sayılabilecek bir genç nüfusuna sahip bir ülkedir. Ancak demografik göstergelerin göstermiş olduğu eğilimleri birlikte Türkiye’nin hızlı bir şekilde yaşlanma sürecine doğru ilerlediği görülmektedir. Bu noktada hem mevcut durum için hem de gelecekte yaşanabilecek sorunlar için toplum bazında yaş farkındalığının arttırılması gerekmektedir.

Türkiye’de yaşlı bireylerin sorunlarını gündeme getirme ve bu sorunlara çözüm bulma amacıyla genellikle dernekler aracılığıyla belirli dönemlerde çeşitli kongreler ve sempozyumlar düzenlenmektedir. Düzenlenen kongrelerin ve sempozyumların genellikle dernek temelli oldukları görülmektedir. Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği’nin Pamukkale Üniversitesi iş birliği ile 10 yıldır düzenlemekte olduğu Ulusal Yaşlılık Kongresi bu duruma önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu konudaki bir başka örneği ise Türkiye Alzheimer Derneği’nin düzenlemekte olduğu Ulusal Alzheimer Kongresi oluşturmaktadır. Bununla birlikte yayımlanan çeşitli raporlar da yaşlı farkındalığına katkı sunmaktadır.

Türkiye’de yaşlı farkındalığının arttırılması yolunda uygulanan önemli yollardan biri de her yıl 18-24 Mart tarihleri arasında kutlanan Yaşlılara Saygı Haftası’dır. Yaşlılara Saygı Haftası çerçevesinde birçok yerel belediyede yaşlılara yönelik etkinlikler düzenlendiği görülmektedir. Örneğin İstanbul’da beş yıldır İstanbul Darülaceze Müdürlüğünde kalan bireylerle birlikte yemek organizasyonları düzenlenmektedir⁴²⁹.

Yaş farkındalığının arttırılması yolunda son dönemde gerçekleştirilen en önemli adımlardan biri de 20-22 Şubat 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen I.Yaşlılık Şurası’dır. Bu şurayla beraber bizzat Cumhurbaşkanlığı tarafından 2019 yılının Yaşlılar Yılı ilan edilmesi, ulusal ve uluslararası alanda yaş farkındalığının oluşturulması, yaşlı refahı ve yaşlı hakları konusunda bütüncül bir yaklaşımın ele alınması, kuşaklararası dayanışma,

⁴²⁹İBB Kurumsal, Büyükşehirden Ulusal Yaşlılar Haftasına Özel Etkinlik, <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/33850> (3 Mayıs 2019).

aktif yaşlanma, hayat boyu öğrenme gibi kavramların daha çok gündem içerisine dahil edilmesi gibi amaçlar belirlenmiştir⁴³⁰.

3.3.3.2. Türkiye’de Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi

Teknoloji ve bilginin sürekli bir devinim içerisinde olduğu 21.yüzyıl içerisinde her insan için sahip oldukları sosyal sermayeyi geliştirmek önemli bir konu haline gelmiştir. Sahip oldukları geleneksel bilgilerin üzerine birçok farklı sistem ile karşı karşıya kalan yaşlı bireyler içinse, sahip oldukları sosyal sermayeyi güçlü tutmak, diğer tüm bireylerden daha çok önemlidir. Özellikle Türkiye gibi 55-64 yaş arasındaki bireylerin sadece %9’unun üniversite mezunu olduğu düşünüldüğünde, yetişkin eğitiminin ve hayat boyu öğrenme felsefesinin daha çok gündeme gelmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır⁴³¹.

Türkiye’de hayat boyu öğrenim felsefesi kapsamında yetişkin eğitimi faaliyetlerini düzenlemekle görevli olan temel kurum; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde çalışan Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’dür. 11 Nisan 2018 tarihinde 30388 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği içerisinde yetişkin eğitiminin ve hayat boyu öğrenimin uygulama alanındaki temel normlarının üzerinde durulmuştur. Yönetmelikte hayat boyu öğrenmenin ilkeleri; hayat boyu öğrenme, bilimsellik ve bütünlük, geçerlilik, gönüllülük, herkese açıklık, her yerde eğitim, ihtiyaca uygunluk, iş birliği ve eş güdüm, planlılık, süreklilik, yenilik ve gelişmeye açıklık olarak sıralanmıştır⁴³². Yönetmelik içerisinde de değinildiği üzere, bahsedilen ilkeler kapsamında Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak; Halk Eğitim Merkezleri, Olgunlaşma Enstitüleri ve Açık Öğretim Okulları gibi kurumlar hayat boyu öğrenme felsefesi ile hareket ederek yetişkin bireylere hizmet vermektedirler.

⁴³⁰T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlılık Şurası Hakkında, <http://www.yasliliksurasi.gov.tr/sura-hakkinda.html> (8 Mayıs 2019).

⁴³¹OECD, Population with Tertiary Education, <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm> (4 Mayıs 2019).

⁴³²Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, 11/04/2018 tarih 30388 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/04/20180411-13.htm> (2 Şubat 2020).

Halk Eğitim Merkezleri; meslek ve beceri geliştirmeye odaklanan, eğitimini yarıda bırakmış veya okul haricinde kendini geliştirmek isteyen bireylere dokunan ve eğitim ve teknolojik anlamda kendini yenilemek isteyen yetişkin bireyleri odak noktasına alan ve toplumu geniş bir biçimde kapsayan eğitim amaçlı merkezlerden oluşmaktadır⁴³³. Köklü bir geçmişi olan ve günümüzde sayıları 900'ü aşan Halk Eğitim Merkezleri içerisinde okuma yazma kursları, bilgisayar kursları, mesleki teknik kurslar, sosyal kurslar ve bunun gibi birçok farklı alandan ve koldan kurs imkanı sunulmaktadır⁴³⁴.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hayat boyu öğrenim felsefesiyle birlikte hizmet veren bir diğer kurum ise Olgunlaşma Enstitüleri'dir. Olgunlaşma Enstitüleri'nin kökeni, 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma hamlelerinin simgelerinden biri olan Kız Sanayi Mektepleri ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Kız Sanayi Mekteplerinin devamı olarak kurulan Kız Enstitülerine kadar dayanmaktadır⁴³⁵. Sahip olduğu gelenekle birlikte Olgunlaşma Enstitüleri içerisinde verilen eğitimin temelinde el sanatları eğitimi yatmaktadır. Nitekim Olgunlaşma Enstitülerinin vermekte olduğu eğitimin benzerini Halk Eğitim Merkezleri de verse de aradaki temel farkın, Olgunlaşma Enstitülerinin sahip olduğu “gelenek” ve bu gelenek ile ortaya çıkan ürün farklılığından kaynaklandığı belirtilmektedir⁴³⁶. Dolayısıyla bu bağlamda düşünüldüğünde Olgunlaşma Enstitülerinin kadınların hayat boyu öğrenme faaliyetleri açısından önemli bir noktada durduğu görülmektedir.

Açık Öğretim Okulları, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan bir diğer kurumdur. Açık Öğretim Liselerini ve Mesleki Açık Öğretim Liselerini kapsayan bu eğitim hizmet türü, yetişkin eğitimi altında hizmet veren ancak daha çok çalışmak durumunda olduğu için faal lise hayatına devam edemeyen ancak lise mezunu olmak isteyen gençler olan bir eğitim türüdür. Üniversite eğitimi bağlamında eğitim

⁴³³Mehmet Selçuk, “Halk Eğitim Merkezlerinin Karşılaştıkları Sorunlar”, (Yayımlanmış Tezsiz Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2017), s.10.

⁴³⁴Avrupa Gençlik Portalı, Okul Dışında Öğrenme İmkanını Sunan Halk Eğitim Merkezleri, https://europa.eu/youth/tr/article/54/14007_tr (5 Mayıs 2019).

⁴³⁵Ayten Sezer Arıç, “Ankara’da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı.14 (2011), s.4.

⁴³⁶Selcan Gülçayır Teke, “Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırlar: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği”, **Milli Folklor Dergisi**, s.116 (2017), s.59.

hizmeti sunan açık öğretim üniversiteleri ve uzaktan eğitim üniversiteleri ise kendi bünyeleri kapsamında eğitim seçenekleri sunmaktadırlar.

Türkiye’de Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü kapsamında olmayan ancak hayat boyu öğrenim felsefesi içerisinde hareket eden çeşitli hizmet sağlayıcılar da bulunmaktadır. Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak meslek liseleri dışında mesleki eğitim hizmeti veren kurumlar, bu konuda önemli örneklerden birini oluşturmaktadırlar. 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu içerisinde norm ve kuralları düzenlenen bu kurumların; çıraklık, kalfalık, ustalık, mesleki teknik ve geliştirme ve işletmelerdeki mesleki eğitimleri kapsadığı görülmektedir⁴³⁷.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kapsamında sunulan Aile Eğitim Programları (AEP); aile eğitim ve iletişimi, hukuk, siyaset, sağlık, medya ve evlilik öncesi eğitim gibi çeşitli eğitimleri içeren hayat boyu öğrenme programıdır. İlk olarak 2011 yılında uygulama imkanı bulan bu program; yetişkin bekarlar, evlilik hazırlığı yapanlar, tek ebeveynli aileler, evli ve çocuksuz şahıslar, evli ve çocuklu şahıslar ve evli ve çocukları artık evden ayrılmış şahıslar için hizmetler vermektedir⁴³⁸. Burada özellikle evli ve çocukları artık evden ayrılmış şahıslar ifadesi oldukça önemlidir. Nitekim özellikle yaşam döngüsünün sonlarında olan bireyler için diğer tüm hedef kitlelere sunulduğu gibi bir öneri eğitim paketi sunulmaktadır. Bu özel eğitim paketleri şahısların ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir.

Hayat boyu öğrenim kapsamında hizmet sunan kurumlardan biri de üniversitelerdir. Üniversiteler içerisinde genellikle Sürekli Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezleri veya Sürekli Eğitim Merkezleri adları altında faaliyet gösteren hayat boyu öğrenim eğitim programları, kapsam ve içerik bakımından oldukça çeşitli seçenekler sunmaktadır. Bu doğrultuda üniversite kapsamında verilen eğitim merkezlerinin, sektörlerdeki gelişime ve değişimlere uyum sağlamaya yardımcı olma,

⁴³⁷3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, 5/6/1986 tarih ve 19139 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> (2 Şubat 2020).

⁴³⁸Aile Eğitim Programı, Kimler Katılabilir, <https://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/kimler-katilabilir/> (5 Mayıs 2019).

çalışanların kariyer hayatlarına katkıda bulunma, işsiz bireylerin iş bulmasında ve kendilerini geliştirmelerini sağlama gibi işlevleri bulunmaktadır⁴³⁹.

Tüm bunlarla birlikte yetişkin eğitim merkezleri haricinde doğrudan yaşlılara yönelik hayat boyu öğrenim fırsatı sunan 60+ Tazelenme Üniversitesi, Türkiye açısından nadide bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye Gerontoloji Atlası (GeroAtlas) araştırmasının bir ürünü olarak Antalya Akdeniz Üniversitesi bünyesinde 2016 yılında eğitime başlayan Tazelenme Üniversitesi, ilk senesinde 350 tane öğrenciye ulaşmış ve kısa bir süre içerisinde Türkiye'nin bazı bölgelerinde çeşitli üniversite iş birlikleri ile kampüsler açmıştır⁴⁴⁰. Mevcut proje misyon olarak yaşlıların bilgi, beceri ve yeteneklerinin korunmasını benimsemiştir. Bu kapsamda proje içerisinde toplam eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve herhangi bir ücret talep edilmemiştir. Ayrıca genç kuşak ile yaşlı kuşağın bir araya gelmesi de mevcut amaçlar içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'de hayat boyu öğrenim kapsamında atlanmaması gereken politika sağlayıcılardan bir tanesi de yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler kapsamında uygulanan programlar ve kurs hizmetleriyle birlikte birçok yetişkin kendini geliştirmek adına kursiyer sıfatı ile eğitim hizmet görmektedir. Yerel yönetim kapsamında hayat boyu eğitim olanağı sunan en önemli kurumdan biri, İstanbul'da faaliyet gösteren, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK) kurumudur. İstanbul'un tüm ilçelerinde 200'den fazla eğitim merkezine sahip olan İSMEK, çok geniş bir alanda eğitim hizmetleri vermektedir⁴⁴¹. Diğer taraftan belediyeler tarafından sunulan yaşlı merkezleri ve yaşlı lokalleri gibi örneklerin de hayat boyu öğrenim kapsamında çeşitli kurslar ve teknik-bilgi geliştirme programları açtığı bilinmektedir.

Devlet bünyesindeki kurumlar, bakanlıklar ve yerel yönetimler kapsamındaki eğitim merkezleri dışında özel sektör eliyle de sunulan birçok farklı kurs ve bilgi geliştirme imkanı bulunmaktadır. Özel sektör tarafından sunulan hizmetler, Özel Öğretim

⁴³⁹Murat Çetin ve Kamil Orman, "Sürekli Eğitim Merkezlerinin İllerimizdeki Hizmet Sektörü ve Yerel Ekonomilerin Gelişimine Etkileri", **Ulusal Sürekli Eğitim Merkezleri Toplantısı**, İzmir, 30 Nisan – 1 Mayıs 2010, s.13.

⁴⁴⁰Tazelenme Üniversitesi, Kuruluş Öyküsü, <https://tazelenme.com/hakkinda> (5 Mayıs 2019).

⁴⁴¹İSMEK, Eğitim Merkezlerimiz, <https://www.ismek.ist/tr/kursmerkezleri.aspx> (5 Mayıs 2019).

Kurumları Genel Müdürlüğü kapsamında ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununa tabi olarak sunulmaktadır.

Aktif Yaşlanma Endeksi Raporu içerisinde de değinildiği üzere Türkiye’de ileri yaştaki bireylerin hayat boyu öğrenme faaliyetlerine katılımları oldukça düşüktür. Nitekim 2007 yılında %4,4 ve 2011 yılında %5,5 olarak açıklanan katılım oranları, 2016 yılında %6,5 olarak açıklanmıştır⁴⁴². Son dönemlerde katılım oranlarında bir artış görünse de bu artış oranının oldukça az olduğu net bir gerçektir. 2016 yılında AB ortalamasının %32,9 olduğu düşünüldüğünde katılım oranının da düşüklüğü net bir şekilde belli olmaktadır. Türkiye’de var olan yaşlılık algısı ve politika tercihleri gibi nedenlerin bu oranların düşüklüğünde etkili olduğu düşünülmektedir.

3.3.3.3. Türkiye’de Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele

Yaşlılık ya da yaş ayrımcılığı; yaşlıların ihmali, yaşlılara yönelik kötü algılar, yaşlıları göz ardı etme, işgücü piyasalarında salt yaş farkından dolayı tercih edilmeme gibi şekillerle ortaya çıkmaktadır. Aktif yaşlanma kavramının temel anlayışlarından ve amaçlarından biri de yaş ayrımcılığının en aza indirgenmesidir. Aktif yaşlanma kavramı kapsamında uygulanan politikalarla birlikte çeşitli kanunlar ve uygulamalar ile de yaş ayrımcılığı ile mücadele edilmektedir. Türkiye’deki kanunlar da bu bağlamda düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye, AB ile iş birliği içerisinde de 2000/750/EC sayılı Konsey Kararı kapsamında Ayrımcılıkla Mücadele Alanındaki Topluluk Programına Dair Mutabakat Zaptını 25 Kasım 2002 tarihinde imzalamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içerisinde ayrımcılıkların her türüyle alakalı olarak kesin yargılarla bir yasal düzenleme getirilmiştir. Anayasa’nın 10.maddesindeki “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” ifadesi ile genel olarak tüm ayrımcılık çeşitleri kesin çizgilerle reddedilmiştir⁴⁴³. Benzer bir şekilde Anayasa’nın 48.maddesinde çalışmanın herkes için bir hak olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Anayasa’nın 70.maddesi içerisinde her Türk vatandaşının kamu hizmetlerine girme hakkı

⁴⁴²Eurostat, Participation Rate in Education and Training by Age, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_aes_101&lang=en (5 Mayıs 2019).

⁴⁴³Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md.10.

olduğundan söz edilmiştir. Herhangi bir şekilde Anayasa’da belirtilenlere bir aykırılık hali durumunda da çeşitli yaptırımlar Türk Ceza Kanunu içerisinde dile getirilmiştir. Buna TCK’nın 122.maddesi içerisinde:

“Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle, bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, bir kişinin işe alınmasını, ,bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” ifadesi yer almaktadır⁴⁴⁴. Bu madde içerisinde bahsedilen ayrımcılık türleri arasında yaş ayrımcılığından bahsedilmemesi önemli bir olgudur. Anayasa içerisinde de direkt olarak yaş ayrımcılığından bahsedilmeyip “buna benzer” ifadesi yer alsa da TCK içerisinde herhangi bir şekilde yaş ayrımcılığını işaret eden bir ifadenin olmaması dikkat çekicidir. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 5.maddesi içerisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplerle herhangi bir ayrımcılık yapılamayacağından söz edilmiştir. Burada da benzer bir şekilde yaş ayrımcılığı için net bir ifade yer kullanılmamışken, “benzeri sebepler” ifadesi ile kapsamı geniş bırakılmıştır. Kanunun aynı maddesinin devamında, iş ilişkisinde veya iş ilişkisinin sona ermesinde durumlarında ayrımcılık gibi bir mevzu söz konusuysa kişinin ücreti tutarında dört aya kadar tazminat alabileceği ifade edilmiştir⁴⁴⁵.

Türkiye’de meslek grupları ve iş yaşamıyla alakalı olarak yaş ayrımcılığı konusunda net bir şekilde yapılan tek düzenleme, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu içerisinde gerçekleştirilmiştir⁴⁴⁶. Kanunun 30.maddesinde öğretim üyelerinin emeklilik yaş haddinin 67 olduğu, ancak kurum teklif ve onayıyla birlikte 75 yaşına kadar birer yıllık sözleşmeler ile çalışabilecekleri belirtilmektedir⁴⁴⁷.

⁴⁴⁴5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 26/9/2004 tarih ve 25611 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (2 Şubat 2020).

⁴⁴⁵4857 sayılı İş Kanunu, 10/6/2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> (2 Şubat 2020).

⁴⁴⁶Taner Artan ve Ali Taşçı, “İş Piyasasında Yaş(lı) Ayrımcılığı”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, Cilt.5, Sayı.25 (2018), s.2417.

⁴⁴⁷2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4/11/1981 tarih ve 17506 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> (2 Şubat 2020) ; 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve

Türkiye’de kanunlar içerisinde net bir şekilde ifade edilmemesine rağmen yakın bir gelecekte yaş ayrımcılığı ile alakalı olarak daha fazla düzenlemenin ve programların olması beklenmektedir. İş ilanları içerisinde 35 yaş ve altı bireylerin genellikle daha çok tercih edildiği görülürken 1990’lı yıllarda yaşlanan bireylerin işten çıkarılmasının yaygın bir politika aracı olduğu da ifade edilmektedir⁴⁴⁸. Benzer bir şekilde 2006 yılında gerçekleştirilen “İşe Başvururken Ayrımcılık Global Endeksi” çalışmasına göre, Türkiye 28 ülke içerisinde orta sıralarda yer almıştır. Buna göre, Türkiye’de bireylerin %19’u iş başvurularında yaş ayrımcılığı ile karşı karşıya kaldıklarını ifade ederlerken, 45 yaş ve üstündeki bireylerin %32’sinin yaş nedeniyle iş başvurularında değerlendirilmediği belirtilmektedir⁴⁴⁹.

3.3.3.4. Türkiye’de Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknolojinin Kullanımı

Yaşlı bireylerin yaşamakta oldukları evlerin iç ve dış dizaynlarının, onların hareket olanakları ile oldukça bağlantılı olduğu bilinen bir gerçektir. Yaşlı bireylerin, yaşlanmanın getirmiş olduğu fiziksel gerilemeler nedeniyle, hareket imkanları kısıtlanırken, yaşamakta oldukları çevre içerisindeki çeşitli engeller de bu durumu kötüleştirebilmektedir. Bu durum, özellikle yalnız yaşayan yaşlılar için daha tehlikeli bir ortam yaratabilmektedir. Türkiye’de 65 yaş ve üzerindeki bireylerin 2017 yılı oranları ile %22’sinin yalnız yaşadığı düşünüldüğünde, ev ortamı düzenlemelerinin ve de bu bağlamdaki teknoloji kullanımlarının Türkiye içerisinde de önemli bir unsur olduğu net bir şekilde görülebilir hale gelmektedir. %22’lik oran, AB ortalamasının (%32) önemli derecede altında gözükse de Türkiye’nin 2009 yılındaki oranının %14 olduğu ve 2017 yılında bu oranının %22’ye çıktığı görülmektedir⁴⁵⁰. Dolayısıyla yaşlanma sürecinin hızlı bir şekilde ilerlediği Türkiye’de, yalnız yaşayan yaşlıların veya çoklu hane halkı içerisinde kendi evlerinde ikamet eden yaşlıların hareket imkanlarının, politika yapıcılar

Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 1/07/2017 tarih ve 30111 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170701-21.htm> (2 Şubat 2020).

⁴⁴⁸Buz, s.275.

⁴⁴⁹Mahmut Demir, “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt.8, Sayı.1 (2011), s.770.

⁴⁵⁰Eurostat, Distribution of Population Aged 65 and Over by Type of Household, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps30&lang=en (6 Mayıs 2019).

tarafından atlanmaması gerekmektedir. Diğer taraftan Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar, nüfus yaşlanması ile düşmeler arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu da ortaya koymaktadır⁴⁵¹.

Türkiye’de henüz yaşlı bireylerin ev içerisinde yaşadıkları denge ve mobilite sorunlarının çözümüne dair somut bir adımın atılmadığı görölmektedir. Bu bağlamda önemli bir politika eksikliğinden söz edilebilmektedir. Bununla birlikte son dönemlerde evlerinde yaşayan yaşlılar için teknolojik çözümlerin de uygulandığı ve desteklendiği görölmektedir. “Yaşam Destek Hizmeti” adı verilen uygulamayla birlikte, evinde yalnız yaşayan veya gün içerisinde uzun bir süre yalnız duran, yatağa bağımlı bir şekilde hayatını sürdüren, şiddet riski altında olan, evinde yalnız yaşayıp güvende olmak isteyen ya da engelli olan bireylere teknolojik hizmet verilmektedir. Bu bağlamda evlerinde Yaşam Destek Hizmetinden faydalanmak isteyen kişi yakını veya kişinin kendisi başvuruda bulunabilmektedir. Kişiler başvuruları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından yardım temin edebilecek konumdalarsa valiliklere; kendi istek ve ekonomik güçleri doğrultusunda ise hizmetin T.C Ankara Valiliği adına yürütöldüğü SABEV’e (Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme, Eğitim Vakfı) iletebilmektedirler⁴⁵². Gerçekleştirilen başvurunun ardından elektronik sistemin bağlanması karar verilen evler için kişi ile kurumlar arasında bir sözleşme yapılmaktadır. Kişiye dair hayati ve önemli bilgiler ise bilgisayar içerisinde kayıt altına alınmaktadır. Ardından evin içerisinde kurulan elektronik düzenekle birlikte merkez ile olan bağlantı sağlanmaktadır. Kişilerin hiçbir zorluk yaşamadan merkez ile iletişime geçmelerinin sağlanması adına, erkeklerin kollarına bileklik şeklinde, kadınların ise boynuna kolye şeklinde üzerinde düğme olan düğmeli bir diyafon takılmaktadır. Bunun için gereken tek şey evde sabit bir telefonun varlığıdır. Kişiler bu şekilde diledikleri ve ihtiyaç duydukları her an merkez ile iletişime geçebilmektedir.

Sağlanan bu sosyal destekle birlikte yaşlılar, herhangi bir can sıkıntısında veya yalnızlık hissiyatında dertleşebilecekleri bir bireye sahip olurlarken, evde başlarına gelebilecek herhangi bir kaza, hastalık veya ani duruma karşılıklı acil müdahale isteğinde

⁴⁵¹Gölay Koyuncu ve diğerleri, “Kırıktan Önceki Son Durak: Yaşlıda Düşme ve Denge Kaybının Değerlendirilmesi”, **Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi**, Cilt.63, Sayı.1 (2017), s.19.

⁴⁵²Tomanbay, s.152.

de bulunabilmektedirler⁴⁵³. 2011 yılında bahsedilen yararlarla birlikte faaliyete başlayan Yaşam Destek Merkezi ile ilgili olarak hizmetin ikinci yılında, SABEV tarafından Ankara Valiliği adına bir faaliyet raporu yayımlanmıştır. 2013 yılında yayımlanan rapor içerisinde belirtilenlere göre, sistem içerisinde toplam 1220 abone varken, sisteme abone olanların çoğunluğunu 71-80 yaş grubu arasındaki bireyler oluşturmaktadır⁴⁵⁴.

3.3.3.5. Türkiye'deki Kent Ortamlarının Yaşlılar İçin Uygunluğu

Yaşlı bireylerin hareket olanaklarında belirleyici rolü üstlenen etkenlerden bir diğeri de kent ortamlarıdır. Hızlı bir şekilde yaşlanma sürecine doğru ilerleyen Türkiye için şehirlerin yaşlılar için uygunluğu konusu giderek önem kazanmaktadır. Nitekim bir kentin yaşlılar için uygun olması aktif yaşlanma kavramının temellerinden bir tanesidir. Bu bağlamda DSÖ'nün kullanmış olduğu "yaşlı dostu" şehir kavramının Türkiye açısından yansımalarının tartışılması gerekmektedir. Türkiye'de bu doğrultuda ulusal bir stratejinin henüz benimsenmediği ancak Sağlıklı Kentler Birliği ve Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu gibi ulusal hareketlerle gündem oluşturulduğu görülmektedir. Sağlıklı Kentler Birliği, DSÖ tarafından başlatılan "sağlıklı kentler" hareketinin Türkiye'ye yansımaları sonucu birkaç kentin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur⁴⁵⁵. Ancak var olan birlik içerisinde, genel kapsam itibarıyla daha çok çevre konularının üzerinde durulduğu bilinmektedir. Öte yandan Yaşlı Dostlu Kentler Sempozyumu, 2015 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Sempozyum içerisinde birçok kentten ve ilçeden örneklerle bütüncül bir şekilde yaşlı dostu kent kavramı ele alınmıştır. Bununla birlikte yerel yönetimler kapsamında, yaşlı dostu kentler konsepti içerisinde birçok belediyede yaşlılara yönelik teknik, altyapısal ve sosyal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Sağlıklı kentler hareketinin yanında yaşlı dostu kavramını da ortaya atan DSÖ'nün çizmiş olduğu sınırlar ve normlar kapsamında, Türkiye'nin bazı şehirlerinde "yaşlı dostu" kavramının karşılanmakta olduğu ve bu konuda önemli örneklerin sunulduğu görülmektedir. 2014 yılında Muratpaşa, 2016 yılında Kadıköy ve 2018 yılında

⁴⁵³SABEV, Sabev Yaşam Destek Merkezi, <http://www.sabev.org.tr/yasam-destek-merkezi/> (8 Mayıs 2019).

⁴⁵⁴Tomanbay, s.162.

⁴⁵⁵Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, Sık Sorulan Sorular, <http://www.skb.gov.tr/sik-sorulan-sorular/> (9 Mayıs 2019).

ise Mersin'in katılımları ile toplamda üç tane belediyenin DSÖ'nün yaşlı dostu kentler ağında yer aldığı görülmektedir⁴⁵⁶. 60 yaş ve üstü nüfusun %13 olduğu Muratpaşa Belediyesi, DSÖ'nün yaşlı dostu kentler sınıfının Türkiye açısından ilk örneğini oluşturmaktadır⁴⁵⁷. Antalya'da konumlanan Muratpaşa'da özellikle yaşlı bireylerin sosyalleşebilecekleri sadece emekli bireylere yönelik olan kahve dükkanlarının varlığı ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında şehrin mimarisi, yaşlılar için günlük bakım merkezleri ve huzurevleri gibi özellikleri ile de yaşlı dostu yaşam alanı unvanını kazanmıştır⁴⁵⁸. Tüm bunlarla birlikte DSÖ kapsamının dışında Türkiye'nin ulusal bir planlamaya ve stratejiye ihtiyaç duyduğu da bir gerçektir. Bu doğrultuda yaşlıların trafik içerisinde ve kaldırımlarda yaya güvenliklerinin sağlanması adına toplumsal bir bilinç yaratılması da zaruridir. Nitekim şehirlerdeki yaşlılara ve engellilere yönelik olan bu hareket bariyerlerinin kaldırılması, birçok sosyal sorunun da çözümünü beraberinde getirecektir.

3.3.3.6. Türkiye'deki Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanları

Türkiye'de yaşamını devam ettiren yaşlı bireylerin önemli bir kısmının ekonomik olarak refah içinde yaşayamadıkları hususu çalışma içerisinde birçok kez yer verilen bir husustur. Yaşanan ekonomik refah sıkıntılarının birçok yansıması olduğuna da değinilmiştir. Örneğin yaşlı bireylerin gelir yetersizliğinden ötürü çalışmak zorunda kaldıkları ve gönüllü aktivitelere katılamadıkları gibi noktalara değinilmiştir. Var olan refah sorununun bir diğer yansıması ise otomobil sahipliği ile alakalıdır. Türkiye'deki yaşlıların %85,1'inin otomobili yoktur⁴⁵⁹. Bu durum yaşlıların büyük bir çoğunluğunun şehir içi veya şehir dışı ulaşımlarında toplu taşıma kullanma zorunluluklarına işaret etmektedir.

Bireysel araç kullanım imkanları kısıtlı olan yaşlı bireylerin çoğunluğunun toplu taşıma ile ulaşım sağladıkları bilinmektedir. Bu durumu kolaylaştırmak adına 4 Mart 2014 tarihli ve 28931 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği içerisinde çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yönetmeliğin

⁴⁵⁶WHO, Global Network for Age-friendly Cities and Communities, <http://apps.who.int/agefriendlycitiesmap/> (9 Mayıs 2019).

⁴⁵⁷AARP, The Aging Readiness & Competitiveness Report: Turkey, <https://arc.aarpinternational.org/File%20Library/Full%20Reports/ARC-Report---Turkey.pdf> (9 Mayıs 2019), s.6.

⁴⁵⁸WHO, Muratpasa Municipality, <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/muratpasa/> (9 Mayıs 2019).

⁴⁵⁹Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM), s.8.

5.maddesi içerisinde 65 yaş ve üzerinde olan Türk vatandaşlarının demiryollarının ve denizyollarının şehir içi hatları ve belediyeler tarafından kurulan şirketler veya belediyenin yetki verdiği özel şirketler tarafından sunulan topluma taşıma hizmetlerinden ücretsiz yararlanabileceklerinden söz edilmiştir. Benzer bir düzenleme şehirler arası ulaşım için de gerçekleştirilmiş, 65 yaş ve üzerindeki Türk vatandaşların demiryolları ve denizyolları ile ulaşımının %50 indirimli olacağına hükmedilmiştir. 60 ve 65 yaş arasındaki bireylerin için ise belediyeler tarafından sunulan toplu taşıma imkanlarında %50'lik bir indirim sağlanabileceği ifade edilmiştir⁴⁶⁰. Tüm bu imkanlardan faydalanmak isteyen yaşlı bireylerin kendilerine uygun bir seyahat kartı çıkarmaları gerekmektedir. Ayrıca yaşlıların toplu taşıma kullanımını kolaylaştırma bağlamında gerek yazılı gerekse de yazılı olmayan toplu taşıma kuralları içerisinde engelli, gebe, yaşlı ve çocuklu ailelere oturma konusunda öncelik verilmektedir.

Yaşlıların toplu taşıma kullanımları konusunda gerçekleştirilen kolaylaştırıcı düzenlemelerle birlikte yine bir toplumsal bilinç noksanlığından da söz etmek gerekmektedir. Örneğin toplu taşıma araçları içerisinde veya istasyonlarda genellikle engelli ve yaşlı bireylerin kullanımına sunulan alanların amaçları dışında kullandıkları görülmektedir. Örneğin asansör kullanımının veya toplu taşımalarda ayrılan boşlukların kullanımının yaşlı veya engelli bireylerden çok yetişkin ve sağlıklı insanlar tarafından kullanıldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla hukuksal zeminle birlikte bir bilincin oluşturulmasına yönelik de çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

3.3.3.7. Türkiye’de Yaşlı Bireylere Yönelik Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvikler

Yaşlı bireylerin aktif, sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmelerinin temelinde yatan en önemli etkenlerden bir tanesi yaşam boyunca sahip oldukları yaşam stilleridir. Bireylerin, fiziksel aktiviteleri ve sağlıklı yaşamı kendi yaşantılarına adapte ettikleri takdirde ileriki yaşlarda fiziksel olarak daha iyi olacakları bilinen bir gerçektir. Aktif yaşlanma konsepti, anlayış olarak tüm yaş gruplarına uygulanması hedeflenen bir olgu olduğu için erken yaşlardan itibaren sağlıklı yaşamın ve sporun benimsenmesine vesile

⁴⁶⁰Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği, 04/03/2014 tarih ve 28391 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140304-3.htm> (2 Şubat 2020).

olmaktadır. Özellikle ileriki yaşlarda uygulanan bu bakış açısı, birçok sağlık sorununun önlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak Türkiye açısından bakıldığında bu doğrultuda, henüz kapsayıcı bir yaklaşımın var olmadığı görülmektedir Aynı zamanda yaşlı bireyleri direkt olarak hedef alan strateji, plan ve programlar henüz emekleme aşaması içerisinde. Özellikle Türkiye içerisinde yapılan araştırmaların da işaret ettiği üzere; Türkiye'deki yaşlıların yeterli düzeyde ve düzenli bir şekilde egzersiz yapmadıkları düşünüldüğünde sağlıklı yaşama yönelik hareketlerin teşvik edilmesinin önemi daha iyi anlaşılabilir. 2014 yılında Sağlık Bakanlığınca gerçekleştirilen Kronik Hastalıklar Risk Faktörleri Araştırması'na göre; 65 yaş ve üzeri erkeklerin %81'i, kadınların ise %88'i herhangi bir fiziksel aktivite içerisinde yer almamaktadırlar⁴⁶¹. Yılmaz ve Çağlayan'ın 2015 yılında Ankara-Yenimahalle'de gerçekleştirdikleri araştırmaya göre 65 yaş ve üzeri bireylerin sadece %22,3'ünün düzenli egzersiz yaptığı ortaya çıkmıştır⁴⁶². Polat ve Kahraman Bayrak'ın 2011 yılında yine Ankara'da gerçekleştirdikleri bir araştırmada yaşlı bireylerin egzersiz yapma puanlarının oldukça düşük olduğu belirtilmiştir⁴⁶³. Tüm bu araştırmaların ışığında özellikle fiziksel aktivite dolayımında çeşitli programların, teşviklerin, stratejilerin ve de planların gündeme gelmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye'de yaşlanmanın kalitesini arttırmak adına öne çıkan girişimlerden en önemlilerinden bir tanesi, Sağlık Bakanlığınca 2015 yılında plana geçirilen ve 2020 yılına kadar sürmesi hedeflenen "Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020"dir. Bu program çerçevesinde, yaşlanma sürecinin kalitesinin artırılması açısından çeşitli yol ve planlar belirlenmiştir. Bu aksiyon planı içerisinde sağlıklı yaşlanmaya dair çeşitli stratejiler ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda öncelikli müdahale yaklaşımının üzerinde durulmuştur. Öncelikli müdahale yaklaşımının ilk adımı olarak da bütün yaşlılar için egzersiz, fiziksel aktivite ve rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi olarak gösterilmiştir⁴⁶⁴. Bu sayede fiziksel aktivitelerin ve de egzersizlerin

⁴⁶¹T.C Sağlık Bakanlığı, **Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması**, Ankara, 2013, s.172.

⁴⁶²Fikriye Yılmaz ve Çağla Çağlayan, "Yaşlılarda Sağlıklı Yaşam Tarzının Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri", **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt.20, Sayı.4 (2016), s.136.

⁴⁶³Ülkü Polat ve Burcu Bayrak Kahraman, "Yaşlı Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki", **Fırat Tıp Dergisi**, Cilt.18, Sayı.4(2013), s.217.

⁴⁶⁴T.C Sağlık Bakanlığı, **Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020**, Ankara, 2015, s.8.

hastalıkları önleyici niteliklerinin üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde yeterli ve sağlıklı beslenme de birincil destek müdahale şeklinde değerlendirilmiştir, tüm bunlara yönelik olarak çeşitli etkinlik ve hedefler belirlenmiştir.

Türkiye’de yaşlıların sağlıklı yaşamı benimsemelerini sağlamayı ve gündeme getirmeyi amaçlayan olaylardan bir diğeri de Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi’dir. 2017 yılında gerçekleştirilen mevcut zirve içerisinde konuşma yapan akademi ve siyasi düzlemdeki isimler, Türkiye’nin yaşlanma sürecine vurgular yapmış, yaşlılık politikalarını tartışmış ve sağlıklı ve kaliteli yaşlanmanın önemine değinmişlerdir. Ayrıca direkt olarak yaşlı nüfustan ziyade tüm nüfusu hedef alan Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı da genel itibariyle önemli bir çalışma olarak yer almaktadır⁴⁶⁵. Direkt olarak yaşlıların sağlıklı bir şekilde yaşlanmasını sağlamayı hedef alan proje ise Sağlıklı Yaşlanma Projesi olarak adlandırılmaktadır. Avrupa Komisyonu, Ankara Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü, çeşitli yurtiçi ve yurtdışı üniversiteler ve çeşitli dernekler tarafından desteklenen bu proje kapsamında yaşlıların sağlıklı yaşama olanaklarının artırılması ve hastalık yüklerinin azaltılması amaçlanmaktadır⁴⁶⁶. Bu amaçlar kapsamında çeşitli toplantılar, buluşmalar ve etkinlikler düzenlenmektedir.

Türkiye 60 Yaş ve Üstü Yetişkin Gençler Bocce Ligi, 53 ilden 109 takımın mücadelesini içeren ve pratikte yaşlıların direkt olarak fiziksel aktivite gerçekleştirmesini ve spor yapmasını sağlayan önemli bir organizasyon olarak ön plana çıkmaktadır⁴⁶⁷. T.C Aile Bakanlığı bünyesinde 2016 yılında ilk kez gerçekleştirilen bu şampiyona, 2019 yılında da gerçekleştirilme imkanı bulmuştur. Huzurevlerinde yaşayan sakinleri kapsayan bu organizasyon, aktif yaşlanma kapsamında gerçekleştirilen önemli faaliyetlerin arasında yer almaktadır.

⁴⁶⁵T.C Sağlık Bakanlığı, Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı 2018-2023 Güncelleme Çalıştay, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenmehareket-haberler/293-t%C3%BCrkiye-sa%C4%9Fl%C4%B1kl%C4%B1-beslenme-ve-hareketli-hayat-program%C4%B1-2018-2023-g%C3%BCncelleme-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1.html> (21 Haziran 2019).

⁴⁶⁶Sağlıklı Yaşlanma Projesi, Proje Hakkında, <http://saglikliyaslanmaprojesi.com/proje-hakkinda.html> (21 Haziran 2019).

⁴⁶⁷T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye 60 Yaş ve Üstü Yetişkin Gençler Bocce Ligi Müsabakaları Duyurusu, <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/duyurular/tuerkiye-60-ya%C5%9F-ve-%C3%BCstue-yeti%C5%9Fkin-gen%C3%A7ler-bocce-ligi-muesabakalar%C4%B1-duyurusu/> (21 Haziran 2019).

3.3.3.8. Türkiye’de Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri

Aktif yaşlanma kavramının bütünlükçü yapısına işaret eden ve önleyici politikaların yanında tamamlayıcı rolü üstlenen uzun dönemli bakım hizmetleri, yaşlı bireyler için oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Hayatın değişken yapısı içerisinde bir zorunluluk haline gelen bu hizmetler, yaşlanma deneyimini yeni yaşamaya başlayan Türkiye için, yaşlılık politikalarının temelini oluşturmaktadır. Nitekim Türkiye’de aktif yaşlanma politikalarından daha çok geleneksel politikaların daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Zira Anayasa’nın 61.maddesinde; “*Yaşlılar, devletçe korunur, yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.*” ifadesi yer almaktadır⁴⁶⁸. Dolayısıyla yaygın olan görüş ve de anayasaya yansıyan ifadeyle birlikte, devletin yaşlı bakımına yönelik olarak sunduğu çeşitli hizmetler bulunmaktadır.

Türkiye’de yaşlılara bakım hizmeti konusu düşünüldüğünde akla ilk olarak 2828 No’lu Sosyal Hizmetler Kanunu gelmektedir. Sosyal Hizmetler Kanunu içerisinde yaşlı bakımına dair olarak birçok olguya yer verilmiştir. Kanunun ilk maddesinde dezavantajlı birçok grupla birlikte yaşlılara da değinilmiş ve kanunun amacının bu bireylere yönelik olarak, sosyal hizmet üretme ve bu amaca yönelik olarak kuruluş, yetki ve görev gibi faaliyetler olduğu ifade edilmiştir. Kanun içerisinde 3.maddenin e fıkrasında ihtiyacı olan yaşlı tanımı yapılmıştır. Buna göre ihtiyacı olan yaşlı; “*sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan yaşlı statüsündeki kişi*” olarak tanımlanmıştır. Huzurevleri ise; ihtiyacı olan yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlanmıştır⁴⁶⁹. Nitekim Türkiye içerisinde kurumsal yaşlı bakımı olarak ön plana çıkan hizmetlerin temelini huzurevleri oluşturmaktadır. Türkiye’deki aile yapısının hala bir bireysellik yaratmadığı bir ortamda aile içerisindeki yaşlı bakımı ön plana çıkan bir unsur olsa da özellikle son dönemlerde yaşlanma sürecinin hızlanmasıyla birlikte huzurevleri önem kazanmaya başlamıştır⁴⁷⁰. 2016 yılında T.C Aile Bakanlığı’nın açıkladığı rapora göre Türkiye’de 2015 yılı sayıları

⁴⁶⁸Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md.61.

⁴⁶⁹2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 24/5/1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> (2 Şubat 2020).

⁴⁷⁰Çağlar, s.173.

ile 350 adet huzurevi bulunmaktadır. Mevcut olan huzurevlerinin 132 tanesi T.C Aile Bakanlığı'na, 162 tanesi özel mülkiyete, 29 tanesi dernek ve vakıflara, 20 tane belediyelere, 5 tanesi azınlıklara ve 2 tanesi de diğere bakanlıklara aittir. Huzurevlerinin toplam kapasitesi yaklaşık 28 binken, yaklaşık 23 bin yaşlı bu kurumlardan hizmet almaktadır. Özel huzurevlerinde yaklaşık 6 bin yaşlının hizmet aldığı düşünöldüğünde bu alanda kamu kurumlarının başı çektiğı görölmektedir. Ayrıca Türkiye'deki huzurevlerinde kendi kendini idare etme yetisini kaybeden ve özel olarak ilgiye ihtiyaç duyan yaşlılar için sunulan özel bakım desteğinden Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağılı huzurevleri bünyesinde yaklaşık 5 bin kişi faydalanmaktadır⁴⁷¹. Tüm bu sayılarla birlikte kurumsal bakım hizmetinin temellerini oluşturan huzurevlerinden faydalanma sayısının özellikle gelişmiş ölkelere kıyasla düşük kaldığı görölmektedir. Özellikle 65 yaş ve üstü nüfusun 6 milyonu aşığı Türkiye'de, huzurevlerinde sadece 23 bin yaşlının yaşaması bu duruma önemli bir örnek oluşturmaktadır. Türkiye'deki güçlü aile bağlarının varlığı ve huzurevlerinde kalmanın belirli bir maliyet getirmesi huzurevlerinin kapasitesinin aşağısında hizmet verme nedenlerini açıklar niteliktedir. Ayrıca Türkiye içerisindeki huzurevlerine yönelik olarak algı araştırmaları içeren çalışmalar da huzurevlerine yönelik olarak negatif algıların varlığını da ortaya koymaktadır. Örneğın bu anlamda yapılan araştırmaların son örneklerinden biri oluşturan Şenol ve Erdem'in 2016 yılında yaşlı kadınlar arasında yaptıkları bir araştırmada, yaşlı kadınların büyük bir çoğunluğunun huzurevine gitmek istemedikleri ve huzurevlerini çok kötü bir yer olarak tanımladıkları görölmüştür⁴⁷². 2016 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen bir çalışmaya göre de yaşlı bireylerin kendilerine bakamayacakları kadar yaşlandıklarında %40,2'si çocuklarının yanında yaşamak istemektedirler. %38,6'sı evde bakım hizmeti almak isterken sadece %7,7'si huzurevine gitmek istediklerini belirtmiş, %12,9'si ise hiçbir fikir belirtmemiştir⁴⁷³. Aynı araştırmaya göre yaşlıların huzurevlerine gitme sebebi olarak ilk sırada %48,9 ile çocuklarına yük olmamayı, ikinci olarak %20,2 ile huzurevlerindeki imkanların daha iyi olmasını ve üçüncü olarak ise %11,2 ile çocuklarıyla birlikte yaşamamak istemelerini ileri sürmüşlerdir. Özmete'nin yapmış

⁴⁷¹T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Çalışması**, Ankara, 2016, s.68.

⁴⁷²Dolunay Şenol ve Sezgin Erdem, "Yaşlılık ve Yaşlı Kadınlarda Huzurevi Algısı: Nitel bir Çalışma", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2, s.44.

⁴⁷³TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (7 Temmuz 2019).

olduğu araştırmaya göre yaşlıların %77,8'i kendilerine bakamayacak duruma geldiklerinde ailelerinin sorumluluk almalarını istemektedirler⁴⁷⁴. Tüm bu yapılan araştırmaların özünde yaşlı bireylerin çoğunun huzurevlerine soğuk baktıkları açık bir şekilde görülebilmektedir.

Türkiye'de son dönemlerde huzurevlerine alternatif olarak ortaya çıkan çeşitli kurumsal bakım seçenekleri de ortaya çıkmaya başlamaktadır. Örneğin Yaşlı Yaşam Evleri; Aile Bakanlığı'nın bu anlamda yeni olarak nitelendirilebilecek uygulamalarından birini oluşturmaktadır. 2015 yılı sayılarına göre ülke çapında toplam 154 kişi kapasiteli, 40 adet bulunan Yaşlı Yaşam Evleri, kapasitesi kadar yaşlıya hizmet vermektedir⁴⁷⁵. ocuk evlerinden esinlenerek oluşturulan bu ortak yaşam alanı düşüncesi, farklı yaşam tarzlarına sahip olan insanların birbirlerine uyum sağlayıp bir arada yaşamaya alışmalarının Türkiye içerisinde olumlu bir sonuç vermemesi nedeniyle pek fazla yaygınlařmamıřtır⁴⁷⁶.

Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 3.maddesinin f bendinin 9.fıkrasında hem yaşlı ve engelli bireylerin yaşama aktif olarak katılımlarının sağlanması hem de ailelerine rehberlik etme ve destek verme amacıyla gündüz bakım hizmetlerinden söz edilmiřtir⁴⁷⁷. Bahsedilen maddede ev içi bakım hizmetinden söz edilse de Yaşlı Hizmet Merkezleri çerçevesinde yaşlı bireylere yönelik olarak gndzli bakım hizmeti imkanı da sunulmaktadır. Sunulan hizmetle alakalı olarak; 7 Ağustos 2008 tarihli 26960 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gndzli Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik içerisinde, hizmetin işleyişiyle ilgili olarak çeşitli düzenlemelere hükmedilmiştir*. Türkiye'de Bakanlık bünyesinde hizmet sağlayan toplam 5 tane Yaşlı Hizmet Merkezi faaliyet içerisinde olup, toplamda 1076 kişiye hizmet

⁴⁷⁴ zmete, s.231.

⁴⁷⁵ T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt alışması*, s.68.

⁴⁷⁶ Yusuf Genç ve İsmail Barış, "Yaşlı Bakım Hizmetlerinde ağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.0, Sayı.10 (2015), s.45.

⁴⁷⁷ 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 24/5/1983 tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazete.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> (2 şubat 2020).

*Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gndzli Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 07/08/2008 tarih ve 26960 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-5.htm> (3 şubat 2020).

vermektedir⁴⁷⁸. Tüm bunların dışında Alzheimer hastalığı bulunan yaşlılara gündüz bakım hizmeti sağlayan çeşitli kuruluşlar da bulunmaktadır.

Kurumsal bakım hizmetleri alanında öne çıkan kurumlardan bir diğeri de Sosyal Hizmet Merkezleri'dir. Salt bir biçimde yaşlıları konu almayan ancak ihtiyaç sahipleri içerisinde yaşlıları da göz ederek hizmet veren Sosyal Hizmet Merkezleri, kişilerin ihtiyaçlarına gören hizmet modeli sunan bir sosyal hizmet sağlayıcısı rolünü üstlenmektedir⁴⁷⁹. Bu çerçevede bireylere koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetlerle birlikte rehberlik ve danışmanlık hizmetleri de sunulmaktadır.

Türkiye'de aile bağlarının hala çok kuvvetli olması nedeniyle, sayısal olarak da değinildiği gibi kurumsal bakım hizmetlerine olan talep nispeten düşük kalabilmektedir⁴⁸⁰. Bunun yerine yaşlıların bakım ihtiyaçlarının daha çok ev içerisinde karşılandığı görülebilmektedir. Bu durum Türkiye'deki aile ilişkileri ile ilintili bir durumdur. Daha önce de değinildiği üzere gerek huzurevlerinin belirli bir maliyete sahip olması gerekse de huzurevlerine karşın var olan düşünceler nedeniyle yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarının aile üyeleri tarafından karşılandığı bilinmektedir. Ancak bununla birlikte evde yaşlı bakımına dair kamunun sunmakta olduğu çeşitli hizmetler de bulunmaktadır. Türkiye'de bu alandaki çalışmaların temeli 10 Mart 2005 tarihli 25751 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" ile birlikte atılmıştır*. 1 Şubat 2010 tarihinde yürürlüğe giren Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönergeyle birlikte de daha somut adımların atıldığı ve evde bakım hizmetinin ülke çapına yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmüştür⁴⁸¹. 2015 yılında çıkarılan Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik'in 5.maddesinde; evde sağlık hizmetlerinin Bakanlığa bağlı faaliyet gösteren

⁴⁷⁸Gökbunar, Uğur ve Duramaz, s.120.

⁴⁷⁹T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Hizmet Merkezleri, <https://ailevecalisma.gov.tr/sss/aile-ve-toplum-hizmetleri-genel-mudurlugu/sosyal-hizmet-merkezi/> (3 Temmuz 2019).

⁴⁸⁰Uğur Bilge ve diğerleri, "Türkiye'de Yaşlı Evde Bakım Hizmetleri", **Eurasian Journal of Family Medicine**, Cilt.3, Sayı.1 (2014), s.6 ; Sema Oğlak, "Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri", **İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2 (2017), s.81.

*Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, 10/03/2005 tarih ve 25751 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.7542&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=evde%20bak%C4%B1m> (3 Şubat 2020).

⁴⁸¹T.C Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020*, s.48.

eğitim ve araştırma hastaneleri, ADSM bünyesinde kurulan evde sağlık hizmeti birimleri ile toplum sağlığı merkezleri, aile sağlığı merkezi ve aile hekimleri tarafından karşılanacağına hükmedilmiřtir⁴⁸². Aynı zamanda sunulan hizmetler; konulmuş olan tanı ve var olan tedavi çerçevesinde evde muayene, tetkik, tedavi, raporların çıkartılmasını, ailenin bakım ve süreçlerle ilgili bilgilendirilmesini kapsamaktadır⁴⁸³. 2017 yılıyla birlikte herhangi bir mevzuat çıkarılmadan evde sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelere bağlanmış ve toplum sağlığı merkezleri ile aile hekimleri uygulamasından çıkmıřtır⁴⁸⁴.

Engelli bireylere yönelik politikalar ayrı bir çalışmanın konusu olmakla beraber evde bakım aylığı konusu, yaşlı bakımından ayrı değerlendirilmesi zor bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'de engelli bireylere yönelik verilere ulaşım zor olsa da 50-64 yaş arasındaki bireylerin %37'sinin engelli olduğu ifade edilmektedir⁴⁸⁵. Bu nedenle bakıma muhtaç ve temel ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamayan yaşlı bireylerin aynı zamanda engelli statüsü içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yaşlılar bağlamında evde bakım ücreti konusu, bağımsız bir şekilde yaşamlarını idare ettiremeyen yaşlı bireylerin bakımlarını üstlenen aile üyelerine destek amacıyla sunulan bir hizmet olarak ifade etmek mümkündür. Evde bakım aylığına hak kazanmak için; bakımı söz konusu olan bireyin en az %50 oranında engelli olması ve ağır engelli konumunda olması, beraber aynı evde yaşayan bireylerin aylık gelirlerinin ev içerisinde yaşayan kişi sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan tutarın net asgari ücretin 3'te 2'sini geçmemesi, bakımı verecek kişinin birinci dereceden akraba statüsünde olması veya yasal varis olması, aynı zamanda çalışmıyor olması ve bakım verilecek kişi ile aynı

⁴⁸²Sađlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik, 27/02/2015 tarih ve 29280 sayılı Resmî Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150227-14.htm> (3 Şubat 2020).

⁴⁸³Ođuz Işık ve diğerleri, "Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Profili ve Sunulan Hizmetin Değerlendirilmesi", **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt.19, Sayı.2 (2016), s. 174. ;

⁴⁸⁴Ahmet Reşit Doğusan, "Türkiye'de Evde Sağlık Hizmetleri ile İlgili Mevzuat ve Gelişimi", **Ankara Medical Journal**, Cilt.19, Sayı.3 (2019), s.689.

⁴⁸⁵Engelsiz Yaşama Derneği, Sayılarla Türkiye'de ve Dünya'da Engellilik, <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/> (24 Kasım 2019).

evde yaşaması gerekmektedir⁴⁸⁶. Şartları sağlayan aile üyesine bakım aylığı olarak aylık 1384,59 TL ödeme gerçekleştirilmektedir⁴⁸⁷.

Sürekli kurumsal ve evde bakım hizmetleri dışında uygulanan Yaşlı Destek Programı (YADES) da bakım hizmeti konusunda öne çıkan girişimlerden birini oluşturmaktadır. 2016 yılında uygulanmaya başlanan bu projenin temel amacı, Türkiye’de ikamet eden 65 yaş ve üstü bireylerin korunması ve desteklenmesi, bu yönde gerekli iyileştirmelerin yapılarak ev ortamında bakım hizmetlerinin yerel yönetim iş birliğiyle birlikte yaygınlaştırılmasını sağlamaktır⁴⁸⁸.

3.3.4. Türkiye’de Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya Yönelik Aktif Yaşlanma Politikaları, Uygulamaları ve Programları

Kuşaklararası dayanışma, yardımlaşma ve etkileşim; aktif yaşlanma konusunun önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerin toplum içerisinde aktif bir rol almaları, toplum içerisindeki diğer kuşaklarla olan ilişkileriyle bağlantılı bir konudur. Türkiye içerisindeki güçlü aile bağlarının varlığı bu konuda önemli bir avantajı getirmektedir. Akif Yaşlanma Endeksi Raporu içerisinde Sosyal Hayata Katılım içerisinde değerlendirilen bu olgu hakkında özellikle büyük ebeveynlerin torunları ile ilgilenmeleri ön plana çıkartılmıştır. Bununla birlikte 2016 yılında TÜİK tarafından yürütülen bir çalışma içerisinde de yaşlı bireyler ve aile üyeleri arasındaki ilişkilere atfedilen önemi bildiren verilere yer verilmiştir. Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre çocukları ile ayrı evlerde yaşayan yaşlı bireylerin çocukları tarafından sıklıkla ziyaret edilme oranının %71,7, bazen ziyaret edilme oranının %20, hiç ziyaret edilmeme oranının ise %8,3 olduğu ifade edilmiştir. Araştırma yapılan örneklem içerisinde yer alan yaşlıların %64,2’si de mutluluk kaynakları olarak ailelerini belirtmişlerdir⁴⁸⁹.

⁴⁸⁶Edip Aygüler ve Mustafa Çağrı Ayalp, “Türkiye’de Evde Bakım Aylığı Düzenlenmesine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.16, Sayı.3 (Eylül 2018), s.6.

⁴⁸⁷Cem Kılıç, Engelli Aylığı ve Evde Bakım Parası Zamlandı, <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/prof-dr-cem-kilic/engelli-ayligi-ve-evde-bakim-parasi-zamlandi,6rUADSnAeUiduODY8RuA-w> (24 Kasım 2019).

⁴⁸⁸Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlı Destek Programı, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/EYHGM/Projeler/Yasli-Destek-Programi-YADES-2016-2018.pdf> (7 Temmuz 2019).

⁴⁸⁹TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, (8 Temmuz 2019).

Türkiye'deki aile yapısı gelişmiş ülkelerden farklılık gösterse de zaman içerisinde değişim eğilimine girebileceği düşünülmektedir. Nitekim Özmete'nin yürütmüş olduğu Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi projesi içerisinde gerçekleşen bir çalışmaya göre, yaşlılar teknolojinin gelişiminin kuşaklararası dayanışmayı engellediğini ve özellikle torunlar ve yaşlılar arasındaki iletişim kopukluğuyla birlikte var olan ilişkinin zedelenebileceğini düşünmektedirler⁴⁹⁰. Kalaycıoğlu ise kırdan kente göçün Türkiye içerisinde birçok geleneksel yapının kurumsal çerçeveye taşınmasıyla birlikte ailenin işlevlerinin azaldığını ve bu durumun kuşaklar arası ilişkileri de etkilediğine değinmektedir⁴⁹¹. Dolayısıyla küreselleşme, teknolojinin hızla ilerlemesi, bireyselleşme eğilimleri ve benzeri sebeplerden ötürü var olan kuşaklar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çeşitli uygulamaların var olduğu görülmektedir. Murakami, Japonya ve Türkiye'de uygulanan Kuşaklararası Dayanışmayı arttırmaya yönelik olan uygulamaları karşılaştırdığı niceliksel çalışmasında Türkiye'deki projelerin daha çok Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, MEB ve AB önderliğinde gerçekleştirildiğini ortaya dökmüştür. Bununla birlikte yerel yönetim bazında toplam 60 tane irili ufaklı çalışmanın olduğundan ve bu projelerin İzmir, Bursa, Ankara, Çanakkale ve İstanbul içerisinde yoğunlaştığından söz etmiştir⁴⁹².

Kalkınma Bakanlığı Ankara Ajansı destekli, System&Generation derneği tarafından yürütülen Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli (AYNA) projesi, bu alanda öne çıkan faaliyetlerden birini oluşturmaktadır. Mevcut proje, Ankara'nın Keçiören, Altındağ ve Çankaya ilçelerinde bulunan 200 genç ve 100 yaşlının, ortak etkinliklerin düzenlemeleri ile gerçekleştirilmiştir⁴⁹³. Proje belirli bir süre uygulandıktan sonra günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kapsamında yürütülen "Toplum Kalkınmasında Gönül Elçiliği Projesi" içerisinde direkt olarak kuşaklar arası dayanışma

⁴⁹⁰Özmete, s.324.

⁴⁹¹Kalaycıoğlu, s.52.

⁴⁹²İkuko Murakami, "Türkiye'deki Kuşaklararası İlişkileri Geliştirme Uygulamaları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.21, Sayı.1 (2017), s.301.

⁴⁹³Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, AYNA-Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli Projesi, <http://yasam.ankara.edu.tr/event-items/ayna-aktif-yasam-icin-nesiller-arasi-etkilesim-modeli-projesi/> (11 Temmuz 2019).

amacı güdülmese de bu amaca yönelik olarak çeşitli faaliyetlerin yer aldığı bilinmektedir. Dezavantajlı gruplara yönelik olarak çeşitli hizmetleri kapsayan bu proje içerisinde; yaşlı bireylerle alışveriş yapmak, eğitim ve sanatsal aktiviteleri yürütmek, kuşaklararası uyum için toplantılar düzenlemek gibi çeşitli aktiviteler yer almaktadır⁴⁹⁴.

Amacı tartışılrsa da dolaylı bir şekilde kuşaklararası dayanışmayı arttırmaya yönelik olarak uygulanan uygulamalardan bir tanesi de Büyükanne Projesi'dir. Bakanlık bünyesinde pilot illerde uygulanan bu proje kapsamında, torununun annesinin özel sektörde bir işte fiilen çalışması sebebiyle 3 yaşından küçük torununa bakan büyükannelere 425 TL tutarında maaş bağlanması planlanmıştır⁴⁹⁵. Mevcut proje 2017 yılında uygulanmış, 2018 yılında bir süre devam ettirilmiş ancak sonrasında ise rafa kaldırılmıştır.

3.3.5. Aktif Yaşlanma Kapsamında Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında aktif yaşlanma anlayışı genel bir çerçevede anlatılmış ve sonrasında bu genel çerçevenin pratikteki yansımalarına bakılmıştır. Bu kapsamda örnek teşkil edilebilecek bir ülke olan Almanya’da uygulanan aktif yaşlanma politikalarıyla yakın bir gelecekte Almanya ile ortak problemleri yaşaması muhtemel olan Türkiye’de uygulanan aktif yaşlanma politikaları incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmında ise aktif yaşlanma endeksi sıralamasında 9.sırada yer alan Almanya’da ve aynı sıralama içerisinde son sırada yer alan Türkiye’de uygulanan aktif yaşlanma politikalarının tablolar üzerinde bir karşılaştırması yapılmıştır. Ancak öncelikle uygulanmakta olan politikaların özümsemesine yönelik bir altyapı oluşturması amacıyla her iki ülkenin sosyal devlet kökeni açısından ve nüfus dinamikleri bakımından bir değerlendirmesinin ve karşılaştırmasının yapılması gerekmektedir.

⁴⁹⁴Filiz Yıldırım, “Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek: Okul Temelli Kuşaklararası Dayanışma Modelleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.19, Sayı.1 (2015), s.289.

⁴⁹⁵KOSGEB Destekleri, Büyükanne Toruna Bakma Maaşı Projesi, <https://www.kosgebkredisi.com/toruna-bakma-maasi-basvuru-sayfasi/> (11 Temmuz 2019).

Tablo 17
Almanya'nın ve Türkiye'nin Sosyal Devlet Kökenleri ve Dayanakları Açısından Karşılaştırılması

Almanya	Türkiye
-Modern sosyal güvenlik sisteminin kurucu ülkesi olarak bilinirken, sistemin temellerini 1800'lü yılların ortasında Bismarck döneminde atmıştır.	-Geç sanayileşme sebebiyle modern anlamda sosyal devlet anlayışıyla geç tanışılmıştır. Sosyal güvenlik hakkının Anayasal güvence altına alınması 1961 yılını bulmuştur.
-Bismarck temelli Kıta Avrupası Refah Modeli'nin en büyük temsilcisi olan Almanya'da, kilise temelli sivil toplum kuruluşlarının ve ailenin rolü çok büyüktür. Korporatizmin de etkisiyle, devletin tanımlı 12 tane sosyal soruna çözüm oluşturması için 12 farklı kanun kitapçığını yürürlüğe koymuştur.	-Literatür içerisinde Güney Avrupa Refah Modeli içerisinde konumlandırılan Türkiye, bu sınıf içerisinde yer alan diğer ülkeler gibi yasal açıdan sosyal imkanlar tanısı da uygulama açısından eksik yönleri sahiptir. Refah sağlayıcıları arasında aile ve dini kökenli kurumların önemli bir etkisi bulunmaktadır.
-AB'nin en güçlü ekonomisi olarak ifade edilirken, dünyanın ise en büyük dördüncü ekonomisi konumunda yer almaktadır. Kişi başına düşen gelir açısından ise 16.sırada yer almaktadır.	-Uluslararası bazda gerçekleştirilen sınıflandırmalara göre gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Kişi başına düşen gelir açısından 68.sırada yer almaktadır.

Almanya ve Türkiye sosyal devlet çerçevesinde birbirlerinden çeşitli açılarla farklılaşmaktadırlar. Almanya, geçmişten gelen önemli bir sosyal devlet anlayışına sahipken Türkiye'nin mevcut konumu ise tartışmaya açık bir boyuttadır. Almanya modern anlamda sosyal güvenlik sisteminin kurucu ülkesi konumunda yer alırken Türkiye ise geç sanayileşmenin etkisiyle sanayileşmenin getirdiği kurumsal düzenlemeleri yapma konusunda da geç kalmıştır.

Her iki ülkenin refah ve gelir seviyesi bakımından da farklılaştıkları görülebilmektedir. Almanya gerek ekonomi büyüklüğü gerekse de kişi başına düşen gelir açısından Türkiye'ye kıyasla daha gelişmiş bir ülke konumunda yer almaktadır.

Tablo 18
Almanya ve Türkiye'nin Genel Nüfus Özelliklerinin ve Yaşlanma Süreçlerinin Karşılaştırılması

Almanya	1960	Günümüz	Türkiye	1960	Günümüz
Nüfus	72 milyon	82 milyon	Nüfus	27 milyon	80 milyon
Kaba doğum oranı	17,3	9,5	Kaba doğum oranı	43,9	16,1
Kaba ölüm oranı	12,0	11,3	Kaba ölüm oranı	20,2	5,3
Doğal nüfus artış oranı	5,9	-1,8	Doğal nüfus artış oranı	28,5	10,8
Doğuşta beklenen yaşam süresi	69,2	81,0	Doğuşta beklenen yaşam süresi	45,3	75,7
65 yaş üstü nüfusun tüm nüfus içerisindeki oranı	11,5	21,1	65 yaş üstü nüfusun tüm nüfus içerisindeki oranı	3,2	7,8

Her iki ülke mevcut konumları ve geçmişleri itibarıyla nüfus dinamikleri ve toplumsal yaşlanma tecrübesi açısından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Refah seviyesi açısından gelişmiş bir konumda olan ve uzun bir süredir toplumsal yaşlanma ile karşılaşan Almanya, yaşlanma sürecine yavaş bir şekilde girmiş bir ülkedir. Almanya'da 65 yaş ve üstü nüfusun 0-64 yaş arasına olan oranı %7'den %14'e 45 senelik bir zaman içerisinde çıkarken, refah seviyesi açısından gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de ise aynı istatistiki gösterge için önümüzdeki süreçte 27 senelik bir zaman diliminin (2012-2039) yeterli olacağı öngörülmektedir.

Yapılan nüfus değerlendirmeleri Türkiye'de mevcut hali ile düşüşte olan nüfus artış hızının 2050 yılından sonra sabitleneceğini ve sonrasında eksilere ineceğini belirtmektedir. Bu değerlendirmelere göre 2050 yılına gelindiğinde Türkiye'deki 65 yaş ve üzeri nüfusun oranının %20,6 olacağı düşünülürken, 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı %21,1 olan Almanya'nın şu anki nüfus dinamiğine benzer bir seviyeye gelmesi beklenmektedir. Bu beklentiye göre 30 sene içerisinde Türkiye, Almanya'nın şu an sahip olduğuna benzer bir nüfus yapısına sahip olacaktır.

Tablo 19
Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Yaşama ve İstihdama Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması

İncelenen Başlıklar	Almanya	Türkiye
Emeklilik Sistemlerinde Gerçekleştirilen Düzenlemeler	-1992 reformuyla temel emeklilik yaşı 65’e yükseltilmiştir. 63 yaşında emekli olma imkanı sabit kalmış ancak emeklilik maaşlarında kesinti olacak şekilde güncellenmiştir. -2007 yılındaki düzenlemeyle kesintili emeklilik yaşı 65’e, temel emeklilik yaşı ise 67’ye yükseltilmiştir.	-1999 reformuyla birlikte zorunlu emeklilik yaşı düzenlemesi getirilmiş, kadınlar için 58, erkekler için 60 olarak belirlenmiş, prim ödeme gün sayıları ise 7000 olarak yükseltilmiştir. -2008 reformuyla prim ödeme gün sayıları 7200’e yükseltilmiş, karşılamayan bireyler için emeklilik yaşının 65’e kadar yükseltilebileceği bir düzenleme yapılmıştır.
Farklı Durumlarla Ortaya Çıkan Emeklilik Halleri ile İlgili Düzenlemeler	-1992 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen reformlarla engelli emekliliği, işsizlik nedeniyle emeklilik ve kadınların emeklilikleriyle alakalı zorlaştırıcı hükümler getirilmiştir.	-2008 reformuyla birlikte engelli emekliliği ile alakalı detaylı düzenlemeler getirilmiştir. -Kadınların emeklilikleriyle alakalı da pozitif ayrımcılık nispeten kısıtlanmıştır.
Kısmi Emeklilik/Emeklilikte Yeniden Çalışma	-1996 yılında “Kademeli Emeklilik Geçişini Teşvik Eden Yasa” ile önü açılmıştır. -Belirli şartlar karşılığında bireylere iş hayatından emeklilik dönemine geçişi kolaylaştırıcı bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır.	-Sosyal Güvenlik Destek Primi ile bireylere hem çalışmanın hem de emekli olmanın mümkün olduğu bir düzenleme sunulmuştur. -Son düzenlemelerle mevcut imkan kaldırılmış, emekli olma ile çalışma hali arasında bir tercih zorunluluğu getirilmiştir.
Yaşlı Bireylere Yönelik Aktif İstihdam Politikaları	-Çalışma içi ücret teşviki -Geçici ücret desteği -Entegrasyon çeki -İşsizlik sigortaları ödemelerinden muafiyet -WeGabAU -İş Bulma Hizmeti -Mesleki eğitim düzenlemeleri -Perspektive 50 plus	-Toplum Yararına Çalışma Programı
Yaşlı Girişimciliği	-AB kapsamlı Best Agers programı -Federal İstihdam Dairesi destekli Experienced Founders ve MasterHORA programları	Yaşlı bireylerin girişimcilik faaliyetlerini arttırmaya yönelik özel bir teşvik ya da program yer almamaktadır.
Yaş Yönetimi	-GeniAl Pilot Projesi -Özel Sektör Uygulamaları	-Yaşlı çalışanlara yönelik yaş yönetimi politikalarına rastlanmamaktadır.

Her iki ülke bireylerin çalışma yaşamında geçirdikleri süreleri arttırmak adına emeklilik sistemlerinde önemli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Almanya son

düzenlemeyle emeklilik yaşını 67'ye yükseltirken, Türkiye ise 65'e yükseltmeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Almanya aktif istihdam politikaları, girişimcilik ve yaş yönetimi gibi politikalarla yaşlı bireylerin uzayan çalışma hayatlarını kolaylaştırmayı geniş desteklerle birlikte amaçlarken, Türkiye'de ise bu alanlara dair politikaların yetersiz ve oldukça eksik olduğu görülmektedir.

Tablo 20
Almanya ve Türkiye'de Uygulanan Sosyal Hayata Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması

İncelenen Başlıklar	Almanya	Türkiye
Gönüllü Olarak Toplumsal Hizmetlere Teşvik	-Kar amacı gütmeyen kurumların kanunlarla desteklenmesi -Belediyeler ve hükümet destekli "Yaşlı Vatandaşlara Kurumlar" -Aile Bakanlığı destekli oluşumları	-Kadıköy Belediyesi Gönüllü Evleri -Gölcük Belediyesi Hobi Bahçeleri
Aktif Vatandaşlık	-Bu alana dair net bir politika aracı bulunmamaktadır.	-Seyyar Sandık -Sıra beklemeden oy kullanma -CIAO
Yaşlı Dernekleri ve Sivil Toplum Kuruluşları	-Mahalle Merkezleri -BAGSO	-Enformel ağlar -65+ Yaşlı Hakları Derneği ve benzeri dernekler
Emekliliğe Hazırlık Programları	-BAGSO, kamu işletmeleri ve özel işletmelerin yürüttükleri programlar -AB kapsamında uygulanan GRUNDTVIG Hayat Boyu Öğrenim Programı	-Bu alana dair bir politika aracı bulunmamaktadır.

Almanya'da, çeşitli politika sağlayıcıların desteğiyle gönüllü hizmetlere katılımın teşvik edildiği görülmektedir. Türkiye'de ise gönüllülük bazlı çalışma konusunda yaşlı nüfusun sadece %0,5'i aktiftir. Bu da bu alanda birkaç istisnai yerel yönetim çalışması hariç özellikle ulusal bazda kapsayıcı bir politikanın olmadığını göstermektedir. Aktif vatandaşlık konusunda Almanya'daki yaşlı bireyler etrafında politik düzlemde bir şeyleri değiştirebileceklerine yönelik bir bilinç hakimken Türkiye'de ise bu çabayı arttırmaya yönelik politikalar yürütülmektedir. Yaşlı dernekleri açısından Almanya'da BAGSO'nun çok ciddi faaliyet alanları bulunurken Türkiye'de ise enformel ağlardan kurumsal alana geçiş sürecinin yeni başladığı görülmektedir. Emekliliğe hazırlık

programları açısından Almanya’da çeşitli destekler bulunurken, Türkiye’de ise bu alana dair henüz bir politika aracı bulunmamaktadır.

Tablo 21
Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya
Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması

İncelenen Başlıklar	Almanya	Türkiye
Yaş Farkındalığının Arttırılması	-İç İşleri Bakanlığınca duyurulan Her Yaş Önemlidir stratejisi -Alman Yaşlılar Günü	-Ulusal Yaşlılık Kongresi -18-24 Mart Yaşlılara Saygı Haftası -I.Yaşlılık Şurası ve 2019 Yaşlılar Yılı
Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi	-Yasal çerçeveye ilke ve destekler belirlenmiştir. -Geniş çerçeveli birçok politika sağlayıcı bulunmaktadır.	-Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü -Mesleki Eğitim Kursları -Sürekli Eğitim Merkezleri -Aile Eğitim Programları -60+ Tazelenme Üniversitesi -İSMEK
Yaş Ayrımcılığı ile Mücadele	-İstihdam Üzerinde Çerçeve Direktifi (2000/78/EC) -Genel Eşit Muamele Kanunu -Federal Ayrımcılıkla Mücadele Ajansı	-Yasal çerçevede net bir şekilde yaş ayrımcılığı konusundan söz edilmemiştir.
Ev Ortamında Bağımsız Yaşamın Desteklenmesi ve Teknoloji Kullanımı	-Bakım sigortası kapsamında ev ortamını düzenlemeye yönelik hibeler -Yaşa Uygun Yenileştirme Programı -Çağrı Merkezi Sistemi -AB destekli Smart Service Power ve Ambient Assisted Living Projeleri	-Yaşam Destek Hizmeti
Kent Ortamının Yaşlılar İçin Uygunluğu	-Ruhr Bölgesi-Yaşlı Dostu Kent -Aile Bakanlığı ve Polis Akademisi ile ortak geliştirilen Yaşlılıkta Güvenli Yaşam Hareketi	Muratpaşa-Kadıköy ve Mersin belediyeleri Yaşlı Dostlu Kentler kapsamındadır.
Yaşlı Bireylerin Ulaşım İmkanları	-Road Safety Programı -AB odaklı projeler	-Toplu taşımada indirimli ve ücretsiz ulaşım imkanları
Sağlıklı Yaşama ve Fiziksel Aktivitelere Teşvik	-Sağlık İçin Spor Stratejisi -Dengeli Yaşlanma Programı	-Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020 -Türkiye 60 Yaş ve Üstü Yetişkin Gençler Bocce Ligi
Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri	-Sabit-Evde bakım hizmeti -Bakım parası -Evde bakıma teşvikler -Gezici-ayakta bakım -Kurumsal bakım hizmetleri -Kısmen yatılı gündüz ve gece bakımı -Rehabilitasyon hizmeti	-Huzurevleri -Yaşlı Yaşam Evleri -Yaşlı Hizmet Merkezleri -Sosyal Hizmet Merkezleri -Evde Bakım Aylığı -YADES

Yaş farkındalığı bakımından Almanya’da, var olan farkındalığı canlı tutmak amacıyla politikalar üretilirken Türkiye’de ise son dönemde bir farkındalık yaratmak amacıyla politikalar üretilmeye başlamıştır. Hayat boyu öğrenim açısından ise Almanya çeşitli politika aktörleri ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de ise yaşlı bireylerin bu alana yönelik katılımlarını artırıcı yeterli politikalar bulunmamaktadır. Yaşlı ayrımcılığının %9,9 olduğu Almanya’da, özellikle Genel Eşit Muamele Kanunu sayesinde göre iş yerlerinde bir şikayet mekanizmasının kurulması gerekliliği söz edilmiş ve yaş ayrımcılığı karşısında tazminat cezasının verileceği belirtilmiştir. Federal Ayrımcılıkla Mücadele Ajansı ile kanunun uygulama alanı genişletilmiştir. Türkiye’de ise kanun ve düzenlemeler içerisinde henüz yaş ayrımcılığına yönelik doğrudan mücadele edici ve caydırıcı maddelerin getirilmediği görülmektedir.

Almanya, ev ortamlarındaki hareket alanlarının iyileştirmelerinin yapılmasını bir hak olarak görmüş ve bunu kanun kitapçığı içerisine yerleştirmiştir. Bakım sigortası kapsamında bireylere evlerini uygun bir şekilde düzenlemeleri adına 4.000 Euro’ya kadar hibe verilebileceği SGB XI kanun kitabı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Alman Devlet Bankası destekli uygun şartlarda kredilerin sunulduğu bir imkan da yaratılmıştır. Bununla birlikte evlerinde yaşayan yaşlı bireylerin güvenliğini garantiye almak amacıyla bakım sigortası destekli çağrı merkezi sistemi de bulunmaktadır. Türkiye’de ise henüz yaşlı bireylerin ev hayatlarını düzenlemeye yönelik bir politika aracı bulunmasa da Yaşam Destek Hizmeti sistemi oldukça faydalı bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Kent açısından ise her iki ülkede de yaşlı dostlu kentler ön plana çıkmaktadır. Ulaşım konusundaysa Almanya’da bu kapsamda daha çok AB kapsamında teknolojik çözümler aranırken, Türkiye’de ise daha çok toplu taşımaya odaklanıldığı görülmektedir.

Aktif yaşlanmanın önleyici öncüllerinden birini oluşturan sağlıklı yaşam ve fiziksel aktivitelere teşviklere yönelik politikalar incelendiğinde Almanya’da çeşitli kurumların ortak hareket ederek stratejiler ürettikleri söylenebilir. Egzersiz yapmanın oldukça düşük olduğu Türkiye’de ise gerçekleştirilen zirveler yolu ile bu anlayışın benimsenmesi için çaba gösterilmektedir.

Aktif yaşlanma anlayışının tamamlayıcı unsuru olan uzun dönemli bakım hizmetlerini evde bakım hizmetleri ve kurumsal bakım hizmetleri olarak iki açıdan

değerlendirmek gerekmektedir. Almanya’da bakım sigortası kapsamında 2,1 milyon kişi evde bakım hizmeti alırken 0,8 milyon kişi de kurumsal yatılı bakım hizmeti almaktadır. Nitekim Almanya’da uygulanan politikalar da bireyleri daha çok ailelerinin yanında ve kendi evlerinde hizmet vermeye yöneliktir. Oluşturulan derece sistemine göre bakım hizmetlerinin kapsamı ve zenginliği belirlenmektedir. Sabit bakım hizmeti olarak da adlandırılan ve içerisinde refakatçilik, bakım ve ev işlerinde yardım gibi hizmetler bulunan evde bakım hizmetleri için bakım sigortası, belirli miktarlara kadar ortaya çıkan tutarı karşılamaktadır. Karşılanan miktar bireylerin dereceleri ile doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Bireylerin bu tutarı doğrudan parasal bir şekilde alma veya her ikisini de karma bir şekilde alma hakları da bulunmaktadır. Bireyler parasal bir şekilde bu haklarını kullandıkları durumlarda devletin sunduğu resmi bakıcılar haricinde gayri resmi bakıcılar için bu parayı kullanmaktadırlar. Gayri resmi bakıcılar genelde bireylerin aileleri olmaktadır. Nitekim kanun sınırları çerçevesinde bireylerin bakımlarını üstlenen aile bireylerine birçok kolaylık sağlandığı da görülmektedir. Bunun yanında bakım sigortasının sabit bakım hizmetleri dışında gezici bakım hizmetleri, kurumsal bakım hizmetleri, yatılı gündüz ve gece bakım hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleri gibi sunduğu geniş yelpazeli hizmetleri de bulunmaktadır.

Türkiye’de ise uzun dönemli bakım hizmetleri genellikle huzurevleri ile sınırlı bir şekilde düşünülmektedir. Ancak bireysel yaşamın henüz oturmadığı ve aile bağlarının güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü Türkiye’de, huzurevlerine karşı karşıt bir düşünce olduğu da bilinmektedir. Nitekim huzurevlerinde kalan yaşlıların sayısı yalnızca 23 bindir. Son dönemlerde huzurevlerine alternatif seçenekler de yaratıldığı görülmektedir. Yaşlı Yaşam Evleri ve Yaşlı Hizmet Merkezleri bu konuda önemli örneklerden bir tanesini oluşturmaktadır. Evde bakım hizmetlerine yönelik olarak ise 2010 yılında çıkarılan yönetmelikle ciddi bir adım atılmıştır. Bununla birlikte evde bakım aylığı uygulaması da varlığını sürdürmektedir. Ayrıca YADES programı ile yerel yönetim iş birliği ile evde bakımın zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 22
Almanya ve Türkiye’de Uygulanan Kuşaklararası Dayanışmayı Sağlamaya
Yönelik Aktif Yaşlanma Politikalarının Karşılaştırılması

Almanya	Türkiye
-Çoklu Kuşak Evleri -Yaratıcı Evler -Modern Tarihe Tanıklık Edenler Müzesi -Büyükbaba-Büyükanne Hizmeti	-Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli (AYNA) -Gönül Elçiliği Projesi -Büyükanne Projesi

Almanya’da kuşaklararası dayanışmayı arttırmaya yönelik politikalar arasında en önemli girişim birçok farklı kuşağı bir araya getiren çoklu kuşak ev modelleridir. 2006 yılında uygulanmaya başlanan bu model, kuşaklararası iletişimin ve yardımlaşmanın önemi üzerine kurulmuştur. Benzer bir şekilde Yaratıcı Evler modeli de farklı kuşaklardan bireylerin bir arada organizasyonlar yürütmesine aracı olan bir sisteme işaret etmektedir. Aynı zamanda Büyükbaba-Büyükanne Hizmeti gibi tek ebeveynli çocuklara gönüllü bakıcılık hizmeti sunulduğu bir program da bulunmaktadır.

Türkiye’de var olan aile yapısını korumaya ve kuşaklararası dayanışmayı arttırmaya yönelik olarak uygulanan en önemli projelerden biri Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli (AYNA) projesidir. Kısa bir süreliğine uygulanan Büyükanne Maaşı projesi de torunlarına bakan büyükannelere maaş bağlanmasıyla uygulanmıştır.

SONUÇ

Başarılı ve kaliteli yaşlanma ile özdeşleşen aktif yaşlanma anlayışı, toplumsal yaşlanma sorununa alternatif bir çözüm yolu getirmeye çalışmaktadır. Temel amacı yaşlı bireylerin toplumsal hayattan izole olmasını engelleme ve onlara sağlıklı, kaliteli, güvenli, aktif ve bağımsız bir yaşam sürdürme olan aktif yaşlanma anlayışı, tarihsel açıdan farklı şekillerle ortaya çıkan ve algılanan yaşlılık dönemlerine dair bambaşka bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle aktif yaşlanma kavramı, yaşlı bireylerin salt olarak ekonomik yaşam içerisinde istihdam bağlamında aktif olmalarına odaklanmazken, birçok farklı alanda yaşlı bireylere fırsatlar sunulmasını amaçlayan bir anlayışı ortaya koymaktadır.

Aktif yaşlanma anlayışının ortaya çıkışının temelinde yaşlılığa olan bakış açısının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler yer almaktadır. Nitekim yaşlılık ve yaşlanma kavramları, antik dönemden endüstriyelleşme sonrası döneme kadar geçen zamanda farklı çerçeveler içerisinde yorumlanmışlardır. Özellikle yerleşik hayata geçişle birlikte geleneksel tarım toplumlarındaki yaşlıların sahip oldukları konum ve statü, endüstriyelleşmeyle birlikte ciddi bir dönüşüm içerisine girmiştir. Tarım toplumlarında ekonomik yaşamın temel direğini oluşturan toprağa bağlı üretim ilişkileri içerisinde yaşlı bireyler, temel karar verici pozisyonunda dururlarken endüstriyelleşmeyle beraber ortaya çıkan yeni üretim ilişkileri içerisinde mevcut durumlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca geleneksel tarım toplumlarının temel yansıması olan geniş aile biriminde lider konumunda duran yaşlılar, endüstriyel dönüşümün getirdiği aile yapısının küçülmesi ve bireyselleşmeyle beraber aile içerisinde de önemli bir güç kaybına uğramışlardır. Yaşlıların konumlarındaki bu düşüş, endüstriyelleşme sonrası dönemde yaşlılığın toplumsal bir kimliğe doğru evrilmesiyle birlikte şiddetini arttırmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde 1960'lı ve 1970'li yıllarda doğurganlık oranlarının azalması, teknolojik imkanların genişlemesi ve beraberinde tıptaki olumlu gelişmelerle insanların yaşam sürelerinin uzaması, "toplumsal yaşlanma" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gelişmiş ülkeler temelinde yükselen toplumsal yaşlanma sorunu ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan birçok sorunu gündeme getirmektedir. Her şeyden önce yaşlanmanın getirdiği biyolojik sorunlar hem bireyin kendisi hem de ailesi için bir sorun

yaratmaktadır. Bununla birlikte bir toplumda yaşlı bireylerin yoğunluklarının artışı; emekli olan kişilerin sayısının artmasıyla beraber kamu harcamalarının birçoğunun bu alana kayması ve beraberinde sosyal güvenlik sisteminin yükünün artması, genç işgücü arzının daralması, işgücü verimliliğinin tartışılması, toplumsal düzlemde yaşamın ve fırsatların yaşlı bireylere yönelik olarak çeşitlendirilmesi veya değiştirilmesi gibi konuları gündeme getirmektedir. Yaşanan tüm bu süreç karşısında çözüm olarak gelişmiş ülkelerde özellikle 1990'lı yıllara kadar nüfus arttırıcı demografik politikalar, yaşlanan işgücünün ikamesi olarak göçmen işçiler, yaşlanmanın getirdiği fiziksel dezavantajlar karşısında huzurevleri ve uzun dönemli bakım hizmetleri gibi geleneksel çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Ancak mevcut sorun, geçici bir sorundan kalıcı bir sorun haline geldiği için bu sorunu bütüncül ve kapsayıcı bir şekilde ele alamayan çözümler yetersiz kalmaya başlamışlardır. Bununla beraber gelişmekte olan ülkelerin demografik eğilimlerinin, yakın bir zaman içerisinde tıpkı gelişmiş ülkelerdeki gibi toplumsal yaşlanma sürecini işaret etmesi de çözümsüz olarak görülen bu sorunun önemini daha çok arttırmıştır. Böyle bir ortamda yaşlılık sorununu kalıcı bir şekilde çözmeyi amaçlayan bütüncül ve kapsayıcı politikalara olan ihtiyaç daha şiddetli bir hal almıştır.

Toplumsal yaşlanma sorununun gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sıçraması ve bu soruna yönelik getirilen çözümlerin yetersiz kalmasıyla beraber uluslararası alanda alternatif ve modern çözümlerin üzerinde durulmaya başlanmıştır. Alternatif çözümlerin temelini oluşturan aktif yaşlanma anlayışı, DSÖ'nün katkılarıyla 1990'lı yıllar içerisinde temel bir politika maddesi haline gelmiştir. Aktif yaşlanmanın uygulama alanını oluşturacak temel belirleyici maddeler yine DSÖ tarafından ortaya konmuştur. Ülkelerin politika anlayışlarına yol gösterici bir etkide bulunan tüm bu katkılara ek olarak özellikle 2000'li yıllarla birlikte AB de aktif yaşlanma anlayışı üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bünyesinde toplumsal yaşlanma sorununu derinden yaşayan birçok ülkeyi barındıran AB, aktif yaşlanma kavramını bir endeks içerisinde geliştirerek bünyesindeki ülkelerin değerlendirildiği bir politika aracına dönüşmesinde katkıda bulunmuştur. BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan Aktif Yaşlanma Endeksi sistematığı içerisinde AB ülkeleri; istihdam, sosyal hayata katılım, bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam ve aktif yaşlanma kapasitesi olarak kategorize edilen politika alanları ile değerlendirilmeye başlanmışlardır.

Hem DSÖ hem de AB'nin çizmiş olduğu sınırlar bir arada düşünülduğünde aktif yaşlanma politika araçlarını dört başlık altında konumlandırmak mümkündür. Bu başlıklar; ekonomik yaşama ve istihdama katılıma yönelik politikalar, sosyal hayata katılıma yönelik politikalar, sağlıklı, güvenli ve bağımsız yaşamayı teşvik edici politikalar ve kuşaklararası dayanışmayı arttırıcı politikalar. Çalışma içerisinde toplumsal yaşlanma sorununu uzun yıllardır yaşayan ve refah seviyesi açısından gelişmiş bir ülke olan Almanya ile toplumsal yaşlanma sorununu çok yakın bir gelecekte hissetmesi muhtemel gelişmekte olan ülke konumunda bulunan Türkiye'nin, aktif yaşlanma kapsamında uyguladıkları politikalar bahsedilen dört politika alanı içerisinde incelenmiştir. Bu kapsamda her iki ülkenin uyguladıkları politikaların özünün daha iyi anlaşılması adına her iki ülkenin sosyal devlet anlayışları ve nüfus dinamikleri de inceleme konusu içerisine dahil edilmiştir.

Almanya ve Türkiye, iki ayrı refah seviyesini ve sosyal devlet anlayışını temsil etmektedirler. Türkiye'nin hem refah modeli anlayışı hem de sosyal devlet tarihselliği kapsamında Almanya'dan çeşitli şekillerle ayrıştığı görülmektedir. Her ne kadar son dönemde uygulanan neoliberal politikalar sebebiyle bir gerileme yaşansa da Almanya'da, yıllar süren bir gelenek içerisinden gelen sağlam bir sosyal devlet anlayışı hakimken, Türkiye'de ise sosyal devlet anlayışının bu kadar güçlü olmadığı bilinmektedir. Türkiye'deki sosyal devlet anlayışı, sosyal uygulamaların yasal düzlemde belirtildiği ancak fiiliyata yansımadağı bir yapı üzerinde konumlanmaktadır. Yaşlılık politikaları açısından değerlendirildiğinde Almanya'da uygulanan politikalar temeli sağlam bir sosyal devlet anlayışı içerisinde uygulanırken, Türkiye'de ise eksik sosyal devlet anlayışının etkisiyle birçok politika çeşitli plan ve programlar düzleminde yer alırken faaliyete geçirilememektedir. Öte yandan refah sağlama konusunda uygulama açısından farklılıklar olsa da Almanya ve Türkiye'deki sosyal devlet anlayışlarının, aile ve dini tabanlı kurumların etkisi bakımından benzerliklere sahip olduğu görülebilmektedir.

Nüfus bakımından ise her iki ülke sayısal açıdan benzeşirken nüfus dinamiği açısından farklılaşmaktadırlar. Almanya uzun yıllardır sahip olduğu yaşlı nüfusu ile öne çıkan bir ülkeyken Türkiye ise demografik dönüşüm sürecini tamamlama sürecinde olan ve genç nüfusuyla önemli bir potansiyele sahip bir ülke konumunda yer almaktadır.

Bununla birlikte Türkiye'nin doğurganlık oranlarındaki ve ölüm oranlarındaki azalma eğilimlerinin sürmesiyle yakın bir gelecek içerisinde Almanya'nın şu anki nüfus dinamiklerine benzer bir yapıya sahip olması beklenmektedir. Almanya'da 65 yaş ve üstü nüfusun oranının 2015 yılında %21,1 iken Türkiye'de bu oranın 2050 yılında Almanya ile benzeşerek %20,6 olması, yakın bir gelecek içerisinde Türkiye'nin mevcut nüfus dinamiğinden bağımsız bir sorunu tecrübe edeceğini göstermektedir. Bu durum yaşlılık politikaları açısından örnek bir konumda gösterilen Almanya'nın ve Almanya ile benzer problemleri yaşaması beklenen Türkiye'nin aktif yaşlanma kapsamında uyguladıkları politikaların değerlendirilmesinin önemini arttırmaktadır.

Ekonomik yaşama ve istihdama yönelik aktif yaşlanma politikaları; emeklilik sistemlerinde gerçekleştirilen düzenlemeler, farklı durumlarla ortaya çıkan emeklilik hallerinde gerçekleştirilen düzenlemeler, yarı zamanlı emeklilik/emeklilik sonrası çalışma imkanları, yaşlı bireylere yönelik aktif istihdam politikaları, yaşlı girişimciliği ve yaş yönetimi politikaları çerçevelerinde değerlendirilmiştir. Buna göre emeklilik sistemleri ve emeklilik sonrası çalışma hayatı düzenlemeleri açısından her iki ülkenin de ciddi politikalar uyguladıkları ancak uygulanan politikaların amaçlarında farklılıkların ortaya çıktığı görülebilmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresinin 81 olduğu Almanya'da, 67'ye yükseltile emeklilik yaşına geçiş süreci nispeten daha kolay gözükürken, doğuşta beklenen yaşam süresinin 75 olduğu Türkiye'de 65'e yükseltile emeklilik yaşına geçiş oldukça radikal ve sorunlu bir değişime işaret etmektedir. Her iki ülke temel amaç olarak bireylerin işgücü piyasasından ayrılma yaşlarını yükseltmeyi hedeflese de Almanya sahip olduğu yaşlılık sorununu temel alarak reformlarını gerçekleştirirken, Türkiye ise geçmiş dönemlerde uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle yaşlılık sorununu yaşayan bir ülke gibi reformlar gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Nitekim Türkiye'de emekli olduktan sonra çalışmaya imkan veren Sosyal Güvenlik Destek Primi uygulaması dahi genç yaşta emekli edilen bireylerin yeniden çalışmalarına yönelik bir düzenleme olarak ön plana çıkararak emeklilik düzenlemelerine benzer bir şekilde geçmiş dönemdeki yanlış politikaların bir telafisini oluşturmuştur. Almanya ise bu kapsamda Kısmi Zamanlı Emeklilik uygulamasıyla, yaşlı bireylerin emeklilik dönemlerine geçişlerini kolaylaştırma ve yerlerine genç nüfusun ikame edilmesi amacıyla bir politika izlemektedir. Bu noktada Türkiye'nin emeklilik düzenlemelerinin bütünüyle

tartışmaya açık ve sorunlu bir noktada durduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’de, Almanya dahil birçok Avrupa ülkesinde uygulanan esnek emeklilik modelleri ve isteğe bağlı emeklilik düzenlemelerinin daha çok gündeme gelmesi gerekmektedir. Bununla birlikte her iki ülkede yaşlılara yönelik uygulanan aktif istihdam politikaları incelendiğinde, Almanya’nın yaşlı işgücünün istihdamını etkin aktif istihdam politikaları ile desteklediği, Türkiye’nin ise son dönemde uygulanan politikalarla bireylerin işgücü piyasasından geç bir yaşta ayrılmaları istenip yaşlı bireylerin işgücü piyasası içerisinde kalmalarını destekleyici bir girişimin var olmadığı görülmektedir. Türkiye’de uygulanan aktif istihdam politikalarının var olan genç nüfusu destekleyici bir niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yükseltilmeye çalışılan emeklilik yaşı ile uygulanan aktif istihdam politikalarının odağı arasında bir tezatlık ve koordinasyon eksikliği söz konusudur. Bu anlamda Türkiye’nin bir yandan mevcut nüfus dinamiğiyle sahip olduğu demografik fırsat penceresini değerlendirecek aktif istihdam politikalarını sürdürmesi gerekirken bir yandan da yaklaşan toplumsal yaşlanma tehlikesine yönelik aktif istihdam önlemlerini de almaya başlaması gerekmektedir. Yaşlı girişimciliği açısından ise Almanya’nın kapsayıcı politika eksikliği göze çarparken, bu alanda AB ile iş birliği içerisinde hareket ettiği ve bu sayede bu alanda politikalar üretebildiği görülmektedir. Türkiye’de ise bu alana dair herhangi bir girişim bulunmamaktadır. Yaş yönetimi açısından Almanya ulusal çapta bir politikaya ihtiyaç duyarken Türkiye’de ise bu alana dair herhangi bir yönelimin olmaması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu alanda her iki ülkenin de ulusal bir kapsayıcı plan ve programlara ihtiyaçları vardır. Özellikle Almanya’nın özel sektörler içerisinde uygulanan politikaları işkolu bazında temel bir yasal çerçevede konumlandırması gerekmektedir. Türkiye için ise bu politika alanı; yaşlı bireylerin işgücü piyasası içerisindeki etkinliklerinin arttırılması öncülünden sonra düşünülmesi gereken bir politika alanıdır.

Sosyal hayata yönelik aktif yaşlanma politikaları; gönüllü olarak toplumsal hizmetlere katılım, aktif vatandaşlık, yaşlı dernekleri ve sivil toplum kuruluşları ve emekliliğe hazırlık programları çerçevelerinde değerlendirilmiştir. Almanya’nın genel olarak en çok eksik kaldığı alan olarak değerlendirilen bu alanda özellikle gönüllülük temelli işlerde cinsiyet temelli eksiklikler göze çarpmaktadır. Nitekim gönüllülük temelli işler açısından sağlanan hukuksal altyapı ve sağlanan hizmetler açısından önemli

atılımlara sahip olursa da uygulama açısından cinsiyetçi bir yapı göze çarpmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde sağlanan hizmetlerin yaşlı kadın bireyleri de içerecek ve onların etkinlik alanlarını genişletecek hale getirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de ise gönüllülük tabanlı hizmetlere katılım oranlarının oldukça düşük olduğu ve bu alanda var olan politikaların bu oranları yükseltecek kalibrede olmadığı ve yaşlıların gönüllülük temelli işlere teşvikini sağlayacak politikaların olmadığı görülmektedir. Nitekim Türkiye’deki yaşlı bireyler yeteri kadar enerjiye sahip olduklarında, gelir yetersizlikleri sebebiyle kayıtdışı bir biçimde çalışıp para kazanmayı gönüllü işler yapmaya tercih etmektedirler. Dolayısıyla burada Türkiye açısından yapısal bir sorundan söz edilmesi gerekmektedir. Bu yapısal sorunun çözülmesi için sosyal yardımlardan ziyade yaşlı bireylerin gelir sorununu çözecek oldukça derinlikçi bir politikaya ihtiyaç vardır. Nitekim yaşlı bireylerin insan onuruna yakışır bir gelir güvencesine sahip olmaları, yaşlı bireylerin sosyal yaşama katılım düzeylerini de arttıracaktır. Aktif vatandaşlık açısından ise Almanya, toplumsal yaşlanmaya dair sahip olduğu toplumsal bilinç ile hareket ederken Türkiye ise bu bilincin sağlanması adına önemli politikalara imza atmaktadır. Yaşlı dernekleri ve sivil toplum kuruluşları açısından Almanya önemli ağlar oluşturmuşken Türkiye’de ise bu alandaki girişimlerin yeni olduğu ortadadır. Bu açıdan daha çok enformel ağlara sahip olan Türkiye’de, yaşlı bireylerin Almanya’daki gibi sosyal ağlarını geliştirecek çalışmaların, Bakanlıklar kapsamında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Emekliliğe hazırlık politikaları bakımından ise Almanya’da BAGSO derneğinin başrolde olduğu bilinirken, Türkiye’de ise bu politika alanına dair hizmet sunacak ne bir aktörün ne de herhangi bir hizmetin varlığında söz edilebilir. Türkiye’de var olan yerel ve bölgesel psikolojik destek birimlerinin emeklilik sonrası için yol gösterebilecekleri bir program üzerine odaklanması gerekmektedir.

Sağlıklı, güvenli ve bağımsız yaşama yönelik aktif yaşlanma politikaları; yaş farkındalığının artırılması, hayat boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi, yaş ayrımcılığı ile mücadele, ev ortamına bağımsız yaşamın desteklenmesi ve teknoloji kullanımı, kent ortamlarının yaşlılar için uygunluğu, yaşlı bireylerin ulaşım imkanları, yaşlı bireylere yönelik sağlıklı yaşama ve fiziksel aktivitelere teşvik ve uzun dönemli bakım hizmetleri çerçevelerinde değerlendirilmiştir. Yaş farkındalığının artırılması bakımından Almanya’da BAGSO’nun önderliğinde düzenlenen etkinlikler öne çıkarken Türkiye’de

de son dönemlerde bu tarz çalışmalar hızlanmaya başlamıştır. Nitekim yaşlılık sürecinin daha çok engellilik hali ile özdeşleştirildiği Türkiye’de bu tarz çalışmaların önemli olduğu görülmektedir. Hayat boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi alanında ise her iki ülkenin politika aktörleri açısından farklılaştıkları görülmektedir. Zira Almanya’da birçok farklı hizmet sunan aktör yer alırken Türkiye’de ise daha dar çerçeveli bir hizmet sunulmaktadır. Bu kapsamda yaşlıların bu alana dair düşük motivasyonlarını arttıracak ve bu tarz hizmetlere katılımlarını sağlayacak politikalar üzerinde durulmalıdır. Yaş ayrımcılığı ile mücadele konusunda ise Almanya’da, bu alandaki caydırıcı hukuki zemine katkı sağlayan politikalar yer alırken Türkiye’de ise yaş ayrımcılığının hukuki düzlemde net bir ifade ile belirtilmediği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye’de hukuksal düzlemde yaş ayrımcılığına kesin bir biçimde değinilmesi ve cezai sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ev ortamında bağımsız yaşamın desteklenmesi ve teknoloji kullanımı alanında Almanya’da yaşlılara yönelik hareket imkanını arttırıcı önemli fırsatlar ve teşvikler yer alırken Türkiye’de ise yaşlıların hareket alanını düzenleyecek bir politika yer almasa da dar kapsamlı bir biçimde uygulanan telebakım hizmetinin var olduğu görülmektedir. Telebakım uygulamasının bir örnek olarak kabul edilerek ülke çapında uygulanabilirliğinin arttırılmasına yönelik politikalar üzerinde durulmalıdır. Kent ortamlarının iyileştirilmesi ve yaşlı dostu kentler konusunda her iki ülke de DSÖ önderliğinde bölgesel bazda politikalar üretmektedirler. Öte yandan Almanya’nın kısa bir süreliğine de olsa yaşlı bireyler için uyguladığı Yaşlılıkta Güvenli Yaşam uygulaması oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan her iki ülkenin de bu konuda sürekli politikalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ulaşım açısından Almanya’nın AB önderliğinde daha teknolojik alanlara yatırımlar yaptığı görülürken Türkiye’nin ise yaşlıların toplu taşımayı kullanımlarını kolaylaştırmaya yönelik politikalara sahip olduğu tespit edilmiştir. Sağlıklı yaşama ve fiziksel aktivitelere teşvik konusunda Almanya’da birçok farklı kurumun ve kuruluşun iş birliğiyle etkin politikalar izlemektedir. Türkiye’de bu alanda uygulanan politikalar tazeliğini korurken, özellikle huzurevlerinde yaşayan bireyler arasında düzenlenen Bocce Ligi’nin bu konuda güzel bir örnek olduğu görülmektedir. Ancak yine de önleyici politikalar olarak düşünülen bu politikaların, Türkiye’de çeşitliliğinin arttırılması ve tüm yaş gruplarına benimsetilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda birçok kamu kuruluşunun ortak iş birliğiyle bir yol haritası çizilmelidir. Nitekim bireylerin fiziksel olarak gerekli enerjiye sahip olmaları sağlanmadan çalışma

hayatı içerisinde aktif kalmaları beklenmemelidir. Aktif yaşlanma politikalarının tamamlayıcı unsuru olarak gözüken uzun dönemli bakım hizmetleri, Almanya açısından kurumsal ve evde bakım olmak üzere oldukça etkin bir düzlemde işlemektedir. Özellikle yaşlıların bakımının ev içerisinde olması teşvik edilirken bunun için yaşlı bireylerin ailelerine birçok kolaylık sağlanmaktadır. Türkiye’de de benzer bir şekilde kurumsal bakım hizmetinden ziyade evde bakım yaygın olurken bu alanda aile üyeleri arasındaki duygusal bağların yerine bakımı kolaylaştıracak ve teşvik edecek daha nitelikli politikalar üretilmesi gerekmektedir.

Toplum düzleminde bireyselliğin Türkiye’ye kıyasla daha ön planda olduğu Almanya’da, kuşaklararası dayanışmanın artırılması adına uygulanan en önemli politika Üç Kuşak Evleri’dir. Mevcut girişim, uygulama açısından daha teşvik edici özellikler gerektirse de amaç açısından önemli bir yerde durmaktadır. Türkiye ise kuşaklararası dayanışma açısından şanslı bir konumda yer almaktadır. Aile bağlarının Almanya’ya kıyasla hala güçlü bir şekilde varlığını devam ettirdiği Türkiye’de, beklenen toplumsal yaşlanma probleminin beraberinde getirmesi beklenen bireysellik sorununu da önlemek adına aile birimini koruyucu politikaların izlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan özellikle belediyeler kapsamında, farklı nesilleri buluşturacak etkinliklerin uygulanması önemli bir yerde durmaktadır.

Son olarak daha önce de birçok kez ifade edildiği üzere Türkiye’nin gelecek nüfus dinamiklerinin Almanya’nın mevcut nüfus dinamikleriyle benzeşmesi beklenmektedir. Çalışma içerisinde değerlendirilen politikalar bakımından Almanya’nın birçok alanda örnek bir ülke konumunda olduğu görülebilmektedir. Bu örnek politikalar kapsamında Türkiye açısından beklenen toplumsal yaşlanma tehlikesinin getireceği sorunların çözümü adına 20-30 sene önceden alınacak önlemler, gelecek açısından oldukça önemli bir kazanç noktası oluşturmaktadır. Tüm bunlarla beraber Almanya ve Türkiye’nin birbirlerinden farklı toplumsal, kültürel ve ekonomik koşullara sahip olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Her şeyden önce Almanya’da yaşlılık toplumsal bir kimlik içerisinde uzun yıllardır varlığını sürdürmektedir. Bunun yanında Almanya refah seviyesi bakımından dünyanın en önemli ülkelerinden biri konumunda yer alırken aynı zamanda bir AB üyesi olarak da yaşlılık politikaları açısından birçok AB politikası ve normunu

kolayca benimseyebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin beklenen toplumsal yaşlanma süreci içerisinde, Almanya'daki politikaları doğrudan uygulamak yerine bu politikaları kendi iç dinamiklerine uygun bir şekilde adapte etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 65+ Yaş Hakları Derneği, Misyonumuz, <https://yaslihaklaridernegi.org/misyon/> (1 Mayıs 2019).
- 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4/11/1981 tarih ve 17506 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> (2 Şubat 2020)
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 24/5/1983 tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> (2 Şubat 2020).
- 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, 5/6/1986 tarih ve 19139 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf> (2 Şubat 2020).
- 4857 sayılı İş Kanunu, 10/6/2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> (2 Şubat 2020).
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 26/9/2004 tarih ve 25611 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (2 Şubat 2020).
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/5/2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (2 Şubat 2020).
- 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 10/02/2016 tarih ve 29620 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160210.pdf> (2 Şubat 2020).
- 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 1/07/2017 tarih ve 30111 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170701-21.htm> (2 Şubat 2020).
- AAL Programme, Ageing Well in the Digital World, <http://www.aal-europe.eu/country/germany/> (23 Mart 2019).
- AARP, The Aging Readiness & Competitiveness Report: Germany, <https://arc.aarpinternational.org/countries/germany> (23 Mart 2019).
- AARP, The Aging Readiness & Competitiveness Report: Turkey, <https://arc.aarpinternational.org/File%20Library/Full%20Reports/ARC-Report--Turkey.pdf> (9 Mayıs 2019), s.6.
- Acar, İbrahim Atilla ve İsmail Kitapçı, “Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye’de Emeklilik Sistemindeki Değişim”, **Maliye Dergisi**, Sayı.154, Ocak-Haziran 2008, ss. 77-98.

AdB, Who are we?, <https://www.adb.de/english> (16 Mart 2019).

Age Discrimination Info, Germany Overview 2016,
<http://www.agediscrimination.info/international-age-discrimination/germany>
(20 Mart 2019).

AGE Platform Europe ve European Commission, “How to Promote Active Ageing in Europe”, 1.Baskı [Broşür] 2011.

AGE Platform Europe, Building Bridges - 12th German Senior Citizen Day 2018,
<https://www.age-platform.eu/event/building-bridges-12th-german-senior-citizen-day-2018> (12 Mart 2019).

Age UK, **A Snapshot of Ageism in the UK and across Europe**, Londra: 2011.

Agentur für Erwachsenen- und Weiterbildung, Mission Statement, <https://www.aewb-nds.de/pages-in-english/mission-statement/> (16 Mart 2019).

Ağören, Veli. “Demografik Fırsat Penceresinin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Aile Eğitim Programı, Kimler Katılabilir, <https://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/kimler-katilabilir/> (5 Mayıs 2019).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri,
<https://eyh.aile.gov.tr/birlesmis-milletler-yasli-ilkeleri> (11 Aralık 2018).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlı Destek Programı,
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/EYHGM/Projeler/Yasli-Destek-Programi-YADES-2016-2018.pdf> (7 Temmuz 2019).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlılığa Genel Bakış,
<https://eyh.aile.gov.tr/yasligaga-genel-bakis> (11 Aralık 2018).

Akgeyik, Tekin. “Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı.51, 2006, ss.47-99.

Akyıldız, Hüseyin. “Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci”, **TÜHİS Dergisi**, Cilt.19, Sayı.4, Mayıs 2005, ss. 27-44.

Albanese, Andrea. “Employment of Young and Older Workers: Three Policy Evaluations”, **Doktora Tezi**, Ghent University Faculty of Economics and Business Administration, 2015.

- Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Özetle Sosyal Güvenlik, 2018, https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (17 Şubat 2019).
- Alman Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Pensions From Age 67, <https://www.bmas.de/EN/Our-Topics/Pensions/pensions-from-age-67.html> (17 Şubat 2019).
- Alman Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, **National CONFINTEA VI Report of Germany - The Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE)**, Berlin, 2008.
- Alpar, Bülent. ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleştirilen Değişiklikler, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/5412.pdf> (19 Nisan 2019).
- Alper, Yusuf. “Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, Ocak 1997, ss. 3-14.
- Alter Werden in Balance, Was Ist Das Atp, <https://www.aelter-werden-in-balance.de/atp/was-ist-das-atp/> (2 Nisan 2019).
- Anheier, Helmut K. ve Regina A.List, **A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Third Sector**, 1.Baskı, Londra: Routledge, 2005.
- Ankara Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, CIAO- Dezavantajlı Gruplara Aktif Vatandaşlık Bilinci Kazandırma, <https://ankara.ailevecalisma.gov.tr/projeler/ciao-dezavantajli-gruplara-aktif-vatandaslik-bilinci-kazandirma> (1 Mayıs 2019).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yaşlılar Lokali, <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/yasli-hizmetleri/yaslilar-lokali> (1 Mayıs 2019).
- Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM), **Ankara’da Yaşlı Yoksulluğu: Ekonomik, Sosyal, Kültürel İhtiyaçların Analizi**, Ankara: 2012.
- Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, AYNA- Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli Projesi, <http://yasam.ankara.edu.tr/event-items/ayna-aktif-yasam-icin-nesiller-arası-etkileşim-modeli-projesi/> (11 Temmuz 2019).
- Ante, Christine. “Pension Policy Reforms in Germany”, **Hertie School of Governance Working Papers**, Sayı.10, 2008.
- Arığ, Ayten Sezer. “Ankara’da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı.14, 2011, ss. 3-15.

- Arıhan, Seda Karaöz. Antik Dönem Sanatında Yaşlılık, https://www.academia.edu/9919216/antik_donemde_yaslilik (4 Aralık 2018).
- Artan, Taner ve Ali Taşçı, “İş Piyasasında Yaş(lı) Ayrımcılığı”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, Cilt.5, Sayı.25, 2018, ss. 2413-2421.
- Artan, Taner, **Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler**, 2.Baskı, Ankara: Sabev Yayınevi, 2017.
- Artan, Taner. **Yaşlılarla Sosyal Hizmet**, 1.Basım, Ankara: Sabev Yayınevi, 2017.
- Avrupa Gençlik Portalı, Okul Dışında Öğrenme İmkanını Sunan Halk Eğitim Merkezleri, https://europa.eu/youth/tr/article/54/14007_tr (5 Mayıs 2019).
- Aydın, Aykut ve Aylin Aydın Sayılan, “Aktif Yaşlanma ve Yaşam Boyu Öğrenme Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimleri Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, 2014, ss.76-81.
- Aydın, M.Kemal ve Eyüp Ensar Çakmak, “Sosyal Devletin Temelleri”, **Bilgi Dergisi**, Cilt.0, Sayı.1, 2017, ss. 1-19.
- Aygüler, Edip ve Mustafa Çağrı Ayalp, “Türkiye’de Evde Bakım Aylığı Düzenlenmesine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.16, Sayı.3, Eylül 2018, ss. 1-22.
- BAGSO, Who Are We?, http://www.bagso.de/fileadmin/Aktuell/Projekte/Int. Altenpolitik/2018/BAGSO_Flyer_eng_WEB.pdf (9 Mart 2019).
- Bağlı, Mehmet Selim. “Alman Yerel Yönetim Yapısı”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı.473, Aralık 2011, ss.43-74.
- Baran, Aylin Görgün. Yaşlılığın Sosyal Boyutu, http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilikin_sosyal_boyutu.pdf (3 Aralık 2018).
- Baran, Aylin Görgün. “Kurum Bakımındaki Yaşlıların Sosyal Koşulları: Ankara Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.1-2, Aralık 1996, ss. 19-58.
- Baran, Aylin Görgün. “Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2008, ss. 86-97.
- Basaraba, Sharon. Chronological Age vs Biological Age, <https://www.verywellhealth.com/what-is-chronological-age-2223384> (1 Aralık 2018).

- Başkaya, Zafer ve Fatma Özkılıç, “Türkiye’de Doğurganlıkta Meydana Gelen Gelişmeler(1980-2013)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.10, Sayı.4 (2017), ss. 404-423.
- Batrinou, Menelaos L., “The Length of Life and Eugeia in Classical Greece”, **Hormones**, Cilt.7, Sayı.1, 2008, ss. 82-83.
- Bayar, Levent Serhat, “Demografik Faktörlerin Sendikal Bağlılık Düzeyi Üzerine Etkisi; İşçi Sendikaları Üzerine Bir Araştırma”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.9, Sayı.4 Ekim 2016, ss. 189-209.
- Beğler, Tanju ve Hakan Yavuzer, “Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi”, **Klinik Gelişim Dergisi**, Cilt.25, Sayı.3, 2012, ss. 1-3.
- Bektaş, Oya Esra. “Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2, 2017, ss. 9-18.
- Benevolat, France, **Solidarity Between Generations in Europe: Comparing German, Belgian, Italian and Sweden Case**, Paris: 2012.
- Berg, Peter, Mary K.Hamman, Matthew Piszcek ve Christopher J. Ruhn, “National Bureau of Economic Research Working Paper No.21478”, **Can Policy Facilitate Partial Retirement? Evidence from Germany**, Cambridge: 2015.
- Berner, Frank. “Riester Pensions in Germany: Do They Substitute or Supplement Public Pensions? Positions in the Debate on the New Public Policy on Private Pensions”, **German Policy Studies**, Cilt.3, Sayı.3, Aralık 2006, ss. 492-534.
- Beschäftigte in Altersteilzeit 1996 – 2016, 2018, http://www.sozialpolitik-aktuell.de/tl_files/sozialpolitik-aktuell/Politikfelder/Arbeitsmarkt/Datensammlung/PDF-Dateien/abbIV56.pdf (23 Şubat 2019).
- BIBB, **VET in Europe – Country report-Germany**, Bonn, 2014.
- Bilge, Uğur, Ömür Elçioğlu, Murat Ünalacak ve İlhami Ünlüoğlu, “Türkiye’de Yaşlı Evde Bakım Hizmetleri”, **Eurasian Journal of Family Medicine**, Cilt.3, Sayı.1 (2014), ss. 1-8.
- Birleşmiş Milletler, **2017 Demographic Yearbook**, New York: 2018.
- Birleşmiş Milletler, Household Size and Composition Around The World, 2017, http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/household_size_and_composition_around_the_world_2017_data_booklet.pdf (15 Aralık 2018).

- Birleşmiş Milletler, Median Age of the Population,
<https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (13 Nisan 2019).
- Birleşmiş Milletler, Old-age Dependency Ratio (Age 65+/Age 15-64),
[https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F13_A_OLD_AGE_DEPENDENCY_RATIO_1564.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F13_A_OLD_AGE_DEPENDENCY_RATIO_1564.xlsx) (14 Aralık 2018).
- Birleşmiş Milletler, Percentage of total population by broad age group,
<https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (26 Ocak 2019).
- Birleşmiş Milletler, Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002,
<https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (11 Aralık 2018).
- Birleşmiş Milletler, World Population Ageing, 2013,
<http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2013.pdf> (30 Kasım 2018).
- Birleşmiş Milletler, World Population Prospects 2017,
[https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx](https://population.un.org/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2017_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx) (25 Ocak 2019).
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Abuse of Older Persons,
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE-WG-14.pdf (25 Mart 2019).
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2014,
https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/949/download_en?token=TVxIcTSS (25 Aralık 2018).
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Active Ageing Index, 2019,
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/Stakeholder_Meeting/ACTIVE_AGEING_INDEX_TRENDS_2008-2016_web_cover_reduced.pdf (28 Kasım 2019).
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, **Age-friendly Employment: Policies and Practices**, Cenevre.
- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, Integration and Participation of Older Persons in Society,
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/docs/age/2009/Policy_briefs/4-Policybrief_Participation_Eng.pdf (10 Ocak 2019).

- BM Avrupa Ekonomik Komisyonu, The Active Ageing Index Pilot Studies for Serbia and Turkey,
<https://statswiki.unece.org/download/attachments/76287849/Pilot%20study%20for%20Serbia%20and%20Turkey%20final.pdf?version=1&modificationDate=1473167139525&api=v2> (14 Nisan 2019).
- Bookman, Bernhard ve Tobias Brandle, “IZA DP No.8811”, **Coaching, Counselling, Case-Working: Do They Help the Older Unemployed Out of Benefit Receipt and Back into Labor Market?**, Bonn: 2015.
- Börsch-Supan, Axel H ve Christina B.Wilke, “The German Public Pension System: How it Will Become and NDC System Look-Alike”, Robert Holzmann ve Edward Palmer(ed.), **Pension Reform: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution(NDC) Schemes** içinde. Washington DC: World Bank, 2006, ss. 573-610.
- Börsch-Supan, Axel H ve Hendrik Juerges, “Disability, Pension Reform and Early Retirement in Germany, David.A Wise (ed.), **Social Security Programs and Retirement around the World: Historical Trends in Mortality and Health, Employment and Disability Insurance Participation and Reforms** içinde. Chicago: University of Chicago Press, 2012, ss.277-300.
- Börsch-Supan, Axel H. ve Christina B.Wilke, “Reforming the German Public Pension System”, **AEA 2006 Annual Meeting**, Boston: 6 Ocak 2006, ss. 1-33.
- Börsch-Supan, Axel H. ve Christina B.Wilke, “The German Public Pension System: How it Was, How it Will Be”, **NBER Working Paper**, Sayı.10525, Mayıs 2004.
- Bridgen, Paul ve Traute Meyer, “The Liberalisation of the German Social Model Public-Private Pension Reform in Germany since 2001”, **Journal of Policy**, Cilt.43, Sayı.1, 2014, ss. 37-68.
- Bulduk, Emre Özgür. “Yaşlılık ve Toplumsal Değişim”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.182, Sayı.182, 2014, ss. 53-60.
- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Abgabenordnung,
https://www.gesetze-im-internet.de/ao_1977/AO.pdf (5 Mart 2020).
- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Bundesbesoldungsgesetz,
[gesetze-im-internet.de/bbesg/BBesG.pdf](https://www.gesetze-im-internet.de/bbesg/BBesG.pdf) (2 Şubat 2020).
- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Familienpflegezeitgesetz,
<https://www.gesetze-im-internet.de/fpfzg/FPfZG.pdf> (2 Şubat 2020).
- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Pflegezeitgesetz,
<https://www.gesetze-im-internet.de/pflegezg/PflegeZG.pdf> (2 Şubat 2020)

- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XI, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/SGB_11.pdf (2 Şubat 2020).
- Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, SGB XII, https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_12/SGB_12.pdf (2 Şubat 2020).
- Bund-Länder Kommission, **Strategy for Lifelong Learning in the Federal Republic of Germany**, Bonn, 2005.
- Buz, Sema. “Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.14, Sayı.53, 2015, ss. 268-278.
- Canatan, Ümmügülsüm, “Yerel Yönetim Örneğinde Hayat Boyu Öğrenme Uygulamalarının Aktif Yaşlanmanın Desteklenmesindeki Rolü”, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- CCCB ve Open Society Foundations, **Ageing Democracies? - Political Participation and Cultural Values among the Elderly in Europe**, Barselona: 2017.
- Centre for Public Impact, Mehrgenerationenhäuser II in Germany, <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/mehrgenerationenhauser-germany/> (9 Nisan 2019).
- Cerit, Mustafa, “Engelliler Hangi Koşulları Yerine Getirdiklerinde Emekli Olabilirler?”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı.121, 2014, ss. 183-189.
- Ceylan, Harun. **Yaşlılık ve Refah Devleti: Bakım Hizmeti Alan Yaşlılar İçin Nitel Bir Araştırma –İsveç Örneği**, 1.Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Cicero. **Dostluk ve Yaşlılık**. Hacı Berat (çev.) 2.Baskı, İstanbul: Arya Yayıncılık, 2013.
- Commission of the European Communities, The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:EN:PDF> (21 Aralık 2018).
- Conrad, Harald ve Tetsuo Fukawa, “The 2000/2001 Pension Reform in Germany – Implications and Possible Lessons for Japan”, **The Japanese Journal of Social Security Policy**, Cilt.2, Sayı.2, Aralık 2003, ss.71-82.
- Çağlar, Türken, **Yaşlı Bakımı – Modeller ve Uygulamalar**, 1.Baskı, Ankara: Nika Yayınevi, 2017.
- Çakmak, Mehtap Barsbay, “Türkiye’de Politika Belgelerinde Yaşlılara Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.14, Sayı.2, 2019, ss. 257-280.

- Çayır, Kenan. “Yaşlılık/Yaşaya Dayalı Ayrımcılık”, Kenan Çayır ve Müge Ayan (Ed.), **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar** içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, ss.163-175.
- Çetin, Murat ve Kamil Orman, “Sürekli Eğitim Merkezlerinin İllerimizdeki Hizmet Sektörü ve Yerel Ekonomilerin Gelişimine Etkileri”, **Ulusal Sürekli Eğitim Merkezleri Toplantısı**, İzmir, 30 Nisan – 1 Mayıs 2010, ss.11-16.
- Çımrın, Füsün Kökalan. “Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.0, Sayı.23, 2009, ss. 195-204.
- Çiftçi, Cengiz, Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları, https://www.gapcatom.org/wp-content/uploads/2014/09/Sivil_Toplum_Kamu.pdf (2 Mayıs 2019).
- Çuhadar, Seyran Gürsoy ve Kuvvet Lordoğlu, “Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar”, **İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.0, Sayı.54, Mart 2016, ss. 63-80.
- Demir, Mahmut, “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1, 2011, ss. 760-784.
- Demirbilek, Tunç ve Ayşenur Öktem Özgür, “Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaşlı İstihdamı”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, 2017, ss. 257-272.
- Deutsche Rentenversicherung Bund, Key Figures 2019, https://deutsche-rentenversicherung.de/SharedDocs/Downloads/DE/Statistiken-und-Berichte/statistikpublikationen/eckzahlen_2019_englisch.pdf;jsessionid=A5C471B2EE3BC8321DE6A4D8201F796E.delivery1-1-replication?_blob=publicationFile&v=4 (15 Aralık 2019).
- Deutscher Volkshochschul-Verband e.V, VHS (Adult Education Centres) in Numbers (as of 2015), <https://www.dvv-vhs.de/en/the-association/adult-education-centres/> (15 Mart 2019).
- Deutsches Institut für Erwachsenen- bildung - DIE, **Portrait of Continuing Education Germany**, Bielefeld, 2004.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**, Ankara: 2007.
- DIPF, **Knowledge For Education**, Berlin: 2017.
- Dietz, Martin ve Ulrich Walwei, “No Country for Older Workers?”, **Journal for Labour Market Research**, Cilt.44, Sayı.4, 2011, ss. 363-376.

- Dietz, Martin, Susanne Koch, Gerhard Kung ve Gesine Stephan, “Die Entgeltsicherung für Ältere: ein Auslaufmodell?”, **WSI-Mitteilungen**, Cilt.64, Sayı.5, 2011, ss. 226-233.
- Dlugosz, Stephan, Geslne Stephan ve Ralf A.Wilke, “Discussion Paper No.09-10”, **Fixing the Leak: Unemployment Incidence Before and After the 2006 Reform of Unemployment Benefits in Germany**, Nottingham, 2009.
- Doğusan, Ahmet Reşit. “Türkiye’de Evde Sağlık Hizmetleri ile İlgili Mevzuat ve Gelişimi”, **Ankara Medical Journal**, Cilt.19, Sayı.3, 2019, ss.684-693.
- Duell, Nicola ve Kurt Vogler-Ludwig, “EEO Review”, **Employment Policies to Promote Active Ageing**, Münih: ECONOMIX Research & Consulting, 2012.
- Duman, Yunus. “Dünyanın En Yaşlı İkinci Ülkesi Almanya’da Riester Emeklilik Sistemi İle Zorunlu Emeklilik Sigortası Arasındaki İlişkinin Analizi”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Sayı.5, 2014, ss. 49-66.
- Dülger, İlhan. “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılığın Değişen Görünümü, Değişen Politikaları ve Aktif Yaşlanma Kavramı”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Ed), **18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri** içinde. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012, ss. 31-49.
- DVV International, **Strategic fields of action DVV International**, Bonn: 2017.
- Ebbinghaus, Bernhard, Mareike Gronwald ve Tobias Wiss, “Germany: Departing from Bismarckian Public Pensions”, Bernhard Ebbinghaus(ed.), **The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe** içinde. New York: Oxford University Press, 2011, ss. 119-151.
- EFRE, **Smart Service Power**, Dortmund: 2019.
- Egeli, Haluk ve Ahmet Özen, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, 2009, Sayı.142, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/10a/01.htm> (20 Nisan 2019).
- Engelsiz Yaşama Derneği, Sayılarla Türkiye’de ve Dünya’da Engellilik, <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/> (24 Kasım 2019).
- EUROFUND, **A Guide to Good Practice in Age Management**, 2006, Dublin.
- EUROFUND, **Measures for Social Inclusion of the Elderly: The Case of Volunteering**, Dublin: 2011.

EUROFUND, **Volunteering by Older People in the EU**, Dublin, 2011.

European Agency for Safety and Work, Working Better for longer, 2012,
<https://osha.europa.eu/en/tools-and-publications/publications/articles> (6 Ocak 2019).

European Association for the Education of Adults, **Country Report on Adult Education in Germany**, Helsinki, 2011.

European Commission, 2011, Country Report on the Action Plan on Adult Learning: Germany,
https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/country_report_de_final.pdf (17 Mart 2019).

European Commission, **Active Ageing and Gender Equality Policies**, Lüksemburg: 2012.

European Commission, Active Ageing and Solidarity Between Generations, 2012,
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5740649/KS-EP-11-001-EN.PDF/1f0b25f8-3c86-4f40-9376-c737b54c5fcf> (22 Aralık 2018).

European Commission, Active Ageing Report, 2012,
http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf (2 Aralık 2012).

European Commission, **Age Discrimination and European Law**, Luxemburg: 2005.

European Commission, City4Age - The Ultimate City for the Elderly Population,
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/city4age-ultimate-city-elderly-population> (25 Mart 2019).

European Commission, **Employment Policies to Promote Active Ageing 2012**, Birmingham, 2012.

European Commission, Germany Declares 2012 the Year Against Age Discrimination,
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=1256&furtHerNews=yes> (20 Mart 2019).

European Commission, Good Practice Implementation Report Final Publishable Report,
http://www.aeneas-project.eu/docs/Good_Practice_Implementation_Report.pdf (26 Mart 2019).

European Commission, **Growing European Silver Economy**, 2015, Brüksel.

European Commission, Road Safety Programme 2011-2020: Detailed Measures,
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-343_en.htm (26 Mart 2019).

- European Commission, Safety-ENhancing Innovations for Older Road userS, <https://cordis.europa.eu/project/rcn/193376/factsheet/en> (26 Mart 2019).
- European Commission, Sustaining Employability Through Learning – Benefits of Investing in Ageing Workers, <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14900&langId=en> (24 Şubat 2019).
- Eurostat, At-Risk-of-Poverty Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TESSI010> (13 Şubat 2020).
- Eurostat, Average Exit Age from Labour Force – Annual Data, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_exi_a&lang=en (20 Şubat 2019).
- Eurostat, Causes of Death - Deaths by Country of Residence and Occurrence, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_aro&lang=en (25 Mart 2019).
- Eurostat, Crude Marriage Rate and Crude Divorce Rate, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00206&plugin=1> (25 Ocak 2019).
- Eurostat, Distribution of Population Aged 65 and Over by Type of Household, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvps30&lang=en (6 Mayıs 2019).
- Eurostat, **Labour Market Policy Statistics Qualitative Report – Germany 2011**, Lüksemburg, 2011.
- Eurostat, Life Expectancy at Birth, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00205&plugin=1> (25 Ocak 2019).
- Eurostat, Marriage and Divorce Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics (15 Aralık 2018).
- Eurostat, Participation Rate in Education and Training by Age, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_aes_101&lang=en (16 Mart 2019).
- Eurostat, People in the EU – Statistics on Household and Family Structures, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=People_in_the_EU_statistics_on_household_and_family_structures#Main_statistical_findings (15 Aralık 2018).

- Eurostat, Population Change – Demographic Balance and Crude Rates at National Level,
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1> (25 Ocak 2019).
- Eurostat, Population on 1 January by Age Group,
https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/DEMO_PJANGROUP (26 Ocak 2019).
- Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, 10/03/2005 tarih ve 25751 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7542&MevzuatIlis ki=0&sourceXmlSearch=evde%20bak%C4%B1m> (3 Şubat 2020).
- Federal Anti-Discrimination Agency, About US,
http://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/AboutUs/aboutUs_node.html;jsessionid=385DA4D145BA5BF7B9D66DD68AFFFEF5.1_cid350 (18 Mart 2019).
- Federal Anti-Discrimination Agency, **Discrimination in Germany**, Berlin: 2017.
- Federal Anti-Discrimination Agency, **Guide to the General Equal Treatment Act**, Berlin: 2010.
- Federal Minister of Transport, Building and Urban Development, **Road Safety Programme 2011**, Berlin: 2011.
- Federal Ministry of Food, Agriculture and Consumer Protection, **IN FORM - German National Initiative to Promote Healthy Diets and Physical Activity**, Berlin: 2013.
- Federal Ministry of the Interior, **Every Age Counts – The Federal Government’s Demographic Strategy**, Berlin, 2012.
- Federal Statistical Office, Persons in Need of Long-term Care: Germany, Reference Date, Type of Care, Age Groups, https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/data;sid=B39B5033AF5393B39E8018414D1B9B47.GO_1_5?operation=abruftabellenVerzeichnisAuswahl&verzeichnis=&levelindex=0&levelid=1554248454501&sortdirection=auf&selectionname=22400-0001&auswaehlen.x=3&auswaehlen.y=4 (3 Nisan 2019).
- Fiedler, Matthias, “Challenges and Chances of an Ageing Society”, **Older People and Public Transport**, Köln: Rupprecht Consult, 2007.
- Genç, Yusuf ve İsmail Barış, “Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.0, Sayı.10, 2015, ss. 36-57.

- Goal-Project, Growing Older, Staying Mobile: Transport Needs for an Ageing Society, http://www.goal-project.eu/images/reports/d2-1_goal_final_20120725.pdf (25 Mart 2019).
- Goal-Project, Implementation Possibilities, https://trimis.ec.europa.eu/sites/default/files/project/documents/20140115_095754_71516_Implementation_Possibilities.pdf (26 Mart 2019).
- Gökbayrak, Şenay. “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt.2, Sayı.25, 2010, ss. 141-162.
- Gökbunar, Ali Rıza, Alparslan Uğur ve Selim Duramaz, “Yaşlı Nüfusa Yönelik Sağlık Harcamalarının Azaltılmasında Kamu Politikalarının Önemi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.12, Sayı.1, 2016, ss.109-122.
- Gölcük Belediyesi, Hobi Bahçeleri Açılış Töreni, <https://www.golcuk.bel.tr/tr/modul/haberyonetimi/haberdetay.aspx?id=878&kid=1> (8 Mayıs 2019).
- Güler, Çağatay. “Yaşlılıkta Tanımlar ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler”, **Turkish Journal of Geriatrics**, Cilt. 1, Sayı.2, 1998, ss.105.
- Güler, Deniz ve Nazmi Ulutak, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, **Kurgu Dergisi**, Sayı.11, 1992, ss. 51-76.
- Habertürk, Çalışan Emeklilerin Maaşını Yüzde 10 Arttıracak Düzenleme Yolda, <https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/1124390-calisan-emeklilerin-maasini-yuzde-10-artiracak-duzenleme-yolda> (23 Nisan 2019).
- Harschel, Anne K, Laura A.Schaap, Susanne Iwarsson, Vibeke Horstmann ve Signe Tomsone, “Self-Rated Health Among Very Old People in European Countries: An Explorative Study in Latvia and Sweden”, *Gerontology & Geriatric Medicine*, Ocak 2015, ss.1-10, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2333721415598432> (23 Mart 2019).
- Hartwig, Niels, “Cycling Nation Germany – The National Cycling Plan 2020”, **Cycling Promotion in the South Baltic and Beyond on**, Berlin: 22-23 Mayıs 2014, ss. 1-14.
- Heinze, Rolf G. ve Gerhard Naegele, ”Silver Economy in Germany – More Than Only The Economic Factor: Old Age!”, **Gerobilim**, Cilt.2, Sayı.9, 2009, ss. 37-52.
- Hekimler, Alpay. “Federal Almanya’da Kısa Çalışma Ödeneğine İlişkin Yasal Düzenlemelerin Genel Çerçevesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı.68 (2015), ss.155-185.

- Hekimler, Alpay. “Federal Almanya’da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları – Türkiye İçin Gözlemler”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt.1, Sayı.44, 2015, ss. 45-76.
- HelpAge, Global AgeWatch Index 2015, 2015, <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Germany> (1 Şubat 2019).
- Hess, Moritz. “A Successful Reversal of Early Retirement?”, Dirk Hofacker, Stefanie König ve Moritz Hess(Ed.), **Delaying Retirement Progress and Challenges of Active Ageing in Europe, the United States and Japan** içinde. Londra: Macmillan Publishers, 2016, ss. 147-171.
- Hess, Moritz. “Retirement Expectations in Germany – Towards Rising Social Inequality?”, *Societies*, 2018, Vol.8, No.3, ss.1-11. <https://www.mdpi.com/2075-4698/8/3/50/htm> (15 Şubat 2019).
- Hoff, Andreas, “Tackling Poverty and Social Exclusion of Older People – Lessons from Europe”, **Oxford Institute of Ageing Working Paper**, Sayı.308 (2008).
- IMF, World Economic and Financial Surveys, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx> (13 Şubat 2020).
- INQA, What the Initiative Has to Offer, https://www.inqa.de/EN/Take-part_The-Initiative/Services/content.html (16 Mart 2019).
- Işık, Hasan. “Federal Almanya’da Uygulanan Sosyal Yardım Sistemi, Türkiye Karşılaştırması ve Türkiye’deki Uygulamaları Yönelim Önerileri”, **Uzmanlık Tezi**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014.
- Işık, Oğuz, Aysun Kandemir, Mehmet Akif Erişen ve Cuma Fidan, “Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Profili ve Sunulan Hizmetin Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Cilt.19, Sayı.2, 2016, ss. 171-186.
- İBB Kurumsal, Büyükşehirden Ulusal Yaşlılar Haftasına Özel Etkinlik, <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/33850> (3 Mayıs 2019).
- İSMEK, Eğitim Merkezlerimiz, <https://www.ismek.ist/tr/kursmerkezleri.aspx> (5 Mayıs 2019).
- İŞKUR, Aylık İstatistik Tabloları – Mart, <http://media.iskur.gov.tr/27293/03-mart-2019-aylik-istatistik-tablolari.xlsx> (26 Nisan 2019).
- İŞKUR, Kurs ve Programlar, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar> (25 Nisan 2019).

- İŞKUR, Toplum Yararına Programlar, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar/toplum-yararına-programlar-typ/> (3 Mayıs 2019).
- Kalaycıoğlu, Sibel, Uğraş Ulaş Tol, Önder Küçükural ve Kurtuluş Cengiz, **Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri**, 1.Basım, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2003.
- Kalaycıoğlu, Sibel. “Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Ed), **18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri** içinde. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012, ss.51-58.
- Kalınkara, Velittin. Geleneksel Toplumdan Modern Yaşlı Topluma Yaşlı: Yaşlının Statüsü ve Geleceği, <https://docplayer.biz.tr/647507-Geleneksel-toplumdan-modern-topluma-yasli-yaslinin-statusu-ve-gelecegi-1.html> (6 Aralık 2018).
- Kalınkara, Velittin. **Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi**, 3.Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Karakaş, Sibel Asi ve Hatice Durmaz, “Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri ve Moral”, **Kocatepe Tıp Dergisi**, Cilt.18, Sayı.1, Ocak 2017, ss. 32-36.
- Karataş, Sultan. “Yaşlılıkta Yaşam Doyumu ve Etkileyen Etmenler”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1-2-3, 1990, ss.105-114.
- Kasarıcı, Rüya, “Türkiye’de Nüfusun Gelişimi”, **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı.5, ss. 247-266.
- Katholische Bundesarbeitsgemeinschaft für Erwachsenenbildung, Catholic Adult Education, https://keb-deutschland.de/wp-content/uploads/2018/06/Flyer-KEB_eng.pdf (15 Mart 2019).
- KFW, Altersgerecht Umbauen, [https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Privatpersonen/Bestandsimmobilien/Finanzierungsangebote/Altersgerecht-umbauen-\(159\)/index-2.html](https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Privatpersonen/Bestandsimmobilien/Finanzierungsangebote/Altersgerecht-umbauen-(159)/index-2.html) (23 Mart 2019).
- Kılıç, Cem. Engelli Aylığı ve Evde Bakım Parası Zamlandı, <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/prof-dr-cem-kilic/engelli-ayligi-ve-evde-bakim-parasi-zamlandi,6rUADSnAeUiduODY8RuA-w> (24 Kasım 2019).
- Kinsella, Kevin ve Wan He, **An Aging World:2008**, U.S. CensusBureau, International PopulationReports, Washington, DC, Government Printing Office (2009).

- Koch, Andrea ve Monika Reichert, "Self-Help Organizations in Germany: Possibilities and Constrains", Raymond Jack(ed.), **Empowerment in Community Care** içinde. Berlin: Springer, 1995, ss. 96-108.
- Koçer, Şeniz Özmert. "Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve İçerisindeki Uygulamalar", **Uzmanlık Tezi**, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014.
- Koldaş, Z.Lale. "Yaşlılık ve Kardiyovasküler Yaşlanma Nedir?", **Türkiye Kardiyoloji Derneği Dergisi**, Cilt.45, Ek 5, Eylül 2017, ss. 1-4.
- Komp, Kathrin, Kees van Kersbergen ve Theo van Tilburg, "Policies for Older Volunteers: A Study of Germany and Italy 1990-2008", **Journal of Aging Studies**, Cilt.27, Sayı.4, Aralık 2013, ss. 443-455.
- Konda Araştırma ve Danışmanlık, **Vatandaşlık Araştırması**, İstanbul: 2016.
- Koray, Meryem. **Sosyal Politika**, 4.Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 2012.
- KOSGEB Destekleri, Büyükanne Toruna Bakma Maaşı Projesi,
<https://www.kosgebkredisi.com/toruna-bakma-maasi-basvuru-sayfasi/> (11 Temmuz 2019).
- Koyuncu, Gülay, Filiz Tuna, Selçuk Yavuz, Derya Demirbağ Kabayel, Mesut Koyuncu, Hande Özdemir ve Necdet Süt, "Kırıktan Önceki Son Durak: Yaşlıda Düşme ve Denge Kaybının Değerlendirilmesi", **Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi**, Cilt.63, Sayı.1, 2017, ss. 14-22.
- Köksel, Bilge. "Demografik Fırsat Penceresinden Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.9, Sayı.43, Nisan 2016, ss. 2013-2022.
- Köroğlu, Cemile Zehra ve Muhammet Ali Köroğlu, "Mekanın Dönüşümü ve Yaşlılık Üzerine: Kentleşme ve Yaşlılık Olgusu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.8, Sayı.41, Aralık 2015, ss. 812-821.
- Köse, Neşe ve Nilgün Çolpan Erkan, "Kentsel Mekan Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği", **METU JFA**, Cilt.31, Sayı.1, 2014, ss. 39-66.
- Kritsotakis, George, Kleio Koutra, Michail Zografakis-Sfakianakis ve Francesco Marcaletti, "The Final Report from a Partnership Under the EU LLP Grundtvig Programme", **Pre-retirement Counselling A shortcut to Active Ageing**, Berlin: 2012.
- Kurtkapan, Hamza. "Aktif Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği", **Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 2, Sayı.2, 2018, ss. 38-52.

- Leibniz Centre for Lifelong Learning, **Short Annual Report**, Bonn: 2017.
- Leterme, Yves ve Sam van der Staak, “Active Citizenship & Political Movements in Europe: The Evolution of Political Representation”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt.15, Sayı.2 ,2016, ss.47-57.
- Maestas, Nicole, Kathleen J.Mullen ve David Powell, “The Effect of Population Aging on Economic Growth, The Labour Force and Productivity”, **NBER Working Paper**, Sayı.22452, Temmuz 2016.
- Matos, Catarina Seco ve Miguel Amaral, “FIRES Reports”, **Senior Entrepreneurship: Towards a Research & Policy Agenda in Europe + Outlook for Portugal**, Lizbon: 2017.
- Mehrgenerationenhauser, Action Programme Multi-Generational Centres: What is It About?
https://www.mehrgenerationenhaeuser.de/fileadmin/Daten/Docs/aktuelles/bmfs_fj-english-abstract-multi-generational-centres-ap-2015.pdf (9 Nisan 2019).
- Memoro, Founders, http://www.memoro.org/us-en/chi_siamo.php (26 Şubat 2019).
- Merril Lynch & Co. – Global Securities Research & Economics Group, **German Pension Reform**, New York, 2000.
- Metin, Banu. **Dünya’da ve Türkiye’de Yaşlanma Sorunu – Yaşlanan Toplum ve Aktif Yaşlanma**, 1.Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Mierzejewski, Alfred C. **A History of German Public System: Continuity Amid Change**, 1.Basım, Lanham: Lexington Books, 2016.
- Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, 11/04/2018 tarih 30388 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/04/20180411-13.htm> (2 Şubat 2020).
- Munnell, Alicia H. The Impact of Aging Baby Boomers on Labour Force Participation, http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2014/02/IB_14-4.pdf (13 Aralık 2018).
- Murakami, İkuko. “Türkiye’deki Kuşaklararası İlişkileri Geliştirme Uygulamaları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.21, Sayı.1, 2017, ss. 295-308.
- Müftüler, Habibe Gülsüm. “Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği”, **Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2018, ss. 93-129.

- Naegele, Gerhard, “The Politics of Old Age in Germany”, Alan Walker ve Gerhard Naegele (Ed.), **The Politics of Old Age in Europe** içinde. Londra: Open University Press, 1999, ss. 93-110.
- Naja, Sarah, Mohamed Mohei El Din Makhlouf ve Mohamad Abdul Halim Chebab, “An Ageing World of the 21st Century: a Literature Review”, **International Journal of Community Medicine and Public Health**, Cilt.4, Sayı.12, Aralık 2017, ss. 4363-4369.
- Nationale Stadtentwicklungspolitik, **HABITAT III - National Report Germany**, Bonn: 2015.
- Nazlı, Aylin. “Yaşlanma, Birey ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış”, **Ege Tıp Dergisi**, Cilt.55, Özel Sayı, 2016, ss. 1-5.
- Neagele, Gerhard ve Alan Walker, “Employment Initiatives for an Ageing Workforce”, **A Guide to Good Practice in Age Management**, Dublin: Eurofund, 2006.
- OECD, Ageing and Employment Policies - Statistics on Average Effective Age of Retirement, https://www.oecd.org/els/emp/Summary_1970%20values.xls (22 Nisan 2019).
- OECD, **Ageing and Employment Policies: Germany**, Paris, 2005.
- OECD, Annual Labour Force Statistics, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode> (1 Şubat 2019).
- OECD, Net Pension Replacement Rates, <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm> (20 Nisan 2019).
- OECD, Population with Tertiary Education, <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm> (4 Mayıs 2019).
- OECD, Public Social Spending Risings in Most OECD Countries, <http://www.oecd.org/newsroom/publicsocialspendingrisinginmostoecdcountries.htm> (14 Aralık 2018).
- OECD, Public Social Spendings is High in Many OECD countries, <http://www.oecd.org/social/soc/OECD2019-Social-Expenditure-Update.pdf> (27 Ocak 2019).
- OECD, Self-Employment Rate, <https://data.oecd.org/emp/self-employment-rate.htm> (28 Nisan 2019)
- OECD, **Senior Entrepreneurship**, Turku, 2013.
- OECD, **Society at a Glance 2016**, Paris: OECD, 2016.

- OECD/European Union, **Policy Brief on Senior Entrepreneurship**, Lüksemburg: 2012.
- Ofluoğlu, Gökhan ve Banu Özbucak Albar, “Yaşlı İşgücünün İş Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları ve Çözümleri”, **Emek ve Toplum**, Cilt.6, Sayı.15, 2017, ss. 335-360.
- Oğlak, Sema. “Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri”, **İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, 2017, ss. 73-87.
- Oral, A.İlhan. “Emeklilerin Yeniden Çalışmaya Başlaması ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Düşünceler”, **Çalışma ve Toplum**, Cilt.4, Sayı.19, 2008, ss. 135-186.
- Oran, Serap Sarıtaş. “Türkiye’de Emeklilik Sisteminin Finansallaşma Çerçevesinde Analizi: Bireysel Emeklilik Sistemi”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.41, Sayı.3, 2017, ss. 49-82.
- Oy ve Ötesi, 1 Kasım 2015 Seçim Değerlendirmesi, Gözlem ve Öneriler, https://oyveotesi.org/wp-content/uploads/2016/06/OveO_1-Kas%C4%B1m-Raporu_Final_final_website.pdf (1 Mayıs 2019).
- Öz, Fatma. “Yaşam Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme”, **Kriz Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2, 2002, ss. 17-28.
- Özbek, Nadir. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim**, Cilt.1, Sayı.92, 2002, ss. 7-33.
- Özmen, Zeynep. “Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2, 2017, ss. 601-620.
- Özmen, Zeynep. “Sosyal Güvenlik Reformu Bağlamında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Finansmanının Değerlendirilmesi”, **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt.3, Sayı.13, 2017, ss. 388-397.
- Özmete, Emine. **Türkiye’de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi**, 1.Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017.
- Özsuca, Şerife. “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.58, Sayı.2, 2003, ss. 133-152.
- Öztuna, Barış. Köprü İstihdam ve Sosyal Güvenlik Destek Priminin Emekli Üzerine Etkisi, <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/kopru-istihdam-ve-sosyal-guvenlik-destek-priminin-emekli-uzerine-etkisi20170927093131.pdf> (23 Nisan 2019).

- Palier, Bruno ve Kathleen Thelen, “Institutionalizing Dualism: Complementarities and Change in France and Germany”, **Politics & Society**, Cilt.38, Sayı.1, Şubat 2010, ss.119-148.
- Peştereli, Ebru. “Aktif Yaşlanma İçin Yerel Yönetimlerin Rolü ve Kadıköy Örneği”, **Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu**, Bursa: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 26-27 Kasım 2015, ss. 387-392.
- Polat, Ülkü ve Burcu Bayrak Kahraman, “Yaşlı Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki”, **Fırat Tıp Dergisi**, Cilt.18, Sayı.4, 2013, ss. 213-217.
- Ruggeri, Amanda. Do We Live Longer than our Ancestor?, <http://www.bbc.com/future/story/20181002-how-long-did-ancient-people-live-life-span-versus-longevity> (4 Aralık 2018.)
- Rürup, Bert. “The German Pension System: Status Quo and Reform Options”, Martin Feldstein ve Horst Siebert (Ed.), **Social Security Pension Reform in Europe** içinde. Chicago: University of Chicago Press, 2002, ss. 137-169.
- SABEV, Sabev Yaşam Destek Merkezi, <http://www.sabev.org.tr/yasam-destek-merkezi/> (8 Mayıs 2019).
- Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik, 27/02/2015 tarih ve 29280 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150227-14.htm> (3 Şubat 2020).
- Sağlıklı Yaşlanma Projesi, Proje Hakkında, <http://saglikliyaslanmaprojesi.com/proje-hakkinda.html> (21 Haziran 2019).
- Samancı, Osman ve Ebru Ocakçı, “Hayat Boyu Öğrenme”, **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt.12, Sayı.24, 2017, ss.711-722.
- Scagnetti, Nina, Mojca Gabrijelcic Blenkus, Urska Gracner, Andreja Mezicez, Mojca Omerzu, Vida Fajdiga Turk ve Maja Cuic, “DP4 Analytical Report of the AHA.SI Project”, **Pre-Retirement Preparation for Healthy and Active Ageing**, Ljubljana: 2015.
- Schulz, Erika, “Almanya’da Yaşlılar İçin Uzun Süreli Bakım Sistemi”, Zeynep Güldem Ökem ve Mustafa Can (Ed.), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşlılara Yönelik Uzun Süreli Bakım Sistemleri ve Uygulamaları** içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Selçuk, Mehmet. “Halk Eğitim Merkezlerinin Karşılaştıkları Sorunlar”, **Yayımlanmış Tezsiz Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2017.

- Senate Department for Urban Development and the Environment, **Smart City Strategy Berlin**, Berlin: 2015.
- Sevil, Hüseyin Tekin. **Yaşlılığın Sosyal Anatomisi**, 1.Basım, Ankara: SABEV Yayını, 2005.
- Seyyar, Ali. **Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım**, 3.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Simmons, Leo W. Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships, https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2909&context=lc_p (4 Aralık 2018.)
- Singer, Christine ve Ott-Siim Toomet, “The Research Institute of the Federal Employment Agency”, **On government-subsidized training programs for Older Workers**, Nürnberg: 2013.
- Skirbekk, Vegard. “Age and Individual Productivity: A Literature Survey”, **MPIDR Working Paper WP 2003-028**, 2003, Rostock-Germany.
- Sosyal Güvenlik Kurumu, Emeklilikten Sonra Tekrar Çalışma(SGDP), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilikten_sonra (23 Nisan 2019).
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Yaşlılığa Genel Bakış, https://www.huzurevleri.org.tr/docs/shcek_yasliliga_genel_bakis.pdf (30 Kasım 2018.)
- Sosyal İşler ve Entegrasyon Bakanlığı, **Bakıma Muhtaçsınız – Şimdi Ne Olacak?**, Stuttgart: 2017.
- Sönmez, Asuman ve Andaç Toksoy, “Türkiye’de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt.21, Sayı.2, 2014, ss. 41-58.
- Sözcü, 3 Aylık Maaş (2022) Ne Zaman Yatar?, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/3-aylik-maas-2022-ne-zaman-yatar-szcu1-4114991/> (24 Kasım 2019).
- Stefanik, Miroslav, Tomas Domonkos, Peter Horvat, Veronika Hvozdkova, Ivan Lichner, Tomas Miklosovic, Viliam Palenik ve Marek Radvansky, “Modelling the Economic Potential of the Silver Economy”, **Neujobs Working Paper**, Sayı.D12.3 (2013).

- Steiner, Viktor ve Katharina Wrohlich, “German Institute for Economic Research Discussion Papers 438”, **Work Incentives and Labor Supply Effects of the ‘Mini Job Reform’ in Germany**, Berlin, 2004.
- Steiner, Viktor. “The Labor Market for Older Workers in Germany”, **Journal for Labour Market Research**, Cilt.50, Sayı.1, Ağustos 2017, ss. 1-14.
- Stockholm European Council,
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.%20ann-r1.en1.html (21 Aralık 2018).
- Şakar, Müjdat, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 11.Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2014.
- Şenol, Dolunay ve Sezgin Erdem, “Yaşlılık ve Yaşlı Kadınlarda Huzurevi Algısı: Nitel bir Çalışma”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2, ss. 31-50.
- Şentürk, Murat ve Hakan Ceylan, **İstanbul’da Yaşlanmak**, 1.Basım, İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2015.
- T.C Adalet Bakanlığı, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası,
<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> , (2 Şubat 2020).
- T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Çalışması**, Ankara, 2016.
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni**, Ankara: 2019.
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022 Aylıkları,
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/2022-ayliklari/> (24 Kasım 2019).
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Hizmet Merkezleri,
<https://ailevecalisma.gov.tr/sss/aile-ve-toplum-hizmetleri-genel-mudurlugu/sosyal-hizmet-merkezi/> (3 Temmuz 2019).
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye 60 Yaş ve Üstü Yetişkin Gençler Bocce Ligi Müsabakaları Duyurusu,
<https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/duyurular/tuerkiye-60-ya%C5%9F-ve-%C3%BCstue-yeti%C5%9Fkin-gen%C3%A7ler-bocce-ligi-muesabakalar%C4%B1-duyurusu/> (21 Haziran 2019).
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yaşlılık Şurası Hakkında,
<http://www.yasliliksurasi.gov.tr/sura-hakkinda.html> (8 Mayıs 2019).

- T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, **Kobi Destekleri Ülke İncelemeleri (Almanya, İngiltere ve Belçika)**, Ankara: 2014.
- T.C İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi> (2 Mayıs 2019).
- T.C Sağlık Bakanlığı, **Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması**, Ankara, 2013.
- T.C Sağlık Bakanlığı, Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı 2018-2023 Güncelleme Çalışmayı, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenmehareket-haberler/293-t%C3%BCrkiye-sa%C4%9Fl%C4%B1kl%C4%B1-beslenme-ve-hareketli-hayat-program%C4%B1-2018-2023-g%C3%BCncelleme-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1.html> (21 Haziran 2019).
- T.C Sağlık Bakanlığı, **Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020**, Ankara, 2015.
- Taşçı, Faruk. “Refah Devleti ve Yaşlılık Algısı: Türkiye Üzerinden Değerlendirmeler”, Betül Altuntaş (Ed), **Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, ss. 35-56.
- Taşçı, Faruk. **Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım**, 1.Basım, Ankara: Nobel Yayınevi, 2010.
- Tazelenme Üniversitesi, Kuruluş Öyküsü, <https://tazelenme.com/hakkında> (5 Mayıs 2019).
- TDK, Yaşlanma, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020).
- TDK, Yaşlı, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020);
- TDK, Yaşlılık, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasl%C4%B1> (2 Şubat 2020).
- Teke, Selcan Gülçayır. “Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırlar: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği”, **Milli Folklor Dergisi**, s.116, 2017, ss. 58-72.
- Terakye, Gülşen ve Perihan Güner, “Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık”, **Kriz Dergisi**, Cilt.5, Sayı.2, 1992, ss. 95-101.
- Tesch-Roemer, Clemens. “Active Ageing and Quality of Life in Old Age”, **Meeting of the Unece Working Group on Ageing**, Cenevre, 21-22 Kasım 2011, ss. 1-21.
- Tezcan, Mahmut. “Toplumsal Değişme ve Yaşlılık”, **Yaşlılık ve Sorunları**, Ankara: 29-30 Nisan 1982, ss. 169-177.

- The Global Entrepreneurship Monitor, **Entrepreneurship in Turkey 2010**, Londra, 2010.
- THEMP, “Mapping the German Landscape of Tertiary Lifelong Learning”, **Institut Arbeit und Technik Discussion Paper WP4**, Sayı.3, 2012.
- Tiyek, Ramazan ve Umut Yertüm, “Güney Avrupa Refah Modeli Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2016, ss. 26-51.
- Tomanbay, İlhan. “Sosyal Bakımda Yeni Yaklaşım, Yeni Anlayış, Yeni Çözüm Modeli: Yaşam Destek Terkten Telebakıma Bir Yolculuk”, Harun Ceylan (Ed.), **Modern Hayat ve Yaşlılık** içinde. Ankara: Nobel Yayınları, 2015, ss.131-177.
- Topalhan, Türker ve Eren Ögütoğulları, “İleri Yaştaki İşsizler İçin İşgücü Politikaları Uygulamaları”, **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Sayı.2, Ağustos 2015, ss. 65-82.
- Toprak, Düriye. “Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.1, Sayı.21, 2015, ss.151-175.
- Trampusch, Christine. “The Privatization of Welfare States: Industrial Relations as a Source of Benefits Database Part 2: Social Benefits in Collective Agreements – Project No.100012-119898”, **Early Retirement in Germany**, Bern: University of Berne, 2010.
- Tros, Frank. “Managing Social Risks Through Transitional Labour Markets Working Paper ISSN Nr.15.72.3380-13”, **Flexicurity And HR-Strategies for the Older Workers: A Comparative appraisal of four European Countries**, Amsterdam: 2005.
- TRT, Sandık Seçmenin Ayağına Gitti, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/sandik-secmenin-ayagina-gitti-410360.html> (1 Mayıs 2019).
- Tufan, İsmail. **Antik Çağ’dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma**, 2.Basım, Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.
- Tufan, İsmail. **Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi**, 1.Basım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.
- TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> , (8 Temmuz 2019).
- TÜİK, Kendi Hesabına ve İşverenler, II.Çeyrek: Nisan-Haziran 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24917> (28 Nisan 2019).

TUİK, Toplam Doğurganlık Hızı, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=113&locale=tr> (15 Kasım 2019).

Tunç, Uğur. “Demografik Yapıdaki Değişikliklerin İşgücü Piyasasına Etkileri ve Aktif İstihdam Tedbirleri: Avrupa Ülkeleri Politika ve Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Uzmanlık Tezi**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurum Genel Müdürlüğü, 2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, Sık Sorulan Sorular, <http://www.skb.gov.tr/sik-sorulan-sorular/> (9 Mayıs 2019).

Türkoğlu, İrfan. “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3, 2013, ss. 275-305.

Uysal, Arzu Başaran, “Sosyal Şehir Programı ve Yerel Katılım: Berlin Örneği”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt.25, Sayı.4, Ekim 2016, ss. 27-47.

Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği, 04/03/2014 tarih ve 28391 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140304-3.htm> (2 Şubat 2020).

Voorhis Rebecca A.Von, “Different Types of Welfare States-A Methodological Deconstruction of Comparative Research”, **The Journal of Sociology & Social Welfare**, Cilt.29, Sayı.4, Aralık 2002, ss. 3-18.

Walker, Alan. “A Strategy for Active Ageing”, **International Social Security Review**, Cilt.55, Sayı.1, 2002, ss. 121-139.

Walker, Alan. “The Emergence of Age Management in Europe”, **International Journal of Organisational Behaviour**, Cilt.10, Sayı.1, 2005, ss. 685-697.

WHO - Regional Office for Europe, GERMANY Physical Activity Factsheet, http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0010/288109/GERMANY-Physical-Activity-Factsheet.pdf?ua=1 (27 Mart 2019).

WHO, 10 Facts of Ageing and the Life Course, https://www.who.int/features/factfiles/ageing/ageing_facts/en/ (12 Aralık 2018).

WHO, Active Ageing: A Policy Framework, 2002, <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO?sequence=1> (21 Aralık 2018).

WHO, **Global Age Friendly Cities: A Guide**, Cenevre.

- WHO, Global Network for Age-friendly Cities and Communities, <http://apps.who.int/agefriendlycitiesmap/> (9 Mayıs 2019).
- WHO, Health and Ageing: A Discussion Paper, 2001, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66682/WHO_NMH_HPS_01.1.pdf?sequence=1 (20 Aralık 2018).
- WHO, Muratpasa Municipality, <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/muratpasa/> (9 Mayıs 2019).
- WHO, **Physical Activity Factsheets for the 28 European Union Member States of the WHO European Region**, Kopenhag: 2018.
- WHO, Proposed Working Definition of an Older Person in Africa For The MDS Project, <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> (30 Kasım 2018).
- WHO, World Report on Ageing and Health, 2015, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1 (29 Kasım 2018).
- Williams, Cara. “The Sandwich Generation”, **Statistics Canada Catalogue no. 75-001-XIE**, Eylül 2004, Kanada.
- World Bank, Age Dependency Ratio, Old(% of Working Population), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL?end=2017&locations=DE&start=1990> (15 Şubat 2019).
- World Bank, Averting the Old Age Crisis, 1994, <http://documents.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf> (14 Aralık 2018).
- World Bank, Current Health Expenditure (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=DE> (27 Mart 2019).
- World Bank, Death Rate, Crude (per 1,000 People), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN> (12 Aralık 2018).
- World Bank, Employment by Sector, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?contextual=employment-by-sector> (14 Aralık 2018).
- World Bank, Fertility Rate, Total(Births Per Woman), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (12 Aralık 2018).
- World Bank, Gross Domestic Product 2017, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (27 Ocak 2019).

- World Bank, Life Expectancy at Birth, total(years),
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> (12 Aralık 2018).
- World Bank, Unemployment, Total (%total labour force),
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=DE> (11 Şubat 2019).
- World Bank, Urban Population (% of total),
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (14 Aralık 2018).
- Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 07/08/2008 tarih ve 26960 sayılı Resmi Gazete.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-5.htm> (3 Şubat 2020).
- Yertutan, Canan. “Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler”, **Aile ve Toplum Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, Haziran 1991, ss. 63-66.
- Yıldırım, Filiz, “Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek: Okul Temelli Kuşaklararası Dayanışma Modelleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.19, Sayı.1, 2015, ss. 275-296.
- Yılmaz, Fikriye ve Çağla Çağlayan, “Yaşlılarda Sağlıklı Yaşam Tarzının Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, Cilt.20, Sayı.4, 2016, ss. 129-140.
- YSK, 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi Seçmen Yaş Grubu Cinsiyet Profili,
<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/2014Buyuksehir-SecCinsGrafik.pdf> (1 Mayıs 2019).
- YSK, Oyunuzu Engelsiz Kullanın,
<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/Galeri/AfisBrosur/BOyunuzuEngelsizKullanim.pdf> , (1 Mayıs 2019).
- Zastrow, Charles. **Introduction to Social Work and Social Welfare**, 5th Eds, California, Brooks-Cole, 1993.
- Zbroralski-Avidan, Hila. **Further Training for Older Workers: A Solution for an Ageing Labour Force?**, 1.Basım, New York: Peter Lang, 2016.